Verzameld werk 3

Filip de Pillecyn

bron
Filip de Pillecyn, *Verzameld Werk 3*. De Clauwaert , Leuven 1959

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/pill001verz05_01/colofon.htm

Blauwbaard

I

Met drieën kwamen ze van heel ver.

Knapzak en zwaard en wat geblutst ijzergetuig wezen op hun stiel die was: te vechten en te sterven voor de genadige heren die hun soldij betaalden en hen aan de vreugden van een geplunderde stad lieten deelachtig worden. Zij hadden hun moeder vergeten en tienmaal van vaderland gewisseld. Nu zouden zij proberen de moeilijke levenswijze te leren: op eigen hand te werken en in vrede te leven.

Daar zongen nog vogels in de kanten hoe ver het seizoen ook naar de koude geschoven was. De wind streek over de valleien, de zon rustte op rosse bladerkronen. En zij stapten, dronken een teug aan de veldfles en spraken zonder te weten waarover.

Zij hadden een naam gehad zoals iedereen, maar die was achteruitgebleven bij de tijd toen zij nog een thuis hadden waar die naam werd uitgesproken. Thans was er van dit alles niets overgebleven dan de Lange, de Rosse en de Schele.

Hun riem stond nog stijf van de zware geldstukken die de laatste veldtocht had opgebracht. Het was een rijk ding geweest. Een vechten op 't gemakje en een smouspartij heel de zomer lang. Ze hadden haast evenveel speenvarkentjes gespiesd als mannen van de andere partij. En toen de veldtocht was afgelopen hadden lansknechten en paardenvolk ondereen hun hart

opgehaald. Bloed en wijn hadden verbroederd en de hertog had zijn benden met gevloek uiteengejaagd.

Dat lag nu achter de rug en de streek werd veiliger. Hier waren ze niet langs geweest om de boeren te braden op hun hooizolder en de boerinnen in hun moedernaaktheid te laten galopperen. Het was hier arm en rustig en 's avonds stonden de lichten ver vaneen. Soms werd het hun triestig en de Rosse begon dan zonder oorzaak te vloeken. Zo vol schone edele horizonten was de streek dat de Lange ernaar keek en zei: ‘'k weet niet wat ik heb.’ Alleen de Schele trok zich niets aan van weemoed en stilte. Die vond alleen maar dat hij zich verveelde en dat hij sinds lang niet fatsoenlijk kaart had gespeeld.

De mensen waren hier zwijgzaam. De Schele kreeg geen antwoord als hij achter 't vrouwvolk riep en slechts eens was er afleiding gekomen. Een hond, grijs en met schuwe ogen, was de Rosse naar 't kruis van zijn broek gesprongen en toen hij een trap kreeg en huilde, was een reus van een boer buiten gestoven. Men riep alarm en heel 't hof kwam afgelopen en vechtens gereed bleven de knechten toekijken tot de drie mannen achter de weg verdwenen.

Eerst toen zij alleen waren zei de Rosse: ‘Wij hadden er moeten voor vechten.’

- Als ik vanavond geen herberg vind word ik pater, zei de Schele.

Ze gingen langs een waterkant met lis en vluchtend waterwild. Daar kon de Schele niet tegen. Noch voor de keel noch voor 't gezicht wilde hij water en 't maakte hem braakziek als hij in die donkere vloed neerkeek.

De zon ging erover onder. Schoon als een brand waar goud uit opgloeit lag de plas te sidderen naar het westen toe. In het gemoed van de Lange kwam zijn kindsheid weer; sedert hij naar de oorlogsbenden was getrokken had hij naar geen stroom ge-

keken. Hij was over veel waters gegaan, van Schelde naar Rijn en van Rijn tot Donau. Hij had er niet naar gekeken. Maar nu zag hij het en hij keek in de vloed.

Daar ligt oorsprong en einde in; dat rukt het geweten in en roept naar de weerklank van alles wat groot en weemoedig is. De Lange ging erover staan: daar rilde zijn beeld en sidderde vol plooien en plekken. Eerst toen de Schele en de Rosse van verre riepen ging hij weg.

Er klonk geblaf, gedragen door de vloed. Ook het gehuil wordt door het levende water veredeld. Treurig ging de klank de verte in en de stilte van de avond zakte zwaarder. En toen de drie mannen een oud kot van een huis uit de drijfnevel zagen rijzen, blafte de hond nogmaals, kort en nijdig.

- Deze keer zal hij van mijn broek blijven, zei de Rosse.

Maar van binnen werd reeds geroepen: Zwijg, duivelsjonk, en dan kwam er een hoofd door een smal vensterken om te vragen wie er was:

- Goe volk, zei de Schele.

Ze hoorden iets grommelen van, dat zeggen ze allemaal; een ketting viel en een flauwe lichtschijn kroop hen tegen.

- Is 't hier een fatsoenlijke herberg, moederken, zei de Lange tot een oud wijf dat met een kat op haar schoot in een ketel zat te roeren.

Ze antwoordde niet. Listig zag ze er uit en lelijk. Maar de man lachte vriendelijk en wreef in zijn handen alsof de vraag een kompliment was. Hij was jonger dan zijn vrouw, dik en blozend, nog sterk van lijf en met oogskens die zwommen en blonken.

- Fatsoenlijk huis voor fatsoenlijke mensen, glimlachte hij.

De eerste fatsoenlijke mens was de Schele. Die keek naar de baas, maar de kat voelde zijn één oog op haar en kwam overeind. De tweede fatsoenlijke mens krabde in zijn ros haar en liet daarna zijn vingers kraken, wat bij hem steeds een teken

van grote honger was. De derde gleed zijn lang lijf voorbij de baas en zei tot het wijf: Fris vanavond.

- Wel, is er wat biezonders te zien, vroeg de Schele nadat de baas ze alle drie met bange vriendelijkheid had bekeken. Zijn wij apen van de foor of Driekoningen van Dertiendag? Eten moeten we, drinken moeten we, en betalen zullen we.

De baas had er nog velen van dit kaliber gezien. Mannen die met zere voeten vanuit Bohemen of het Rijk naar de oude aarde terugkwamen en in zijn herberg de weemoed van hun stille land met zijn water en de aangrijpende zwaarte van zijn avonden dóórdronken. Woeste kerels, bullebakken die hun eigen vader van de dijk zouden hebben gestoten als de woede hen te pakken had; maar klanten zoals prinsen. Eten van 't beste en drinken van 't meeste en betalen met vers geslagen munt waar een koning of een prins zijn gelauwerd hoofd had toe geleend.

Zo drie te zamen had hij echter nog nooit gezien, zo'n schele, rosse, lange drievuldigheid. Met zijn kennis van de reizende passant merkte hij dat het huurlingen waren die in een verre streek waren beugevochten. Hun wapengetuig en hun plunje waren van 't gewone soort; elk op zijn eigen waren ze zoals duizenden die de straat verslijten. Maar zó drie te zamen.

- Krijgen we eten of niet, herhaalde de Schele. De baas keek naar het wijf dat in de ketel zat te roeren alsof ze alleen op de wereld was en zei onderdanig:

- Goed eten is duur.

De Rosse sloeg met de vlakke hand op de Lange zijn buik. Dit deed hij altijd als hij plezier had. Hij nam twee zware muntstukken uit zijn tas en stak ze onder de baas zijn neus:

- Is dat geld of is dat geen geld?

- Ga zitten, heren, zei de baas. Als ge kunt wachten, hij wreef over zijn kin, als ge een beetje kunt wachten, daar is een koppel waterkiekens, daar is nog een halve hesp... maar voor de waterkiekens...

- Ja, dat duurt een tijdje, zei 't wijf zonder op te kijken. Ze zouden wachten als 't moest, maar niet te lang en in afwachting zouden ze een half buikje vol drinken.

- Ik geloof, zei de Schele, toen ze gezeten waren en de eerste teugen hadden gewaardeerd, ik geloof dat ik naar Gent ga wonen. Ik huur een herberg...

- Ja, met uw smoel zult ge klanten lokken, meende de Rosse.

Maar de Schele was meer gewoon.

- Ieder verslijt wat hij heeft, zei hij. Ik huur een herberg en probeer vooral 't soldatenvolk binnen te krijgen. Ik heb ondervinding van dat volk en weet wat ze liefst drinken. Daarbij ik verdraag alle gedachten en bij 't veranderen van prins of graaf heb ik even graag de nieuwe als de oude.

- En meent gij dat ge met een gezicht als dat van u... De Rosse kon het geluk van de Schele over zijn hart niet krijgen.

- 'k Weet het, zei deze. Maar ik heb een zuster in 't Meetjesland, een ferm wijf; 'k zou haar kunnen vragen om hulp van haar dochters. Die zal ze wel hebben, zei hij met een beetje angst dat ze soms niet getrouwd zou zijn... Ik hoop tenminste dat ze nog leeft, besloot hij met broederlijke genegenheid.

De drie mannen zagen de herberg van de Schele met de Schele erin en zijn nichtjes. Kon een stijfgevochten soldaat iets beter wensen?

- Ja. Gent is een goê stad voor zo'n stiel, gaf de Rosse toe. Maar ieder kan geen herbergier worden. 't Was gezegd met een beetje spijt.

Ze dronken op 't fortuin van de Schele.

- Zouden ze mij bij de politie niet willen, vroeg de Rosse.

Dat scheen zo buitengewoon dat de Lange zich verslikte in zijn drank.

- Ge weet toch wel, zei de Rosse ernstig, dat ze daar zo

nauw niet steken en dat ze daar liefst oud-gedienden hebben. Ze hebben overal voordeel en mogen de taveernen bezoeken als 't lichtuur geblazen is. Wij mannen van de oorlog deugen voor anders niets: in de taveerne of in de wacht. En 't een is zo fatsoenlijk als 't ander.

- Fatsoenlijk, wie spreekt er van fatsoenlijk, morde de Lange.

Ook de Schele meende dat het onnozel was daarvan te spreken en ze begonnen dan liever maar aan de herinneringen van de laatste veldtocht.

De waterkiekens waren afgekluifd. De halve hesp was gretig bewerkt door drie knipmessen.

Elk betaalde nog een kan wijn.

Ze voelden zich zo vredig als een volgegeten mens maar zijn kan. De baas kwam met een waskaars en ze trokken zwaar naar boven waar twee strozakken de herbergier voldoende bleken voor drie man.

Elk voor zichzelf lagen ze na te denken. Hun oud leven was voorbij met al zijn geweld en zijn plezieren. De kampvuren, de reuk van mannen en paarden, de nachten vol dobbelstenen en moordgehuil.

Hier was het stil. Zelfs het water daarbuiten gleed onhoorbaar over zijn weg waarlangs het kwam en ging, eeuw uit eeuw in. Water, water en stilte. Eenzaamheid die bang maakt als men voor zichzelf bang kan zijn.

Een geglim van maan kwam door de glazen dakpan. Het lag met een streep over het gezicht van de Schele en over de greep van een kort zwaard. Alleen de Rosse lag te luisteren naar de nacht; de twee anderen waren zwaar ingeslapen met kort gesnork als een te lange ademtocht ingezogen werd.

Tussen zijn twee laarzen zag de Rosse een rode schijn. Het was een lichtschemer die van uit het hok beneden kwam. Hij kroop erheen en keek door de reet maar zag niets dan de vuile

vloer van hardgestampte aarde. Een geschuif en een gefezel was echter duidelijk verneembaar.

Het was het wijf dat sprak. Eentonig en zonder verheffing van stem trachtte zij haar man van iets te overtuigen; die antwoordde telkens: 't Kan geen kwaad.

Toen legde de Rosse zijn oor tegen de vloer. In 't eerste was zijn hoofd vol gedruis alsof hij er een zeeschelp tegen had aangedrukt. Dat is geen gerucht van buiten, dat is het gesuis van het bloed en het leven van het lichaam; het bloed dat in en uit het hart springt, dat stijgt naar het hoofd en soms ruist alsof het almeteen u versmachten wil. En dan een stilte, een ijle, ontzettende stilte.

Meegaandeweg wendde de Rosse zijn oor aan de klank en dan hoorde hij dat het wijf sprak over goud. Angst en hartstocht lagen in haar gefluister. Toen zei de baas: mij goed. Er werd iets weggeschoven, het licht ging uit, een deur sloeg toe.

Met zijn handen onder 't hoofd lag de Rosse te staren in de duisternis boven hem. Zo had hij dikwijls gelegen in zomerse kampnachten als mens en aarde de reuk van groeite en kracht uitademen. Hoe dikwijls had dan niet de trom geroffeld voor een zware mars die alleen ophield als een brandend dorp de nacht van de overwinnaar overlichtte.

Hij keek naar de Schele naast zich. Zijn gezicht lag helemaal donker; de lijn van het maanlicht was verder gekropen en lag nu over zijn laarzen; ook nog over zijn kortzwaard. Holen vol zwartheid waren de laarspijpen, maar het zwaard glom mat en schoon, staal dat door handgebruik en gewrijf tegen kleren zijn glans heeft gekregen.

Het stro onder hem kraakte als hij zich verlei en hij hield angstig stil alsof dit gerucht niet zijn mocht. Zijn hand tastte rond om te beproeven of het ging zonder geruis. Dan bleef hij weer roerloos liggen.

Het goud! het goud! Hoeveel huizen hadden zij dooreen-

geslagen om er te vinden, als de dronkenschap van de bestorming zat was van bloed en naar goud schreeuwde. Hij zag nog altijd voor zich een oude vrouw die de punt van een dolk langzaam liet gaan door haar verschrompelde borst, de ogen opengesperd van haat, de tanden opeengedrukt dat zij kraakten en dan ten slotte zei:

- Dààr ligt mijn geld, en bewusteloos omsloeg.

Daar ligt het geld. Beneden lag het en door de stilte klopte zijn bloed als een luide stem die geld riep.

Het werd hem almeteen klaar. Hij gaf een stamp waar de Schele lag. Die snorkte, lang en traag, als iemand die de opperste zaligheid van de slaap aan 't genieten is.

- Schele, fluisterde hij.

- Ja, ik kom, bromde de man. Hij geraakte overeind, zag de maneschijn over zijn laarzen en over zijn kortzwaard. Wat is er? vroeg hij.

- Roep de Lange.

De Lange werd wakker. Een soldaat wordt licht wakker. En als ook hij overeind zat, keken de drie mannen naar de schone manestreep en luisterden.

Toen zei de Rosse ten slotte:

- Hier is geld in huis, veel geld. Ik heb het gehoord.

- Waar ligt het, zei de Schele.

De Rosse fluisterde wat hij gehoord had. Geen van de drie schrok terug. Goud en bloed waren voor hen sinds vele jaren verbonden geweest. Een man de degen door de keel stoten, een boer de strot oversnijden in een brandend dorp en over het bloed weg grabbelen naar het geld, was hun stiel geweest. Zij hadden in de oorlog gestaan voor prinsen, vaderlanden en religies en altijd had de oorlog hun hetzelfde gelaat toegekeerd: bloed en goud.

- Stil, zei nog de Rosse.

De strozakken ritselden als zij recht kropen. Dan wachtten

zij een poos en luisterden naar de stilte van het huis.

Buiten blafte de hond, kort en nijdig. Een riemslag sloeg in het water, verzwakte en de stilte heerste.

Zij stonden gebogen voor de trapdeur en trokken hun lijf bijeen toen de tenen van de Schele kraakten tegen de vloer. Het scheen hun een lange tijd tussen riemslag en stilte, maar toen de treden van de trap meegaven aan de zwaarte van hun tred, bracht het gezoef en het geritsel hun moed.

De Rosse sloeg licht en ze schoven binnen. Het wijf lag te starogen naar de deur, maar vooraleer ze de keel kon openzetten lag er een vuist op haar mond, een andere schudde de baas wakker.

- Waar ligt het geld?

De twee anderen zwegen. Het wijf lag te gluren vol van nijdige angst. Ook toen haar keel vrij was sprak ze geen woord, maar keek, keek. En toen de man begon te smeken en te liegen keek ze hem aan van terzij met een blik waar verachting in lag.

De Rosse zei dat ze zouden leven als ze 't geld aanwezen, en dan zei het wijf, de ogen van haar man zoekend: Hier is geen geld.

- Neen, hier is geen geld, kermde de baas. En hij begon tranerig uit te leggen hoe de tijden duur waren en dat twee oude mensen de nagels van hun vingers moesten wroeten om aan 't kostje te komen.

- Zoekt maar, heren, zoekt maar. Al wat ge vindt is voor u.

Maar de Rosse rukte hem van zijn slaapzak:

- Vooruit, direkt naar 't geld.

De Schele, die zich geaffronteerd voelde dat de Rosse kapiteinsmanieren over zich had, bromde:

- Laat mij daar nu eens mee betijen.

Hij trok zijn mes; een mes dat blonk van vele jaren gebruik. Het was met dezelfde vlijt gevaren in borsten, in braadvlees

en brood. Hij liet het glinsteren in het geweifel van de kaarsvlam en vloekte.

De oude man viel op zijn knieën. Hij was meteen devoot geworden en riep zijn schutspatroon aan; hij sprak van medelijden en van brave kristelijke zielen: Doe het toch niet, doe het toch niet.

De Schele zei dat er genoeg gejammerd en gezeverd werd. 't Geld of 't mes door de keel. En dan kroop de baas jammerend naar een hoek van de kamer en daar gekomen aarzelde hij en begon opnieuw zijn getraan.

Een trap van de Rosse deed hem met het hoofd tegen de muur bonken; dan zuchtte hij: in Gods naam dan! en wees naar een steen die los zat.

De lange klauw van de Schele tastte rond en smeet een dikke, vunzige beurs over de vloer. Bij de klank kermde de baas: och God, och God, en 't wijf was rechtgesprongen en huilde: geeft hier, bandieten, baanstropers!

De beurs was zwaar; zij klonk hard tegen de tafel en met hoopjes rolden de stukken over het gevlekte, gele hout. Goudstukken van wel tien vorsten, met kronen en scepters, blinkend in dof-rosse gloed. Stil als een rat was het wijf naar de deur geschoven en terwijl ze futselde aan de grendel kreeg de Rosse haar in 't oog en trok ze terug.

- En die twee hier? vroeg hij aan zijn kameraden.

- Twee oude nietdeugen, meende de Lange.

- Wat dood is spreekt niet, zei de Schele.

In het vloei-heldere licht van de maan stapten de drie mannen van de waterkant weg. Op het water dat aarzelde tussen ebbe en vloed gingen op en af twee donkere vlekken en naar hen toe een derde, kleinere. Dat was de hond.

Aan de steiger rimpelde het vlak zachtjes uit. Daar had de Schele zijn handen gewassen.

Juist geteld waren er tweehonderd en zeven goudstukken.
Ze hadden ze geteld in 't licht van de maan. Nooit had het goud zo schoon geblonken. En toen ieder zijn deel droeg rondom de lenden, waren ze rijker dan ooit soldaat die uit vele oorlogen kwam.

In het Rijnland hadden ze een lange poos getoefd. De Lange wilde 't absoluut want er bestond geen schoner water in de wereld, en 's avonds beviel het de Rosse en de Schele daar ook. De lichten op de stroom wenkten en de glansplekken in het water waren vol doordringende geheimzinnigheid. Dat voelden ze nu veel meer dan toen ze soldaat waren.

Van het huis aan de waterkant spraken ze niet. Eens had de Schele gezeid: Ze moesten hier eens voorbij drijven. Maar de Lange had hem aangekeken en gezegd dat hij zijn bek moest houden. Toch hadden ze alle drie lang naar het water gestaard.

Ze waren uitermate zuinig geworden. Ze keken zuur als er een goudstuk moest gebroken en de gewoonte van gelag betalen en tegenbetalen was vergeten. Een boer, bij wie ze vernachtten, gaf hun werk voor een week en ze leefden van zijn magere kost en dronken melk.
De Schele had er een meid in 't oog gekregen die hij dienstig dacht voor zijn taveerne. Maar ze zei het aan een paardeknecht en het leven werd er voor de drie gezellen te zuur.
Te Luik verkochten de Rosse en de Schele hun kortzwaard aan krijgslieden van de prins en met het geld deden zij een toertje in de kroegen om te zien hoe de taveernebazen aldaar zich wisten in te richten. Sedert die avond was het de eerste maal dat ze aangeschoten waren. De Schele was uitgelaten en sprak van een paar meiden mee te nemen naar Gent, maar de

Rosse keek somber, zei weinig en dronk met ernst en beradenheid.

Hij vond het nochtans schoon en plezierig rond zich. Krijgsvolk speelde met de dobbelstenen en of zij wonnen of verloren, de tinnen maten klopten tegen de tafel, en als er een verliezer was die 't niet herden kon en begon te schelden, dan kwam de baas en zei dat hij krediet gaf. Een baas zoals de Rosse er nooit een gezien had. Zijn buik bolde uit zijn wambuis en zijn billen spanden in vettige rode broekspijpen. Hij hanteerde wijn en zwaar-donker bier, liet geld glijden in een lederen tas die onder zijn navel hing, stak zijn vinger in een kooi om er een magere hannewuiten aan te laten pikken.

Ach! taveerne, taveerne. Ook de Schele was erdoor betoverd. Hij keek naar de baas met erkentelijkheid en wachtte op een teken van zijn vriendschap, maar de baas meende dat hij naar de hannewuiten keek en hield zich speciaal met de vogel bezig om de kliënt te voldoen.

- Hou nu toch op met uw stomme streken, stootte de Rosse hem tegen zijn ribben.

Maar de Schele was in een humeur om zijn ergste vijand vriendelijk te bekijken. Ik betaal er nog een, riep hij en de baas kwam aangeschoven met twee zware tinnen maten en zei: Santé, les camerades.

Vanuit de potten sloeg de kou tegen hun neus als zij het schone, donkere bier naar hun gezicht hieven. En kloek en zwaar voelden ze 't in mond en gorgel.

Toen zei de Rosse: Laat ons gaan.

De Schele ging onvast. Hij had heimwee naar zijn oud bedrijf als hij de landsknechten en kolveniers zo onbezorgd hun soldij op de teerlingen zag zetten. Hij werd weemoedig.

- Ach! schone tijd, zuchtte hij. Geen zorg en geen verdriet; geen vrouwvolk in de weg en toch altijd bij de hand. Zingen en drinken, vast logement en eten. Ach! plezieren, ple-

zieren! Waarom ben ik geen soldaat gebleven.

- Omdat ge tavernier gaat worden, bromde de Rosse.

- G'hebt gelijk, Rosse. Ach vriend van zovele dagen; tavernier dat is ook nog soldatenleven. Hebt ge gezien hoe ze speelden en dronken, hoe plezierig ze zijn en hoe de tavernier de helft van 't plezier heeft en al 't geld op de hoop toe. Rosse, ach, mijn Rosse deugniet, gij krijgt drank voor niet bij mij, gij en de Lange.

De Schele hield niet op zijn vrolijk hart uit te spreken.

De maan stond over de stad en over de Maas. De twee mannen wandelden in de klare voornacht.

De Lange had zijn geld geteld. Hij zuchtte van voldoening en trok zijn laarzen uit.

Hij had een paar uren alleen gezeten in 't kroegsken waar de gezellen hun logement hadden voor die nacht, onder de schaduw van de katedraal. Van daaruit bonsden de uren met tastbaar geweld en vol van zuiver en sterk metaal.

Hij zat op een laag driepikkeltje en keek naar de gele vlam die brandde op de zwarte tinnen kandelaar. Voor het eerst sedert vele jaren dacht hij na over zichzelf. Het krijgsbedrijf had hem zijn leven voorgeschoteld zonder dat hij zelf zijn deel had in de beschikking. Mars of bivak, kampvuur of plundering, gevecht of aftocht, dat gebeurde allemaal buiten zijn eigen ordonnantie. Zo was alles ingeslapen in hem wat elk mens meekrijgt aan geestelijke fondsen: het nadenken over een daad en het afwegen van een verantwoordelijkheid, de zorg voor anderen.

De mens was anders geworden sinds hij met zijn twee kameraden het soldatenambacht in de Duitse landen had verlaten. Het leven werd opnieuw ontdekt. De arbeid die worstelt met de aarde en mens en dier koppelt in akkerbouw en bedrijf van de hoeve stond nu voor hem als de regel van het leven. Wat denkt een krijgsman aan de arbeid van wat hij verwoesten mag,

aan de platgetrappelde akker, waaruit de spijze werd geteeld die hij verzwelgt. Zijn werk is kapot slaan en met misprijzen ziet hij het trage, vreugdeloze voortbrengen van de landman.

In de steden waardoor hij getrokken was, in triomf of terugmars, was hij geweest het genietend nietsdoen of de boze verbetenheid. Van de steden had hij alleen de kroegen en lichtekooien bemerkt.

En nu zat hij verloren in die grote stad waarover de zwarte katedraal haar majesteit stak en waar de mensen dooreenliepen volgens de wet van arbeid en plezier.

Hij nam behoedzaam zijn goudstukken en lei ze op tafel. Ook dit had een nieuwe waarde gekregen. Van geld leeft iedereen die in geen krijgsbende staat; het koopt brood en drank; schoeisel en kleren zijn geld. Maar de krijgsman brast en scheurt: 't komt van een ander. Geld moet op, want een doodgebloede soldenier heeft er niets aan dat een ander tevreden is bij 't uitschudden van zijn geldriem.

De schone, sombere goudstukken, de ernstige, zwaargelijnde goudstukken, dat was een deel van de wereld waaruit hij kort geleden was gekomen. Ze waren zoveel maanden eten en drinken waard en vanuit zijn hand zouden ze voor anderen het leven afkopen. Hij werd bekoord door die blijvende kracht die van mens tot mens, door werk of diefstal, de inhoud aan het bestaan geeft. Hoeveel genot had een van die stukken met hun diepe, trage klank aan hoeveel mensen gegeven?

In het huis aan de waterkant hadden ze gelegen, gevat in de vuile beurs, wachtend naar het ogenblik waarop een hand hen aangrijpen en een oog hen overstralen zou. Zij zouden in een taveerne komen, misschien in de hand van een straatmeid, misschien in de rond gespannen vingers van een pastoor. Hetzelfde goud, hetzelfde. Dit, dit schone gladde, afgesletene dat de naakte zuiverheid van zijn metaal in de vlam liet spiegelen; dat andere, nieuw nog, met het vuil van bepotelende handen in

de lijnen van de beeldenaar.

Hij nam het en woog het in zijn hand. Log en koud was het. Hij krabde erover met de nagel van zijn duim en het zuivere goud blonk in een glanzende streep over het gezicht van de man die zijn waarde aan het geldstuk had verbonden. Hij wreef het over zijn dij en het hoofd kwam in sombere glans te voorschijn uit de diepe, zware omlijsting van de groeven.

Het was een gezwollen kop, zwaar aan hals en keel, met overhangende kaken en afgeronde neus. Latijn stond rondom, statig. Het zou afslijten en vervagen tot de effen schijf glansde en waardeloos werd, maar jaren zou het duren.

Toen hij het terugstak, kwam de Rosse binnen.

De twee mannen keken elkaar aan. De zwijgende vraag kreeg een zwijgend antwoord.

De Rosse trok zijn laarzen uit, zittend op de boord van het ledikant, en was aandachtig in zijn bedrijf.

- Waar is de Schele gebleven!

De Rosse trok zijn schouders op en keek van onder zijn wenkbrauwen, maar spreken deed hij niet.

Toen wist de Lange waar de derde kameraad gebleven was en beide mannen kropen op hun strozak. De Rosse blies de kaars uit.

En dan sloegen de Lange zijn gedachten terug uit over zijn goudstukken.

Dat was nu de derde, bij zijn weten, die geslacht was voor dit goud. Hoevele anderen hadden niet gebloed die hij niet wist. Ouden en schraperigen zoals de twee aan de waterkant, jongen en sterken, opgewekten als de Schele.

En hoe duurder het gekost had, hoe heerlijker het was. In de storm van de steden werd het genomen en de dag daarna

te grabbel gegooid aan meiden en taverniers. Maar hier behield het zijn prijs.

Hij had gezien hoe de Rosse zijn riem en zijn buidel niet had afgelegd en hij zelf tastte of zijn eigen geld nog op de rechte plaats zat.

Hij kon geen slaap vinden. De nacht stond stil over hem met die plekken vol halve klaarte die van de sterren komen. Uren sloegen, een nachtwaker zong lijmerig het afbrokkelen van de tijd; daar was een ingehouden adem vol ingetoomde geruchten over de stad; soms sloegen stappen tegen de stilte.

De morgen kwam, kil, met half-ingeslapene geluiden. En als de donkerheid tot grijsheid verworden was, zag hij dat de Rosse met zijn ogen open lag.

Het was gedaan met de kameraadschap. De Rosse dacht dat de Lange verstoord was omdat hij zijn deel niet had gevonden in de zaak. Hij zelf woog nu zwaar van al die goudstukken; als hij zich neerliet op een bank was het of een doffe klank eruit opzinderde. Hij had getracht de Lange te verleiden met een paar flinke traktaties. Wijn van Leuven, rood en pittig, met de kracht van steen en de branderigheid van paardemest. De Lange had ervan gedronken, met zijn ogen half toe onder de deugd van de dronk. Maar de wilde, brassende hartelijkheid was er niet weder in te krijgen.

Ze trokken verder. De Maas liep het noorden in, met grijs, koud water. En toen zij hun weg links kozen, dreef een lange, zwarte plek midden in de stroom.

De Lange greep de Rosse bij de arm. Die haalde de schouders op als om te zeggen: 't kan wel zijn; zij stapten verder en toen bleef de Rosse plotseling staan en zei:

- Ik trek naar Gent en word tavernier.

Nu werd het tussen beide mannen een spel van argwaan en ongerustheid.

Hun slaap was niet meer de logge vernietiging met onbe-

kommerd snorken. Zij hadden jarenlang de onbevangenheid van de rusturen genoten; opmars of aanval had hun gemoed niet vertroebeld. Maar nu voelde elk dat hij naast zijn vijand neerlag.

Geen van beiden had eigenlijk medelijden met de Schele. Samen vechten en samen drinken is niet voldoende om vriendschap te kweken. Maar in hun gedachten leefde die duistere moraal van alle krijgsvolk: tien mensen doden die in de klas staan van de 'vijanden' zal zelfs geen teer geweten zeer doen; maar een man neersteken buiten de geautorizeerde moordtijd krenkt de bloedwet van de mensen.

Toch zwierven ze verder.

De wegen kraakten onder de vrieslucht. Het zachtgeheuvelde land lag grijs onder zware hemel. In de dorpen roken de stallen naar het warme vee en als een huisdeur openging sloeg de lucht van mensen en eten naar buiten.

Het was een troosteloze mars door slapende landouwen.

- 'k Wou dat ik in Gent was, zuchtte de Rosse.

De sneeuw sloeg over het land, eerst met dunne veegjes die aanzweepten tegen handen en gezicht en smolten in prik van kou; en dan de langzame, langzame vlokken die oneindigheden van stilte meevoeren op hun geruisloze val.

Van uit een logementhuis met kleine groenachtige ruitjes zagen de beide mannen hoe hun stappen daarbuiten insneeuwden. De valavond bracht een vreemde grijsheid over het klankloze stadje. De gelagzaal was hol en doorlaaid met de gloed van het haardvuur.

De Lange voelde dat het zo niet langer uit te staan was; hij wist niet waarheen; hij wist niet waarom hij met de Rosse meeliep, waarom hij de verre, trage weg naar Gent in voetreizen deed.

De kost was mager die avond en het bier zuur. De baas bediende met afgemeten woord. Hij was een krotter van een

herbergier en trachtte niet vriendelijker te zijn dan in zijn aard lag. Het was nog niet halfnacht als hij zijn gasten naar bed geeuwde.

De Lange stapte 's morgens uit de weerdije als uit een gevangenis. Ze trokken recht naar Gent nu. De Rosse voorop met zijn gepaste soldatenstap door de licht-opstuivende sneeuw. Nu eerst zag de Lange hoe sterk gestuikt zijn kameraad was. Vierkant, met een pezige hals, waarboven de sproetachtige oren een rode vlek tekenden. Hij ging alsof hij zijn stappen telde en zette in de sneeuw zijn diepe spoor.

Nog geen mens was hem vóór geweest op het pad. Het strekte, eender van kleur met de weiden en akkers waarrond het kreupelhout verarmoed stond. De beide mannen waren het enige dat bewoog in die witte vlakte en zij leken zichzelf zwart en klein toe.

Zij spraken niet. Hun woorden zouden verloren geklonken hebben. En terwijl de Lange zijn spoor verwarde met dat van de Rosse had hij zijn beziens in zijn kameraad.

Zijn leren riem spande zo krachtig om zijn lenden. Daaronder vermoedde hij de vele goudstukken; die van de waterkant en die van de Schele. Hij zag het precies hoe het daar zat, dat almachtige goud dat nu naar Gent werd gedragen naar de taveerne. En daar sprong de begeerte in hem op zoals de furie die als een vuur door het lijf van de stormlopende soldaat opslaat. Hij gaf de Rosse een schop in het zitvlak en trok zijn kortzwaard.

De Rosse was voorover gevallen. Als hij opkeek, zag hij boven zich het wapen en de ogen vol lust. Hij dook opzij en sprong recht, met veerkrachtige beweging. Maar reeds voelde hij een koude pijn in zijn nek en rolde terug in de sneeuw.

Als de Lange voortging lag zijn kameraad in een gracht, met opengewroete kleren en bloedvlekken over borst en aangezicht.

De sneeuw was dooreengewoeld, met donkere vlekken, harde donkere vlekken die zich inzogen.

De Lange stapte vlug door; hij zag niet meer om zoals in de eerste ogenblikken na de slag. Hij stapte voor zich uit, over een brede straat, langs een veldweg, achter een ingesneeuwd gehucht, zonder moe te worden of te hijgen.

Eerst toen het middag sloeg op een onzichtbare kerk bleef hij staan. Hij bekeek zijn kleren die afgedragen en afgeslapen waren maar zonder vlek van bloed.

En dan stapte hij voort.

De avond haalde hem in. Toen hij neerzat in een kroeg voelde hij hoe moe en stijf hij was. En aan de waard die hem brood, ham en sterk bier voorzette, vroeg hij hoe het stadje heette.

Dendermonde was het.

Het lag er stil en rustig, tussen twee waters in. De ambachtslui die er kwamen waren grootsprakig en nieuwsgierig. Tegen een deur was een tekening genageld met een groot paard dat vier jonge mannen droeg. De waard vertelde dat dit het Ros Beiaard was met de vier glorieuze Heemskinderen. Die waren hier gekomen zoals veel andere grote mannen. De stal van het paard had hier heel dichtbij gestaan.

Op een vunzig kamerken zat de Lange de nacht af te wachten. Hij trachtte met zichzelf uit te maken wat er gebeurd was. Twee gordels lagen vóór hem, in bulten getrokken over de goudstukken. Hij schudde er een uit over zijn slaapzak en met diepe, schone klank rolden de stukken over elkaar.

Hij lei zijn zwaard af. Zijn vingers werden kleverig van een bloedvlek. Hij zou zijn geld tellen, hij wou weten hoe rijk hij was. Hij nam er een op, een fijnglanzend afgesleten, en er vielen er twee uit zijn vingers; hij nam het terug en weer rolden twee stukken over de slaapzak. Een ogenblik keek hij strak naar het goud, in dwaze verschriktheid keek hij naar zijn vin-

gers. De bruine vlek van zijn hand had een kleine, matte plek aan de goudstukken meegedeeld.

Dan nam hij in woeste vreugde een handvol stukken en gleed ze door de bloedbesmeurde vingers. En telkens werden ze verdubbeld onder het kenmerk van de vermenigvuldiging van het goud, tot een laatste stuk heel alleen wegslibberde uit zijn hand.

Hij keek naar zijn vingers. Het bloed was er afgesleten.

Vóór hem lag de buit van God weet hoeveel bloed, bijeengekomen, verdeeld, opnieuw bijeen. Dat was geen taveerne, dat was een kasteel. Hij woelde zachtjes door de hoop, nam er een stuk uit en wreef het over zijn dij.

En toen hij zich wilde neerleggen, ging hij behoedzaam naar de deur of die wel goed vast was en borg het goud onder de mantel waarop hij zijn hoofd zou leggen.

II

De Lange bracht de winter door te Dendermonde. Hij was niet lang in zijn eerste logement gebleven. Het was er te kaal en 't volkje dat er kwam rook naar de arbeid.

Het stadje bood anders niet veel keus aan. Enkele patriciërs leefden er in rijkelijke gierigheid. In zwaar gemeubelde huizen speelden ze de grote Jan voor zichzelf en geeuwden de tijd weg tot ze onder gelui van klokken bij hun voorvaderen werden bijgezet. En de middelklasse die in groot gebaar van mantels over de hobbelige straten zwierde, verknabbelde aan magere kost haar uitwendige sier.

Heel het stadje boog voor de goudstukken van de Lange die, in de beste taveerne gezeten, de hulde van de stad in ontvangst nam. Hij had veel bijgeleerd. Wel klonk nog zijn soldatenlach als hij een mop hoorde waar vettigheid aan was, maar het bewustzijn dat hij niet doen mocht als handwerklieden en arm volk gaf hem een zekere manier. Het laken van zijn mantel was heerlijk en zijn schoenwerk kraakte onder de fijnheid van het leder; en zijn handen hadden in rijke ledigheid een weke kleur gekregen die zó goed uitkwam op de omgeslagen kanten manchetten.

Hij had het geprobeerd te Gent. Daar was rijkdom en edeldom, gerij van hoog wapenvolk en geslenter van hoge dames. Maar hij werd steeds terug naar de taveernen gedreven waar

bier werd gedronken onder smaadwoorden voor de overheden. En dan overviel hem de weemoed voor zijn oud bedrijf, dan dacht hij aan de Schele en de Rosse die in het beheer van een kroeg het eindpunt van het geluk hadden geplaatst. Zodat hij steeds terug naar het stille, krenterige Dendermonde werd gedreven.

De streek stond hem trouwens aan.

Met de uitkomende lente stonden de knoppen te zwellen aan de notelaars langs de dijken; het gras verliep in het water en het water schoof steeds weg achter een groene hoek. Heel het land klonk van heldere rust tussen de twee waters, Dender en Schelde, die samen verder oprukten naar de zee.

En hoe hoger men Scheldewaarts reed, hoe krachtiger in rust het land werd. Ruimte van weiden die een kerk met lage huizen omvatten, diepte van hemel over groene aarde en de Schelde met gezwier van vogels erboven.

Zo, op een schone dag vol jonge zon, reed de Lange de dijk langs naar het noorden op. Het paardrijden was hem niet lastig gevallen; het harde leven van voetknecht had hem tegen alle schokken en stampen voorbereid. Achter hem reed zijn knecht, Geert, een donkere vent met onverschillige manieren.

Te Gent had de Lange zijn papieren en titels van edeldom gekocht. Een oud-perkament-riekend mannetje had grinnikend gezocht onder de lijsten van leeuwen, raven, zwaarden, kruisen en andere dingen die een mens boven een andere verheffen. Hij kende zijn stiel: herhaaldelijk fabriceerde hij nieuwe adel uit de onuitputtelijke voorraad van de kruisvaarten.

Zo droeg dan de Lange, in een zachtleren tasje op zijn borst, zeer oude papieren met zegels en schone formules.

Hij zag er trouwens even ridderlijk uit als iemand wiens voorvaderen, als tafel- of stalknecht, in de biezondere gunst hadden gestaan van een prins of een vorstin. Wel droeg zijn gelaat nog

de harde lijnen van wind en zon, maar goede sier had een trek van welbehaaglijkheid rond zijn ogen gelegd.

Zijn baard had hij laten groeien. Hij was dik en lenig geschoten met zacht gegolf onder de beide mondhoeken; en een wondere blauwe glans lag erover bij licht van zon of kaarsvlam. Daarom noemde men hem Blauwbaard.

En als hij zo reed, genietend van de rustige stap van zijn paard, de rode streep van zijn lippen door de vlek van zijn baard, leek hij een echte seigneur die zijn hulde brengt aan de lente.

Hij reed door zonder haast; 's avonds zou hij aankloppen aan het kasteel dat als een wachtpost aan de Schelde staat. In afwachting at hij over middag in een herberg aan de overzet, waar de bazin niet bedreven was aan het keukenfornuis maar een stoverij van paling kon voorbereiden die heel de mond vol pikante aromen bracht. En met het gezicht naar de stroom gekeerd, zoog Blauwbaard het malse vlees weg van de graten en genoot de kruidige kracht van een dronk moezelwijn.

Waar hij doorreed verwekte hij groot opzien. Het paard was zo fijn als de ruiter, met het wissellicht van de zonneschijn over zijn glanzende schoft en het glinsterend getuig aan kop en hals. Het snoof de geur op van water en dijk en stapte vast en regelmatig. Toen boog de weg rechts naar de brede laan waarover het landvolk trok in de eerste drukte van het seizoen. De ossen gingen moedeloos voor de wagens, kinderen en honden stoeiden. Het land strekte zich in de verte met plekken van groen en zwart. Dit was de heerlijkheid van de wijze graaf van Bornhem.

De oorlogen waren steeds een eindje verder doorgestormd en achterdocht stond niet aan de poort van het kasteel. Zwijgende bedienden namen ontvangst van paarden en knecht en toen de klok de avond inluidde over Schelde en land zat Blauwbaard in het hoog gezelschap van de graaf en zijn dochter.

De graaf was een man vol goedaardige weemoed. Hij was

steeds verre van het staatsleven geweest en zo had hij nog frisheid van gemoed en goedertierenheid voor anderen bewaard. Zijn hele wereld was die streek aan de Schelde en zijn vermaak het rustige leven met visvangst en avonden aan de haard.

Zijn goedheid van hart zette Blauwbaard op zijn gemak. Die had wel nu en dan met praatzieke Gentse jonkers getuist; kereltjes met oneindig veel buiginkjes en aangeleerde hoffelijkheid maar vuilbaarden als ze een beetje over hun wijn waren.

Hier was het andere beleefdheid, grootser omdat ze eenvoudiger was en niet kon aangeleerd worden. En Blauwbaard had het lastig om met die trage voornaamheid te eten en te drinken. Maar toen de gastheer uit zijn verleden vertelde en zich opwekte bij de wijn, dan blonk de veelvuldige schijn van de lampen in Blauwbaards ogen en zijn hand gleed in welbehagen over de staalblauwe glans van zijn baard.

Hoe lang verbleef hij reeds in het slot aan de Schelde?

De nachtegaal was al gekomen en zong in de eenzaamheid van het park en het was een zang van liefde die Blauwbaard hoorde als de slagen verdoffend weggleden over de vloed.

Hij had nooit liefgehad. Het krijgsleven was te onbestendig en te snel geweest. De herinnering aan wilde nachten van vrouwenroes werd weggeveegd door de nachten van wijnroes en bloeddronkenheid. En sedert het goud was verwekt door zijn bloedige vingers, was de zucht naar genegenheid, naar een hand over zijn hoofd of een mond op zijn mond niet meer in hem opgestaan.

Hij had ook nooit tevoren zoals nu geluisterd naar de rust van het leven. Naar de rust van water en groeiende land, van maneschijn over boomkruinen, van avonden waarop dagen volgen zonder vermoeienis van arbeid. Voor het eerst sedert hij van zijn vader was weggelopen, vervloekt en nagespuwd door zijn broers, was die rust in hem geslopen.

En in dit grote huis met de zachte, weemoedige man was de aanwezigheid van de vrouw, die zijn dochter was, de rust van het dagelijkse gebeuren... Haar gangen waren overal merkbaar en als de avonduren woordloos voorbijgingen, vulde de glans van haar ogen de stilte.

De oude had zulks geweten vóór Blauwbaard het vermoedde. Hij had graag die flinke opgeschoten man, die zo soepel was als hij zijn kracht moest inspannen en zo prinselijk zijn wonder-glanzende baard kon strelen. Hij zelf was nooit een oorlogsman geweest en vond dus een groot behagen in de verhalen van het wapenbedrijf.

Toen de zomer kwam, was Blauwbaard vastgegroeid in de heerlijkheid van het Scheldeland. Het onbloedige vermaak van de visvangst was zijn tijdverdrijf. Met gedrieën zaten ze soms halve dagen te genieten van elkaars aanwezigheid. Het water gleed onder hen door, dat rusteloze leven van het water, en de roep van een landman sidderde weg boven hen.

Eens toen de oude graaf was ingedut onder de krachtige geur van een notelaar had Blauwbaard zijn hand op de hare gelegd. Dat was voor hem een eeuwigheid van geluk geweest. En dezelfde avond had hij haar lang, gouden haar door zijn vingers laten glijden en ze gezoend op de dunne lippen.

Toen de zomer zijn afscheid nam, luidden de klokken over het Scheldeland dat Blauwbaard de nieuwe heer was en regeren zou over stroom en land.

Er was toen een legende over dit slot aan de Schelde in de mond van het volk. Zij die er hun zate hadden, stierven door het water.

Eens had een burchtheer de dijken beroofd van hun taaie notelaars en de vloed was gekomen, onhoudbaar. Hij sloeg de aarde weg in de diepte van de dijk en stortte naar beneden waar het vee loeide en de mensen om hulp riepen in de nacht. De

morgen rees over de akkers die blank stonden en deelachtig waren geworden aan ebbe en vloed. De burchtheer had op en af gezwalpt tot een watergulp hem had meegerukt door de bres, de Schelde in.

Sedertdien had de stroom zijn tol geëist. En toen op een winterdag de oude heer werd binnengevoerd, op een platte wagen, overdacht de jonge vrouw sidderend de sproke van het water.

Zij leefde teruggetrokken in de winterse doodsheid van het Scheldeland, waarin de stroom zijn uitgestorvenheid voortstuwde.

De eenzaamheid begon Blauwbaard te wegen. De roes van zijn liefde was voorbij en de lange avonden met het grootse maar altijd eendere voorbijtrekken van het water waren hem een obsessie geworden. Soms riep hij luidop om wijn of sloeg hij zijn beker tegen de tafel om die stilte te breken. Dan keek de jonge vrouw naar hem op met schrik en stil verwijt en de blik van haar brave ogen maakte hem woedend. Zij had trouwe ogen; met die zachte droefgeestigheid, die ligt in de blik van bruine jachthonden: deemoedig en trouw.

Soms zat hij alleen op, een stuk van de nacht. Zijn fantazie steigerde op in het genot van de wijn en de oude wildheid van de kampvuren kwam over hem.

Hij rukte een venster open; de ijswind streek hem over de baard en sloeg tegen zijn borst. Het zwarte water gleed in de diepte weg, klotsend waar een boomstronk zijn effenheid verstoorde. Misschien was de Schele hier langs gereisd tot ver in het noorden waar de meeuwen het welkom krijsen van de woelige zee. En soms was het hem alsof hij iets zag vlotten, trager dan de gang van het water, wentelend, aarzelend.

Hij had het leven vernietigd van vele mensen om wie niemand had geschreid. Het verdriet van anderen geeft een schijn van kostbaarheid aan het leven. En hij voelde als een dier dat een ander dier aan stukken vecht. De laatste steek die hij de Rosse

had toegebracht, hij zag hem nog, in zijn volle borst, was anders geweest dan al het vorig geweld van zwaard of dolkmes. Waarom wist hij niet duidelijk, maar daar was in hem een gevoel van gekwetste kameraadschap en die wondere vermenigvuldiging van het goud.

Vanaf dit ogenblik was de wereld onder zijn knie gekomen. Nu heerste dus Blauwbaard over dit kleine gewest aan de Schelde in een vrede die niet van hem was.

Wat hem opjoeg was die zwijgende gelatenheid van zijn vrouw.

Zij had hem nooit anders behandeld dan als haar heer gemaal, met schuwheid en onderdanigheid.

Zij leefde volgens een traditie en volgens een erfelijkheid waarin geslachten van edele vrouwen zich op voorname wijze hadden verveeld. En toen zij merkte dat Blauwbaard een ander soort mens was, vol ingetoomde ruwheid en verlangens, sloot zij zich op in zichzelf en vreesde hem.

Voor Blauwbaard was de rusttijd uit. De nieuwheid van kalmte en dromende uren was lang afgesleten. Zijn getuig voor de visvangst had hij in de Schelde gegooid.

Hij rende de dorpen af en grabbelde rond in de kroegen en 's avonds als hij thuis kwam rook hij naar bier en gemeen volk. De lente stak zijn bloed in brand en met wild geroep jaagde hij 't jonge wild na dat met de nog zogende moeders rondzocht. Zijn ogen werden doorzichtig van het vuur dat aanhoudend brandde in hem en de mensen zagen hem voorbijrijden in angstige bewondering.

Het geld van de tienden vloeide weg door zijn handen; het goud uit de zwaar beslagen koffers werd gezaaid in alle taveernen en menige trotse deerne van het platteland droeg om de hals fijn goud of bescheiden parels.

Toen kwam er een dag dat alles ledig was; alleen het bleke

gelaat van de vrouw en de stilte van de Scheldeburcht waren zijn verwijt.

Die nacht liep Blauwbaard over de dijk. Een licht kwam over de stroom; over de Rijn had hij er vele gezien, zij waren er pinkelend over het water als sterren in de lucht. Hij had er op zitten kijken met de Rosse en zij hadden er Rijnwijn bij gedronken en uitgezien of die van de waterkant niet voorbijdreven.

Hij liep rusteloos; de sterke reuk van de aarde en van het water dat geurde van lente bracht hem weer naar de nachten waarin de kampvuren hadden gestaan in verre landen. Dat was lichter te dragen geweest dan de zware grootsheid van het Scheldeland. Dat voelt ge rondom u als een kracht en een geheim die ge nooit kennen zult. Dat heeft een geruis op zichzelf, een gesidder en een adem die ge nergens voelt. Dat jaagt u voort en trekt u aan.

En dat éne enkele licht over die afgronden, dat geruchtloze licht over dit bruisen zonder heffen of dalen joeg Blauwbaard terug naar zijn slot waar alles hem een verwijt was.

Zijn stap klonk er hol; hij trachtte zachtjes voort te schuiven langs de gangen. Een trap kraakte; hij stond stil en luisterde. Met drie hadden ze zo gestaan op de trap van de herberg aan de waterkant. Dat alles viel neer op hem en de kracht van het bloed dat door hem had gevloeid rukte hem mee. Zij riep luide in hem in dit huis waar de slaap een halte had gemaakt in het leven.

Hij wist duidelijk wat hij doen zou.

In de toren van het slot was een kamer waar sedert eeuwen grote koffers stonden; papieren lagen er en perkamenten. En ook oud wapengetuig waar ingevreten bloed door roest was overmeesterd. In die kamer rook het als in de zitkamers van voorname kwezelhuizen.

En aan de wand die hoog was en ruw hingen oude plunjes.

Ruwe stof die de sleet van ijzeren harnas had gedragen en vergane zijde. Dit alles kleurde op bij het licht dat Blauwbaard door de kamer hief. Eeuwen van landelijk ridderleven met trouw aan de vorst en verdrukking voor de akkerbouwende man lagen hier in kronieken, wapens en kledij.

Een oude degen blonk in een hoek. Een van die wapens, slank en dun, waarmee de man te paard de spleet in het harnas zocht of van keel tot rug de voetganger doorspiesde. Hij nam hem op; de greep was mat en koel en werd wonderjuist door de handpalm omsloten. Nooit had hij zo'n wapen gehanteerd. Het flitste en floot in zijn hand als hij ermee door de kamer schermde.

Hij zette 't licht op de grond, liet de deur openstaan en zakte de trap af achter zijn monsterachtige schaduw.

Zijn vrouw lag met wijd open ogen naar de maan te kijken die tussen de gedraaide kolommen van de bedstede doorvloeide.

- Sta op, zei Blauwbaard.

Daar lag toverkracht in zijn harde ogen en zij stond op, zeer wit in het melkblauwe maanlicht, en daar Blauwbaard de kamer uitging en de trap op, volgde zij gedwee.

Sidderend zag zij zijn schim wankelen over de wenteltrap en de kou van de winternacht omvatte haar toen zij de vereenzaamde torenkamer binnentrad.

Blauwbaard stond in een hoek en keek beurtelings naar haar en naar de plunjes tegen de muur. Hij doortastte ze, hield ze tegen het licht en hief eindelijk een zwaar staatsiekleed van zijn hangsel. Het donkere blauw van de zijde hield hij tegen het witte slaapkleed en gaf zijn vrouw bevel er zich mee te kleden. En sprakeloos gehoorzaamde zij.

In haar doodsangst was ze van bovenmenselijke schoonheid; heur haar was weggewoeld over het blauwe kleed, het witte nachtgewaad bedekte schaars de lieflijkheid van schouders en

borst en haar ogen vol geglim van de kaarsvlam waren zo heerlijk dat Blauwbaard nooit zo iets had gezien.

Hij vermeide zich aan haar aanblik, peinzend, met zijn hand de golving van zijn baard betastend. In zijn ziel was geen aarzeling, maar hij zag vóór zich de velen die hij in doodsangst had aanschouwd en geen was geweest zoals deze.

- Gij zijt schoon, zei hij.

Hij rukte de fijne degen uit de planken vloer en bezag hem. En als een schicht was het die boorde door het licht in de borst van de vrouw.

Het schone hoofd lag op zijn schouder, het welige haar lag over zijn arm.

Hij kuste de dode mond, sloot de ogen en sleepte het lichaam tegen de wand: daar zou het hangen tussen de vele klederen die sedert tientallen van jaren verweeuwd hingen.

Toen hij de vracht omhoog torste, ritselde een zijden tasje uit het kleed; een vergeten goudstuk werd er uitgehaald, klam, riekend naar beslotenheid en schimmel.

En het schuivende tussen de bloedvlekken van zijn vingers vermenigvuldigde Blauwbaard voor de tweede maal het goud. Als de morgen aarzelend rustte over de torenkamer, lag er een hoop geldstukken over de vloer, groter dan ooit een veroveraar na het brandschatten van een stad bijeen had gezien.

III

Elke morgen klonk aan de overzet het langgerekte ‘O-ver-a-hoe!’ dat een zwerm van vogelen uit de bomen over het water joeg.

Daar stond Blauwbaard met de hand gewelfd aan de mond en zond zijn krachtige roep naar de sluimerende overkant.

Nooit was een zomer zo geweldig en zo brandend geweest. De hitte wemelde over water en akker en het landvolk sloeg angstig een kruis alvorens zich op de gloeiende aarde te wagen.

Voor Blauwbaard was het een seizoen van nooit beu-gejaagde drift. Aan de overzijde van het water, waar de Hamse meersen de melancholie van hun weidsheid strekken tussen Schelde en Durme, had Blauwbaard de kroegjes ontdekt waar hij naar hunkerde. Nauw uitstekend boven de dijken, tussen gracht en gras, lagen ze hier en daar, bijeenkomst van stropers van het water- en jachtgebied.

Een vooral had hij naar zijn lust gevonden. En de vrouw die erin woonde stond in de klaarte van de voormiddag te wuiven met haar rode hoofddoek als zij zijn stem hoorde, aangedragen door de stroom.

Die vrouw was altijd eerbaar gebleven tot verbazing van de ruwe gezellen die er aan en af gingen. Haar man verdeelde zijn leven tussen de kerker en het rakkersbedrijf dat geen onderscheid kent tussen stelen en stropen. Als hij op tocht was of

op water en brood zat, kwamen de loense kapoenen haar hun ruwe troost aanbieden. Maar geen enkele die in waarheid naar de vrouw schuin kon kijken en zeggen: ‘Die en ik, dat weet ge wel!’

Haar sterke hand had ze over menige snoet gelegd die in verliefde dronkenschap gezelschap zocht aan haar mond. En 's nachts grendelde ze de deur en lei de ijzeren stang over de vensterluiken.

In het begin van de zomer had Blauwbaard de streek afgejaagd. Van kroeg tot kroeg had hij zijn sterke mannelijkheid en zijn volle geldbuidel gedragen. Hij had overal veel vriendschap gevonden want de streek heeft een diepe eerbied voor het geld.

Hij had de baljuw opgezocht en de heren van de notabiliteit. In het donkere durfden ze meegaan waar plezier te zoeken was en zij verbaasden Blauwbaard door hun kennis van vele donkere knepen. Zo kwam het dat hij een aangename populariteit genoot en dat het ontzag voor hem neerkwam op de vrouw die hij bezocht.

O die vrouw! Hoe was de brand van haar nog jonge vrouwenjaren opgeslagen als Blauwbaard voor het eerst aan haar tafel zat. Een ruit weerkaatste de zon over zijn ogen en zijn baard en die glommen alsof de vonken tot op haar zouden overspringen.

Blauwbaard had zijn hand op haar hoofd gelegd en streek de doek weg die heur haar samenhield. En zij boog haar aangezicht naar hem toe en kuste hem op zijn rode volle lippen.

Het duurde reeds heel de zomer. En zoveel gaf die vrouw aan Blauwbaard dat hij alle andere kroegen vergat. Wanneer hij 's morgens door de dauw stapte naar de overzet, dan glunderden boerenmeiden hem tegemoet, maar zijn vriendelijkheid voor hen was weg. Slechts die éne bleef.

De vrouw wist niet meer dat een andere man aan de grendels van zijn gevangenhok ruttelde omdat de volle zomer hem

naar het water en naar zijn vrouw riep. Die had geen angst dat hij weerkomen zou en haar bij de haren over het weitje en door de gracht naar de slijkzoom van de Schelde zou slepen.

Die vrouw leefde in de onafgebroken dronkenschap van Blauwbaard's omarming. Zij zong niet meer als de zon brak door de morgennevels van de stroom, zij liep rond als een vreemde in haar eigen huis; haar ogen schitterden en het was alsof de krachtige adem van de vloed aan haar wangen en lippen zijn prikkel had meegedeeld.

De eerste dagen werd er veel over gesproken. Blauwbaard kwam nog zelden door het dorp gereden en misprees de uitnodigingen van de overheden die hem, meer dan ooit, de uiterlijke tekens van hun eerbied betuigden. Maar hij rees vóór de zon, en als de avond reeds lang gekomen was klonk de riemslag van zijn terugreis over het water.

Later kwam ook de nacht niet meer tussen hen.

't Was september toen de vent te Dendermonde werd losgelaten om zijn tijdelijke vrijheid te besteden aan stroperij.

Daar waren veel kroegjes rond de gevangenis. Gerechtsdienaars zitten gaarne ongegeneerd en dicht bij hun werk. En alwie iets met de justitie had af te rekenen vulde er zijn keel uit vleierij of uit opluchting. Daar ging de man van Blauwbaard's uitverkorene eerst naartoe.

Een ambtsknecht van de Hamse baljuw zat er loense knepen te vertellen tegen de waardin en rees omhoog toen hij binnenkwam.

- Eh! wij pakken der een! Wij pakken der een! riep hij en schudde de man met geweld dat vriendschap moest zijn.

Maar de andere was wantrouwig. Een stroper voelt zich niet als een dief, al neemt hij het stelen als een bijprofijtje. Als hij wordt aangegeven, beschouwt hij dit als een onrecht en een lelijkheid.

- Om mij gauw weer aan te geven, zeker? vroeg hij. Nu was die ambtsknecht niet zo sterk gebouwd als zijn positie vergde; hij vermeed de twist en loofde alleman.

- Ge zijt te stout, zei hij. Onder ons gezegd en elders gezwegen, ge zijt te stout. Als de vijvers van 't kasteel afgeschuimd worden, roepen ze: 't is Jacob van Willems, omdat ze weten dat gij alleen het durft. Ze moeten niet zoeken, ze weten 't.

De waardin stond bewonderend Jacob toe te lachen. En hij werd zachter en zei:

- Wij pakken-der een!

En als ze er vele hadden gepakt, vroeg de ambtsknecht zo van verre:

- Wat gaat ge doen met ridder Blauwbaard?

Jacob van Willems keek dom.

Of hij dat niet wist? Iedereen wist het maar als hij 't niet wist had hij liever dat een ander het zei. Ze zouden beter nog een pakken. En toen hij 't wist, vloog de vloekende woede in Jacob van Willems naar omhoog. De ambtsknecht bracht hem een maat bier; hij dronk ze uit in een teug en sloeg ze door de ruiten. Dan sprong hij buiten en stapte naar huis.

Lang was de weg zonder huizen. Kreupelhout, weiland en akkertjes. Daar stond eindelijk de molen. En toen hij in de huizen kwam begon het te donkeren en hij vloekte en dreigde dat alle deuren opengingen.

- Jacob van Willems is uit de bak!

Het nieuws liep hem vooruit tot aan het water. De vrouw zat alleen in de schemering, nog bedwelmd door Blauwbaard's kortgeleden aanwezigheid. Daar holde een wijf binnen en schreeuwde: Jacob van Willems komt!

Zij hoorde hem; één gehuil en gevloek van toen hij in de huizen was gekomen, hoger dreigend in de stilte die op zijn getier inviel. Het klonk naderend in de weerkaatsing van wei en sloot, in de vereenzaming van de septemberavond.

De vrouw holde naar het bootje, het enige dat aan de oever lag en toen haar eerste riemslagen door het geruis van het water braken hoorde zij het gerinkel van scherven en gevloek.

- Waar zijt ge, gij verdomde...

Krachtig werd het aangedragen op de avond. En daar riep een vrouwenstem: Ze is weg!

De oever was reeds verdwenen in de schemering maar zij voelde de eenzaamheid niet van de stroom in de avond. Iets als een krachtige blijdschap doorgloeide haar omdat zij in dit avontuur was voor hem. Zij roeide door het geweld van de vloed naar de overzijde en dan gleed de boot in de stille ondiepte van de rivierboord vooruit.

In het hoge riet schrikte zij het late leven op; zij verschuwde met kort geroep de slapende rietmus en keek vol verlangen of er licht brandde in Blauwbaard's kasteel.

De boot was gemeerd en zij ging rechtop en zonder schaamte naar hem toe. Hij stond aan een venster en keek in de donkere Schelde en toen zij: ‘Hola!’ riep, lachte hij haar gelukkig toe. Langs de wenteltrap gingen zij naar boven, en terwijl hij altijd naar haar keek vertelde zij hem waarom zij gekomen was. En later toen toortsgloed wiegde over het water en haar naam werd geroepen van midden de vloed, riep zij een uittartend ‘hier’ en drukte zich tegen Blauwbaard aan.

Zij vroeg hem niet wat zij aanvangen zou. Alleen het ogenblik sprak en zij richtte zich naar zijn mond.

Zo zaten zij lang in het venster en de nacht kwam met licht van sterren, onbeweeglijk over de vlugge stroom. Hun liefde was woordloos geworden, zelfs hun fluisteren had opgehouden.

Blauwbaard sloot het venster en ging met de rug naar het vuur staan dat zachtjes knakte in de haard. En toen zij haar handen over de vlammen strekte zag hij de roze schijn gloeien van het bloed in haar vingers waar deze elkaar raakten.

Hij bezag haar aandachtiger alsof hij in haar iets ontdekt had dat hem nooit tevoren onder ogen was gekomen. Hij zag de roze glans vanuit haar handen gaan door haar hals; hij zag het edele spel van het bloed dat klimt en daalt, langs dij en heup en borst, het rijke leven dat welde en sloeg in die vrouw.

Hij liet zijn hand strelend langs haar gaan en overal klopte het onder zijn vingers, het jonge ongetemde bloed. Het sprong op onder de slag van pols en borst en in de zoete aderen van de hals, het sidderde in de lippen, het golfde door het hart. Hij drukte haar aan zich en hij voelde hoe het ruiste tegen hem aan. Het was of zij helemaal doorschemerd was door dat zachte gloeien en toen hij haar mond op zijn lippen voelde proefde hij de tergende zoeterige smaak.

En toen de maan kwam en alles onwezenlijk maakte, stond Blauwbaard met de dode vrouw in zijn armen en zijn mond die haar gekust had boven de wonde van het hart, was als een grote rode wonde in zijn gelaat.

De winter was zacht; hij was als een eindeloze herfst met af en toe de beet van de vrieskou. Vlagen van regen en wind sloegen over de daken van het kasteel en over de stroom.

Sedert de tweede vrouw boven hing in de torenkamer was het rustig geworden in Blauwbaard. Hij kon bij het haardvuur zitten, heel alleen, met het vizioen van het vuur voor zich. De wind daarbuiten, die geselde over de Schelde, zong het stormlied van de kampnachten en hij luisterde ernaar zoals men luisteren kan naar muziek uit de verte. Een pater van het klooster die op een avond niet verder durfde omdat het te wild was over de dijk had hem gesproken over vele dingen die hem nieuw waren. Schone historiën die in de boeken stonden, mirakuleuze wapenfeiten uit de kruisvaarten, liefde die bloeide als iets onwezenlijks in de ruwe tijd. In Blauwbaard was een grote begeerte gekomen om te kunnen lezen. En tweemaal per week zat hij

met de pater over een ruig boek gebogen waarin de letters stijf gerijd stonden in het mysterie van hun betekenis.

Maar toen hij lezen kon, werd hij woedend op het boek; zo spraken de mensen niet en zo deden zij niet. Een mens was bloed, kracht, eten en geweld. En hij las alleen over gezucht en tranen, en er werd in gesproken zoals alleen bedelmonniken het deden. Hij zei het aan de pater en joeg hem weg.

Hij besteedde zijn tijd aan de paarden en het vee. Met aandacht ging hij hun leven na, beluisterde hun geluid en vond het een genot zijn hand te laten gaan over het glimmend kruis van een paard of de ruwe schoft te betasten van het hoornvee. Hij rook met wellust de geur van de stallen en lei zijn gezicht tegen de hals van zijn geliefkoosd paard.

Toen de lente kwam snoof hij de geur van de aarde en het groen en hij deed de staldeuren wijd opengooien. Hij gleed in zijn boot en liet zich drijven op de stroom, en zijn handen hingen in het lentetroebele water.

Hij sprong te paard; het voorjaar steeg in het klauwende dier en briesend vloog het over het land; de notelaren begonnen te rieken, de wolken schoten door de verte en de Schelde ijlde het noorden tegemoet.

Overal kende men hem. Wie hem eens gezien had, vergat hem niet meer. Hij was niet pootvast en de helft van Dendermonde had op zijn kosten gedronken. De bazen van de taveernen kwamen in de deur staan om hun kalotje af te nemen en de statige burgers, gekonfijt in muilentrekkerij, trachtten hem te benaderen.

Het krotjesvolk was er veruit het meest interessant, maar Blauwbaard had de gratie van staat over zich gekregen en zijn instinkt lokte hem niet meer naar de kroegjes en 't goedkoop plezier. Het ambt maakt de mens en niet omgekeerd en zijn ambt was een blazoen en perkamenten te hebben. Wel scheerde zijn tong nog over zijn volle lippen als hij in het licht van

de zon de gespierde schoonheid van de boerenmeiden in 't oog kreeg, maar hij zocht zijn plezier in zijn eigen stand.

De vrome dochters van rijken bloede bloosden voor hem, en hij zag het graag. De moeders roken een huwelijksprooi als hij voorbijreed en trachtten nog vriendelijker te zijn dan de dochters. Maar de lente zwol in het groen en de bloemen van de Scheldemeersen en Blauwbaard zat in zijn kasteel van Bornhem en was Dendermonde vergeten.

Daar woonde nu een weduwe die sedert lange jaren over haar droefheid heen was. Zij droeg met ongeduld het preutse leven van het stadje waar niets ongeweten blijft. Zo was haar jeugd voorbijgegaan en met de veertig jaren, als het vuur van het leven nogeens omhoog slaat, kwelde haar het ongeduld.

's Avonds, nadat zij de schone formules van haar devotie uit het boek gelezen had, overliep zij in gedachten alles wat fatsoenlijk huwbaar of pakbaar was. Mager bleef het, snoeshanen hier en daar, kale mijnheren in verwaandheid opgeblazen, slecht pratende mondhelden, verstand zonder geld en geld zonder verstand. En de arme weduwe voelde zich ongelukkig in het krenterige stadje en glimlachte toch van achter haar venster als de over-zichzelf-overtuigde heren met diepe groet voorbijgingen.

Ze was rijk. Een paar dozijn boertjes hadden een deel van hun gezondheid besteed aan haar fortuin. Zij had tot aandenken van haar man zaliger een kerkraam gegeven en ging door als een mild en menslievend karakter. Ook thuis ontving zij haar zeldzame gasten ruim en haar rond en bloemend opzicht gaf te kennen dat zij het zich in de aardse zaken niet liet te kort komen.

Met die lente nu voelde ze meer dan ooit de eenzaamheid van haar leven naast zich in huis. En toen Blauwbaard op een lichte zuivere voormiddag onder haar venster voorbijreed, zat ze een tijdlang met haar bevende handen in haar schoot. Zijn hoog,

recht lichaam dat in trage majesteit in het zadel bewoog stond overal voor haar. Zijn baard met de rode vlek van zijn lippen, zijn zwart kaproen waar een rode veder over lag.

En telkens als zij hem zag, rijdend met de onbewuste gratie van wie niets te doen hebben, werd de koorts geweldiger in haar. Zij vluchtte naar de geurige dijken waar het bewegende water het oog vasthoudt; zij zag de zeilen draaien achter een bocht, zij hoorde het gelui van een stadsklok, keerde terug naar huis en keek onvoldaan door het donker raam naar de schemer van de sterren.

Herhaaldelijk reed hij haar venster voorbij. Als de dag helder was, zat zij op wacht want zij wist dat hij niet kwam voor de mensen maar voor de lente. Dan boog zij naar hem toe en bloosde en was ontroerd, en groette gelukkig. Blauwbaard nam haar aandoening in ontvangst en reed door.

Zij ging wandelen op de weg waarlangs hij komen moest. Maar hij kwam niet of was reeds voorbij. En de schone dag van de lente was haar eindeloos lang.

Toen had zij kans.

Zij was gegaan zover zij kon, de kronkelingen volgend van de dijk, tot zij moe was en ging zitten. Het gras was mals over de vettige aarde en het water rook sterk. Het was de tijd waarop het tij aarzelt alvorens te keren en het water kringetjes maakt die zachtjes uitvloeien in de deining van de stroom.

Te midden van de glorieuze Schelde kwam Blauwbaard gedreven in een licht bootje; hij roeide traag en zonder inspanning, gedragen door de laatste kracht van het wassende water. Zij zag hem en stond recht om hem te groeten en met breed gebaar deed hij zijn bootje naar de oever zwenken.

De ontroering en het verlangen hadden haar verjongd en Blauwbaard vond haar schoon, met het spel van takken en zon over haar.

Zij praatten en hij vond nieuwe opgewektheid in zijn woor-

den, haar handen waren zacht en geurig en haar blonde haar was vol gouden stippeltjes. Zij keek op naar zijn kracht en haar ogen waren als een water vol troebelheid der lente.

In de namiddag vaarde zij met hem mee, op het zakkende tij, en de zon lag verblindend vóór hen uit op de brede stroom.

De schone weduwe had een reputatie zonder vlek of kreuk. In het kwaadsprekerige stadje hadden ze wel eens gegrinnikt omdat zij teder was tegenover de jonge heertjes van goede familie, maar nooit zou iemand het gewaagd hebben brutaalweg een naam met de hare te vernoemen.

De storm die haar, in de rijpheid van haar leven, had verrast, was geheim gebleven. In kerk of gezelschap doofde zij de vlam van haar blik en voor haar bekenden leefde zij voort haar eenzaam leven, vervuld met kleine bezigheden en kleine genoegens.

Zij was voorzichtig en sluw en genoot boven alles van die gestolen vreugde welke zij alleen wist. En als Blauwbaard door de straat reed zond zij hem, van achter het gordijn, een driftige groet die hij alleen zag en beantwoordde met een luchtig steigeren van zijn paard.

Zo waren zij overeengekomen.

Dit spel van verborgenheid was haar bijna zo lief als haar liefde zelf. Zij droeg in zich jaren en jaren van ongebruikte verliefdentruukjes die zij nu te pas bracht met de vreugde van een jong meisje. Zij kon verrukkelijk schelms zijn als zij bij Blauwbaard was en hem de onwetendheid verhaalde van haar kennissen. En Blauwbaard keek verwonderd neer op de veertigjarige die zo vol streken en plezier zat als een kwajongen.

Voor hem was zij gekomen op een tijd van lusteloosheid. Die late liefde was voor hem als het vlakke water waarop hij zich, in lentelijke luiheid, drijven liet. Haar woorden gingen over hem heen terwijl hij hoorde zonder te luisteren.

Het duurde niet lang of het verbaasde geluk van de weduwe was tot bezinking gekomen. Zij geloofde aan de zekerheid van haar bezit en haar geest had het reeds verder uitgebouwd. Het kasteel dat heerste over veld en stroom had haar machtig bekoord. Zij was niet jong genoeg meer om van het leven niets anders te vragen dan liefde. En als zij, bij gestolen bezoeken, een poos alleen was, sloop zij nieuwsgierig naar koffer en ladekist, snuffelde in schuif of schapraai om 't zilveren vaatwerk te keuren en waardeerde de aanstaande vermeerdering van haar fortuin.

Wat Blauwbaard meest aan haar beviel, was haar luchtig gebabbel en haar goedige bezorgdheid. Zij had die wijsheid van het leven welke de waarde kent van de nietige dagelijkse dingen. Hij was dikwijls verwonderd een begeerte voldaan te zien alvorens hij ze had uitgesproken. En zo zaten die beiden met elkaar in zon en lentelucht, aan het open venster waardoor de vochtige lucht van de stroom omhoog steeg.

Door haar kreeg Blauwbaard het inzicht in die vele kleinigheidjes die heel het bestaan van een stadje stofferen. Een onvermoede wereld van voorzichtigheid, lafheid, beleefde naijver, trots in armoe, gierigheid, konventie. Het was grappig om haar te horen en te zien als zij het leven in het kompas nam van de Dendermondse levenscodex, en goed en kwaad, verdienste en verworpenheid aan de konventie van het stadje toetste.

Zij was hem een tijdverdrijf zoals hij er nooit een geweten had. Hij kuste speels haar ronde, roze hand als zij hem een frisse dronk had bereid en zag graag heur goud doorspikkeld haar aan zijn borst, vlak onder de blauwe glanzende golving van zijn baard.

Het werd toen de tijd tussen lente en zomer als na de warme dag de avond nog rilt van verrassende koelte. De tocht van het nieuwe seizoen ging door het huis dat lichter scheen onder het

getrippel van de weduwe. Blauwbaard was naar de stallingen gegaan waar ketens ongeduldig rammelden bij geklauw van hoeven.

Zij ging naar de wenteltrap, heur haar wemelde in de bries die de Schelde joeg door de kijkgaten. Een ogenblik keek zij in de diepte: het water dreef alsof een gelijkmatige adem het voortstuwde en een karekiet zong weemoedig in het lis.

Links en rechts gluurde zij nieuwsgierig in hoek en gewelfde kamer tot ze voor een deur stond, zwaar op verroeste hengsels. Zij aarzelde en keek naar de trap en luisterde of geen deur sloeg beneden. En dan draaide zij de sleutel in het slot.

Daar stonden de koffers en het wapentuig, log en roestig. De oude plunjes hingen er, vergane zijde, dof geworden satijn. En twee grote zwarte vlekken kleurden de planken nabij de muur.

De reuk van het beslotene en het verstorvene deed haar stilstaan. Toen trad ze naderbij.

Eén voor één betastte zij de oudmodische gewaden en beproefde de stof met haar vingers, en hield ze tegen zich gedrukt en glimlachte als het haar aardig stond. Daar gleed haar voet over een van de zwarte vlekken en zij staarde met grote ogen naar de dikke kleverige plek. En haar gil helmde langs het hoge gewelf want zij had de lange blonde vlechten gezien en het verwarde, donkere haar en de knokkelige handen die stijf neerhingen tussen de gewaden.

Zij holde naar beneden. Daar stond de hoge gestalte van Blauwbaard. De glimlach over zijn lippen verstarde en hij dreef haar terug. Hij zag het zwarte spoor en de openstaande deur en, vóór die deur, de weduwe die neerknielde en waanzinnig was.

Toen hij terug de wenteltrap afkwam en door de kijkgaten in de diepte van de Schelde neerschouwde, was er een licht in

zijn ogen dat niet van de lente was. Hij snoof met wild behagen de kracht van de stroom.

Nog vóór de avond viel werd de brug achter hem opgehaald. Ridder Blauwbaard reed het oosten in.

IV

De avondklok luidde van over 't water. En dan van zeven andere torens tegelijk alsof ze van elkaar wisten, met een geluid dat was als de laatste schemering van de dag.

Het was Blauwbaard alsof hem iets riep van uit de verte die hij introk. Zoiets als de roep van het vaderhuis voor wie lang en ver gereisd heeft. Hij voelde zich vol lust en kracht en de inslapende dorpen met hondengeblaf en trage stemmen in de hutten deden hem verlangen naar gewesten waar hemel en aarde minder weemoedig in de vallende nacht verzamen.

Hij reed die nacht langs boomgaarden vol van de witte mist van hun bloeisel en de dauw huiverde over zijn kleren en zijn baard wanneer hij er aan dacht rust te nemen. Een haan kraaide toen hij zich neerlei.

Hij reisde met korte dagreizen, genietend van het jaargetijde. Hij kwam weer in de vanouds bekende streken waar hij als landsknecht was doorgetrokken, de Rijn voorbij in het gewest waar vele prinsen en graven hun hofhouding met hoogmoed vierden.

Op een luie namiddag, toen hij afgestegen was voor een dronk in de schaduw, zag hij in de boomgaard achter de taveerne een man in 't gras liggen die een andere klein vloekte. Een paard met groenfluwelen schabrak graasde wat verder met slepende teugels. Daar Blauwbaard zag dat de man in het gras

van geen geringe komaf was en vloekte als een heer, kwam hij naderbij om zijn diensten aan te bieden.

De man in het gras begon toen te jammeren dat hij hoofdpijn had, wat aan niets anders kon te wijten zijn dan aan de gemene drank van dit hondsvot van een herbergier die hij zijn ribben zo uit zijn lijf zou slaan dat ze tot kapstok konden dienen. En dat dit andere hondsvot van een knecht, wiens moeder hij op een beledigende manier vermaledijde, hem niet eens een rauwe ajuin kon bezorgen wat steeds een soeverein middel was tegen zijn kwaal.

Blauwbaard bood hem, van edelman tot edelman, hulp en bijstand aan. En een kwartiertje later zaten ze bei in de taveerne waar de ridder, die zich Hans liet noemen, na een reusachtige ajuin zonder verpinken te hebben binnengeknabbeld, zijn nieuwe dorst leste bij een koele kruik.

De velden waarlangs ze verder reden, waren schaars bebouwd. Ridder Hans leerde hem dat de boeren opstandig waren geworden omdat zijn neef, graaf Rudolf, tot betaling van de bruiloft van zijn dochter, een schatting had geheven van het vijfde van hun bezit. Hij ging zijn neef nu bijstaan om de gedweeheid terug in de boerenruggen te kloppen.

Het was een verre weg; de reis werd nog langer gemaakt door de onlesbare dorst van ridder Hans die met de ligging van alle pleisterplaatsen zeer bekend scheen te zijn. Nu en dan kwamen een paar boeren voorbij met loerende onderdanigheid.

Een was er die, in plaats van oren, twee lange, rode littekens droeg. Hans citeerde voor Blauwbaard de tekst van het vorstelijk dekreet waarbij het vellen van een haas met het verlies van twee oren werd bestraft en het neerleggen van een hert of everzwijn met de strop beteugeld.

Meer dan eens had ridder Hans gedurende de reis gelegenheid om zijn weeklacht te laten horen die met een rauwe ajuin te bedaren was. Toen de burcht zich in de verte hief van tus-

sen de bossen, verschenen, hen tegemoet, graaf Rudolf en zijn gevolg met groot geschal. En Blauwbaard, de heer uit het bekende, verre Vlaanderen, werd feestelijk binnen geleid.

Graaf Rudolf wilde eerst bruiloft vieren om er daarna tegen de boeren op los te gaan. En zo gebeurde dan ook.

Het weidse, maar rustig zichzelf genietende Scheldeland had aan Blauwbaard nooit iets te zien gegeven dat met dit bruidsfeest te vergelijken was. De goede sier in Vlaanderen kende maat. Maar in deze streek was het alsof alles moest verzwolgen worden vóór een nakend einde van de wereld. Alles wat een wapenschild droeg was komen afgezakt, de weg aangenaam bekortend met een strooptochtje of een afranseling van landvolk. Ridder Hans die fier was de statige Blauwbaard tot metgezel te dienen, noemde trots al de heren die binnenkwamen en hun kwaliteiten. Die daar was een zekere ridder Veit die driemaal op een avond een zilveren beker met acht flessen Rijnwijn in één teug kon ledig maken; en Moritz, ginder, was beroemd om zijn weddenschappen: die had de helft van zijn landerijen op het spel gezet dat het eerste kind van het te vieren huwelijk een jongen zou wezen.

Heel de burcht was volgestroomd van soortgelijke edele mensen. En onder hen won Blauwbaard gunst en aanzien door de sterkte van zijn lichaamsbouw en de statigheid van zijn houding. En de jonkvrouwen keken begerig naar het licht in zijn ogen en de lange krachtige hand die de baard streelde.

In de morgen, nog vóór de klokken aan het bengelen gingen, zeer fijn in de zwaarte van de bossen, lag reeds een roes over het gezelschap. Hans, Veit en een lange magere en loederachtige seigneur die Melchior heette en omkeek als men Melchi riep, hadden de voordronken duchtig beoefend en keken slaperig van uit de gebeeldhouwde kerkbanken hoe de ceremonie verliep.

Door de burcht trok een wisselstroom van geuren en de

neusgaten zwollen open toen een heraut aankondigde wat er door de tand zou gaan: van wild de hertegeiten, reebokken en jonge everzwijnen, met een tussenbeetje van hazen; van gevogelte de fazanten, koerhanen, patrijzen, sneppen, lijsters, zwanen, pauwen, eendvogels, waterhoenders en kapoenen; van gebraden en gezoden de ossen, hamels, braadzwijnen en biggens, kalvers en zeer tedere lammekens, met een overvloed in begeleiding en ornament van hesp, spek, hazepastei en ingemaakte reeborst, fel gekruid om naar de bekers te grijpen; de vijvers en rivieren hadden geleverd de zwarte paling, de rode kreeft, de steur, de karper, de fijngratige snoek en de zuivere forel.

Dit alles in kleur volgens het gerecht en met de sausen die de smaak verhoogden.

De schenkers liepen rond en noemden de Spaanse wijn, de malvezij, de Rijnval, de wijn van Frankfurt, Wurzburg en Neckar, en de ridders sloegen met hun kruiken op tafel en riepen om bier van Hamburg, driedraad van Neustadt, klaar-goud van Arnstadt, donker brouwsel uit Schotland en de krachtige drank Paderhorn.

Van uit zijn soldeniersjaren had Blauwbaard een flinke appetijt bewaard, en hij dronk een stevige teug zonder dat zijn oog onklaar werd. Maar hij viel in affronten toen hij de gasten uren aan uren de schotels zag wegwerken en met van saus druipende vuisten de bekers en kruiken heffen en de ogen zag dol worden onder de prikkel van los gepraat.

Toen de nacht viel was de burcht als een lichtplek vol geloei in de wachtende, zwijgende bossen. Alleen de sterksten van de gasten hadden kunnen voortdoen terwijl de overigen de rust van het bed of de verfrissing van de vroege nachtelijke dauw hadden gezocht.

In de zaal was het een langzaam stijgende wildheid die zichzelf opzweepte met gebrul en gebrijzel van glaswerk. ‘Toll und voll,’ riep Veit. En dan dronken ze elkaar een service toe

en de grote koningsdronk werd gecelebreerd in een teug, een emmergroot bekken waaruit de wijn lekte over neus en baard en buik. Ridder Hans probeerde een nieuwmodische aardigheid en zette twee bekers met verschillende drank aan beide mondhoeken en de loederachtige Melchior kwam op zijn beurt met een vondst af en spoelde kleine levende visjes naar binnen in een stroom Rijnwijn.

En één voor één zonken ze neer in een laatste gebrul en bleven hikken en zuchten onder tafel.

Veit werd naar huis gebracht op een draagberrie; men hoopte dat hij het er levend zou afbrengen. En het feest werd voortgezet, acht dagen lang tot heel de burcht rook als een ontzettende adem van wijn en verzuurde spijs. De rust kwam dan en de gasten verdwenen in de bossen.

Graaf Rudolf had zijn dochter's bruiloft schitterend gevierd.

Nu zouden de boeren betalen.

Graaf Rudolf en zijn helper ridder Hans rustten uit van de vermoeienissen van het feest en nodigden Blauwbaard zeer hoffelijk uit deel te nemen aan de betalingsexpeditie die minstens zo vrolijk beloofde te zijn als de bruiloft zelf.

Reeds had de heer majordomus met een klein geleide van soldeniers een verkenningstocht gedaan in enkele gehuchten. Hij had oneindig veel klachten teruggebracht maar haast geen geld. De oogst was drie jaar lang mislukt zodat de boeren de moed niet meer hadden het land te bestellen; één had gezegd dat, bij de armoede van de grond, de heren hun zwelgerijen maar moesten matigen. Die was natuurlijk op staande voet gekastijd met vijftig roedeslagen op de blote voetzolen.

Ridder Hans was verontwaardigd. Lijfeigenschap was een recht dat hij altijd geweten had vermits de boeren er waren voor de heren. Op zijn aandringen blies op een morgen een heldere

klaroen en de drie heren reden de poort uit onder gehinnik van paarden en gekreun van staal.

De dorpjes lagen ver uiteen. Enkele hadden hun hofstedekens midden weiland waar schaars rundvee aan het dorre gras trok. Maar de meeste lagen in een dal waar de akkerlanden tegen de glooiingen opklommen. Bossen bekroonden elke heuvel en omheinden met hun rust het vee en de mensen.

Vele boeren waren weggevlucht in de diepte van de wouden. Toen een soldenier een fakkel in een leegstaande hut slingerde hief graaf Rudolf een geweldig gehuil aan. Hij kwam niet om zich te amuseren maar om geld te halen. En de wapenknecht zou voor zijn avondmaal twintig zweepslagen te verteren krijgen.

De eerste dag ging alles stilletjes van de hand. Waar geld was, werd het genomen. Vee werd bij uitzonderlijke waarde weggedreven.

Een half dozijn boeren die leugenachtig beweerden geen halve daalder te bezitten, werden de duimschroeven aangelegd tot ze om erbarmen roepend de plaats van hun bezit aanwezen. Als in een waas herzag Blauwbaard de roofrijke nacht in de herberg aan de waterkant.

Ze kampeerden in een pastorie waar ridder Hans tot driemaal toe om een rauwe ajuin schreeuwde en graaf Rudolf vijf wilde-zwijnenhammen uit de schoorsteen haalde en de duivel uit de hel vloekte omdat er niet meer waren. Waarop hij vertrok en zich in de gebeden van de eerwaarde heer aanbeval en hem opdracht gaf drie zondagen openbare gebeden voor te schrijven voor zijn pas getrouwde dochter.

De dag werd heet. In de streek waar zij rond zochten waren geen dorpen; groepjes huizen of kleine doeningen verloren tussen rots en beek, zo eenzaam dat de hertegeiten met verwonderde ogen naar de mensen kwamen kijken. Zij lieten de hitte uitgloeien en onder het zuivere groen van berkeboompjes hielden ze een gelag van moezelwijn. Stilaan klom de prikkel naar

het hoofd; ze bloosden om hun slapen en toen sprongen ze te paard en joegen, in de schaduw van het dal, naar een gehucht dat in de armoe van leem en strodaken de volle hitte van de dag droeg.

Graaf Rudolf dacht niet meer aan geld. Hij vulde de zilveren fles aan zijn zadelknop en dronk de wijn terwijl hij nog koel was. En een lichte nevel lag over Blauwbaard's ogen. De blauwe schaduw van de bossen stond wazig voor hem en de wellust van de rit tintelde in zijn bloed.

Deuren werden niet meer opengestoten: met bijlslagen drongen de soldeniers binnen. Uit de stallingen klonk het weegeklaag van vrouwen en een schuur knetterde onder de vlammen. Met zijn degen omhoog liep Blauwbaard een wagenhuis in dat opzij stond en door de wapenknechten was voorbijgelopen.

Een trap wees de weg naar boven. Hooi lag er opgestapeld en geurde hitsig. Hij sloeg er doorheen. En toen hoorde hij een geluid dat geklaag en gebed was: Ach! Jezus Maria.

Hij scherpte zijn ogen in de schemering. Een vrouw lag er, met het gelaat tegen de plankenvloer, haar handen als een bescherming boven het hoofd. Daar hij stil stond en haar roerloos aankeek, richtte zij zich op, leunend op haar handen.

Zij zag de zilveren lijn van zijn degen en sloeg haar handen voor haar ogen. Hij borg zijn wapen, boog heel zacht haar armen naar beneden en zag hoe, in de halve duisternis, haar tranen blikkerden over haar wangen.

Zij omvatte zijn knieën en riep luidop om erbarmen. Maar hij suste haar tot stilte en ging behoedzaam kijken door een luik in de wand.

In de verte liepen de soldeniers in en uit; huisraad en kleren sleepten ze op een stapel. Maar rondom het afdak was alles rustig.

- Wees niet bang, zei hij.

De vrouw richtte zich schuchter op. De schroom voor de man in wie zij een ridder zag, hield haar gebogen.

- Hoe heet gij, vroeg hij.

- Anne Lieze.

Hij omvatte haar schouder. Zijn ogen die nu gewend waren aan het gedempt licht van de hooischelf namen haar op. Zij was jong en krachtig en haar ogen schitterden van tranen en uitgestane angst.

- Kom naast mij zitten, zei Blauwbaard.

En zij zat naast hem op het warme geurige hooi. Hij sprak zacht tot haar en zij luisterde als iemand die in stilte en eenzaamheid opeens een welbekende stem zijn naam hoort roepen. Zij keek aldoor naar hem op, zonder angst, en gaf fluisterend antwoord op wat hij vroeg.

Hij zelf had nooit zo rustig met een vrouw gesproken. Hij was verwonderd dat hij haar niet gedood had en toch scheen hem zulks natuurlijk. En toen zijn hand haar traagzaam streelde drukte zij haar wilde lippen op zijn mond.

- Ik ga nu, zei hij, maar ik kom weer.

En hij reed naar graaf Rudolf en ridder Hans toe die met een brandreuk over hun kleren op lage schabellen de Moezelwijn dronken uit de zilveren fles.

Dag na dag had de vrouw op de loer gelegen of hij niet terugkwam. Het half uitgebrande gehucht jammerde van morgen tot avond, de boeren kwamen terug en richtten het vernielde weer op.

Zij ontvluchtte gemakkelijk de drukte en ging liggen, boven op de hoogte waar het lange dal 's middags als een zonnestraat tussen de beboste heuvels lag. Vandaar keek zij uit, woelend in het diepe groen van de mirtestruiken, haar ongeduld wegkauwend aan een soepel berkerijs.

Als hij dan weer niet gekomen was, klom zij naar de hooi-

schelf op en legde zich met gesloten ogen neer op het broeierige hooi. In haar leven dat nooit verder dan het dal was gegaan, was een vreemd, sidderend genot gekomen. De doodsangst en de wilde kus op zijn lippen, warm en vochtig in het gekroezel van zijn baard, waren tot één zelfde gevoel versmolten. In het dagelijkse verkeer van mens en dier, met geboorte en dood, met verwekken van het leven en miserie van het levensonderhoud was er iets gekomen waarvan zij het bestaan niet wist.

Telkens als zij staarde in de diepte van de vallei waar het riviertje van rots tot rots wemelde in het blikkeren van de daghitte, was het niet alleen verlangen dat opsprong in haar. Een grote hovaardij was in haar gekomen die wist dat haar jonge schoonheid tussen haar en de dood had gestaan. Zij bloosde van beschaamde woede als zij de verhakkelde, vodderige plunje bekeek, stroopte haar mouwen op en stak haar ronde blote armen boven haar hoofd zodat de kracht van haar jeugd haar doorliep.

Onmerkbaar vergleed de tijd. Zij zuchtte en keek, op haar armen gesteund, altijd maar aan in het dal. En daar ging haar als een blijde gedachte op: zij zou forellen vangen en hem die schenken als hij vandaag weerkwam.

Handig en bedreven was de vrouw. Zij had het herenrecht dikwijls geschonden als zij met een haas onder het kleed geborgen de bossen was doorgegaan, of met de koele forellen naar huis was gelopen. Want alle jacht was herenjacht. En de edele graaf Rudolf liet hangen voor een reebok of een everzwijn, en sneed de oren af voor een haas.

Zij daalde naar het riviertje. Zij kende de plaatsen waar de forellen onzichtbaar liggen voor wie van de vangst geen bedrijf maakt. Kleur van water en rots, slapend in de doorschijnende schaduw van zon over water en rots; onbeweeglijk meegolvend op de beweging van het water.

Hij zou het zuivere witte vlees scheuren met zijn lippen en

verheugd zijn; en denken aan haar die de lekkere vis voor hem had gevangen terwijl zij hem wachtte.

De adem van het water sloeg haar tegen terwijl zij gebogen lag. Langzaam gleed haar arm door de doorzichtige koelte; haar hand kroop over de keitjes en de stenen. Daar lag er een; slapend in de middagwarmte in het genot van frisheid en zonneschijn. Behoedzaam gleden de vingeren er langs in verraderlijke streling, tot ze de kieuwen omspanden en dichtknepen. Zo vingen de stropers de forellen zonder lijn of zwevende vlieg.

Zij borg de kostelijke vissen in een klein putje waar het water in een kolk ronddraaide, hief de armen omhoog zodat zij de frisse lijn van de waterdroppels over zich voelde glijden en ging terug op wacht liggen daarboven in de mirtestruiken. De namiddag druilde over het dal toen zij heel ver het hinniken hoorde van een paard. Blauwbaard kwam afgereden langs het pad naast het water. En zij sprong op, riep, wuifde waar zij stond, scherp afgetekend tegen de boskant; hij wuifde vorstelijk tegen.

Hij dreef zijn paard de hoogte op tot waar zij stond; de zon schitterde op hem, zijn ogen en zijn baard glansden. Vol verlangen strekte zij hem haar armen tegemoet.

Zij zaten in het diepe, lenige groen. Hij vroeg haar uit over het leven van het dorp en over haar zelf en hij liet zijn hand glijden over de malse rondingen van haar armen. Zij vlijde zich tegen hem aan zodat hij haar kussen moest en sprong dan op en liep van hem weg toen zij zijn rijkgekweekte vingeren zag liggen over haar gelapte kleed.

Hij liep haar achterna en het werd een spel van lokken en najagen en het doffe bos smoorde het gerucht van zijn lach en van haar zachte kreten, tot zij weer neerzaten en in elkanders ogen keken.

- Ik heb wat voor U, sprak zij.

En hij raadde. Het werd een nieuw spel van vragen en lachen tot zij hem bij de hand nam en leidde naar het water.

Zij greep met beide handen de schone forellen en hield ze hem tegen. Vonkelend liep het water over haar handen die ze naar hem toe hield en haar ogen lachten verheugd.

Een grote woede greep almeteen Blauwbaard aan. Dat was schennis van herenrecht. Hij voelde het als een daad tegen hemzelf gepleegd. Hij sloeg haar handen neer en zei:

- Gij hebt het herenrecht geschonden.

Zij begreep het niet. Zij bleef staan, de schone vissen geboden in de uitgestoken handen. Maar zijn ogen stonden hard en wreed en toen keek ze van hem weg, naar de glinsterende forellen.

Hij rukte haar mee de helling op. Haar arm deed pijn onder zijn greep en terwijl ze volgde rolden grote tranen over haar gezicht. En de forellen vielen één voor één in het gras.

- Gij hebt het herenrecht geschonden.

Zij keek hem aan zonder spreken en tegenover die ogen waar de tranen de glans van de liefde niet hadden kunnen doven, vond hij geen woorden voor zijn woede.

En Blauwbaard doodde de vrouw die het herenrecht geschonden had.

Hij floot zijn paard en zonder om te zien reed hij het bos uit waar de lage zon grote lichtvlekken wierp die gonsden tussen de stammen.

V

In die tijd zochten de vorsten en prinsen naar het goud dat uit de smeltkroes van de alchimisten moest worden gekookt. En de alchimisten staken het goud van de vorsten en prinsen in hun zakken en zochten alsdan naar de steen der wijzen en naar de tinktuur die van ijzer zilver en van zilver goud moest maken.

Daar was veel geloof aan het goud; het blijvendste en sterkste geloof onder de mensen. En hertog Joachim geloofde vast. Hij had honderd zevenendertig goudkoks laten hangen aan de ijzeren galg die hij, speciaal voor die kunstenaars, had laten oprichten. Maar zijn geloof aan het goud dat geteeld wordt door de mens bleef onverwoestbaar in hem.

Als hij in de voormiddag opstond ging hij dadelijk zien of er uit het ijzer geen zilver en uit het zilver geen goud was gekweekt. Hij rook aan de merkuur, keek bewonderend naar de smeltkroezen en ging ontbijten in het zeker geloof dat het nog vandaag gebeuren zou. Bij hem was Blauwbaard aangeland.

Hij had in menige slag roem verworven sedert die zomerdag in het zondoorgloeide dal. Zijn soepele degen uit de torenkamer van het slot van Bornhem was vermaard geworden in menig gevecht tegen de opstandige boeren. Hij had strijd gezien tussen heren, geweld tegen het volk en woede tegen de regeerders, maar door alles was hij heengegaan, onverzwakt in

zijn nieuwe ziel die van hem maakte ridder Blauwbaard, een heer onder heren.

Hertog Joachim had hem met trots gevoerd naar zijn fornuizen waar de ernstige alchimisten hun klucht speelden. Een Jood was er die beweerde dat het gaan zou met de caballa van de Hebreeuwen, een Italiaan die zijn hoofd ten pand gaf dat hij elk metaal tot goud zou bekeren indien zij hem het sophienkruid bezorgden dat in het wilde land van Bohemen groeide, en een Griek die rook van slechtigheid zwoer bij Satan en bij de profeten dat een druppel sap van het mercuriaalkruid hem voldoende was: hij had het geprobeerd in zijn gezegend vaderland waar hij een bok de baard had uitgerukt en met inwrijving van het sap der mysterieuze plant, een gouden baard verwekt had.

Opgetogen keek hertog Joachim naar Blauwbaard terwijl de goudkunstenaars hun wetenschap loofden. Maar twee dagen nadien nodigde hij zijn gast met grote vreugde uit naar een eigenaardig schouwspel aan de ijzeren galg: de Griek had zeven goudstukken uit de smeltprovisie gestolen en zou gehangen worden met goudverf over zijn baard. Zo had hertog Joachim zelf uitgevonden en bevolen; en die vernuftige vondst was hem bijna zoveel waard als de ontdekking van de steen der wijzen.

De zomer was reeds helemaal uitgestorven toen op een avond een vreemd gezelschap toegang vroeg tot de hoogedele hertog. De man was een tamelijk woeste slungel in een gelapte plunje waar de rugbeenderen hun magerheid doorstaken. De vrouw was blond, wit blond, van dit blond waarover iets ligt van het matte van zilver en van het doezelige van maneschijn.

Hertog Joachim ontving ze daar hij zat met ridder Blauwbaard aan het ruime avondmaal, terwijl het vroege haardvuur opgezogen werd in 't geloei van de schoorsteen.

De man had gehoord dat hertog Joachim een beschermer was van de wetenschap die hij beoefende. Hij zocht de steen der

wijzen en het gouden bezinksel in de smeltkroes. En zijn zuster - hij keek loens terzij - was bedreven in de kunst der medicijn, zonder bloedlaten of darmspoeling, zonder planten of lichaamsdelen ontrukt aan levende dieren. Zij kon raad geven over politiek en het kiezen van een jachtpaard; zij kon wetenschap geven over vriendschap en haat die verdoken ligt in het hart der mensen; zij kende de wijsheid die te pas komt bij geboorte of huwelijk; waar goud lag in het geheim van de grond riep zij het onder de ogen en hoorde lang vóór de andere mensen de hagelstenen vallen die de wijngaarden verwoesten.

Blauwbaard bekeek het vreemde paar met wantrouwen; maar hertog Joachim lachte luidop en vroeg in vuile taal uitleg over verdere kundigheden van de vrouw. En de man lachte ook in oprechte blijdschap over de vettige zinspelingen. De vrouw keek zoetjes de hertog in de ogen tot hij heel stil werd en zei dat ze 't nauwelijks hoorden:

- Ga zitten.

En alsof hij plots wakker werd, sprong hij op en riep om wijn en sloeg op tafel en zei tot Blauwbaard: drink uit, en ledigde zijn grote vergulde kroes.

Zo werd de man bij de fornuizen gezet naast de Jood en de Italiaan. De drie mannen loerden elkaar af, stookten de kroezen en roerden gewichtig in kwikzilver en gesmolten goud. Naarmate de man beter doorvoed werd, nam hij de toon aan van een meester, sprak minachtend over het volk dat het bloed van Onze-Lieve-Heer - hij rukte zijn pots af - schandelijk had vergoten en zei dat de Italianen de dichtste neven waren van de Joden.

Lang duurde het niet of de twee goudkoks hingen aan de ijzeren galg waaraan nog bengelde wat de raven en het onweer van de Griek hadden overgelaten. De Jood echter hadden ze eerst een paar dagen op de pijnbank gelegd tot uitboeting van de misdaad van zijn ras. En de rook sloeg geweldiger dan ooit

tevoren op uit de fornuizen van hertog Joachim.

De vrouw dwaalde stil en gebiedend door het slot. Toen de hertog eens van zijn paard was gestort en riep dat het met hem gedaan was en Gods erbarmen afjammerde voor zijn zondig leven, had zij haar hand op zijn voorhoofd geleid en zachtjes tot hem gesproken; hij had zijn ogen gesloten, terwijl zij zegde: ‘'t Is gedaan, 't is genezen, 't is genezen.’

De hertog had verdwaasd opgekeken, was naar zijn kamer gestormd en had zich tot 's avonds laat ingegrendeld. Bleek en onderdanig zat hij bij zijn wijn, met Blauwbaard en het wonder koppel.

Als zij in de stal kwam, werden de paarden onrustig. Waar zij langs kwam in keuken of knechtenhal, viel een wondere stilte in. Het was alsof zij die met zich meevoerde.

De hertog had veel van zijn luidruchtigheid verloren. Als haar ogen op hem rustten was hij vol onderdanigheid. Alleen Blauwbaard scheen geen hinder van haar aanwezigheid te ondervinden. Zijn sterke blik droeg kalm de wondere kracht van haar ogen; die glansden zo vreemd, zo als vuurvliegen in de zomeravond als het naderende onweer in de hitte trilt.

Voor de hertog was zij een bovennatuurlijke vrouw. Hij raasde ervan dat hij haar zou huwen; dat de kinderen die hij bij haar verwekken zou, heersen zouden van de Noordzee tot aan Constantinopel en dat de verkondigers van een nieuwe vreugde uit haar zouden geboren worden. Met het goud uit zijn smeltkroezen zou hij een paleis bouwen waarin zij zetelen zou naast hem, en de gave van de eeuwige jeugd zou haar tevens door de steen der wijzen geschonken worden.

Zijn mond liep ervan over toen hij alleen zat met Blauwbaard en de grote vergulde kroes hanteerde. Maar als zij bij hem zat of naar hem staarde, of haar blik richtte naar iets ongezien en ver, dan was hij karig met zijn woorden en er hing gefluister in de grote zaal.

Het werd een strijd zonder woorden tussen Blauwbaard en de vrouw. Zij sprak zelden tot hem; maar telkens gleed haar blik van de hertog op hem. En de minachting waarmee ze naar de eerste keek, verdween uit haar ogen. Vast, open, verwonderd stond haar blik dan op de volle statige gestalte, op de lippen vol van het levende bloed, op de baard waarover de kaarsvlam knetterde in blauwe schijn, op de diepe kracht van zijn ogen.

Hij ging niet uit de weg voor haar. Hij vermeed haar niet, hij trachtte niet lief te zijn met haar. De man die zich haar broer noemde behandelde hij als een stalknecht; eens dat de kerel hem uit de hoogte uitleg wilde geven over zijn wetenschap, had hij hem met de vlakke hand over 't gezicht geslagen dat het bloed uit zijn neus sprong.

De onrust die van haar uitging, die de paarden schuw maakte en de honden klagend deed blaffen zoals zij doen wanneer iemand over aarde ligt, had hem niet aangeraakt. Hij voelde geen begeerte naar haar, geen verlangen om met zijn handen te woelen in dat vreemde, bleke haar van maneschijn en zilver. Maar een lust om haar met tergende, kleinerende woorden te behandelen.

Uit de smeltkroezen kwam geen goud te voorschijn. Wel smolten de dukaten weg met ongelooflijke snelheid uit de hertogelijke kisten. Maar wat was een som van honderdduizend goudstukken, zei de man van de fornuizen, als het goud ongemeten en ongeteld lag te sluimeren op de grond van de smeltkroezen waar het juiste, eeuwenlang gezochte, het in één ogenblik kon oproepen.

Die vent scheen in vrees te leven voor de vrouw. Nooit noemde hij haar zuster, en zij keek over hem heen alsof hij niet bestond, maar met de hertog had hij lange gesprekken. Eens kwam hij bij hem gelopen, goudkleurig schuim dragend op de top van zijn vinger. En de hertog had 's avonds, toen hij zeer laat alleen zat met Blauwbaard, een extra wijnpartij ingezet

en gedronken op de dag van morgen, want morgen zou het gebeuren.

Maar 's anderendaags steeg de rook van de fornuizen in de winterstille morgen omhoog en de tinktuur merkuriaal, moeder van het goud, bleef verborgen in de nevels van de smeltkroezen.

De winter lag rustig over de wijde streek waar de wouden zich zachtjes verhieven tegen de horizon. Een winter van zon over de krakende grond, van avonden vol heldere kou en morgenuren van absolute stilte.

De jachtwachters hadden aangekondigd dat de reebokken hun bronstige parenskreet hunkerden en in de opene plekken van de wouden vochten voor het bezit van de rosse hinde. Blauwbaard verlangde naar het jachtgenot, voorrecht van de heren.

Toen zijn paard stond te snuiven in de glazige mistlucht, werd de staldeur opengerukt en de vrouw kwam buiten met een stalknecht die een paard aan de toom voerde. Zonder een woord te spreken reed ze voort naast hem door de zware, stille bomen.

Hij floot een liedje uit zijn soldenierstijd; iets wat blijven hangen was in zijn geest, los van elke andere geheugenis. Het was de weeklacht van een meisje dat stervensgereed was omdat de vader van haar kind in verre landen op de slagvelden stond.

Zij keek hem aan van terzij; zijn fluitende lippen stonden vers en rood in zijn baard.

- Een mooi liedje, he! glimlachte hij.

Zij plooide even de mond en keek hem aan.

En daar holden de paarden over de klinkende grond, achter zijn rug hoorde hij 't snuiven van haar paard en wist hij haar onverbiddelijke ogen op zich. Een woedende rit was het zonder overleg, zonder waar-naartoe, tot de walmende paarden stonden op een breed kruispad van het woud.

Blauwbaard was nog jong in de kunst van het jagen. Hij

kende de gewoonten niet van het wild en had geen oog voor de tekenen van hun aanwezigheid. Met ongeduld keek hij rondom zich alsof de getakte reebokken tussen de boomstammen door hun zwaar hoofd naar hem toe zouden keren.

Zij spraken weinig tot elkaar. Haar ogen bleven vol diepe, koele wil. Zij had haar kap weggetrokken van over heur haar dat vlotte onder het rijden en zijn warm bloed, verhit door de vlucht, kwam in opstand tegen die blik zonder verlangen of begeerte.

- Kom, wijs mij een reebok, vroeg ze.

Haar stem klonk dun in de ijle oneindigheid van de winterdag. Wijs mij een reebok, een schone, met een zwaar gewei. Wees nu eens lief.

En zij legde haar hand op zijn zware handschoen.

- Ik zou zo graag eens de kreet horen van het verlangen en de liefdesangst van de reebokken. Ik zou zo graag de mannetjesherten hun getakte koppen tegen elkaar zien stoten terwijl de jonge hinde geniet van hun woede.

Blauwbaard antwoordde niet. Nooit had hij vanuit de diepte van de wouden dit sidderende geluid gehoord dat een lokroep is voor de hinde en een uitdaging voor de reebok. Smachtend en woedend stijgt het op in de nacht als de sterren staan boven de bossen; het stijgt en stijgt, onvoldaan; en naar de lichte, open plek schuiven de herten en snuiven, de gehoornde koppen opgericht, de geur van de omgewoelde aarde en de bronstige mannetjesherten.

Toen hij de schouders optrok, zag zij hem minachtend aan. En haar stilzwijgen daarna was tergend voor hem.

Hij keek haar vlak in de ogen en zij droeg kalm zijn blik. En zij reden door zonder iets te vinden. De takken braken onder de paardehoeven, het woud kraakte in de kou, en zij reden door, verloren in de wildernis, waar het luidruchtige leven van het wild scheen uitgestorven. Zij aten, en dronken uit zijn

veldfles. Hij raakte haar handen aan en zij de zijne, maar er bleef iets tussen hen dat Blauwbaard grimmig maakte.

Had hij iets ontmoet dat leefde, een boer of een dier, hij had het neergestoken onder luid geschreeuw. Dat zou de stilte gebroken hebben tussen hen, dat zou haar ogen doen schitteren hebben met iets anders dan die onverstoorbare, ijzige onbeweegbaarheid. Maar de namiddag viel, en altijd heerste onder de zwarte, roerloze bomen dezelfde doffe afgestorvenheid.

Het slot van hertog Joachim stond tegen de horizon; Blauwbaard reed gekrenkt naar binnen en deed alsof hij niet wilde dat de vrouw hem volgde. En toen een jachtwachter hem vroeg waar het wild te halen was, bromde hij brutaal dat hij niet op jacht was geweest.

En heel de avond was het alsof de vrouw hem spottend aankeek met haar vaste, schitterende ogen.

De man van de smeltkroezen had zijn loopbaan volbracht. Hertog Joachim was ongeduldig geworden en had hem naar de folterkamer doen brengen. De vrouw was met geen enkel woord tussenbei gekomen.

Ze waren nog niet verder dan de Spaanse laarzen die de kuiten te pletter nijpen tussen hun ijzeren scheenstukken, of hij was reeds aan 't bekennen. Hij wist niets af van de kunst van het goud of van de steen der wijzen; hij was zijn land ontvlucht omdat hij daar het riskante beroep van baanrover had beoefend; de vrouw was zijn zuster niet. Die had hij meegenomen nadat één van zijn makkers haar met een stoot in de maag had bewusteloos gestampt.

Hij ging de kollektie aan de ijzeren galg vergroten. De rook wervelde niet meer op uit de goudkeuken van hertog Joachim. Deze werd veeleer woedend dan spijtig omdat het goud uit zijn kisten in de smeltkroezen was verloren gelopen. Hij zwoer bij zijn ijzeren galg en bij de gouden baard van de Griek dat hij

alle goudkunstenaars zou doen radbraken en vierendelen. Maar Blauwbaard kwam hem tegemoet.

Verschillende avonden reeds had hij zwijgend en peinzend daar gezeten.

In die zinneloze zoekerij naar het goud, in dit goochelspel van steen der wijzen, tinktuur merkuriaal en kruid-philosophaal had hij naar zijn vingers gekeken die tweemaal reeds het goud hadden verwekt. Wat zoeken de mensen ver wat onder hun bereik ligt.

En de avond nadat de laatste goudkok in de ijswind had gebengeld, had hij eerst lang naar de vrouw gekeken en dan luchtig Joachim toegelachen.

- Gij wilt goud? Ik geef er u zoveel dat al uw kisten het niet kunnen slikken. Ik maak het zonder kruid of tinktuur, goud is van de mens. Hij maakt het en verteert het. Ik ben de schepper van het goud.

's Anderendaags zat hij in 't fornuizenhok van de hertog. De vrouw stond recht voor hem.

- Ik zal u redden, zei ze. Want deze avond laat hertog Joachim u brengen naast de man die zich mijn broer noemde. Ik zal u redden omdat ik het wil; niet omdat ik u lief heb.

Blauwbaard lachte hoogmoedig.

- Ja, sprak hij traag terwijl zijn ogen over haar gleden, ik geloof dat gij iemand kunt redden.

Toen schoot zij uit. Zij had het niet nodig te smeken of zich te schenken.

- Kijk naar mij, riep ze, zie in mijn ogen.

En een wondere kou doorliep Blauwbaard terwijl hij in haar ogen keek. Het was als een siddering die van haar over hem uitstraalde; ijs hield zijn polsen omsloten; ijs lag rondom zijn slapen en zijn bloed tikte hard in zijn hoofd. De ogen van de vrouw werden wijder, een vlam liep erin, op en neer,

draaiende op en neer, en dan werden ze plots heel klein en heel ver, scherp en glanzend, met een vreemd wit licht.

Met een ruk van zijn hoofd keek hij van haar weg. Uit gewoonte liet hij zijn hand gaan langs zijn baard; die was klam van het zweet.

Zij nam zijn hand en zei: ‘Ga zitten’, en gedwee zat hij neer. Zij las de lijnen van zijn hand; de sterke lijn van de lust, de kracht, het leven, het bloed die sneed door vele andere lijnen.

En hij hoorde als uit een nevel wat zij hem voorlas.

- Bloed, zei ze heel traag, bloed van mannen, van een vrouw, nog, nog, zoveel! En zij herhaalde peinzend en verwonderd: zoveel! Daar loopt de lijn van het bloed krachtig voort, door alles heen, over het goud, over de liefde, over het leven.

Blauwbaard was bleek. Hoe lang was het geleden dat hij schrik had gehad? Hoe lang was het geleden dat hij vocht onder de wapenknechten, in brandende steden, met het moordgeroep boven zich?

De vrouw ging zitten alsof zij vermoeid was.

- Ik geloof u, sprak zij, ik geloof dat gij de schepper zijt van het goud.

En beiden keken zij naar elkaar. Hij nam haar hand, maar zij schudde het hoofd.

- Neen, zei ze, mijn kracht is anders dan de uwe.

Toen voelde hij zijn bloed slaan door zijn aderen met triomfantelijke kracht. Daar was geen angst meer in hem; geen ijs rondom zijn polsen en zijn slapen, maar warme bonzende kracht. En hij zag hoe klein en tenger zij nu was tegenover hem.

Hij legde zijn hand op haar schouder. Zij rilde onder de druk van zijn gespannen, sterke vingers. Zij keek op naar hem, haar ogen waren gelaten en vol weemoedige spijt.

En Blauwbaard stak toe onder de welving van haar hart.

Spoedig braken haar ogen; die vaste, stralende diepten van haar ogen.

En met haar hartebloed aan zijn vingers verwekte Blauwbaard het goud.

VI

Blauwbaard was op terugreis. de laatste verzaming van goud en bloed had hem duizelig gelaten zoals een vrouw na uitputtende barenszwakheid. Hij trachtte naar de rust van het Scheldeland; dit woelige woeste volk waaronder hij drie seizoenen had geleefd leek hem onwezenlijk toe. En hij verlangde terug naar de gekende aarde waar zijn nieuw bestaan als heer een oorsprong had gevonden.

Hij voelde zich ouder en gestemd voor de rust. De mistige landschappen waaruit de dorpen opdoken legden in zijn ogen het beeld van het wazige land aan de stroom; en de klokken die in de avond de plaats aanduidden waar het landvolk ter ruste ging, zongen de echo van die zeven kalme avondklokken die over het Scheldeland het einde van het licht boodschapten en de duisternis over het water zonden.

Een ziekelijke onrust was over de mensen gekomen in de laatste van de vreemde steden waar hij verblijf hield. En op een avond dat hij aanklopte bij de heer Hoge Justitiarius naar wie hij door machtige vrienden was gezonden, werd hij er met wantrouwige nieuwsgierigheid ontvangen.

Deze wijze en geleerde man meende dat in Blauwbaard hem een bijstand was gezonden in de moeilijkheden die thans elke dag zijn ambt bezwaarden. Aanhoudend kwamen nieuwe instrukties en raadgevingen hoe men de werking van de hekserij

herkennen kon en de manier om te ontdekken en te straffen.

Het geloof aan het kwaad heeft altijd geheerst over de gedachten van de mensen. En zoals velen zich een God scheppen naar het beeld en de gelijkenis van de noodwendigheden hunner levenswijze, scheppen zij een duivel uit de modder van hun hart.

De aarde had gedurende vele zomers weigerig de vruchten voor het brood en de wijn geteeld. En als de aren dan wiegden over de schrale grond en de bessen aan de wijnstok begonnen te spannen onder het sap, kwam stortregen en hagel ze neerslaan en bederven.

De mensen voelden rondom zich de aanwezigheid van het kwaad. Zij roken een heks in elk oud wijf en van januari tot december zonden de brandstapels hun vuile walm over de stad. Kinderen getuigden tegen hun moeder, de man werd 's nachts wakker van angst dat zijn vrouw op de bezemsteel weggevlogen was naar de Sabbatdans op de Boksberg. Een waanzin van schrik en van haat had allen aangegrepen en in de folterkamers werden nieuwe tormenten uitgedacht die de stijfst gesloten monden met een ruk van pijn deden bekennen. De heer Hoge Justitiarius was verdrietig. Hij kon het werk niet meer af. Elke gefolterde werd ondervraagd naar haar medeplichtigen en dan kwam een hele reeks verse duivelsdienaars aan de beurt. Want wie aangeklaagd was kwam in de folterkamer, wie in de folterkamer was bekende en wie bekende besteeg de brandstapel onder gehuil van het volk.

Juist vandaag was een nieuwe heks door een slecht riekende bende van straatjesvolk het raadhuis binnen gesleept. Ze was oud, vol bruine plekken tussen haar dun, wit haar; ze leefde moederziel alleen in een hut waar een schoongevlekte geit met zwaarstaande uier naast haar bed gebonden was.

De heer Hoge Justitiarius die mensen kende, zag dadelijk dat het een duivelswijf moest zijn. Hij had bevel gegeven ze naar

de stadskerker te brengen. Haar proces zou met de nieuwe maan worden ingezet. Jakob, de beulsknecht, was ontboden en de waard uit ‘Het Groene Jagerken’ zou ervoor zorgen dat een stevig maal met de drank zoals door de voorschriften bepaald, zou worden aangebracht.

Het duurde een hele tijd voor de oude vrouw begreep wat zij misdaan had. Zij schudde voortdurend haar grijs, vuil hoofd en zei dat ze dat allemaal niet kende. Belzebub en Askarot had zij nooit horen vernoemen. En waarom zij een geit vastgebonden had naast haar bed? Omdat die geit haar enige troost was.

De heer Hoge Justitiarius vond dit laatste heel verdacht en zijn assessors ook. Blauwbaard wilde luidop lachen maar hij zag aan 't gezicht van die heren dat het ernstig was en hield zich in. De oude wilde niet bekennen. Dan maar de folterkamer.

De beulsknecht stond gereed met de duimschroeven. Het zou niet lang duren of de bekentenis werd in het protokol opgeschreven.

Toen hij de schroeven toedraaide over de gele riekende vingers hield zij haar mond open van verbaasde pijn. En wanneer het bloed zijpelde viel zij flauw.

Zij verstond niet wat met haar gebeurde. De hoge jaren hadden haar suf gemaakt. Zij vroeg niet waarom zij daar was en waarom men het laatste bloed geperst had uit haar afgeleefde vingers. Maar ze was zeer bezorgd om de geit die alleen thuis was achtergebleven.

Men liet haar uitrusten. Ze zat ineengevallen in een hoek en scheen te slapen. Soms wreef ze met haar gemartelde hand een haarlok weg die in haar ogen viel en zoog met smakkend geluid aan een kom water.

De vraag werd herhaald of zij bekende gemeenschap te hebben gehad met Satan, de Sabbatdansen te hebben bijgewoond en door maleficiën in specie en imprecatiën hagelslag te hebben veroorzaakt en ziekten van vee en kinderen.

Ze zat te schuddebollen alsof het haar allemaal niet aanging en toen de beulsknecht haar schudde en vroeg: Hoort gij niet wat de heer Hoge Justitiarius u vraagt? antwoordde zij: Ja, ja!

De beul perste haar vormeloos lijf tussen een geweldige tang; zij riep nauwelijks. Het was alsof de ouderdom het leven uit haar had weggetrokken. De beul vroeg haar of ze bekende en ze antwoordde: Ja, ja!

De heer Hoge Justitiarius besloot dan haar te laten antwoorden met ja of neen op de vragen van het protokol. Zij zegde ja: dat zij gemeenschap had gehad met Satan, dat zij gedanst had op de Boksberg en de maleficiën in specie had gepleegd en ja als men vroeg of zij het in gezelschap had gedaan. Zij antwoordde ja op de vraag of zij dat alles alleen had bedreven. Men vroeg haar dan welk lied zij toen gezongen had en zij schudde haar hoofd. Welk lied? riep de beulsknecht, wat kunt ge zingen? En daar zij het woord zingen hoorde lachte zij kort en grijnzend en murmelde tweemaal achtereen: ‘Dan dansen wij de firlefanz, de burlebanz.’ Dit was een lied van toen zij nog een klein meisje was; het was van het heel weinige dat het leven in haar geheugen had achtergelaten.

En alsof zij in de herdenking van dit lied al het andere vergeten was zonk zij ineen in de hoek en bleef daar hoofdschuddend neergehurkt.

De heren van de justitie waren van mening dat de omgang met de kwade haar geest van de werkelijke dingen had afgetrokken. Een laatste plicht bleef nog over: te vernemen wie haar in het duivelsbedrijf had geholpen.

De beulsknecht rukte haar recht. Zij stond daar met haar pijnlijke duimen toegenepen in de bescherming van de gevouwen handen. En zij lachte de heren van het gerecht toe omdat zij nu naar huis zou mogen gaan en haar geit bestellen, maar de beulsknecht riep in haar oren: Wie? En ze glimlachte voldaan. Een vrouw noemde ze. Slechts één. De heer Hoge Justi-

tiarius was verbaasd dat er niet meer waren. Maar in de dode hersens van de oude vrouw was slechts één naam overgebleven: die van de vrouw die haar brood en stooksel deed brengen in de winter. En dankbaar had de oude de enige naam genoemd die zij kende.

Alles werd weder vastgelegd in het protokol en tot waarheid bevestigd door de handtekening van de heren van het gerecht. De vrouw werd veroordeeld tot de vaste straf die voor hekserij was bepaald. Zij zou in het openbaar tot stichting van de deugdzamen en tot schrikwekkend eksempel van de godvergetenen de brandstapel bestijgen waarop haar lichaam door de vlammen van alle duivelsmacht zou worden gezuiverd.

Dat geschiedde voor een juichende menigte volks. Als het gebed der boete en der vergiffenis uitgesproken was, knetterden de vlammen over haar en zij huilde éénmaal, zeer lang en krachtig. En twee mensen uit de hoop zagen iets als een schemer die gevleugeld was, van uit de rook en de vlammen de lucht ingaan. Tot op het doodsbed zwoeren zij dat zij met hun lijfelijke ogen de ziel van de verbrande heks hadden aanschouwd.

Rechters aarzelen geen ogenblik als hun een prooi wordt aangewezen.

Zij vonden het bedrijf een heilig werk; in hun geest was het hoogste doel van een mens een andere mens te veroordelen. En aangezien de helft van de bezittingen van elke veroordeelde hun toekwam, waren zij vol toewijding voor de plichten van hun ambt.

Zo dachten zij geen ogenblik na over de naam die door de oude vrouw was opgegeven. En nochtans ging een gemurmel van verbazing door de stad toen bekend werd dat de wapenknechten haar naar de kelder hadden gevoerd.

Het was een voorname en ingetogene vrouw zoals er in elke stad zeer weinig zijn. Zij was getrouwd met een rentenierend

koopman die veel ouder was dan zij. Kinderen had zij niet, maar haar verlangende ogen volgden door het venster dikwijls het spel van de kinderen op straat.

Toen de wapenknechten op de deur sloegen en het perkament toonden met de handtekening van de heer Hoge Justitiarius, was ze bleek geworden, haar lippen beefden en zij had moeite om te zeggen: Ik zal u volgen. Haar man had groot misbaar gemaakt. Hij was van boven gekomen, zijn kromme benen wijd spannend over de trap. Twee goudstukken had hij de hoofdman van de bende in de hand gestopt; deze had het geld met onverstoord gezicht in zijn zak laten glijden en geroepen: Mars, vooruit! Toen had de man zijn kalotje van zijn hoofd genomen en gesmeekt, en zich boos gemaakt en gezegd dat hij naar de keurvorst ging schrijven. En als de deur achter de wapenknechten en zijn vrouw was dichtgevallen, was hij op een stoel gaan zitten en had de hele avond zichzelf afgevraagd hoe 't gods mogelijk was.

Deze zaak was de belangrijkste welke de heer Hoge Justitiarius in zijn welgevulde loopbaan van heksenverdelger had behandeld. Men zou ervan spreken van de Maas tot aan de Mosel en de akten van het proces zouden door de keurvorst en misschien wel door een paar abten ter lezing worden gevraagd. Hij voelde zich gejaagd en opgewekt.

Een rondvraag om getuigen had veel sukses. Het duurde een week vooraleer al de uitspraken in het protokol konden opgenomen worden. Het bleek alras hoe boosaardig en verdorven die vrouw was. Vooral de buurvrouwen bekenden dat, sedert haar aanhouding, een blinddoek van voor hun ogen was gevallen en hoe vele zaken nu klaar waren geworden. Een dik wijf was er zeker van dat zij de oorzaak was van de onvruchtbaarheid van haar zoon die geen kinderen won bij zijn echtgenote, die zelf twee voorkinderen van een beenhouwersgast had gekregen en dus de genade der vruchtbaarheid bezat. Een zwarte kater die

dikwijls op de vensterbank lag, speelde een grote rol in de beschuldiging. Hij had manieren als een mens en draaide altijd rondom zijn meesteres. En de echtgenoot, de oude rentenierende koopman, moest bekennen dat veel in het leven en handelen van zijn vrouw hem onbegrijpelijk was geweest. Hoe zij graag met kinderen speelde en toch niet verlangend was naar zijn omarming. Nu begrijp ik het, zuchtte de man.

Toen haar dit werd overgebracht kwam er een blos onder haar ogen en zij glimlachte zonder iets te zeggen.

Kortom, zij had zoveel kwaad bedreven dat de rechters verbaasd waren dat zulks jaren en jaren ongestraft kon blijven. En op algemeen advies van de raad werd de zaak voor het hooggerecht gebracht.

De folterkamer was een somber vertrek met in de zoldering vier bogen die bijeen liepen in een ronde pilaar, juist te midden van de kamer. Het rook er naar beslotenheid en ongewassen lichamen. Een paar doodshoofden weerszijden van een kruisbeeld lagen op een schap. En in alle hoeken stonden en lagen de instrumenten die door pijniging van het vlees de bekentenis van de geest moesten afdwingen. Deze waren zeer talrijk en verscheiden, want geslachten van mensen hadden met geduld en kennis van de pijn gearbeid om het ellendige vlees van man en vrouw met folteringen te tergen die de natuur zelf had verzuimd.

Daar waren met ijzer, staal, touwwerk en hout de zware en lichte foltertuigen. De duimschroeven, de beenschroeven of Spaanse laarzen, de snoeren, de ladder, de gespekte haas of houten rol met ijzeren punten die in de gestrekte rug van de patiënt werd rondgedraaid, de ganzevederen gereed om gedoopt te worden in de brandende zwavel, de pekelkwast voor open wonden, de tichelstenen om gloeiend te maken onder de naakte voetzolen, de gewichten, de zetel met stalen pinnen, de ophaalwinde, de tangen en gloeiijzers, de haken en de trossen.

In de hoek naast de deur was het zitsel van de heer Hoge Justitiarius, de assessors en de scribent. Het was een ruime houten afsluiting met een op- en afschuivend ruitwerk. Vandaar uit konden zij zien en ondervragen en ook zich afzonderen om te beraadslagen of de spijs en drank te genieten die de waard uit 'Het Groene Jagerken' op stipte uren liet bezorgen.

Blauwbaard zat in de hoek van het zitsel. Hij was nieuwsgierig en ongerust. Hij die het zo natuurlijk had gevonden dat het bloed vloeit van mens tot mens, onderging het onheimelijke van dit duivelswerk en van dit foltertuig. Hij keek naar de assessors; die spraken stilletjes met elkaar terwijl de scribent een paar ganzepennen versneed en zijn hand beproefde aan een sierlijke krul.

De vrouw werd binnengebracht met haar rug vooruit opdat haar eerste blik de rechters niet zou treffen en hen onderdanig maken aan Satan. Zij werd dadelijk door de beulsknecht tegen de ronde pilaar gezet die het gewelf van de folterkamer steunde.

Zij was zeer bleek in haar donkere kleren. Zij keek de heren van het gerecht één voor één aan. Blauwbaard zag hoe treurig en zacht haar ogen stonden toen zij haar naam en haar leeftijd opnoemde. Haar credo en vaderons alsmede de punten welke ieder mens geloven moet om zalig te worden, zegde zij op met klankloze stem. En toen scherpte de heer Hoge Justitiarius zijn verstand om de duivel te ontmaskeren en Satans werk te achterhalen.

Had zij niet de Heilige Drievuldigheid afgezworen om de duivel aan te hangen? Welk was ook de naam van haar persoonlijke duivel? En hoe dikwijls was haar zwarte kater haar verschenen in de gestalte van een vurige jonkman?

Zij beantwoordde alles met een gevatte geest maar met moede stem, alsof het haar tegenstak. Zij sprak driftiger om haar naam te verdedigen toen een assessor vroeg naar de plaats van haar minnarij met Satan. Maar zij bekende niets. En zij sprak

de waarheid, zegde zij, zo helpe haar God almachtig en haar schutpatrones, de heilige Agnes, die door God beproefd werd zoals zij op dit ogenblik.

De beulsknecht had alles aangehoord met een ongelovig glimlachje. Zo spraken ze allen voordat ze met hem hadden kennis gemaakt. En nog voor de heer Hoge Justitiarius hem een wenk had gegeven, had hij zijn wambuis uitgetrokken en stond met de armen over zijn borst gevouwen in afwachting dat hij zijn taak beginnen zou.

Blauwbaard keek naar de tengere handen die vastgegrepen en geboeid werden. De vrouw was op haar knieën gezonken en bad schoon om uitstel, maar de heer Hoge Justitiarius kuchte zijn keel helder en zei: Begin.

Bij haar geboeide polsen werd zij aan de ladder omhoog getrokken; zij had haar ogen gesloten en zuchtte. Als ze plots neerviel en door de ruk van de koord aan haar polsen de gewrichten kraakten, riep ze luide: Ah! Ah! en steunde dan zachtjes voort. Zo gebeurde 't vijfmaal en na elke ruk vroeg de heer Hoge Justitiarius of zij bekende, maar zij schudde het hoofd en haar lippen bewogen, maar niemand kon horen wat ze zei.

Toen ze weggebracht werd zaten de heren van het gerecht aan hun maaltijd neer en bespraken het geval. De heer Hoge Justitiarius was van mening dat het een hardnekkige heks was, de duivel hield voorzeker haar tong vast dat ze niet kon bekennen.

Dit spel van heksen en duivels had Blauwbaards geest verward. Nooit had het bovennatuurlijke tot hem gesproken. Na de eerste verrassing van de vermenigvuldiging van het goud, had hij het aanvaard als natuurlijk dat het goud een kind was van het bloed. Met hem zelf waren er zoveel wondere dingen op zo natuurlijke wijze gebeurd dat hij er niet meer over nadacht: hoe de wapenknecht tot edelman was geworden en heer

was onder de heren. Maar hij voelde hoe een hele stad rondom hem sidderde onder de angst van het duivelsbedrijf en hierbij met folteringen omsprong die van mensen erger dan duivels maakten.

De heer Hoge Justitiarius gaf hem uitleg volgens het befaamde boek ‘malleus maleficarum’ of heksenhamer, waar het kwaadwillige bedrijf en verkeer met de hellegeesten in beschreven stond met de aansporing dit vervloekte ras te verdelgen tot glorie van de Heer van het geschapene.

Blauwbaard zag de vrouw in haar cel. Hij kwam stil naderbij geslopen en keek door het judas-raampje in de deur. Soms stond zij op en ging staan met het hoofd tegen de muur.

Toen hij binnentrad, keek zij hem vragend aan en sprak geen woord.

Tot hij haar vroeg:

- Waarom bekent gij niet?

Zij lachte kort en droevig.

- Vanwaar komt gij, heer? Zijt gij dan zover van hier gekomen dat gij niet weet dat de onschuldigen altijd bekennen? Ik zal bekennen als de pijn mijn mond openwringt. Ach! Ik zal bekennen, ik zal bekennen.

Zij scheen reeds gelaten te zijn in wat volgen zou. Maar plots greep zij zijn handen en riep in zijn gezicht alsof een plotselinge drift haar schudde:

- Maar niet in het vuur, ach, niet in het vuur.

Blauwbaard dacht aan de lange, dulle huilkreet van het oude wijf, toen de brand had gekraakt rondom haar. En voor de eerste maal huiverde hij bij het overdenken van de pijn die een ander mens had uit te staan. En hij sprak haar na:

- Neen, niet in het vuur, niet in het vuur.

Zij streelde zijn hand vol vertrouwen en vroeg hem waarom hij gekomen was. Geen mens, geen hertog, geen keurvorst kon

haar helpen. Als de heksenroep over iemand gegaan was, dan sprak geen verwantschap meer.

En zij dacht aan haar man, de rentenier met het kalotje, die heel zijn hulpeloze ziel had uitgesproken toen hij op de stoel was neergezonken en zijn refrein herhaalde: ‘Hoe is 't godsmogelijk.’

- Gelooft gij aan de duivel? vroeg zij.

Blauwbaard had er nooit aan gedacht. Zijn Credo was niet verder gegaan dan het geloof in kruiden en 't vertrouwen in medailles. Maar nu werd hij koud toen hij zo luid hoorde spreken over dingen waar heel de stad voor sidderde.

De vrouw sprak voort en haar gelatenheid werd bitter: ‘De duivels, dat zijn de mensen. Daar kan in de hel geen Satan zo zwart en stinkend zijn als de mens. Als gij hier buiten komt, zie dan rondom u in deze stad; daar zijn kerken met klokken die trillen als een wenend hart, en veel kapellen die spreken van goedheid en barmhartigheid. Maar zij die er heen gaan, kennen geen goedheid en geen barmhartigheid. En ik zit hier en zal verbrand worden omdat de geest van de mensen de duivel heeft uitgevonden.’

Blauwbaard keek haar aan als iemand die niet begrijpt. Maar zij scheen voor zichzelf te spreken: ‘En hij zal bij het vuur staan met de anderen en de duivels zien die mijn ziel komen halen vanuit de vlammen.’

Zij greep zijn hand nogmaals en riep in wilde angst: ‘Niet in het vuur, niet in het vuur.’ En alsof het roepen haar bedaarde sprak zij zachter: ‘En terwijl ik sterf zullen de mensen hem beklagen omdat hij zo'n vrouw had.’

Zij ging zitten op de bank en sprak niet meer. In de grijze, halve klaarte van de kerker was haar gelaat zeer bleek tegen haar zwarte kleren. Blauwbaard wist niet wat zeggen; hij ging tot haar en streelde haar handen. Toen ging hij weg.

Voor het tweede verhoor waren de toebereidselen omslach-

tiger. Want de professionelen van de heksenrechtbank wisten dat een jonge vrouw gewoonlijk bij de tweede folterproeve bekende. Zeer oude heksen bleven somtijds staan tot de zevende proef. Die moesten worden uiteengerukt of ineengeperst alvorens men tot het nog levende bloed kwam.

De heer Hoge Justitiarius had zich deftiger gekleed dan de eerste maal. Hij droeg een mantel met bont afgezet; in de majestatische ogenblikken sloeg hij die met kort gebaar achteruit. Dat maakte altijd effekt. En ook de beulsknecht had met buitengewone zorg het getuig van zijn handwerk volgens het reglement der folterkapaciteiten geordend langs de muur.

De heer Hoge Justitiarius gaf een teken dat men de vrouw zou binnenbrengen.

Haar bleekheid was zo groot dat het was alsof zij koude van zich gaf. Haar wijd-open donkere ogen en het losse, dikke, donkere haar gaven haar een uitdrukking van schrik zoals zelfs de beulsknecht nog nooit had gezien.

Nauwelijks was zij tot in het midden van de kamer gekomen en tegen de pilaar geplaatst of zij viel op haar knieën en bad schoon en weende dat men haar niet zou folteren, dat men haar niet zou verbranden, dat ze weg zou gaan uit de stad en uit het land.

De heer Hoge Justitiarius zei: Begin!

De beulsknecht kende zijn taak. Hij wist dat de duimschroeven voor het eerste verhoor voldeden, maar dat de Spaanse laarzen slechts het begin waren van het tweede verhoor. Hij sleepte de ijzeren scheenstukken bij.

Haar schoenen en kousen werden uitgerukt; om de tengere vorm van enkel tot knie werd de ijzeren beenbekleding vastgeregen. Zij lag heel stil, de ogen wijd opengespalkt kijkend naar de sleutelboog van het gewelf; en haar lippen bewogen zacht alsof zij aan 't bidden was.

Zo lag ze een tijd tot de beulsknecht, volgens traditie en

voorschrift, met zijn hamer op de vijzen sloeg zodat de slagen klopten tot in het merg van het gekwetste scheenbeen. Dan riep zij zo hard als ze kon en viel in bezwijming.

De beul besprenkelde haar gezicht met azijn en wreef haar polsen in met water. Ook dat behoorde bij zijn ambt en hij folterde en zalfde met gelaten plichtstrouw.

In afwachting dat de vrouw bijkwam, vertelde een der assessoren dat de stadsraad in grote onenigheid gekomen was over de onteigeningen in het vooruitzicht van het aan te leggen wandelpark en over het aanstellen van een torenwachter aan de oostelijke stadspoort. Er werd vinnig over en weer gesproken onder de heren van het gerecht tot de beulsknecht beleefd liet opmerken dat de vrouw voldoende hersteld was om het onderzoek voort te zetten.

De heer Hoge Justitiarius vroeg haar of zij wilde bekennen, maar zij schudde neen en zuchtte.

Toen greep de beul naar de gespekte haas.

Want zij die niet leden onder de heksentortuur hadden aan het bloedgetuig van de folterkamer plezierige namen gegeven. En de gespekte haas was een houten rol waar half puntige stukken staal uitstaken net zoals de spekreepjes die op de hazerug uitstaan voordat men hem in de oven schuift. Die draaide men rond in de naakte rug, over de ruggegraat van wie uitgerokken hing op de ladder.

De beul rukte haar kleed weg; het gerucht van de openrijtende stof klonk nijdig in de stilte die was ingevallen. En alleen was hoorbaar het schuiven van de touwen over het lichaam en over de ladder, het kraken van de touwen die werden aangespannen als het lichaam werd gerokken.

De scribent lei zijn pen neer en zag toe. Blauwbaard's hand beefde lichtjes terwijl ze op en neer gleed over zijn baard. De heer Hoge Justitiarius gaf een teken en de beul scheurde het

hemd los. Het reglement zei dat de gespekte haas op de blote rug moest worden gedraaid.

De vrouw snikte kort en droog. Een siddering liep over haar borst en keel en zij liet haar hoofd hangen zodat het lange donkere haar lag als een omhulsel over haar borst. Toen draaide de beul de gespekte haas langzaam over haar rug.

Een lang gorgelend gejammer brak de stilte. En de strakke benen en dijen krampten omhoog spijts de touwen die ze naar beneden trokken. Nog een gehuil, nog een, en de vrouw hing wit en sidderend aan de ladder.

- Beken, riep de heer Hoge Justitiarius.

Zij knikte ja. Het donkere haar wemelde over haar borst bij de beweging van het hoofd, de touwen verslapten en de beulsknecht ving haar op in zijn armen en legde haar over de vloer. Een assessor liet hem verstaan dat hij haar kleed over haar zou gooien.

Blauwbaard keek met vreemde ogen naar dat lichaam dat daar als bloedloos voor hem had uitgestrekt gehangen, in witte, zuivere lijnen, de lange, slanke benen uitbreidend van dij over heup naar borst tot aan de zware kroon van het haar.

Nu verhief de heer Hoge Justitiarius zijn stem en stelde de vragen volgens de codex. De vrouw mocht op een bank gaan zitten; zij hield haar stukgereten kleed vast met gekruiste armen over haar borst. Hoe oud zij was, waar zij geboren was, met wie getrouwd en waar woonachtig.

En of het lang geleden was dat zij zich voor het eerst bij de onheilige gemeenschap van de duiveldienaars had aangesloten.

Zij antwoordde: Sedert ik getrouwd ben.

Blauwbaard keek verwonderd op. Zo precies en zeker klonk het antwoord. Maar de heren van het gerecht waren dat zo gewoon: al de mensen uit de stad hadden het hoofd zo vol heksenhistories dat zij, in de koorts van de marteling, door de

obsessie van het heksenbedrijf werden aangegrepen. En de vrouw sprak alsof het werkelijk gebeurd was.

Hoe zij de duivel noemde en welke kozenaam deze haar gaf.

En zij antwoordde. Haar stem werd klaarder en in haar ogen kwam een glans van koorts. Haar armen en schouders werden rozig door het sneller jagende bloed. Het was haar alsof zij een sterke wijn had gedronken die de lust in haar deed opstaan, en in die kamer van haar marteling, met die mannen voor zich in wier ogen nieuwsgierigheid naar ongekende begeerten begon te schitteren, viel de waanzin over haar van de genietingen die zij nooit had gekend.

Op de Boksberg had zij een sabbat gedanst. Met wel driehonderd waren ze daar, ook mannen, ja. En een duivel ging bij elke heks en danste met haar en liefkoosde haar. Allen kwamen ze daarheen gevlogen op een bok met gloeiende ogen.

De scribent schreef vlug om geen enkel woord te verliezen.

- En of zij heksensmeer waardoor zij licht als een veder door het ruim had gevlogen, ook had gekookt uit het lijk van een ongedoopt kind?

- Ja.

Vast antwoordde zij zonder nadenken. Haar gelaat was beginnen te gloeien alsof haar bloed in haar ontstoken was. En Blauwbaard keek haar strak aan in aanhoudende streling van zijn baard.

- En of zij zich vrijwillig aan Satan had gegeven en of zij het schandelijke boelschap der heksen met de duivel had gepleegd?

Nu was het alsof de woorden werden opgezweept in haar. In haar verhitte brein spookten de verhalen van satanische wellust die de vrome oudere vriendinnen haar hadden verteld. Wat zolang onvermoed gesluimerd had in haar leven van onvoldane en eerlijke huisvrouw werd in de werkelijkheid gerukt en het was of haar lichaam gloeide onder de kussen van een onzicht-

bare beminde. Het was als een hooglied van wellust het verhaal dat zij deed van haar duivelse omhelzingen en van haar brandend geluk; zij keek niet naar de rechters, maar boven hen uit, ver weg en haar mond sidderde.

En Blauwbaard en de anderen werden bleek van dol verlangen. Zij hoorden die passie van bezetenheid weerklinken in hen en de handpalm waarin zij hun nagels knepen werd klam als van doodszweet. Het was alsof die vrouw dol was geworden. Zij was rechtgesprongen en had haar armen uitgestrekt als ter omhelzing; zij trappelde over haar kleed, snikte liefkozende namen en bleef ineens stilstaan, met wijd open mond, sidderend.

Dan was het alsof de stilte riep in haar en zij viel neer op de bank, vouwde haar handen over haar borst en snikte luid en pijnlijk, zwoegend onder 't geweld van haar angst, van haar verdriet, van haar schaamte.

De heer Hoge Justitiarius wreef zijn voorhoofd droog met de slip van zijn bontmantel. Zijn stem was onzeker als van een dronken man toen hij vroeg:

- Wat beslissen de heren.

De antwoorden volgden traag; en toen de assessors tot de werkelijkheid waren teruggekeerd, vroegen zij de dood door het vuur.

- Niet in het vuur, niet in het vuur, gilde de vrouw.

Blauwbaard dacht aan diezelfde angstkreet die hij gehoord had in haar kerker; haar radeloze passie had hem duizelig geslagen; en hij sprak haar na:

- Niet in het vuur, niet in het vuur.

De heren van het gerecht waren verwonderd over de ijver van de vreemde ridder. Maar hij sprak kort en krachtig en zij besloten, om redenen die de scribent bevel kreeg op te zoeken, dat de vrouw, na haar bekentenis, haar goddeloos misdrijf zou uitboeten door de dood met het zwaard. Daarna zou het lichaam dat in de liefkozingen van Satan had gelegen, vernield worden

door het vuur. De vrouw hief even haar zware ogen naar Blauwbaard; zij dankte hem.

Toen zij buiten traden deed de open lucht hen aan alsof zij kwamen uit een vreemde wereld van zinneloze drift. En de heer Hoge Justitiarius zei met een kort lachje tot de scribent:

- Zijn Doorluchtigheid de keurvorst zal er zijn hart bij ophalen als hij dit te lezen krijgt.

De klokken luidden van alle kerktorens. Zwaar, in een siddering van lage geluiden. De heks zou worden onthoofd en haar lichaam prijsgegeven aan de zuiverende vlam.

Blauwbaard had de nacht door liggen denken. Zijn hoofd was verward; hij had die kalme onverschilligheid verloren die steeds zijn kracht was geweest in zijn harde vervloekte leven. Vertedering was het niet die hem had aangegrepen, maar een dwang om te overpeinzen, om te trachten te begrijpen dat die vrouw vandaag sterven zou, dat ze gemarteld was, dat ze niets gedaan had van die gruwelijke bekorende festijnen van duivelsgenot waarvan zij met hijgend lichaam had verteld. En hij geraakte niet klaar met zichzelf.

Toen hij door het venster de straat inkeek zag hij het gewoel van de mensen in de morgen; en van achter alle gordijnen vrouwen die naar deze mensen keken. Met hele ploegen ging het volk opgewekt onder 't luiden van de klokken.

Hij betastte zijn zwaard alvorens het aan te gespen. Het koele staal was glad en zuiver. Het had in borsten en kelen geboord, maar het rustte nu op zijn uitgestrekte hand, wit en zuiver als het vlees van die vrouw die niet gegloeid had in de omhelzingen die zij had bekend.

Hij had zichzelf aangeboden om het beulswerk aan haar te voltrekken, het vlugge sterke werk van het bloed. De heer Hoge Justitiarius had eerst geweigerd: dit was geen herenwerk. Een ridder was te edel om het hoofd van een Satanshoer af

te houwen. Maar Blauwbaard had aangedrongen en ten laatste had de heer Hoge Justitiarius hem gezegd: Morgen dus als de grote klok tien slaat.

Heel de stad was vol kermisdrukte. Een waarzegger weerhield hem bij zijn mantel en een deerne liet haar sleutel vallen voor zijn voeten, maar hij schopte hem weg en ging statig verder.

Onder de toren stond het verhoog. Het was van in de vroegte reeds afgezet door de wapenknechten van de stad. Het hele plein gonsde van het volk en boven het volk gonsde de toren onder het zwoegen van de bromklok. De vensters van alle huizen stonden wijd open; daar zaten de voorname dames om het bloed te zien van de heks en om in behaaglijk gesidder te overdenken hoe goed ze deze gekend hadden en hoe dikwijls ze onder elkaar hadden gespot om haar stille huiselijke zuiverheid.

Daar werd het gepeupel uiteengeduwd. De heks! Ahoe! Ahoe! En de kreten van vermaledijding werden voortgedragen met de open plek die vooruitschreed door de menigte. De beulsknecht, soldeniers, de heer Hoge Justitiarius met zijn assessors en de heks, de bleke heks in het zwarte kleed, de heks met het bloedloze gelaat waarin de ogen stonden als twee zwarte vlekken, met het gewicht van haar donkere haar over haar schouders.

Zij stapte recht, zij zag niemand. De klokken hadden opgehouden te luiden. Nu was het stilte die gonsde over het wemelende plein.

De heer Hoge Justitiarius deed een vriendelijk handgebaar naar Blauwbaard, keek rondom zich, groette in 't rond naar de dichtbezette vensters en beklom het verhoog. In naam van zijn heer die regeerde over de stad en het land, in naam van de gerechtigheid van hierboven en van die op aarde, verklaarde hij dat de vrouw, na vrijwillige bekentenis afgelegd te hebben van omgang met Satan en velerlei godslasterlijke praktijken, veroordeeld was tot de dood, het hoofd moetende gescheiden worden

van de romp door middel van het zwaard, waarna het lichaam door de vlammen zou verteerd worden.

Een gemurmel en dan weer stilte. Blauwbaard steeg op het verhoog. En dan klonk weer het gemurmel op uit de menigte die zijn prachtige gestalte prees met die bewondering van het volk voor alles wat struis en sterk is. De vrouw ook hief haar moede ogen op tot hem en toen hij haar aankeek, zag hij iets in haar blik dat hem ontroerde: het was een blik van duldzaamheid en verdriet.

Trommels werden geroffeld; de menigte reikhalsde en een paar kerels riepen: de heks. Maar Blauwbaard keek ze aan met zijn ogen vol haat en ze zwegen. En dan sloeg de klok boven hen tien slagen.

Twee beulsknechten grepen de vrouw vast die willoos neerzonk met het hoofd op het blok; haar schoon trots haar werd weggetrokken van over haar hals die wonderblank en teer uitkwam tussen het zwarte kleed en het donkere haar.

Blauwbaard had zich opgericht. Hij trok het zwaard en hield het recht omhooggestoken als gaf hij de koningsgroet en zijn gelaat was gericht naar de vlammende kling die de zon opving op haar scherp; dan, met één hand, sloeg hij.

De trommels roffelden. De menigte trappelde over en weer. Handig sprongen de beulsknechten toe, bonden het lijk, het vreemde lichaam zonder hoofd, met de bloedlekende keel, aan de paal. En bij het opflakkeren van de vlammen van de gerechtigheid der mensen steeg een hard gejubel vol haat op uit het volk.

Terwijl de rook van pek en sparrehout over het plein dreef telde de heer Hoge Justitiarius met een glimlach vijf rijksdaalders in de hand van Blauwbaard, het loon dat vastgesteld was voor hem die het bloed vergoot met het zwaard van de gerechtigheid.

VII

Door de ruimer wordende lente reed Blauwbaard huiswaarts.

Hij overdacht die andere lentenacht toen hij weggetrokken was, het oosten in. Dan was hij fris en jong de morgens en de nachten ingereden en de steden hadden hem gegeven wat voor goud te krijgen is. Dat jaar woog nu op hem.

Daar hij nu zat en wiegde in het zadel overdacht hij, overlegde hij; dat was hem nooit gebeurd. Hij was juichend gegaan door het bloed, hij had erin gevonden de levensmoeder van zijn lust en zijn rijkdom. Nooit had hij voor zijn ogen teruggezien de gezichten die voorbij hem waren gegaan en voor wie zijn gezelschap de laatste halte in het leven had betekend. Nu zag hij ogen gericht in zich en als hij 's avonds rustte en met zijn laarzen de vlammen opschopte in het haardvuur dan voelde hij de aanwezigheid van veel herinneringen.

Hij werd rustiger toen de weiden en de akkers het uitzicht kregen van zijn land. Hij reed traag om te genieten van zijn rust. De lijdzame taal zonder drift of opwinding was hem welkom en de vluchten van vogels die tonen hoe eindeloos de hemel strekt, deden hem verlangen naar huis. En toen hij in de verte de grijze tinteling zag van de Schelde bleef hij staan, nam zijn kaproen af en liet de adem van het water gaan door zijn haar.

Vertrouwd klonk het knarsen van de poort, vertrouwd de hoefslag over de plaveien van het binnenhof. En die eerste avond, alleen in de lage, wijde zaal met de Scheldewind door het open venster, met de bezieling van de Schelde door heel dit wijde, kalme land, sleet Blauwbaard in die strenge vreugde waarin men zichzelf gezelschap geeft.

En het was alsof in het onstuimige leven van zijn gedachten doorheen het tumult van feestroes en slachtpartij, gekrijs van gepeupel en gehuil van gepijnigde mensen het geruis liep van de stroom, alles verdovend, alles opnemend in zijn zuivere, sterke hartstochtelijkheid.

Hij ging rond de heerlijkheid van Bornhem. De mensen zegden dat hij er stiller en beleefder uitzag dan vroeger. De meiden op het veld en de meiden in de kroegjes vonden hem triestiger; hij hing geen kransen meer om hun hals om de warme blonde huid van keel en schouder te kunnen betasten; hij lei geen geldstuk meer met gestreel en vragende blikken in hun handpalm. Maar hij kon lang naar hen staan te kijken met verre ogen.

Eens, op een zomerse morgen, stak hij 't water over. Het was hem alsof het jaren geleden was dat hij de streek daar had gezien. De meiden begroetten hem nieuwsgierig en de ambtsman zei hem grinnikend dat Jacob van Willems voor een verandering op water en brood zat te Dendermonde. Dat was voor Blauwbaard een zeer verre herinnering.

De plaatsen van zijn oude liefdespel trokken hem niet aan. Maar wel zag hij dikwijls voor zich het slanke lichaam en de moede ogen van de gefolterde heks en de starre blik, beweegloos en scherp, van de wondere vrouw uit de goudkeuken van hertog Joachim. Aan al de anderen dacht hij niet.

Hij droeg de zomer en de herfst in eenzaamheid. Hij onderging de loomheid van de avonden en het vallen van de eerste bladeren op de dijk deed hem angstig kijken naar de verte waar

de Schelde vervloeide in de doom van de herfst. En bij de eerste kou, als het geluid van de stroom harder klonk in de straffe lucht, zat hij te dromen en deed de vlam van de haard laaien en keek starlings in het vuur zodat een zachte gloed in zijn ogen kwam branden.

Hoe had het bloed van de vrouw zo schoon geschenen door de schemerende handen, het fijne matte bloed onder de huid van de vingers en onder de zachte, donzige oorlel. En voor het eerst, zonder dat hij het wist, had het haardvuur hem teruggebracht bij de sterke lenige vrouw uit het Hamse kroegje die uitgebloed was in zijn omhelzing.

Zo rukten één voor één de herinneringen in zijn ziel die voor alles wat voorbij was, gesloten had gestaan. En het herdenken van zijn vele lusten, van die monden die hem hadden gekust en van die armen die hem hadden omsloten wekte geen ongeduld van drift in hem op. Hij was een man die moe neerzat aan het vuur en de Schelde hoorde rukken in de winternacht.

Op vele winteravonden voelde hij zich hulpeloos. Hij had vroeger nooit honger gehad naar tederheid, naar zorgende handen om hem. Wel hadden de kleine zorgjes van de nieuwsgierige weduwe hem gevleid, zoals een kat in de zon spint onder het gestreel van een hand in haar nek. Maar hij had de nood niet gevoeld aan andermans goedheid.

Nu stormde zijn eenzaamheid op hem aan. Hij had een gevoel van opluchting als een dienstmeid de stilte brak en het eetgerei op tafel zette; het schuren van zijn jachthond tegen zijn laarzen was hem welkom en de late roep van een bootsman op de stroom was hem als een vlucht van vogelen in novembereenzaamheid.

Het water maakte zijn stilte nog eenzamer. Daar is een vreselijke kracht van eenzaamheid in de Schelde bij herfst- of winteravond, of als de regen neerkomt onhoorbaar of als de

nevel is als de zichtbare adem van de stroom. Een eenzaamheid van beweging bij geluid, een eenzaamheid van eeuwig-hetzelfde, eeuwig onveranderlijke. Een vizioen van verlatenheid onder de angst van de naakte notelaars, met de brede, lange dijken, paden van stilte en eenzaamheid.

Zijn warme bloed dat hem geregeerd had kende niet het luisteren naar de goede stilte. Dat had alles overbonsd, had hem voortgedreven, had geschaterd in hem, had geroepen naar het ongemetene plezier van het bloed. Nu zweeg het en Blauwbaard zat verschrikt te luisteren naar de stilte.

Eens klopte een pater aan de poort. Toen Blauwbaard hem zag afkomen over het binnenhof dacht hij aan zijn vroegere klant met het boek en de bedrieglijke geschiedenissen. Hij glimlachte en was verwonderd over de woede waarmee hij de fabulerende eerwaarde had buitengegooid.

Neen, deze pater was er geen van de geleerdheid. Die zei niet waarom hij kwam en Blauwbaard vond het heel natuurlijk dat hij gekomen was. Die draaide zijn duimen niet vroom rond elkaar en stak de handen niet in de diepe mouwen alsof dit nog te veel van zijn vlees was dat hij aan de wereld toonde. Maar hij hief de beker op met een gladde ronde vuist en glimlachte voldaan als de teug naar binnen gleed.

De pater was verwonderd dat Blauwbaard alleen zat op dit groot kasteel. 't Is om zot te worden, zei hij, effenaf om zot te worden. En hij begon te klagen over de eenzaamheid van het buitenleven. En dan vroeg hij eensklaps:

- Waarom trouwt ge niet?

En hij lachte luid en groette met zijn beker.

Hij vertrok met de belofte spoedig weer te komen.

En hij kwam inderdaad vroeger dan hij verwacht werd, met grote stappen over de dijk, zijn pij zwaaiende rondom zijn benen. Met een zware steen smeet hij naar een kraai die haar verlatenheid celebreerde met gekrijs en hij stak zijn vuist uit

naar de wegmaaiende vogel, woedend omdat hij er ver naast had gegooid.

Zijn gebabbel en zijn gezwaai vulden de grote kamer. Hij sprak over Antwerpen en roemde het met uitdrukkingen die niet altijd pasten in een godvrezende mond. En toen Blauwbaard hem uitvroeg en zei dat hij de stad en de haven nog nooit gezien had, gooide hij zijn mouwen achteruit en zette zijn handen op zijn heupen:

- Mens, Antwerpen niet gezien, donder en duivel! Loop dat ge er zijt! Nee maar, nee maar! Antwerpen nog niet gezien.

Hij beschreef met dubbele ijver. Er was geen schoonheid of zij was er te vinden, en rijkdom; rijdom, mijn heer ridder! En toen hij eindelijk zichzelf beu had gepraat besloot hij met een knipoogje:

- Daar zoudt ge wel uw gerief vinden voor de huwelijke staat. Ge moet weten, ik ben van Antwerpen.

Dat werd een vrolijke namiddag. De pater haalde schelms een flesje uit zijn kap. Het was likeur gestookt door ordebroeders in Frankrijk. Zon en wierook, geur van kruiden die aan het verhemelte bleef hangen en gloed van het zuiden die vuur joeg door het lichaam. De pater proefde ervan met gesloten ogen en pinkte dan tegen Blauwbaard.

- Dat leeft he! vroeg hij.

En hij proefde nogmaals met een gezicht alsof hij een gewijde ceremonie volbracht.

Blauwbaard werd overpraat en bij het laatste dropje van de likeur was het afgesproken dat hij de rest van de winter naar Antwerpen zou gaan, waar de pater hem kwam opzoeken en helpen met zijn kennis en zijn raadgevingen.

Hij verliet Bornhem op een maandagmorgen. De sneeuw had 's avonds tevoren gedwarreld door de stilte. De Schelde had ze opgezogen in haar donkere loop en de avondklok had slaperig de rust ingeluid. De morgen hing grijs; over het dorp

klonken de geluiden vereenzaamd. Het was Blauwbaard alsof hij de gepeinsvolle stilte van slot en stroom achter zich liet. En hoezeer alles op zijn doortocht ingetogen lag te luisteren naar de winter, toch was het hem alsof de stilte bij hem thuis zwaarder woog.

Hij vond Antwerpen minder levendig dan de pater hem had voorgezongen. Zelfs over de beweging van die vele mensen lag de rust die van de winterse stroom over de stad waaide. En de trage, logge paarden gaven aan heel de bedrijvigheid van de haven een ritme van langzame kracht.

Het meeste genoegen vond hij in het leven van de Schelde. Elke dag ging hij erheen en hij dacht er met een gevoel van vriendschap aan de schone sterke vloed die onder zijn kasteel wegschoof. Het water kwam ervan of stuwde ernaartoe. En hoe de tij ook stond, steeds dacht Blauwbaard aan zijn thuis.

Dan kwam de pater met lawaai over hem gevallen. Welhoe, hij zat daar nog zonder vrienden en kennissen in die stad van gemoedelijke mensen? Ta-ta-ta! Vanavond zou hij hem brengen waar hij zijn moest. En hij liep reeds de trap af vooraleer hij helemaal was uitgepraat.

Inderdaad, in de vooravond was hij daar terug en deed geheimzinnig.

- Kom, zei hij. En hij was zwijgzaam en keek Blauwbaard aan van terzij en toen hij aan een grote poort de bronzen klopper liet vallen, gluurde hij naar zijn gezel om 't effekt te bespieden.

Maar de penitentie van het zwijgen was gedaan. Hij werd luidruchtig en vol plezierige woordjes, deed de huisknecht glimlachen en zette een gezicht vol zoete benediktie voor een oude dame die hem door de gang tegemoet kwam.

Zij waren bij een solied koopman aan huis die vele schepen liet varen naar de oostelijke landen. Achter zijn herenwoning waren stapelplaatsen waar het rook naar specerijen en waar de

bollige vaten met honigbruine wijn als koele plekken lagen. Blauwbaard verwekte opzien; de pater had hem boven alles geroemd en zijn statige gestalte, zijn gezicht waar de laatste maanden van overpeinzen en stilte verdieping in de ogen hadden gelegd, bevielen en trokken aan. Alles werd er rijkelijk volbracht en toen het gesprek aan het vlotten was, riep de pater:

- En waar is ons Anneken?

Anneken was afwezig en de pater lamenteerde er lang om. De uren vergingen in kalme gezelligheid en het was laat toen een knecht met een rode stromende fakkel Blauwbaard geleide deed naar zijn woonst.

Van toen af kwam Blauwbaard er dikwijls; de pater had hem mysterieus gezegd: Gij weet zelf niet hoe welgekomen gij er zijt. En hij had niet overdreven. De koopman was vol kalme, waardige hartelijkheid en zijn vrouw was vriendelijk goed. Het tengere, blonde Anneken keek verheugd naar hem op en zo ging de winter voorbij vóór Blauwbaard het wist.

Toen hij het eerste groen zag in de zon en de gezwollen stroom zag schitteren, riep zijn hele wezen hem weg naar Bornhem. En dromend reed hij van uit de stad weg door het helmende land waarover de lente sidderde. Wat in hem wakker geworden was wist hij niet, maar zijn ogen glinsterden van een innig en zacht vuur en hij dacht dat het de lente was.

Nu was de stilte in het kasteel hem zeer dierbaar geworden. Want hoezeer de zon ook het landleven had aangestoken met onrustig gehinnik in de stallen en hollende honden en kinderen over de landweg, toch waren de avonden er vol van de wijding van water en ledigstaande akker. Hij luisterde tot in de nacht naar het vochtige ademen van de Schelde; zijn borst zwol van vertedering en hij sloot zijn ogen om beter zichzelf te horen in de stilte.

Hij dacht nu soms ook wel aan de vrouw die met hem eens

op een nacht hier aan het venster had gestaan. Haar vlugge hart had hier geklopt onder zijn vingers, op de melodie van het bloed. En hij had haar gekust terwijl een fakkel de stroom afzocht en haar naam werd geroepen met woede en heimwee.

Het leek hem zo ver toe, als uit een ander leven. Heel ver zag hij nog een licht; daar had ze hem gewacht met ongeduldige liefde. Lang was het geleden; hoeveel ouder was hij geworden sedert dit tiental seizoenen en hoeveel gedaanten had zijn lust en zijn drift niet gekend? Het bloed dat hem zo lang had geregeerd scheen rustiger te zijn, het had hem altijd vooruitgestoten en hem geen tijd gelaten om te overpeinzen wat voorbij was. Nu trad soms, in dit wijde land waar alleen de horizon het gezicht afsloot, een gestalte uit het verleden voor hem. Hij voelde iets als vertedering toen hij ze weerzag en het was alsof zijn hand het geluk miste van te woelen in de geurige, stromende haren. Maar berouw had hij niet.

En na vele weken van innigheid, toen de lente in hem gegroeid was en de Schelde joeg door zijn gedachten als een wolk daarboven die u meerukt en de aarde klein maakt, was dit heimwee en die vertedering, dit zoete gevoel van verlatenheid die hunkert naar het bijzijn van iemand die samen met u de uren kan doorzwijgen, vast geworden in het beeld van Anneken.

Tot op het uur waarop hij zijn zwaard geslingerd had in de zon en het gehuil van de massa antwoord had gegeven op het gegrom van de trommels, had hij in de vele vrouwen niet gezien wat nu voor zijn ogen kwam als hij op Anneken dacht. Vele ogen die gebrand hadden in de waanzin van de gesteigerde drift, monden die wild waren geworden op zijn lippen, gloed van lichamen, vlam van het bloed. Hij had het nooit zo duidelijk gevoeld als toen hij overdacht hoe onvergetelijk de harmonieuze kleur van het bloed had geschemerd over de vlam van het haardvuur op die septembernacht.

Hij voelde nu dat dit gezonken was in hem. En hij hongerde naar dit ongekende betere, rustigere, dat hij meegeleefd had in het kalme, Antwerpse koopmanshuis. O Anneken! Anneken!

Op een van die dagen kwam de pater weer als een vlaag in zijn stilte gebroken. Hij kwam vaarwel zeggen, maar neen geen vaarwel, tot ziens. Hij moest de prior vergezellen op een verre reis naar een ordeklooster in het zuiden. Hij was hiertoe aangewezen, omdat hij veel konversatie bezat en met alle karakters weg wist.

En de fijne nieuwsgierigaard wist Blauwbaard uit te horen. Hij zag hoe de herinnering in die man gerijpt was. En zijn ogen werden groter van plezier en zijn armen gingen in verbijsterend spel van gebaren. Hij zou 't in orde brengen. Wel! wel! zei hij twintigmaal, als ik het niet gepeinsd had. Hij beloofde nog voor zijn afreis naar Antwerpen te gaan, want niets was hem liever dan makelpartijtjes die hij ‘het stichten van kristelijke huishoudens’ noemde.

Hij kwam werkelijk voorbij Blauwbaard's kasteel toen hij, in gezelschap van de prior en twee lekebroeders, zijn reis inzette. Van op zijn gemakkelijk, rond paardje deed hij vreugdige tekens, bleef achter en riep, met een gedoe van geheimzinnigheid: 't Is in orde, ze verwachten u.

Zo begon voor Blauwbaard het schoon verhaal van Annekens liefde.

Hij leefde nu in een adem van zuiverheid die hij nooit had vermoed. Het was hem alsof hij weder geboren was in een andere wereld. Uit Annekens ogen glom het licht van de ziel die de foltering nog niet heeft gekend van de zinnen. Hij voelde zich licht en zuiver bij haar als een berkenbosje in de voorjaarszon en in zijn stem kwam de klank van het kalme leven.

Anneken was met hem op de stroom gevaren. Zij had gezongen en het lied had geruist over het donkere murmelen van

het water. Zij had geroeid en was als een reine, witte vlek, in het geweld van de zon. Blauwbaard had haar handje gestreeld zoals hij eens gedaan had bij een vogeltje dat uit zijn nest was geschud: met schroomvallige verwondering. En hij durfde haar niet kussen op die kinderlijke lippen die goed waren als het zuiver, witte brood dat zij aten.

Blauwbaard had een liefdesverlangen voor haar dat hem bevreemdde en deed sidderen van geluk. Een beschermend, zorgend verlangen om haar op zijn knieën te nemen en heur haar glad te strijken zoals men zich wijdt aan de lieftalligheid van een kind. En de woorden van dwingende begeerte die altijd zijn dolheid hadden voorafgegaan, waren weggestorven van zijn mond. Hij zat naast haar met haar stille warme handje in de zijne en kon niet anders zeggen dan: O mijn Anneken! mijn Anneken!

Dikwijls kwam de Antwerpse koopman hem nu bezoeken. Hij was zeer ingenomen met Blauwbaard, die statig was en vriendelijk en de naam had zeer rijk te zijn. Hij was gelukkig dat zijn dochtertje kasteelvrouw zou worden en wonen met die schone man.

Het was een zomerdag vol stille hitte toen de heer van Bornhem zijn bruidje naar huis bracht. Iedereen keek hem na op zijn weg; zó stonden zijn ogen vol glanzende kracht. En toen de goede avond zijn donkere plekken tekende in de boomkruinen, zat Blauwbaard met Anneken op zijn schoot voor het brede venster.

Hij was ver weg van alles wat zijn leven was geweest. Hij kwam zichzelf onwezenlijk voor; zijn hart sloeg kalm en krachtig. Zijn hand was zeker en zijn bloed ging in hem zo onvoelbaar als het bewegen van de Schelde die wacht op het wisselende tij.

Hij hoorde zichzelf spreken in die dagen van bloedige drift. Razende woorden die het vuur staken aan het bloed van zoveel

vrouwen. De sidderende aarzelende woorden die hem antwoordden van lippen die reeds geopend waren voor de kus. Het was hem als het gerucht van een waterval die men lang geleden heeft gehoord vol schuimende witheid, in de angst van een diep dal. En nu hoorde hij zijn stem, vol goedheid, zo beschermend en zo zacht alsof hij medelijden had; en hij hoorde zijn Anneken zo bedeesd spreken als een kind dat 's avonds op de vreemde aan zijn moeder denkt. En toen hij in haar ogen keek, waren deze groot en glinsterend van ingehouden tranen en hij kuste haar ogen en proefde haar tranen op zijn lippen. Hoe ver flitste nu in zijn geheugen de herinnering aan die vrouw die hij hier gekust had op de bloedige lippen van haar wonde.

Hij suste zijn Anneken tot zij stil werd. Hij vond kleine woorden vol naïeve goedheid. Hij sprak zoals een jongen het doet in de eerste liefde van zijn onschuld. Van de onsterfelijkheid van zijn liefde, van de schone, zuivere kameraadschap, van de ogen die schijnen door het leven. En hij geloofde het, hij geloofde het vol vreugd en vol verrukking en hij kuste Anneken op haar ogen en nam haar beide handjes en kuste die.

Hij toonde haar de lammekens die op stijve poten achter hun moeder springen en hij had een vaderlijke vreugde als zij het kleinste in haar schoot legde en het kuste op zijn blij verwonderde snoet. Hij speelde verstoppertje met haar achter de zware bomen van het park en 's avonds droeg hij haar in zijn armen naar het gebeeldhouwde bed waar zij lag, klein en blond en wit tussen de gedraaide kolommen die glommen in de schijn van de maan.

Was daar ooit een kind geweest met zo heldere ogen als zijn Anneken? Met zo zuivere stem en zo zuivere handen. Het was een genot te luisteren naar het geruis en getrippel van haar gang in de rust van het kasteel. En als zij meende dat zij alleen was, zong zij een lied dat een Italiaans koopman haar geschon-

ken had, een lied vol van het zuiden waar de wijnstok staat onder de zon en waar de liefde geweldige woorden vindt.

Anneken had hem een nieuwe behoefte geleerd die hij nooit in zijn woeste leven had gekend. Misschien zijn er die ze nooit kennen en nooit verlangen, die behoefte van het kinderlijke en zuivere na het verblijf in de gemeenheid. Hij deed zich geweld aan om dit verlangen naar geluk in zuiverheid aan te kweken en sterker te maken. Maar berouw had hij niet. Het gebeurde hem nu dikwijls dat hij in de uren van stilte, 's avonds met Anneken en de Schelde als gezelschap, zijn bloedige drift en zijn bloedig bedrijf overdacht. Berouw had hij niet. Zijn stap was vast als hij voorbij de torenkamer ging, zijn ogen stonden klaar als hij peinsde op al die anderen. Hij was te gelukkig, te sterk in zijn geluk om berouw te hebben. En hij zag zijn nieuw leven gestrekt liggen vóór zich volgens de droom van zijn verlangen.

Hij ging wandelen met Anneken in de stille dorpen die geborgen liggen achter de dijk. Lage huizen waartegen de stallen hurkten met mensen en vee. En soms liet hij zijn hand met een streling gaan langs het hoofd van kinderen die verwonderd naar hem opkeken vanuit hun spel.

De herfst was daar zonder dat hij het bemerkt had. De volle vreugde van zijn land zonk naar de weemoedige schemer van na de oogst. Kilte kwam geweld uit de Schelde; de aarde werd bruin, vermoeid, met nevels laag over de dijken. De stilte die sloot rondom hun geluk maakte het inniger en vertrouwelijker.

Een knaapje vooral was Blauwbaard's lieveling.

Hij had het voor de eerste maal gezien toen het ingeslapen lag bij zijn spel. Hij had de vliegen verjaagd die gonsden om zijn zwetend gezichtje en toen de kleine jongen was wakker geworden had hij hem laten meerijden op zijn paard.

Het was een vierkante, sterke, stoute jongen met bleek haar

en grote ogen in een vrank gezicht. Hij mocht soms komen spelen in het park. Dan gaf Anneken hem lekkernij en Blauwbaard vertelde hem van verre landen en verre oorlogen. En de knaap liep met een stok rond en vocht tegen de bomen.

Aan dat kind dacht Blauwbaard gedurende de winterse avonden als hij met Anneken bij het vuur zat. Hij zei het haar met verlangende woorden waarbij zij gelukkig en blozend werd en die twee droomden dan, wang tegen wang, over het geluk van een kleine jongen te bezitten.

Blauwbaard werd nog zachter tegen haar. En toen de lente was teruggekomen en zij uit varen gingen op de helder wordende Schelde tilde hij haar vreugdig in het bootje. Hij kon haar dan vroom zitten bekijken, tot zij het gewaar werd en naar hem toe kwam. En zo ging de lente, zo ging de zomer. Anneken bleef haar slanke kindergestalte bewaren maar haar ogen waren diep geworden en vol gepeins.

Dan was het Blauwbaard weer alsof een oude woede rukte aan zijn gemoed. Hij voelde de boosheid van vroeger wakker worden in hem. Dan moest hij bij Anneken gaan en haar hoofdje tussen zijn handen nemen. Alles werd dan weer goed.

Zijn verlangen naar een kleine jongen bleef onvoldaan. Hij sprak er zelden over met Anneken, maar zij voelde hoe onderzoekend zijn ogen soms op haar stonden. Hij moest zich geweld aandoen om niet ruw te zijn tegen haar.

Anneken verbleekte. Somtijds zag zij in zijn ogen iets dat haar verschrikte. Een vlugge laai vol wildheid en begeerte. Het verlangen zonder vrucht waarmee zij beiden rondliepen, had haar vreugd weggenomen. Haar lichte, kinderlijk plezier, haar liederen op het water, het spelen en lopen in het park was uit. En als Blauwbaard weg was, voelde zij zich eenzaam en ongelukkig en weende.

Het was een winter vol sneeuw. Zij kon uren in stilte zitten kijken naar de vlokken die plots verdwenen als zij de zwarte

Schelde raakten. Nog dikwijls kwam Blauwbaard er bij haar zitten want hij voelde zich zwaarmoedig. En als zij dan onderdanig en vol weemoedige goedheid in haar ogen naar hem toekwam en haar hoofdje lei tegen zijn schouder, zuchtte hij: Ach! Anneken, Anneken. En het was alsof hij sprak over iets dat weg was, en dat hij betreurde. Want het kind dat hij verlangde, was niet gekomen.

Want dit schone, zuivere leven van liefde was gedaan. Daar was te veel in hem dat opstond met een heel verleden van ruwheid en vrouwen van alle soort. Voor hem was geen genezing in die liefde. Hij zag in Anneken's ogen: die hadden hun klare schijn verloren, hun schone blik van naïeve verrukking. Het was alsof hij zichzelf terugzag in die diepgeworden, doffe, brandende blik. Hij herkende die glans en dat verlangen, hij had het ontelbare malen gezien in andere ogen: Ach Anneken!

Hij trachtte niet meer de woestheid van zijn bloed stil te leggen. Die kwam aanrukken op hem als een stormwind over de Schelde. En hij voelde dat het met hem werd zoals vroeger en dat het nooit anders meer worden zou.

De Schelde vlucht naar Antwerpen. Anneken loopt er langs; zij ziet naar het noorden. Daar is Antwerpen.

Zij is nog altijd slank en kinderlijk van leest. Blauwbaard komt haar tegemoet. Hij draagt zijn weitas en de bruine jachthond loopt achter hem. Daar is geen verrassing of geen vreugde meer in hun weerzien.

Anneken heeft heimwee; dat heeft de Schelde gedaan die zo breed en glanzend wegdrijft naar Antwerpen. En de zeilen die voorbij gaan en de lage zwarte roeiboten, dat gaat allemaal naar Antwerpen. En als zij de andere richting inkijkt dan is het daar zo levenloos.

Zij begint te wenen. Blauwbaard zwijgt. En zo lopen die twee naar huis.

Anneken is boos. Waarom vraagt hij niet wat haar scheelt? En zij roept dat zij heimwee heeft en naar huis wil.

Maar die dag gaat voorbij zoals vele andere. Anneken blijft in het kasteel te Bornhem en Blauwbaard heeft zijn dagelijks vermaak in de jacht teruggevonden. Zij leven nu zoals honderdduizenden andere mensen; in een genegenheid die gewoonte is. Van tijd tot tijd bruist de wildheid in Blauwbaard omhoog. Dan is Anneken weggerukt in angst en wild geluk. Weken, weken duurt het.

Zo komt die avond, die ene, die laatste.

Vanuit de diepten van de stroom wellen alle krachten omhoog die het eeuwige water in zich meevoert. Het gezinder van de klokken dat gerild heeft over de Schelde; de lichten overal en het ruisen van de notelaars die zwart staan in hun blaren.

Zo 'n avond heeft Blauwbaard nog gekend.

Hij ziet Anneken zitten aan het venster. Zij kijkt ver weg en luistert naar een riemslag die onder haar voorbijplonst. Blauwbaard ziet haar rode mond in de schijn van de kaars, rood en glanzend. En de woede stijgt omhoog in hem.

Woede om haar hulpeloosheid, woede om haar schuldeloosheid; woede om het onvoldane in hem, om het wilde dat zij uit hem niet kan wegnemen. Hij staat op, rechter en sterker dan tevoren. Zijn baard glanst over de welvende borst.

Een kreet schrikt weg over de Schelde. En dan een heel kort gekreun. Een kamer wordt boven in de toren geopend, dichtgerukt en een sleutel knarst.

Hij staat weer aan het venster. De nacht is stil en ledig over het water. Hij kijkt naar een zwarte sleutel die in zijn handpalm ligt en plots, met woede en wild verdriet, werpt hij hem weg, ver in de Schelde.

Dan zit hij neer en zijn hoofd schokt tussen zijn handen. Voor het eerst weent hij. De genade van de tranen breekt los

in hem. Anneken. Ach Anneken! En uren nog nadien brandt die zucht in hem en een gevoel dat hij nog nooit gekend had werd losgemaakt in zijn gemoed.

De sleutel lag in de Schelde.

Die zou hem bewaren zodat niemand hem weervond, diep in het slijk, zakkend bij elke vloed die het slib schuurde tegen de grondvesten van het kasteel.

Rondom bloeide het schone land, altijd eender elk jaar in zijn zomers uitzicht; vol van de traag groeiende kracht van zijn aarde, vol van zijn trage, krachtige mensen, met de zucht van zijn stroom die op en af wil met geweldige ruk.

Blauwbaard zat vereenzaamd op zijn kasteel. Hij kon zichzelf niet meer voorstellen hoe woest en wild hij was geweest. Hij dacht aan Anneken met tederheid en medelijden. Want dat kind had hem het medelijden geleerd.

Hij verkeerde nu anders met het volk uit de streek. Hij ging voorbij de openstaande visserskroegen van Mariekerke zonder de bekoring erbinnen te treden en lieftallig te doen tegen de sterke meiden die de riemen trokken en op blote, bruine voeten op de drempel kwamen. Hij sprak minzaam en met goedheid en was een grote vriend van de kinderen geworden.

Haast geen dag ging voorbij of hij nam de kleine knaap, zijn lieveling, met zich mee. Dan voelde hij zich als een verweeuwd man die met de zorg voor een zoontje is achtergebleven. Van dit kind kwam zijn oude wens beter te worden; de herinnering daaraan hing samen met de hartstochtelijke begeerte die Anneken hem had gegeven om anders en nieuw te worden in een andere en zuivere liefde. Dat was gestorven; hij voelde nu dat het onmogelijk was geweest. Maar de aanblik van de knaap was hem voldoende.

De zomer duurde lang voor hem, want hij ging niet meer weg van Bornhem. Elke avond zat hij alleen in zijn grote

kamer, het venster geopend op de stroom. Als het regende stak hij zijn hand naar buiten en luisterde naar het kletsen van de droppels op zijn vingers, in den donkere. En als het wat koeler werd deed hij vuur aanleggen in de haard, meer om het gezelschap dan om de warmte.

De oogst werd binnengereden; dan valt een vreemde stilte op de aarde. De hemel wordt wijder over het eenzame land; dan beginnen de winden te rukken aan de bomen, daarna komt de mist liggen over alles.

Blauwbaard kwam naar huis op een valavond in dit voorseizoen van de winter. Hij was ver te voet gegaan onder vluchten van wegtrekkende vogels. En daar, bijna aan de poort van zijn kasteel, lag een oude man.

Hij sprak hem aan; de oude was uitgeput en zijn hoofd knikte los op zijn dunne hals. Blauwbaard nam hem op en droeg hem binnen. Toen hij hem neerliet in een zetel zag hij dat zijn hand vol bloed was. En hij wist dat in hem nu sprak wat hij lang reeds had gevoeld, hij hoorde de taal van het medelijden in hem. Hij liep om wijn en spijs en was gelukkig toen de oude at en dronk, en vooraleer naar zijn eigen rust te gaan wierp hij de haard vol zwaar hout zodat een warme tocht door de kamer ging.

Toen was hij alleen. Hij was vol rust, zo rustig als hij nog nooit was geweest. Hij bracht zijn hand aan zijn voorhoofd en werd gewaar dat het bloed van de oude man kleverig was blijven zitten over zijn vingers.

En een gebaar van vroeger ontwaakte in hem. Hij liet een goudstuk glijden langs zijn bloedige hand en wachtte naar de vermenigvuldiging; nooit had het bloed gefaald in zijn taak; uit de verzaming van het bloed en het goud was altijd het goud geteeld. Maar nu bleven de kleverige vingers onvruchtbaar. Het goudstuk viel eenzaam op de vloer en Blauwbaard keek met wijd-open ogen naar zijn hand. Daar was nog de vlek,

het bruin-rosse bloed, het moegeleefde uit de wonde van de oude zwerver. En toen zijn verbazing geweken was, klom een heldere vreugde in hem.

Hij had hetzelfde gevoel van verlossing dat hij had ondervonden toen de blik van de vrouw in hertog Joachims goudkeuken van hem was weggevallen. Een korte tijd stond hij stil, verstard in zijn geluk en dan keerde hij terug naar de oude man in de grote zaal.

Die lag te luisteren naar de vlam van de haard. De schijn van het vuur wemelde over zijn gezicht waar de baardstoppels grijs en ros stonden. Hij lag er met zijn ogen dicht. En zoals Blauwbaard hem zag was hij vol van ontroerende lelijkheid.

Hij richtte zich op toen hij Blauwbaard naast zich voelde en glimlachte.

Zijn lach was gelaten en goed; hij strekte zijn handen uit naar de vlammen.

En Blauwbaard die achter hem stond, zag hoe de knoken van zijn vingers schemerden tegen de gloed. Niet de roze schijn van het bloed dat hem had dol gemaakt, die avond van september. En hij ging zwaar neerzitten naast de oude man en boog het hoofd.

En in dat uur leerde de oude zwerver hem de les van zijn eigen leven. Hij leerde hem hoe alle eeuwen dóór het goud geteeld wordt door het bloed. Het bloed van de boeren, van de arbeiders, van de soldaten. Het bloed van de moeder waarmee de zoon zijn lusten koopt, het bloed van de kinderen waarmee geëerbiedigde mannen hun grootheid optrekken. Arbeid, oorlog, bestuur, gezag.

Blauwbaard zag de woorden van de oude man voor zijn ogen voorbijtrekken als een vizioen. Zo klaar en zo wijs sprak deze. En heel dat brede land van de Schelde, en dat effene schoon-gestrekte land van Vlaanderen, en verder weg nog, wat

lag over de Rijn en over de zee, hij zag het als een reusachtig, altijd-zichzelf-herhalend spel.

Tussen de kerken door en de kastelen, tussen de katedralen en de kerken van de steden, tussen de akkers en schuren van het land. Mensen sloegen tegen elkander aan, krijgslieden hieven standaarden en zwaarden, zwaarden en banieren voerden het kruis van Onze Heer Jezus-Kristus. Alle gezag had een troon van goud, en voor dit goud en dat gezag werd het bloed aangevoerd door wet en gepredik, onder gezang van poëzie en gejuich van de geslachtofferden.

En wat hij gedaan had, zijn hartstochtelijke verwekken van het goud, het ongemeten genot van zijn bloed, dat was het gejaag van de mensen. Liefdeloos in wat zij liefde noemen; ongeneesbaar door wat liefde is.

Blauwbaard staarde naar zijn hand. Daar lag nog, verkleind en verbleekt, het bloedspoor van de zwerver. Het arme, krachteloze bloed, aan zijn vingers gebracht door het medelijden waarvoor het goud weigerig was geweest.

De oude man was ingeslapen. Een glimlach, als van de herinnering aan een geluk, lag nog om zijn mond. En terwijl hij hem bezag voelde Blauwbaard zich licht en vol nieuwe kracht. Hij deed zachtjes het venster open: daar heel diep, in het nooit doorwoelde slijk van de Schelde, lag de sleutel van de torenkamer.

De koffers met ijzeren beslag en zware sloten werden stilaan ledig geput. Maar geen nieuw goud werd erin geborgen.

Als na de oogst en de slachttijd de boeren met hun tienden kwamen, werden zij weergezonden en van het aangeboden vee nam Blauwbaard het gering deel dat voor zijn onderhoud dienstig moest zijn.

Heel de streek door en nog ver daarbuiten ging het verhaal van de ridder van Bornhem die in het hoofd geraakt was omdat

zijn jong vrouwtje gestorven was. En zij die deelachtig waren van zijn goedheid lachten hem uit.

Maar hij ging voort door het land en langs de Schelde want het medelijden zong in hem. Hij zag dat de mensen uit de stad en uit het Hamse hun onderdanigheid voor hem hadden verloren en het was hem alsof hij dan eerst klaar zijn genezing inzag.

De kinderen liepen hem na want altijd had hij iets voor hen en als hij een zwerver ontmoette of een sukkelaar van het leven, kwam het hem voor alsof de zegening over hem vernieuwd werd.

Seizoenen gingen. Het kasteel aan de Schelde klonk hol. Alleen bij zomerdag helmde het in de tuin van het spel van de kleine witharige knaap. De Schelde was zijn gezelschap; de adem van het eeuwige, oneindige steeg eruit op naar hem en hij nam die in zich op met verrukking.

Zij was lang kalm geweest, de Schelde. Stijgend en dalend met brave regelmaat, de sloepen dragend af en aan, soms steigerend in herfst en lente onder de stoot van de winden.

Toen kwam op een nacht de zwarte dolheid van het water.

De klok van Bornhem klepte alarm; de kloosterklok klepte in de nacht, en door het rollend aanbeuken van de golfslag hoorde men de angstige klokken van ver over de dijk.

Lichten werden zichtbaar; elk huisje stond aangemerkt in de nacht. En boven wind en water klepte de klok.

Blauwbaard was wakker geschoten. Hij had het venster opengerukt en voelde onder zich het stijgend geweld van de stroom; het sloeg zonder maat van op en neer gaan met slag na slag, golf stuwend op golf. En toen hij een lantaarn door het venster stak, zag hij in het rosse, ronde schijnsel de ontzettende kracht die aanstormt vanuit de diepte.

Hij liep naar de andere zijde van het slot en zag, verspreid en schamel in de ongemetenheid van de nacht, de lichtjes van

de angstige huizen. En daar, heel laag tegen de duisternis van de grond, de gele vlek van het huisje waar de knaap woonde.

Toen werd de kracht in hem nog eens wakker die hem zo dikwijls gedreven had waar de mensen het gevaar scheppen. Hij stormde naar beneden. Klots, klots, hoorde hij het drijvende geluid van het water, op het binnenplein. Kniediep waadde hij naar buiten en toen hij zijn roeibootje bereikte, dat landwaarts aan zijn touw trok, stond hij tot aan zijn borst in het water.

Het was een hopeloos roeien in de nacht. Hagen schuurden onder hem weg en de vloed duwde hem in de takken die onzichtbaar bewogen in de chaos. Soms loeide dof een koe maar al het mindere gerucht dat gejaagde mensen maken was onhoorbaar in het zwellend gerucht van het water.

Blauwbaard kon niet zien of hij dichterbij kwam. Het was hem of hij verloren roeide. Het licht maakte lange strepen over het wemelen van het water, een verre steeds wijkende lichtwegel waarin bomen stonden, aangevochten door de vloed. De klok van Bornhem klepte zeer luid.

Met de ogen strak gespannen naar de lichtplek roeide Blauwbaard voort. Zijn armen waren nat van het waterstof dat opspatte onder zijn riemen en grote zweetdroppels stonden op zijn gezicht. Dan werd meteens het licht gedoofd.

En Blauwbaard liet zijn armen rusten op zijn knieën; de riemen sloegen tegen zijn borst en gleden dan in het water. Aarzelend volgde het bootje het tij; het duurde lang eer dit keerde. En dan wendde het zich traag naar de grote bres in de dijk, vlak naast de reusachtige schaduw van het slot.

En het werd omhoog getild door de stroom die het in zich opnam.

Malmedy, juni 1931.

De veerman en de jonkvrouw

Voor Lieveke,
Mijn Kind.

I

Toen de bedevaart de hele nacht beurtelings gebeden, gezongen en gerust had, kwam zij aan de rivier.

De geestelijke zei dat zij hier een wijle zouden in het gras zitten en zich bezighouden met hun intenties zodat hun hart bereid was als zij het heiligdom binnentraden. Het was nu de tijd dat aarde en vee vruchtbaar werden en de schutsheilige droeg ziekte en voorspoed in zijn handen; hij moest de ziekte weren uit de stal en de oogst beschermen tegen de rampspoed van de seizoenen die groeite en rijpdom bedreigt.

De kleine schare zat neer onder de knotwilgen, zwijgzaam van de lange tocht door de nacht; hun ogen stonden moe en het stof van de wegen maakte hun kleren grauw. Uit de trage loop van het water steeg de frisheid tot hen op en zij rilden in de koele morgen van het voorjaar. En zij die omkeken zagen achter zich, boven het nieuwe groen van de bomen, de kerktoren die zij waren voorbijgegaan. Die scheen zo dichtbij en toch was het reeds lang geleden dat in het ontwakende dorp de eentonige dreun had geklonken van hun gebed.

En als zij gerust hadden en hun gedachten gewend naar het heiligdom waar zij de relikwie zouden eren die zo machtig was over hun leven, trad de geestelijke tot aan de steiger van de overzet en riep: ‘Over, ahoi!’ Uit het lis werd een eenzame vogel opgeschrikt door de kreet die sidderde over de rivier.

- Dat zal in drie keren moeten gebeuren, zei de veerman. De geestelijke stapte zijn volk vooraan, onzeker tastend in de schommelende boot. Zijn rood gezicht keek voldaan naar de overkant en hij knelde de paternoster in zijn vuist alsof hij gereed was om te slaan. Voorzichtig traden de vrouwen achteraan, de zware rokken schurend over de roeibank, en toen zij zich veilig achtten begonnen zij stil onder elkaar te praten. Tweemaal ging de zware boot heen en weer; zij die reeds waren overgezet keken het bedrijf na van hen die volgden, staande in het gras van de hoge dijk, of zagen het land dat voor hen lag, een land waar alles groen was met in de verte een rij populieren. En onder degenen die wachtten keek een donkere meid met felle ogen naar de veerman. Zij had de anderen laten voorgaan en toen wat overbleef instapte, pakte zij haar rokken saam en sprong in de zwaarliggende boot.

En terwijl alles opnieuw in beweging kwam onder een aanmoedigend woord van de geestelijke en het pad afdaalde naar het wijde schone land, bleef zij een ogenblik staan en trok de veerman bij de mouw.

- O veerman, zei ze, is hier nergens een hofstee waar ze een meid nodig hebben?

Hij zag haar een poos aan en zei bedachtzaam:

- Misschien wel, ik zal eens rondhoren.

Haar felle blik ging over zijn gestalte.

- Van avond komen wij terug, zei ze, ik hoop dat ge dan goed nieuws voor mij hebt.

Dan ging zij vlug de anderen achterna, wendde het hoofd en knikte.

In een gemurmel van gebeden trok de bedevaart verder.

Toen de veerman naar de rode schijn van de zon stond te kijken die, van ver achter de rivier, het water kleurde, hoorde hij gestommel over het houten brugje dat, een eind het land in-

waarts, over de beek lag. Hij zag een hoopje volk dat naderkwam naar de overzet toe.

Hij dacht aan wat die meid met de felle ogen hem had gevraagd. Hij zou ze naar de boer sturen op de hoeve daarginds, nog juist zichtbaar onder het grijs van de vooravond. Daar hielden ze nooit lang dezelfde meid en hij was zeker dat ze haar kans kreeg.

- Wij zijn terug, veerman, zei de geestelijke voldaan. Zijn gezicht blonk van de felle rosse klaarte die de zon over hem legde; hij raapte zijn toog bijeen zoals een boerin het doet met haar rokken en daalde de steiger af. En de bedevaarders volgden in kleine groepjes. Zij waren gebed en gezang door, want hun taak was afgelopen met het bezoek aan het heiligdom en wereldse woorden en gedachten konden de voorgenomen loop der dingen niet meer hinderen. De geestelijke wachtte en toen hij ze zonder haast zag naderkomen, kreeg zijn gezicht een trek van ongeduld. Hij wist dat de nachtelijke tocht naar huis anders zou zijn dan de heenreis. De paternosters waren in de zak gestoken en de vroomheid was bij de relikwie van de heilige gebleven. Hij zou met een geminderde kudde bij de eerste morgenklaarte in het dorp komen. Ver achter hem kwamen dan nog meisjes en jongens die ongaarne uit de grauwe voormorgen te voorschijn traden.

- Vooruit, mensen, riep hij, maakt een beetje voort. De veerman wachtte geduldig tot de boot vol was. Hij speurde de reuk van brandewijn en ogen die welgevallig van man naar vrouw gingen. Het scheen een gezelschap te zijn dat van een stille kermis huiswaarts keert. Zij gingen de steiger op en sloegen het pad in naar de dorpen waarlangs zij deze morgen waren gekomen. De geestelijke keek ze een ogenblik besluiteloos achterna en bleef dan wachten aan de knotwilgen aan de dijk, de blikken naar het volk gericht dat aan de overzijde geen haast scheen te hebben. Hij voelde dat hij niet meer de heerschappij

had van de intocht toen hij de middelaar was tussen hen en de heilige waarvan zij gunsten te verwachten hadden. Zij gingen nu voor hun plezier en daar kon hij alleen maar hinderlijk zijn.

Toen de tweede vracht de steiger opging en het pad insloeg keek hij naar de overkant waar de laatsten op de overzet wachtten. Dan gordde hij zijn toog vaster om de lenden en ging verder.

En bij de laatste overzet was de donkere meid met de felle ogen. Zij keek rondom zich naar het land en het water; alles was schoon en rustig en vol van de gouden glanzen der laatste zon en in een knotwilg sjiepte een kleine vogel. De anderen sloegen het pad in waar zij hun voorgangers in de verte zagen bewegen, achteraan de eenzame schim van de geestelijke. Zij wachtte en bleef staan bij de veerman:

- Wel, veerman, vroeg zij.

- Ja, zei hij, daar zal wel iets te vinden zijn voor een meid die handen aan het lijf heeft en dat schijnt wel het geval te zijn met u.

Hij overzag haar: zij was schoon uitgegroeid en sterk, niet met de plompe, kerelachtige kracht die de boerenmeiden halen uit het wroeten in zware grond of het sleuren met onwillige beesten. Zij had ook niet die vormloze, naar binnen gedreven voeten. En haar gezicht was schoon en haar ogen waren vurig met de schittering van de onrustigheid des levens.

Hij wees met de hand naar de overzijde.

- Als het heldere dag is, zult gij de hoeve zien liggen. Zij keek gespannen over het water naar het land dat reeds half verscholen lag in de eerste schemering. Toen zag zij hem aan.

- Dat zal ik niet vergeten, lachte zij, het zal dan toch een goede bedevaart zijn geweest.

En zij ging de anderen achterna. Toen zij omkeek was de veerman verdwenen achter de dijk. Zij hoorde het doffe gerucht van de riemen en vóór haar lag het schemerige land.

En op een avond zat de veerman voor zijn huisje een boek te lezen.

Hij zat alleen in deze wereld van groen en water in de uitgelezen stilte die overal is waar geen mensen zijn, en die anders is met elk seizoen. Dat is een vreemd geluk dat u nader brengt tot het veelvuldige leven, eeuwig in zijn sluimer en zijn ontwaken. Het water trekt door de stilte en de knotwilgen spiegelen hun rechtstaande twijgen met het nieuwe groen en ginder ver staan de populieren hoog en stil en alles is ingetogen en leeft in zichzelf. En de ziel ademt in het wezen der dingen.

De veerman heeft de hand gelegd over het geopende boek. Hij is jong en zit recht en slank op de bank vóór het huisje. Daar komt een boer die naar de overzijde moet; de ketting slaat met harde klank neer in de boot en de slag van de riemen is het enige leven over het water. En daarna valt weer de grote, levende stilte.

Hij legt het boek naast zich op de bank. De zin van wat hij leest dringt niet door tot hem. Hij leeft nu in deze wondere ogenblikken waarop de gedachten stilstaan en men opgenomen is in wat u omringt. De wolken en de weiden en het water komen tot u en de roep der vogelen wekt de weerklank van uw gemoed.

Daar stond dan plotseling voor hem de meid die in de bedevaart achteraan gelopen had. Zij stond zwijgend en glimlachend vóór hem. En toen hij ze verwonderd aankeek, zei ze:

- Hier ben ik.

Hij antwoordde niet maar zag naar haar daar zij stond, recht voor hem in de avondschijn zoals zij gestaan had die avond van de bedevaart onder de knotwilgen van de overkant. Maar zij was niet verscholen onder de zware, stijve kleren waarin zij haar devotie naar het heiligdom had gebracht; het lichte kleed liet de krachtige vormen van haar lichaam raden en de bruine hals was zichtbaar, vol en rond onder het donkere gezicht.

- Ja, zei hij, dat zie ik.

Ongevraagd kwam zij naast hem zitten en schoof het boek opzij.

- O, zei ze, kunt gij lezen.

- Ja, antwoordde hij.

Wat een schone man, dacht de meid. Regen, wind en de adem van het water hadden zijn gezicht en zijn handen licht gebruind; zijn gezicht met heldere ogen die zeer ver schenen te kijken, was fijn van trekken en hij hield zijn lang lichaam recht en trots.

- Ik ben bij de boer, zei ze, ge weet wel, op de hoeve die gij mij hebt aangewezen die avond.

- Zo, was alles wat hij antwoordde.

Hij liet zich niet uit de wereld lokken waarin hij met zijn gedachten verwijlde. Hij staarde naar de hemel boven de dijk; de grote vegen van goud boorden door de wolken die door de avond werden samengetrokken en daaronder lag heel de horizont vol van de oranje-gouden lucht. Hij hoorde de adem van de vrouw naast zich.

- En waart ge niet tevreden waar gij waart, vroeg hij ten slotte.

- Ik wou eens wat ander volk zien, antwoordde zij.

- De mensen zijn overal dezelfden, meende hij.

Zij wierp het hoofd achterover en lachte hem aan.

- Niet allemaal, zei ze.

En toen zaten zij een tijd stil naast elkaar. Er was een laatste rumoer van vogelen in de korte, knoestige knotwilgen en de rivier ruiste als de adem van de stilte. Hij stond op en ging de weinige treden op van de dijk. En daar zij naast hem kwam staan, stonden beiden in de bekoring van de avond. Bij het lage tij geurde het slijk vol zware bitterheid door de wilde reuk van het watergroen.

- Het is hier veel schoner dan bij ons, zei de meid.

Hij vroeg niet waar dat was. Hij keerde zich tot haar.

- En hoe stelt ge 't daar op de boerderij, vroeg hij.

- Ik ken ze allemaal op mijn duimpje, zei ze. De boer, de boerin, de jonge boer en de knecht.

Meer zei ze niet over haar nieuwe betrekking, maar er was een ondeugende glinstering in haar ogen. En terwijl hij de dijk afging, zei hij:

- Ik ga nu wat eten.

Zij knikte.

- En doet gij alles hier zelf, zit gij hier moederziel alleen?

- Ik kan niet beter zijn, antwoordde hij.

Hij ging binnen. Zij stond een poos besluiteloos op de drempel.

- Ik kom nog wel eens weer, riep zij. En daar hij niet antwoordde, - als ik mag tenminste.

Zij ging naar de boerderij toe die achter de schemering van de avond verdoken lag. Het pad liep door struikgewas en langs grachten waarin het zwarte water onhoorbaar vloeide. En zij zong stil voor zichzelf en voelde zich krachtig en vol van de lusten van het leven.

- O veerman, veermannetje, zei ze, schoon veermannetje. Ze zat op haar bed in het beluik waar zij sliep in de lucht van hooi en van dieren. En zij stak de kaars aan om haar gezicht te zien in het spiegeltje. Donker was alles aan haar, haar ogen, heur haar en de donkere huid. En donkerrood waren haar volle lippen.

En hij kan lezen in een boek, dacht zij. Wat een vreemde veerman die in een boek kan lezen. En hoe helder staan zijn ogen en groot en sterk is hij. En een goed leven heeft hij ook.

De boer mag gierig en de boerin knorrig zijn, het gaat over haar heen als het water over de eend. Maar de jonge boer heeft reeds van terzij naar haar gekeken. Hij is schuw en plomp, en

gehoorzaam aan de ouden. En hoe oud is hij? Toch wel vijfendertig jaar. En profijtig is hij ook. Maar er is iets in alle mannen dat sterker is dan profijt en gehoorzaamheid. Zij weet wel wat het is. Zij is drieëntwintig, maar zij weet het. Zo ineens kan dat opbruisen in een man en dan is hij dronken van zijn levenskracht. Zelfs als zij op bedevaartgang hun gedachten moeten wenden naar heilige dingen.

Zij denkt aan de laatste bedevaart: zij zal teruggaan naar het heiligdom en vragen voor zichzelf. Om de veerman is zij naar hier gekomen; toen zij hem zag in de wazige morgen was het haar of zij hem reeds ontmoet had toen zij dacht aan de man die zij zou willen. Sedert zij zeventien jaar is, denkt zij daaraan. En wat er soms gebeurd is, dat is niet wat zij in haar dromen heeft verlangd. Dat is de schuld van het weekmakende hooi en de zondige duisternis van de schuur. En och God! spijt heeft zij daar niet van. Maar zij zal bidden opdat de hemel het zou vergeten. Zij zelf vergeet het niet, een mens vergeet zo iets niet. Het staat dikwijls opnieuw op in de verbeelding en in de zinnen en dan wordt het weer een werkelijkheid waaraan niet te ontsnappen is.

Die bedevaart heeft zegen gebracht. Het land ligt mals en alles groeit in de wijde vruchtbare nachten en de melk ruist overvloedig uit de volle uiers. En als zij nu een biezonder krachtig gebed doet in het heiligdom, 's morgens als zij nuchter is en een hele dag en een hele nacht aan geen verboden dingen heeft gedacht, dan zal zij ook haar verlangens aan de heilige zeggen.

En in het rosse licht van de kaars blekkert het spiegeltje en daarnaast staart trots en zelfbewust de blik van onze goede keizerin Maria-Theresia, met de kroon op het hoofd en de scepter in de hand. Zou die ook, net zoals een gewone vrouw, zich hebben laten kussen?

- Here God, waaraan denk ik nu, zegt ze half luid tot het printje aan de wand. Zij blaast de kaars uit en door het kleine

raampje ziet zij in de avond. Daar, verder, zit de veerman, heel alleen en hij leest in een boek en dan gaat hij slapen, heel alleen in dat huisje. En de rivier keert haar water in 't getij en alles daar rond staat verstard in de duisternis.

De boer, de boerin en de jonge boer zitten in de keuken; zij hebben gegeten en zijn voldaan over de maaltijd en over 't werk. Buiten blaft de hond tegen een gerucht dat uit de verte zijn grommende waakzin tart. Zo is elke zomeravond.

- En wij zullen op die meid moeten passen, zegt de boerin, want zij heeft ogen als de gloeiende duivel.

- Ze is goed voor het werk, antwoordt de boer, als haar handen goed zijn mag zij ogen hebben als de duivel of als de aartsengel Michaël.

De jonge boer denkt aan de ogen van die meid en aan haar straffe, vaste lichaam. Ogen als de gloeiende duivel. Hij is traag van gedachten en zinnen, maar hij weet toch wat de gloeiende duivel is; en als het hem overkwam heeft hij zonder veel omhaal zijn geluk beproefd bij de meid die onlangs met geweldige woorden is weggegaan. Ja, die, denkt hij, dat was ook zo'n gloeiende duivel maar niet in wat hij verlangde. Als een blazende kattin was zij, denkt hij, en alleen als zij in een vlaag van tranerigheid zich beklaagde over haar treurig lot was zij gewillig geweest. Zo'n vrouw is wonder, die moet verdriet hebben om plezier te zoeken. En sterk was zij en drukte hem tegen zich aan en gaf hem toen een slag tegen het hoofd dat hij er duizelig van werd.

De andere had ook handen naar het werk, spreekt de boerin verder, maar wat plezier hebben wij eraan beleefd?

De andere was als een stier die hoorndul is, antwoordt de boer, en zij had de mond vol gemene woorden, nog erger dan een scheresliep. Ik geloof dat deze van betere afkomst is.

En dan gingen zij slapen.

II

In de nachten van elk seizoen, als het weder hem naar buiten lokt, gaat de veerman uit op het wild. Het zit er overal vol van, in het zompige gebied, wat verder dan de hoeve, waar de rivier in vroeger tijden een onafzienbare trage plas was en dan weer verder wegvloeide in haar lage bedding. Daar is struikgewas en een geplons van waterwild, en dan, naar het kasteel toe en in de schone zware streek hoger op, is het groen en het bos met de hazen en de kirrende fazanten.

- Hoe kan een mens zo moederziel alleen zitten? vraagt soms een boer zich af die naar de overzijde moet. En de vrouwen hebben het reeds dikwijls onder elkaar gezegd als zij van de overkant naar de markt komen in het dorp dat een half uur verder is dan het veer. Het is een schone jonge man, zeggen zij, en als hij alleen blijft zal hij diepzinnig worden. Een man moet een vrouw hebben aan zijn tafel en in zijn bed; hij moet kunnen praten, kijven en liefkozen, dat is zo met ieder mens. Anders krijgt hij eenzelvige gewoonten en spreekt ganse dagen met zijn hond en daar komt niets goeds van. Zoveel jonge meisjes gaan over het veer en kijken vriendelijk naar hem; hij heeft een gezicht dat zo zuiver is als van iemand die geen zorgen heeft en hij is lenig en vlug. En als zij door het raam in zijn huisje kijken, staat daar alles net en ordelijk; het ziet er niet uit als in de hut van een veerman, het is er haast burgerlijk, en de boeken

die op een plank boven de kast staan zouden doen denken aan een schoolmeester. En hij is vriendelijk tegenover de meisjes, hij kent woorden die zij verstaan maar niet gebruiken, zij horen ze graag. Maar nooit zegt hij iets waarover zij graag zouden blozen. Daar is iets aan hem dat doet denken aan een heer, en hij is toch maar een veerman.

Als zij hem vragen hoe hij het zo alleen kan uithouden, glimlacht de veerman. Hij vindt in zichzelf gezelschap en als hij zich 's avonds verveelt, dan gaat hij slapen of trekt erop uit. Hij leeft in een schone wereld die is alsof zij hem toebehoort. Soms denkt hij hoe het zou zijn moest hij hier weggaan en het is hem of hij niet zou kunnen leven zonder dit land. Het staat in zijn ogen alsof het gegroeid was uit zijn ziel. Het is meer dan de vreugde van een schone morgen of een lieflijk seizoen. Het is als iets waartoe hij behoort met zijn zinnen en zijn lichaam, alsof hij meegroeit met het lis en al die vele stillevende dingen en de rivier gaat door zijn dagelijks leven alsof hij van de eerste scheppingsdag samen met haar tot het leven is ontwaakt.

En hij weet ook wat het verlangen van zijn lichaam is. Dat stijgt en gaat weer liggen zoals ebbe en vloed van de rivier. Er zijn meisjes die de ogen neerslaan als zij met hun moeder aan de veerdam wachten en in hun blik de herinnering trachten te verbergen. Als zij de veerman weerzien en hij roeit over met gemakkelijke, lange riemslag en hij zegt goeiendag aan allen, dan is er niets in zijn ogen dat ze weer naar die avond voert. Dan komt er weemoed over hen alsof dat alles voor altijd voorbij is; zij zien zijn heldere blik onder het blonde haar en zijn slanke benen geschoord tegen de riemslag. En toch is het zo geweest, denken zij.

Maar ook hij herinnert zich; en als hij ze weerziet, ondergaat hij die herinnering. Meisje, zegt hij dan tot zichzelf, gezond gulzig meisje, gij stapt naast uw moeder die trots is omdat gij

haar schoon kind zijt. Veel schoonheid is verdoken onder het logge kleed en uw moeder weet niet hoe vast gij omhelzen kunt. Schoon kind, eens komt de bruidegom en hij zingt stilletjes voor zich, zodat de anderen alleen de zucht van zijn stem horen: ‘Maar dat zal ik niet zijn.’

En hij paait ze niet met beloften, hij spreekt niet van liefhebben en trouwen en samen gelukkig zijn. Zij vragen dat niet. Zij zuchten alleen maar en hun adem stokt in hun keel als zijn ogen vragen in de grote verlorenheid van water en avond. En zo talrijk zijn zij niet. Hij loopt niet rond om te zoeken en te proberen. Soms is er zo eentje dat van de overzet lang werk maakt en zoveel in haar ogen draagt dat de veerman het duidelijk weet.

Een bruidegom wordt hij niet en zijn huishouden doet hij zelf. Hij heeft twee kamers en die zijn gezellig en zindelijk. En als hij 's avonds de blinden sluit en rondom zich de suizende aarde weet en het rusteloze water, dan stoort niemand zijn geluk. Hij leest dan in een boek en denkt na en in zijn verbeelding leven de mensen waarover hij leest. En alvorens hij gaat slapen denkt hij aan de morgen die nabij is en waaruit de wereld opnieuw in het licht wordt geboren.

De veerman heeft geen vrouw nodig, zeggen zij, want hij is handig en kan koken als een huisvrouw. En hij moet geld hebben want zo een veer brengt niet op. Eenmaal in de week gaat hij naar het dorp. Hij doet het in zijn roeiboot en kiest de tijd van de ebbe, dan roeit hij tegen de trage, dringende stroom in en voelt de kracht van zijn armen. Hij koopt de dingen die hij nodig heeft, hij kiest goed zijn waar. En af en toe laadt hij een vaatje bier in, van dat donkere, zware bier dat de boeren alleen met kermis en bruiloft drinken en dat hij tapt in de koele aarden kruik waaruit het hem in kruidige vochtigheid tegenruikt. Om al die goede dingen van het leven is hij dankbaar. Hij mijdt de mensen niet, maar heeft ze niet nodig. Hij is de veerman.

En het is nu een nacht zonder maan. Zoveel wolken zijn er en ze zijn zo log dat men niet raden kan waar de maan staat als ze van tussen de zware dikvloeren wanden in het dikke schof wordt opgenomen. Het is zwoel en de aarde ademt haar vochtigheid uit in de stilte. Het is een weder om naakt te lopen, denkt hij, want de zware warmte blijft hangen tussen de kleren en het lichaam; en in de onbeweeglijke lucht is alleen de zucht van zijn eigen haast. Hij loopt langs de klamme sloten en door het zompige gebied. Zijn voet kent de paden die zijn oog niet ziet. Maar hij is niet uit op het waterwild; dat beloert hij op de ingeslapen, regenachtige valavonden als zich alles veilig meent in de grijsheid van het land. Hij moet konijntjes hebben en heeft zijn bak bij met een lantaarn; die bengelt doof in zijn hand en zal straks zijn lichtplek aftekenen over het stukje landouw waar de verwonderde konijntjes het komen bewonderen.

Nu hij uit de zompen weg is, wordt de lucht minder zwaar en de grond zuigt niet meer onder zijn hoge laarzen. Al wat groen is, ademt nu in de nacht; het is alsof een zoete honiggeur ligt over het klaverland en de korenstukken staan nog in het sap. Hij gaat een poos languit liggen en ademt dat alles in; de aarde is koel en goed en 't is of zijn lichaam haar vruchtbaarheid speurt. Hij denkt niet na over het wonder dat in duizendvoudige groeite, in nooit onderbroken wording zich rondom hem voltrekt. Hij denkt aan de verre landen waarover hij gelezen heeft met bergen die nooit zonder sneeuw zijn, wouden waar de scheppingsdag zijn ongewijzigd aangezicht heeft bewaard en de grazige pleinen zonder einde die alleen de tred kennen van ongetemde paarden.

Dan steekt hij zijn lantaarn aan; de lichtbak zendt een zachte gele schijn waarin het groen dof afsteekt tegen het dood-zwarte land. Hij zit achter het licht en geniet van klaarte en duisternis, en wacht naar de konijntjes.

En daar komen zij. Onhoorbaar is er een uit de duisternis in

de kring van het licht gekomen. Het zit aandachtig naar de vlam te kijken en zijn neusje gaat in vlugge, trillende beweginkjes. En wip, daar is er nog een, en weldra zijn zij met vele, vroom en gelukkig, de lange oren plots als met draadjes op en neer getrokken. Zij spelen in het licht en als zij terzij wippen ziet hij de grijze onderzijde van hun staartje en hun zitje. Het is alsof er een sprookje door de betovering van het licht in dat malse stuk klaverland op de wereld was gekomen.

De veerman ziet het aan, roerloos in de duisternis. Zij zijn zo onschuldig, zo weerloos onschuldig, en meelijwekkend zoals alles wat onschuldig is. Slechts hun snuffelende neusjes duiden op de nooit onderbroken behoedzaamheid van alles wat in het wilde leeft. Waarom moet zo'n beestje sterven, denkt hij. Is er een enkel mens zo onschuldig als zij? Maar dan gromt hij tot zichzelf dat het leven nu eenmaal zo is. Dat vervangt voor de meeste mensen alle verdere gang van de gedachte; het overtuigt hem niet en ontevreden neemt hij het jachtroer en de hagel van het lood vaart door de spelende diertjes. En wat niet met een wip in de duisternis wordt opgenomen, ligt erbarmelijk in de lichtkring en siddert nog een wijle in de laatste weigering van het leven.

En lang duurt het eer zij terugkomen. Het schot heeft lang en dof geklonken door de nacht. Hij is verder gegaan met zijn lichtbak en wacht tot zij terugkomen. Er is in hem het verlangen van de jager en het medelijden voor de konijntjes die zo argeloos hun schuwheid tegenover de verlokking van het licht hebben overwonnen. Want daar zijn zij alweer. En terwijl hij nagaat hoe gelukkig zij zijn om de glans van het licht in de grote dode nacht, fluistert iemand achter hem:

- Zijt gij het, veerman?

De beweeglijke oren van de konijntjes vangen het geruis op van de woorden en daar jaagt het schot door hen heen. En de meid springt in het licht en bukt over de gevallen diertjes.

- Wat doet gij hier, gromt de veerman en hij komt bij haar in het licht. Zij raapt een gevallen konijntje op. Het is donzig en warm. Dan antwoordt zij:

- Ik heb het lichtje gezien en hoorde schieten.

Hij zweeg en raapte de konijntjes op. Hij aarzelde een poos en blies de lantaarn uit. Zo donker was het nu dat de wereld één duistere klomp was. En in die tastbare duisternis sprak hij:

- Ik wil niet achterna gelopen worden.

Hij wachtte nog een poos, verloren en richtingloos, tot hij aan zijn voeten het pad bespeurde. Hij wendde zich om en ging op de terugweg.

Zij zag zijn gestalte vóór zich uit en liep achteraan. Zonder spreken ging hij verder door de akkerstukken en het weiland. Hij keek niet om en hoorde haar tred achter zich. In de verzwaarde duisternis van het struikgewas bleef hij een ogenblik stilstaan:

- Gij neemt beter het pad rechts af, zei hij, het brengt u naar de hoeve.

En daar zij niet antwoordde:

- Hier is het vol zompen en als gij van 't pad geraakt zijn uw schone kleren bedorven.

En hij stapte verder.

Soms hoorde hij het zuigend geklos van haar voeten als zij naast het pad trad; hijgend rukte zij zich los uit het drassige grasland en verhaastte haar stap tot zij weer vlak achter hem liep. ‘Ze loopt mij na als een jachthond,’ dacht hij. En zo gingen zij door struikgewas en moerasgrond, in de diepe zwoele duisternis vol van de zware geuren van modder en levende aarde. En toen de maan een ogenblik tussen twee wolkgevaarten te voorschijn kwam, lag het land open voor hen, verzonken in de stilte van het matte licht. Dan weer viel plots de logge donkerte met de schimmen van bomen en het gefluister van water in een beek.

Hij bereikte zijn huisje.

- Hier ben ik er, zei hij.

Hij opende de deur en trad binnen, en zij volgde hem en sloot de deur achter zich. Hij stak de lamp aan en keerde zich naar haar toe.

- Ge ziet er schoon uit, zei hij.

Zij glimlachte vermoeid terwijl hij haar aankeek. In haar zware schoenen klotste het nat toen zij de voet verzette en de modder hing aan de lange rok. Zij moest in de moerasgrond gestruikeld zijn; haar handen waren gevlekt met vuile slijkstrepen en haar kleed was vol natte plekken waar haar borsten de grond hadden aangeraakt. Zij keek hem aan met donkere, onderdanige ogen en hij was niet langer wrevelig tegenover haar.

- Ik zal vuur maken, dan kunt ge u wat drogen, zei hij.

En terwijl hij de brand stak in de haard ging zij zwijgend zitten, de voeten onder de stoel getrokken, en volgde de vlugge bewegingen van de veerman.

De vlam sloeg door het rijshout en spoedig drong de droge golf van de hitte door de zwoele lucht van de kamer. Zij trok haar schoenen uit en stak de modderbevlekte voeten naar de vlam toe. En schuchter vroeg zij:

- Mag ik mijn kleed drogen?

Hij knikte. Zij keerde hem de rug toe en toen zij het kleed naar het vuur hield, zag hij haar slanke, donkere benen, haar hals met de lichte gleuf tussen de schouderbladen en de schone armen met de schaduw onder de oksels.

Toen nam hij de dode konijntjes van de grond. Zij waren zo deerniswekkend met die bloedvlekken over hun rosbruine dons en de ogen staarden met een schijn van troebel glas. Hij legde ze op een rij in een hoek en ging bij de tafel zitten.

De damp van het opdrogende modderwater zond een vunzige reuk door de kamer. De meid stond onbeweeglijk met het kleed in de uitgestrekte handen.

- Hoe heet gij, vroeg hij.

- Anne-Marie, antwoordde zij en keek naar hem toe over haar schouder.

Er was een zwaar zwijgen tussen beiden. Zij hoorden het knappen van het brandende hout en het suizen van de gloed. Zij wist dat hij haar aankeek en dacht hoe zij er uitzien moest. Mijn benen mogen gezien worden, dacht zij, en mijn armen ook.

- Als ik mijn kleed op een stoel kan leggen, kan het verderdrogen, zei ze. Ik word moe in mijn armen.

- Doe maar, antwoordde hij.

Zij ging op een stoel zitten naast het vuur en hij zag van terzij het schone, donker gelaat en de welving van haar borsten. Het is een schone Anne-Marie, dacht hij. Zij zag dat hij haar aankeek en glimlachte.

- Hoe kunt gij zo huishouden, zonder vrouw, vroeg zij.

- Dat gaat wel, zei hij kortaf.

Zij keek rond de kamer; ordelijk en zuiver was alles, het was haast een kamer van een burgermens. En hij zat daar op zijn stoel, recht en sterk, en onder zijn blonde haar schitterden zijn ogen grijs en klaar. Zij stond op en verschikte het kleed op de stoel; sterker dampte het uit de nattere plekken die zij naar het vuur had gekeerd. En toen zij zich omwendde, viel het volle licht van de lamp over haar. Zij hield de handen achter haar naar het vuur gestoken en stond stil, met de straffer gespannen borsten naar hem toegekeerd.

En terwijl hij haar aanzag, kwam in zijn gedachten het beeld van meisjes die hij had gekend in de korte en felle droom van een omhelzing. Of die zo schoon waren als die Anne-Marie? En hij zag haar aan, van de ronde knieën tot aan de ogen die de blik van zijn ogen volgden, en het was haar of hij haar liefkoosde.

Zij ging weer op de stoel zitten, de handen rustend op de knieën; handen warm van de haardvlam. En gans de zwoelheid

van de lome nacht omving haar en onder haar donkere huid schemerde de gloed die in haar was.

- Hoe oud zijt gij, Anne-Marie, vroeg hij.

- Ik geloof dat ik drieëntwintig jaar ben, antwoordde zij, op een jaar na kan ik het niet zeggen. Ik ben wees, voegde zij eraan toe, alsof het antwoord gaf op vele vragen.

En alsof deze woorden de troebele stilte hadden gebroken die tussen hen hing, praatten zij verder.

- En hoe heet gij?

- Ik ben de veerman, zei hij.

Zij lachte met onbedwongen, heldere lach. En toen zij het hoofd schudde, viel het lange donkere haar los over haar schouders en op haar rug.

- Ik ben er haast mee gekleed, zei ze.

En zij schudde haar lokken verder los zodat zij als een mantel om haar waren. Donker glanzend haar met bruine schitteringen.

Zij stond recht en schikte het over haar schouders naar voren zodat het neerviel tot ver over haar borsten. Grauw scheen het hemd door de openliggende lokken en het gezicht met de grote donkere ogen kreeg een zeldzame bekoring tussen de glimmende omlijsting van deze duistere pracht.

De veerman hield zijn adem in. Dat was zo onverwacht en zo schoon en zijn sidderende hand greep naar een lange lok die zacht knisperde tussen zijn vingers. Het was lauw en geurde zwakjes met die geur die de jachthond had als hij opdroogde in de zon, een geur van regendroppels op hete aarde. En tussen het haar zag hij de matte kleur van de huid waar haar borsten begonnen, lichtbruin en trots onder het dunne hulsel van het haar. Die heeft een donker lichaam, dacht hij. En weer zag hij meisjes door de zon gekleurd over aangezicht en hals en melkig wit waar de kleren het lichaam verborgen hielden voor het licht. Die is helemaal anders, dacht hij, net of ze van een vreemd ras is.

- Zijt gij altijd zo bruin geweest, vroeg hij.

Zij knikte. Van als zij een kind was en water hielp niet. En de zon maakte ze niet bruiner. Zoals haar gezicht was, was zij helemaal.

Helemaal, dacht hij.

Hij liet het haar los. Zij schudde het nog eens rondom zich en daarop nam zij het bijeen in dikke, glanzende vlechten. En hij zag hoe onder de opgeheven armen haar huid donker was zoals in haar aangezicht. En toen zij voor hem stond met de zware tooi om haar hoofd had hij spijt dat hij dit vreemde, schone gezicht niet langer had.

Het vuur was ineengezakt. In de broeierige lucht van de kamer voelde hij de zweetdruppels op zijn voorhoofd en bovenlip. Zij stonden beiden tegenover elkaar tot hij zei:

- Het vuur gaat uit.

Zij nam haar kleed van de stoel. Het rook naar moeras; zij ging met de hand over de warme, gedroogde plekken.

- Ik zal mijn kleed maar weer aandoen, zei ze traag, het zal droog genoeg zijn.

Hij antwoordde niet. Zij schoof het over haar hoofd en het was een andere vrouw die voor de veerman stond. Zij trok de harde schoenen aan die nog rokend aan de haard stonden.

- Het zal wel laat zijn, zei ze, en ik moet u bedanken voor het vuur en voor uw vriendschap. Als ik iets kan doen voor u, dan zal het gebeuren.

Hij meende te zeggen: Maak uw haar los dat het valt tot aan uw heupen, maar hij zweeg en knikte.

- Het is hier warm, zei ze. Toen keek zij rondom zich en zag de dode konijntjes in de hoek liggen. Ocharme, zei ze.

Zij stonden een poos naast elkaar in de nacht die grondeloos lag rondom het lichtvlak van de openstaande deur. Hij rook de lucht van haar kleed en de warmte van haar aanwezigheid.

- Gij zijt een wondere man, zei ze, en, veerman, als ge 't

weten wilt, ben ik hier in de streek gekomen omdat ik u die morgen gezien heb aan het water.

Hij hoorde hoe zij zachtjes lachte.

- En ik weet er, zei ze, die mij lieflijk hebben aangesproken en niet eens mijn bruine huid mochten zien. Staat die bruine huid u tegen, veerman?

Nu lachte hij ook, helderop in de nacht.

- Ik weet wat ik weet, antwoordde hij, en vertel dat niet aan de vrouwen. Maar dat gij vol wondere streken zit, kan ik u wel zeggen.

- O, zei ze, veerman, elk uur dat gij laat voorbijgaan met de goede dingen die het brengt, komt niet meer terug. Gij hebt mij door het moeras laten lopen zonder om te zien en mij horen vallen zonder mij op te rapen. En toch ben ik tot bij u gekomen en gij hebt mijn bruine huid gezien. Waarom, veermannetje?

Het antwoord dat hij had, verzweeg hij.

- Wel te rusten, veerman, zei ze.

In de duisternis stak hij de hand uit om de hare te vatten. Hij raakte haar heup aan die hij onduidelijk voelde onder het kleed. Zij kwam dichter bij hem en hij hoorde haar ademen.

- Ik wilde u de hand reiken voor de goên nacht, sprak hij.

- O, mijn hand, lachte zij, hier is ze, veerman.

Hij voelde haar korte, vaste hand in de zijne.

Dan verdween zij in de duisternis.

III

Als de heer de Hovel wild verlangt voor zijn tafel, spreekt hij de veerman aan. En dan weet die ook dat hij zijn netten spannen moet om voor een visgerecht te zorgen.

De zwoelheid van de nacht is in de vroege morgen gebroken in een zachte regen die nog voor zonsopgang is uitgedruppeld. En als de veerman naar buiten kijkt, ziet hij hoe overal de zware droppels trillen aan het gras en aan de bladeren. De vis zal lui en dom zijn. En bij het vissen is men zo wonderlijk goed alleen met zijn gedachten. Alleen het gespartel van de vis in het schepnet komt daartussen. Over het water hangt de herinnering van de regen en de knotwilgen aan de dijk komen verdroomd uit het nachtelijk leven.

Hij denkt hoe onwezenlijk het leven is en hij denkt aan de meid Anne-Marie. Dat was het eerste waaraan hij dacht toen hij wakker werd en de modder van haar schoenen buitenveegde. Hij zag nog de sporen van haar natte voeten voor de haard en het was hem of er nog iets was van de prikkelende lucht van heur haar. Het was alsof hij aan vele dingen tegelijk dacht. Hoe klein waren die voeten als zij de logge schoenen op de vloer gooide. Een vrouw is schoon, dacht hij. En er was een groot verlangen in hem om ze te zien met de zwarte mantel van het haar over haar rug. Het was niet langer een meid dan, maar een vrouw waarvan men lezen kan in de boeken. Hij had het in zijn hand

gehouden en de warmte was door zijn lichaam gekomen. En hoe bruin zij was. Een vreemd gevoel kwam over hem en hij zei luidop: Schone Anne-Marie.

En vóór de eerste mensen aan de overzet kwamen, had hij de vis spartelend in de waterbak naar binnen gedragen. Hij roeide de mensen met lust en kracht naar de overkant. De gewone beweging van de vroege dag. Akkers lagen er niet aan de oevers; daar was grasland met de vele waterlopen, te veel grasland voor het vee dat er stond. De dijken glooiden er zachtjes in weg en het verhoogde pad dat er aan de overzijde doorheen liep, was als een dijk die ver het land indrong tot waar de akkers alles effenden. Op zo'n stille dag kwamen er weinig mensen over; hij had het slechts druk als de kermissen en jaarmarkten begonnen in de nazomer of bij het begin van de lente, in het seizoen der bedevaarten. Er woonde niet veel volk tussen de veren in en de brug hogerop. Als het gebeurde dat hij erop uit was met zijn boot dan wachtte men, en als het te lang duurde ging men een half uur verder naar het volgende veer. De mensen waren het zo gewoon; de veerman moet ook zijn huishouden kunnen nagaan.

In de voormiddag droeg hij de konijntjes en de vis naar de heer de Hovel. Hij stapte door de weiden en de laan, daar waar de oude olmen stonden. De keukenmeid verwachtte hem met een brede glimlach en gaf hem een glas brandewijn. Maar zij schonk hem dat als aan een gast, niet als beloning voor wie een boodschap brengt. De veerman was geen dagloner of geen boer, dacht zij, hij was steeds zindelijk en als hij het glas naar zijn lippen toebracht had zij steeds haar beziens in de lange vingers die het glas omvatten. En manieren heeft hij ook, dacht zij, waar mag hij die geleerd hebben.

Zij keek hem telkens na als hij wegging, met lenige, lange stap. Haar vijftigjarige gezetheid had nog heel wat tederheid weg te schenken en dat is een illuzie die sterker is dan de jaren.

Zij bezag met de waardering van haar bedrijf de konijntjes en de vis.

En over de middag maakte de veerman zijn boot los en roeide naar het dorp. Hij was tevreden dat de opzettende vloed hem erheen droeg; hij was loom en de dag was heet. In het midden van de rivier liet hij zich drijven en zijn droom gleed langs de oevers die, boven het overspoelende slijk, vol gele en roodgespikkelde bloempjes stonden. Het was stil en wellustig op het water en hij liet zijn hand slepen door de vloed die wonderbaar koel was in de hitte van de dag. Over de gang van het water lag de zon, ongemeten in haar felle licht, in duizenderlei glinstering over het beweeglijke water.

Twee meisjes stonden in het lommer en keken hem aan. Hij zag dat zij spraken over hem. Het heldere rood van hun kleed werd verzacht door de schaduw van de boom waaronder zij stonden. O die meisjes, dacht hij. Zij staan daar en praten en denken wel aan wat anders dan waarover zij spreken. Hij keek ze aan, maar herkende ze niet. En de vloed dreef hem verder door het sluimerzware land waarin het water alleen zijn ruisend leven bracht. Plots lag het dorp voor hem. Het was vol schaduw en zon, en aan de oever schommelden een paar vissersboten. Een oude man zat op de boord en spuwde van tijd tot tijd in het water. Dat is ook nog het beste dat zo'n oude man kan doen, dacht de veerman.

Hij deed zijn inkopen en toen alles in de boot lag, zei hij aan de oude man goed op te passen. Aan de waterkant zijn er vlugge mannen. En toen hij terug kwam droeg hij een vaatje bier op de schouder. De oude keek ernaar en zijn vale lippen werden waterig. En toen hij de prijs van zijn waakzaamheid in de hand had, stond hij vlug op. Hij had de smaak van het bier op de tong gekregen.

Tegen de stroom in roeide de veerman nu huiswaarts. Hij voer langs de oever waar de stroming het zwakste was en waar

af en toe de schaduwvlekken van de bomen over het water vielen. Hij had zijn hemdsmouwen opgerold en zijn pezige armen trilden onder het snokken van de riemen. Het land lag nog even stil en de warmte sidderde over de rivier. Een lange streep van glanzend water met de duizenden lichtschilfers van de rimpelige vloed. Hij voelde de bocht een eind verder als een weldaad: het verblindende geschitter werd gebroken door de kronkel van de dijk. En aan de hoek zag hij een vrouw staan met een heldere hoofddoek onder een notelaar. Toen hij nader kwam wuifde zij.

- Anne-Marie, mompelde hij.

Nog voor hij het geluid van haar stem kon horen, gaf zij een teken om mee te varen en hij schudde het hoofd.

- Het gaat niet, riep hij toen hij nader kwam. Het slijk is te diep en ik kan niet dicht genoeg bij de oever komen.

Zij keek teleurgesteld naar de drassige streep tussen water en dijk. Tussen de vunzig riekende bladeren van dolle kervel brabbelde de gisting van de grijze modder. Zij keek vlug rondom zich: het was alsof zij heel alleen op de wereld was met de veerman daar op het water. Alleen in de weiden verderop stonden de koeien als traag bewegende stippen.

- Ik kom, riep zij, breng de boot dichter bij de dijk.

Zij trok haar schoenen uit en wierp ze in de boot; en daarna, met een vlugge beweging, haalde zij het losse kleed over haar hoofd en het hemd samenhoudend rond haar knieën plonsde zij door de modder in de boot. Hij zag haar ogen schitteren van genoegen. Op de kant van de boot gezeten liet zij haar benen in het water bengelen en toen de vloed de modder had weggespoeld trok zij kleed en schoenen aan.

- Het staat geschreven dat ik steeds door de modder tot u moet komen, zei ze.

Hij lachte. Het was alles zo vlug gegaan en nu zat zij op de bank voor hem en keek hem aan. Hoe donker zij was onder die heldere hoofddoek.

- En nu wil ik roeien, zei ze.

Hij liet ze begaan. Haar korte armen roeiden stevig en ongelijk en toen een riem het slijk raakte gilde zij.

- Geef hier, zei hij.

En hij hervatte zijn vaste, sterke riemslag.

Nieuwsgierig als een aapje snuffelde zij in zijn aankoop. Zij knikte goedkeurend.

- En bier ook, zei ze. Zeg, veerman, is het van dat goed donker bier, van dat kermisbier?

- Ge moet dat proeven om het te weten, zei de veerman.

Zij lei de hand onder het natte dekzeil waaronder het vaatje lag.

- Hoe koel, zei ze, 't is net of ik het riek.

En zo roeide hij voort. Met lange, zekere riemslag, zonder inspanning of moeite.

- En hoe komt gij hier, vroeg hij, is er geen werk op de boerderij?

- Als er geen werk is, vinden zij er uit, antwoordde zij. Maar ik ben op boodschap geweest en ik wist dat gij langs hier terug kwaamt.

- Zo zo, zei hij.

Meer wist hij niet te zeggen maar terwijl zij daar tegenover hem zat en de hand liet drijven in de trager wordende vloed, dacht hij aan de meid die voor het haardvuur had gestaan, toen de schijn van het vuur de schaduw van haar dijen had getekend door het hemd. En hij dacht aan het rijke, glanzende haar dat weggedoken zat onder die heldere hoofddoek.

- Wij zijn er, zei hij, toen de veerdam in 't zicht was.

En toen zij verder ging, het pad naar de hoeve toe, keerde zij zich om:

- Veerman, dat bier moet ge proeven om te weten hoe het is. Het is nu een weer om bier te drinken. Ik zal terugkomen om te proeven.

Hij keek de heldere hoofddoek na die scherp was in het groen van het grasland en glimlachte.

De jonge boer zag ze komen. Hij bleef staan tot ze nader kwam, de handen als klompen langs de dijen hangend. Die stapt niet gelijk de anderen, dacht hij, 't is net of zij danst. En hij dacht aan die andere die hem gewillig was toen zij zat te huilen. Of die ook zo zou zijn? 't Is een vreemde soort, zei hij bij zichzelf, al die andere meiden waren verbrand door zon en wind in gezicht, hals en armen, maar als zij zich wasten aan de bornput was onder die verweerde plekken de huid zo blank als room. Een zigeunerin is het, besloot hij.

En daar was een heimelijke, angstige bekoring in hem. Het vreemde maakte hem wantrouwig en deed hem verlangen naar het ongekende. Toen zij op het erf trad ging hij in de stal.

De boerin knorde dat zij te lang was weggebleven. De dag waarop zij niet gromde zou zij dood zijn. En de meid ging haar werk na, de avond kwam met de zwijgzame maaltijd. Toen ging de zon onder achter de rivier en de populieren achter de kasteelvijver stonden slank en hoog in eenzame onbeweeglijkheid. De mensen leefden met het licht van de dag, en de zon stond vroeg op.

Donkerblauw was de lucht die zij zag door het beluik waar zij sliep. Het was alsof het daglicht heel die nacht niet helemaal zou wegsterven, en in de eerste klaarte van de maan was alles omgeven met een wasem waar schemer en licht tot een wondere luister schenen saamgevloeid. De meid had zich languit op haar bed gelegd. De veerman, dacht zij, die is anders dan de mannen van bij ons en anders dan de mannen van hier. Hij wil geen vrouw in zijn huis. En toen ik hem voor het eerst zag sprong mijn hart in mijn lichaam van geluk, want zoals hij is had ik gedroomd van de man die ik hebben moest.

Zij zuchtte, de meid. Het was alsof hij haar misprees. Hij had ze als een hond achter zich aan laten lopen zonder een

woord. En het was uit medelijden geweest dat hij het vuur had aangelegd waarbij zij haar kleed had gedroogd. Ja, hij had heur haar in zijn vingers genomen. Maar dat was ook alles.

Op de bedevaart had zij niet zozeer aan het land en het vee gedacht dat, ook door haar beeweg, met vruchtbaarheid moest worden gezegend, maar aan hem. O veerman, zei ze, veermannetje.

De maan scheen in de lauwe voornacht. Zij kleedde zich uit. Mijn bruine huid, dacht zij. Overal waar zij kwam in dat land waar de vrouwen blond van haar en van vlees waren, werd zij als een vreemde bekeken. Maar sommigen hadden haar gezegd dat zij een zeldzame schoonheid bezat, dat het was alsof de gloed van haar lichaam doorstraalde tot door haar huid. Hij wist dat niet. Dat weet gij niet, veermannetje, dat weet gij niet.

Hij weet niet hoe zij is als heur haar tot aan de heupen neervalt als haar enig, trotse kleed. En hoe zij is, van haar voeten tot haar voorhoofd, rond en schoon gewelfd en donker, donker van haar voeten tot haar voorhoofd.

Zij stond van het bed op. Met zorg vlocht zij heur haar, een zware, mat-glimmende kroon. En daaronder was de gloed van haar zwartbruine ogen, waarop het licht speelde als op fluweel. Zij trok schoon goed aan en een licht kleed. En in de maneschijn ging zij naar de rivier toe.

Zij las in de zuivere cirkel van het licht dat de nacht gelukkig wezen zou, want de maan regeert het leven van de vrouw zoals zij ebbe en vloed van de wateren regeert. Zij is het geheim waarin zich het geheim van de vrouw weerspiegelt en vanuit de stille vloed van haar doffe glans de vreemde krachten zendt die, door geen man geweten, de vruchtbaarheid en de wellust ontsteken in het lichaam van de vrouw.

De meid keek op naar het licht. Met grijpbare zuivere lijn stond het boven haar; het was alsof zij er vlak onder liep, alsof het bij zijn val recht op haar zou neerkomen. Een oude vrouw

die toverspreuken kende, had haar eens gezegd dat er kinderen geboren waren uit meisjes die door de maan werden bemind. Meisjes die door geen man waren aangeraakt. Zij hield de adem in en het was alsof de vrucht sidderde in haar schoot. En opgetogen ging zij voort, als gedragen door het licht dat haar geheel omvatte en aarde en hemel overvloeide van zijn zuivere klaarheid.

De klok uit het dorp luidde; daarna de klok uit de kerk van over het water. Het vereenzaamde geluid sidderde in het licht, en daarna was het alsof de aarde in vernieuwde aandacht luisterde naar het glanzen van de hemel.

Zij sloeg een kruis. Ik wens, ik wens, ik wens, zei ze luidop. En de wens sprak zij stilletjes in zichzelf. En spoedde dan voort met zingend hart naar de rivier.

Daar zat de veerman op de bank de armen gekruist over de borst en keek naar het lichtovergoten land.

Hij keek haar sprakeloos aan, toen zij in de schaduw naar hem toetrad.

- Alweer hier, zei hij ten slotte.

Zij kwam naast hem op de bank zitten.

- Barse veerman, om te weten hoe het bier is moet ge 't proeven. En nooit is er een nacht geweest zoals nu. Veermannetje, hoe is het bier?

Hij zei haar niet waaraan hij had zitten denken en hoe zij als uit zijn gepeinzen voor hem te voorschijn kwam. En toen hij opstond om naar binnen te gaan en zij in het maanlicht traden zag hij dat zij haar feestelijk kleed had aangedaan.

- Is 't kermis, vroeg hij.

- 't Is kermis als er kermisbier gedronken wordt.

En zij stonden in de kamer; op tafel en vloer kwam het maanlicht door het venster; daar hij de lamp wilde aansteken, blies zij het lichtje uit en wees naar het licht dat hen omgaf.

- Ik zal dan een kruik bier tappen, zei hij.

Hoog schuimde het tot aan de boord van de bruine kruik. En toen hij haar te drinken reikte zei ze:

- Drink eerst.

Hij zette zijn mond aan het bier. Het geurde koel en kruidig en prikkelend was het aan zijn verhemelte.

- Nu zal ik weten waaraan gij denkt, en zij zette haar lippen waar zijn mond de rand van de kruik had omvat. Zij dronk gulzig, met de ogen half toe, en het was of een koele geurige golf door haar lichaam trok. Hij zag hoe bij het zwelgen de omhooggeheven keel zachtjes zwol en hoe haar hoofd als door de zware haartooi naar achterover woog.

- Nu weet ik het, zei ze toen zij de kruik nederzette, gij dacht waaraan ik dacht.

Zij zaten naast elkaar aan de tafel, het gelaat gekeerd naar het licht. Zij waren beiden schoon en jong, blond en donker, als bruid en bruidegom die van uit ver verwijderde gebieden naar elkaar zijn toegekomen. En voor hen, in de lauwe nacht, geurde de kruik, met het zware, bruine bier.

En zij dronk en lachte en de ijdelheid van nacht en bier, van het maanlicht en de man die naast haar zat, schoot door haar hoofd.

- Nu is het mij alsof ik een prinses ben, zei ze, die van huis is weggelopen zoals in het sprookje dat de oude vrouw mij vertelde die mij heeft groot gebracht. En die prinses had een kleed van maneschijn.

Zij steunde de kin op beide handen en keek door het venster naar de nacht. Hij zag haar aan en in het licht glansde de donkere haarkroon om haar hoofd.

- Is die prinses ook meid geworden bij de boer, zei hij.

Zij wendde het hoofd naar hem, verstoord en treurig:

- Hebt gij nooit gedroomd als gij wakker zijt, sprak zij. Iedere dag, iedere avond had hij gedroomd en als hij in zijn boek had gelezen, dan was de wereld waarin hij leefde niet deze

welke hem omgaf. En op het water had hij gedachten die zonder begin en zonder einde waren. Maar hij sprak daar niet over; men moet de mensen niet spreken over dingen die zij niet begrijpen.

- Neen, zei ze, ik ben geen prinses, ik ben een boerenmeid. Ik ben een weeskind en heb gewerkt van toen ik een jong meisje was.

En nogmaals dronk zij van de kruik en toen zij haar mond terugtrok, zei ze:

- Drink waar ik gedronken heb.

Hij voelde de warmte van haar mond aan zijn lippen en het was hem alsof hij haar kuste, en duizeling kwam in zijn hoofd. Hij dronk in de opslaande geur van het bier, hij dronk tot de kruik ledig was en het licht der maan blonk in de vochtige glans van zijn lippen.

Plots stond hij op.

- 't Is hier warm, zei hij.

Beiden gingen zij naar buiten. En op de dijk staande zagen zij de rivier in de eenzame schoonheid van het licht. Hij ademde diep en maakte de boot los. Zij sprong hem na en toen hij de riemen nam en naar het midden van de rivier roeide, was het of het geklots van de plonsende riemen en het schuiven in de gaffel het enig gerucht was tussen hemel en aarde.

Hij lei de riemen naast zich en zachtjes dreef de boot de ebbe na. Sprakeloos zaten beiden en staarden naar de onwezenlijke rust waarin de wereld verstard lag in het licht, met de schaduwen en de kruinen en de grote vlekken tussen de bomen.

- Ik wou dat het nooit meer dag werd, fluisterde zij.

En plots greep zij zijn arm vast:

- O veerman, o veermannetje, wat is dat alles wonder.

Hij zat als in een droom naar haar te kijken tot ze zei:

- Ik wou dat ik kon zwemmen. Het moet net zijn of ge in zilver baadt.

Toen sloeg het middernacht op de twee torens.

- Vlug, zei ze, spreek een wens uit.

En hij wenste.

- Gedaan, vroeg zij.

Hij knikte. En toen zwegen beiden en luisterden naar het leven dat joeg door hen.

- Wat, vroeg zij, en kwam naast hem staan.

En hij legde zijn hand op haar hoofd en maakte zachtjes één van de donkere vlechten los.

Zij glimlachte. Traag bewogen haar vingers over haar hoofd en als een zijige vloed golfden de lokken over haar rug. Een ogenblik bleef zij hem aanzien. Zijn gelaat stond strak van gespannen vreugde. Was dat niet als een droom, als een waanbeeld van de zinnen waarover de lichtende nacht, warm en sidderend onder het suizen van aarde en water, zijn gefluister legde. Zo dreven zij, zwijgzaam en verzonken in de tover van de maanbeschenen rivier, tot hij zuchtte:

- Kom, wij keren terug.

Met traag gebaar legde hij zich in de riemen, tegen de zwakke ebbe in. Zij was weer op de bank voor hem gaan zitten, onbeweeglijk als de bomen die op de dijk de schijn droegen van de maan. Zij wachtte. En hij roeide voort, de ogen gevestigd op haar.

- Gij bruine Anne-Marie, zei hij.

Het lage tij had de veerdam bloot gelegd; en onderaan waar ebbe en vloed hun wisselgang hielden, glom het slijk over de planken. Hij meerde zijn boot en toen tilde hij haar op en droeg ze over de veerdam. Warm en week voelde hij haar dijen op zijn arm en zij sloeg de armen om zijn hals en kuste hem op de mond.

En toen de veerman alleen zat in de kamer waar de maan steeds de enige klaarte was, scheen alles nog te leven in haar aanwe-

zigheid. Donkerder dan bij het licht van de dag was haar huid in de aarzelende schijn van deze helle nacht.

Alles was zwoel rondom hem. Hij zag de ledige kruik en tapte ze vol. En toen hij in lange teugen de laatste droppel had uitgedronken, keek hij door het venster naar buiten. En hij zag hoe zij als een zwarte stip bewoog in de oneindigheid van het alles overvloeiende licht.

De meid Anne-Marie ging, rustig en gelukkig, door de zomernacht. En terzij boven haar schoof de maan in haar trage gang door de zwartblauwe hemel. Zij hief het hoofd op; de maan brengt geluk als zij is zoals nu, dacht zij. Zij zag in haar gedachten de rivier vloeien in het wonderbare licht, zij voelde hoe zij werd opgetild en hoe zij stond voor hem in de trots van haar lichaam, de donkere meid Anne-Marie.

IV

De heer de Hovel zit in zijn studeerkamer vanwaar hij de grote olmendreef kan zien en het grazige land dat strekt tot aan de rivier. Daar zit hij in de beste uren van de dag; hij is een binnenhuisman. Als het pas geeft gaat hij op jacht, somtijds met de abt van het klooster dat een paar uren van hier ligt. De abt is feller op de jacht gesteld dan hij zelf en hanteert het jachtroer met evenveel zwier als de kwispel uit het wijwatervat. En na de jacht schenkt hij zijn gezelschap, dat joviaal is en zelden gaat over kerkelijke zaken. Er is zoveel in de wereld dat zijn plaats neemt in het dagleven van de mens. En de heer de Hovel leert van hem hoe het toegaat onder degenen die mede het gezag dragen in de naam van onze goede keizerin Maria-Theresia.

En ook met hem kan de heer de Hovel spreken over de zaken die hem nader liggen dan het bedrijf der mensen. De abt heeft naast de filozofische scholing van zijn opleiding bij voorkeur een plaats gegund aan de wereldse wijsheid van de levenkenners uit de klassieke oudheid en hij citeert Horatius met evenveel genoegen als Thomas van Aquino. Hij is de goede dingen des levens niet afgestorven en kan afwegen wat hem zelf en wat de Heer toekomt. Hij haalt zijn hart op bij de plechtige diensten der Hoogdagen en draagt de miserie van de vasten met gelaten verdrietigheid. Maar daarna is ook zijn vreugde volledig als het Alleluia zich openbaart in een tastbare zegen van de beker,

vol van de geurige ziel van de wijn, en hij looft de Heer met een gelukkig gemoed om de gaven waarmee hij het lichaam van de mens heeft bedacht.

Vandaag komt de abt. Zij zullen niet op jacht gaan. Zomerweer wil anders genoten worden. Straks zal hij daar zijn in zijn karos en als de avondkoelte begint te vallen, stijgt hij in de zware wagen en rijdt terug naar zijn klooster door het bloeiende, geurende land.

De heer de Hovel verheugt zich op dit bezoek. Het is een enige dag en heel de wereld staat vol feestelijke kleuren. En vanuit zijn studeerkamer geniet hij het lommer van de olmen in de laan. Een lange streep vol koelheid en gesluierd licht te midden van het weiland waardoor de beek gaat die, door zijn hovingen heen, naar de rivier haar zuiver water draagt.

In een zeer koele plek van het huis, onder de stenen keldertrap, staat een fles in fris water. Zo koel zal dat zijn dat een dauw de glazen zal overtrekken en een mist leggen over de tinteling van de wijn. Het is een groot genot vooruit de zekerheid van goede dingen te hebben. En de heer de Hovel geniet nu reeds van de prikkelende lafenis: hij weet hoe het is, hij proeft het. De geest kan het genot van het lichaam vermenigvuldigen.

De abt is uitgestegen; hij heeft met een doek zijn groot kaal hoofd ontdaan van de zweetdruppels die onder zijn baret verdoken zaten. En daar hij zit, in een diepe, lederen zetel die hij niet gans vult, is hij een schone, sterke zestiger, gezond en vinnig van oog en nog vlug in zijn bewegingen.

Zijn blik volgt met welbehagen de hand van zijn gastheer die de wijn in de ruime bekers schenkt. Een kruidige koele lucht stijgt op uit de wijn die lichtgeel is met een groene tinteling in zijn stille, heldere gloed. En de palm van zijn hand wordt koud van het bedoomde glas. Nog voor hij de eerste teug op zijn tong proeft, snuift hij het wondere aroom op: uit een Klostergarten van de Mozel komt hij.

Hun stilzwijgen is vol lof en eerbied. Die drank wil juist nu gedronken worden in deze kamer, wijl daarbuiten de zomerdag ligt over de duizelige wereld.

- Siccis omnia nam dura Deus proposuit, citeert de abt even ernstig alsof hij zijn gesprek tooide met bijbeltekst.

- Ode van Horatius aan dichter Varus, antwoordt de heer de Hovel even ernstig.

Het is nog het uur niet van de gesprekken; het is nu het uur van de verwachting met, voor de abt, het aangename raadsel van wat de dis zal voorbehouden. En er zijn ogenblikken waarop de geest uitrust in de voldoening van het lichaam. Zulk een ogenblik is het nu. Er is wijn die geen drank meer is voor het lichaam alleen, maar een goddelijke verpozing voor de geest. Zo'n wijn is deze. En het oproepen van Horatius die de wijn in de verering van het goddelijke heeft gesteld, geeft wijding aan hun dronk. Zij drinken traag mediterend over het wonder der volmaaktheid.

Inderdaad, de godheid heeft aan de drogen alleen last in 't vooruitzicht gesteld. Zo sprak Horatius; zo denken beide mannen na hem. Er is nog een geslacht van mensen die de waarde van het leven in gelukkige samenhang van stof en geest kunnen waarderen. En wordt de adel van het subtiele Latijn niet verhoogd als hij weerspiegelt in de glans van de vloeibaar geworden ziel van zon en aarde?

Zo is de stemming van hun gemoed; een tevreden rust in lichte gedachten die men niet hoeft uit te spreken omdat zij meer stemming zijn dan gedachten. Er is een grote vriendschap tussen beide mannen zodat lange pozen van stilzwijgen niet hinderlijk zijn. En beiden hebben zij één zelfde wending van de geest. Hun genieten van spijs en drank is vol aandachtigheid want de kunst van het leven hebben zij gemeenzaam; en hun denken is doortrokken van deze wellust der verfijnde geesten die in de menselijke beschouwing van de groten der oudheid

een verwantschap voelen met de behoeften van hun eigen natuur. Bij de heer de Hovel meer dan bij de abt, geneigd tot het cerebrale genieten van de Franse geest der philosophes en de koele, ontevreden levensbespotting van Voltaire. Een vermaak van de geest voor hem; iets dat niet in zijn leven is gedrongen maar hem amuseert in zijn sceptische kijk over het menselijk bedrijf. En als de abt Diderot, Montesquieu of Voltaire heeft gelezen of de zinnelijke openbaringen van Jean Jacques Rousseau, dan spreekt hij er niet over. Het sissende ongeloof maakt hem bezorgd en bedreigt een dierbare traditie. Maar tot een dispuut komt het niet tussen beide vrienden. Want steeds zwenken zij af naar Horatius en dat heidendom is zo ver dat het eerbiedwaardig wordt. En schoon is het als men het hoort in het gouden woord van de Latijnse dichters wier leven geen last heeft van hun goden.

Zo zaten zij tegenover elkaar aan de dis, de geest in genegenheid tot elkaar, en sprekend over zaken die de zinnen niet afleiden van de genoegens der tafel, aandachtig voor de schakeringen van de wijn, die strekken van de ‘innocentis pocula Lesbii’ tot de ‘ardentis Falerni pocula’ zoals de heer de Hovel ze in de Horatiaanse lyriek inschakelde. Zij genoten de loomheid waarin lichaam en geest luisteren naar hun voldaanheid, tot hun lichter geworden gedachten onder de opwekkende prikkel van de likeur zich keerden tot de handelingen der mensen.

- En ik hoop dat alles steeds goed gaat met mevrouw Henriette, zei de abt.

De heer de Hovel glimlachte. Een fijne glimlach vol begrijpende afzijdigheid.

- Zij is nog steeds in onveranderde omstandigheden, zei hij; mijn zuster heeft nu eenmaal haar zinnen gezet op het oppervlakkige leven in de kringen van Karel van Lorreinen en dat zal wel zo blijven. Wie de twintig beste jaren van zijn leven kan vullen met de glinsterende zeepbellen van toiletten, mondaine

schandaaltjes en het ijdele spel der intriges, kent geen andere behoeften meer voor de rest van zijn dagen. Maar daarin vindt zij haar geluk en het geluk is een persoonlijke verovering.

De abt knikte goedkeurend. Zelfs in zijn klooster vond hij een weerspiegeling van het leven daarbuiten.

- Ja, zei hij, verheven is de levenstaak niet van hen die verwijlen in de omgeving van de goeverneur, en onze goede keizerin heeft er ook geen hoge dunk van. Maar zij heeft zoveel zorgen in de zetel van haar macht dat zij zich niet kan laten storen door de libertijnen in de hoofdstad van haar Nederlandse bezittingen. En men heeft mij gezegd dat Joseph die haar kroon moet erven meer en meer de geestesneiging van het rationalisme is toegedaan. En ik meen dat deze ratio de worm zal zijn in de blozende appel.

Hij keek met vriendelijk verwijt naar zijn gastheer. Deze antwoordde met een hoffelijke verwijzing naar de ledige glazen. Hun blikken rustten een ogenblik in de warme droom van de zomerdag daarbuiten.

- Ik had mijn dochter reeds thuis verwacht, zei de heer de Hovel.

- 't Is waar ook, antwoordde de abt, die is nu uitgestudeerd als ik me zo mag uitdrukken. En voor zo'n meisje zullen de hofkringen waarin haar tante verkeert wel een biezondere aantrekking hebben.

De heer de Hovel schudde het hoofd. Hij keek een ogenblik naar het glas waarin de gedempte gouden straling van de likeur was.

- Neen, zei hij, zij heeft, hoe jong zij ook nog is, een persoonlijkheid die mij ontsnapt. Zij vindt geen genoegen in het leven van de hoofdstad en heeft, vooral in de laatste tijd, sterk aangedrongen om na haar studies niet bij tante Henriette te moeten blijven. Zij wil hier wonen; zij houdt van bos en water meer dan van de hofkringen.

- Dat is vroege wijsheid, antwoordde de abt, en getuigt van een gezonde geest.

- Na elke vakantie heb ik ze moeten pramen om terug te gaan naar Brussel en daar haar opvoeding te voltooien. Dat is een taak waar ik niet voor berekend ben, voegde hij er glimlachend aan toe; ik kan haar wel spreken over Horatius en de landelijke schoonheden van Vergilius zouden haar voorzeker bekoren, maar de geest van een jong meisje heeft andere vereisten.

Dat meende de abt ook. In de loomheid van de namiddag vielen hun woorden stil en de abt ontsnapte aan het gevoel van slaperigheid door uit zijn zetel op te staan en met een paar passen naar het venster toe de vaak van zich weg te weren.

- Het is hier haast nog stiller dan bij mij, sprak hij. Het is hier een schoon en gezegend land, mijn vriend, en het verwondert mij dat gij dit Arcadië nooit in een Horatiaanse Ode hebt bezongen.

- Dat is een van de zoetste begoochelingen geweest van mijn oudere jaren. Maar telkens als ik een ode begon kwam een gelijkaardige van Horatius mij voor de geest en wie tracht zich te paaien met het onvolmaakte als de volmaaktheid voor zijn ogen ligt? Als ik aan dit schone land dacht, gezegend door stilte en vruchtbaarheid, hoorde ik in mijn oren ruisen:

Hic tibi copia
Manabit ad plenum benigno
Ruris honorum opulenta cornu;

en wat kon ik er schoner over zeggen? En als, in de gulden stemming van een dag als deze, ik de wijn wilde verheerlijken in de vele vreugden die hij ons, ook geestelijk, schenkt, kon ik niet buiten het:

Tu lene tormentum ingenio ad-moves
plerumque duro...

‘Gij verwijdert van het strenge gemoed alle kwelling; van de wijzen ontdekt gij de kommer en hun verholen gepeins; in het angstig gemoed brengt gij weer hoop en aan de arme schenkt gij kracht en vertrouwen.’

Zij luisterden naar de bekoring van het woord uit een tijd die voor hen nog de waarde van het levende bezat.

En toen de abt bevel had gegeven de karos voor het perron te brengen, kwam een rijtuig de olmendreef ingereden en een jong meisje liep vlug de trappen op; daar zij de abt zag in gezelschap van haar vader bleef zij eerbiedig staan en maakte een hoofse buiging.

- Welkom, welkom, zei de heer de Hovel en kuste ze op het voorhoofd.

De abt, de linkerhand onder zijn fonkelend kruis geborgen, zei welwillend:

- Het is mij een hoge gunst u nog voor mijn heengaan te mogen begroeten, freule de Hovel.

Toen nam hij afscheid.

Voor het open raam zat de heer de Hovel te verpozen in gezelschap van zijn dochter. Zij is een hele vrouw geworden, dacht hij, en een vrouw met een zeldzame bekoorlijkheid. En hij keek met welgevallen naar het slanke, blonde meisje dat, voor het raam staande, de schoonheid van de avond in zich opnam.

- En nu blijf ik hier, vader, had zij gezegd.

Het was hem lief dat zij in zijn nabijheid verbleef, hoewel hij zijn vrijwillige vereenzaming in een gelukkige geest had gedragen. Hij leefde in het ongestoorde geluk van wie niets van de mensen verwacht en zich teruggetrokken heeft in het rijk van het innerlijke leven. Zijn dagen vielen hem niet lang; de wereld van de geest is minder beperkt dan deze van het dagelijks gebeuren en buiten een verstandelijk leven zonder kommer had hij in zijn bereik de vele goede dingen die van de aarde komen.

- En zult gij u niet eenzaam voelen buiten het gezelschap van vriendinnen en de verstrooiing van de grote stad, vroeg hij.

- Eenzaam, vroeg zij verwonderd, wie kan zich hier ooit eenzaam voelen.

Hij knikte begrijpend.

- Maar het leven is lang, zei hij.

Ja, het leven is lang. Voor een meisje van achttien jaar schijnt het nooit naar zijn eind te zullen gaan en iedere morgen is het alsof het pas begint.

- Ik ben zeer ongeduldig geweest naar deze dag, zei ze, het is mij alsof ik nu eerst weet hoe goed het hier is.

Zij keek aandachtig naar het land dat wijd en vlak gestrekt lag in de innige kleuren van de avond. De beek die linksaf naar de rivier ging, de knotwilgen ver weg aan de dijk en te midden van het weiland de duistere olmendreef die de schaduwen van de avond dichterbij bracht.

- En zult ge al uw vriendinnen niet missen en tante Henriette, vroeg hij.

- Neen, schudde zij, die waren slechts ongeduldig om hun entree te doen in de wereld en hun laatste zorg was onberispelijk te kunnen dansen voor deze gebeurtenis. En tante Henriette is zeer lief maar zij is zoveel anders dan gij, vader, en al haar belangstelling gaat naar zaken die mij niet interesseren. Zij weet alles wat er in de omgeving van goeverneur Karel gebeurt en als er iets is dat buiten haar weet is voorbijgegaan, voelt zij zich gekrenkt en ongelukkig.

De heer de Hovel glimlachte.

- Zij is zo geworden omdat zij sinds twintig jaar in niets anders heeft geleefd, antwoordde hij, en het leven is samengesteld uit gewoonten.

Zo spraken zij en de avond werd grauw rondom het huis en toen de kaarsen waren aangestoken lag heel de wereld in stilte rondom hen.

V

Zij ontmoette de veerman toen deze in de voormiddag naar het grote huis toestapte.

Hij zag ze verbaasd aan. Hij had ze dikwijls gezien toen zij het land doorliep, een levendig kind, helder en vriendelijk. Zij was nu een jonge vrouw, een vrouw zoals hij er nog nooit gezien had, zo schoon opgeschoten, zo blond, bijna onwezenlijk in haar frisse schoonheid.

- Dag, veerman, zei ze. Haar woorden hadden een vreemde klank, alsof de taal van de streek haar onwennig was.

- Ik heb de veerman gezien, zei ze tot haar vader, dat is geen boer, zoals de anderen.

- Dat is helemaal geen boer, antwoordde de heer de Hovel, het is alsof een heer veerman geworden is. Hij kan lezen en schrijven en denkt over de mensen en de dingen in een andere geest dan de man die zijn weinige gedachten heeft gekregen tussen zijn hofstee en zijn stal. Er zijn ook manieren die niet aangeleerd worden en die heeft hij; hij stapt niet zoals een landman en zijn handen die in de handpalm verhard zijn van de riemen hebben hun slankheid bewaard. De mensen van het land hier ondergaan de schoonheid van weiland, water en bos zonder ervan te genieten. De veerman staat in de natuur als een Dionysos.

En toen weinige dagen nadien de veerman voorbij het venster ging, riep hij hem binnen. Zonder schuchterheid zag de jonge

man naar het meisje en de heer, en hij ging op verzoek zitten op een stoel alsof hij tot het gezelschap behoorde. En met een beleefde oogopslag dronk hij van het glaasje wijn dat hem werd voorgezet.

- Het is lang geleden dat ik u gezien heb, veerman, zei de heer de Hovel. Zit gij nog steeds alleen in uw kluis en leest gij nog in uw boeken?

De veerman knikte en zijn ogen gingen over de talrijke werken waaruit de heer zijn kennis en zijn vreugde haalde.

- Ja, zei hij, maar wat ik bezit is zeer weinig. En als ik iets nieuws nodig heb, ga ik bij de koster die, als schoolmeester, de boeken koopt die hij voor mij geschikt acht. Maar dat is onbestaande tegenover wat ik hier zie.

Met voldoening keek de heer de Hovel naar al die boeken waarvan er geen enkel was dat hij niet kende.

- Ik behoor tot het verleden, zei hij, en alles wat daar staat behoort tot een wereld waarin nog zeer weinig mensen leven. Maar ik acht haar bekoorlijker dan alles wat deze tijd mij schenken kan. En zelfs in de boeken waarin een nieuwe geest spreekt die onze manier van denken dooreenschudt, meen ik nog een verre weergalm te horen van wat de denkers verkondigden in een tijd toen de menselijke kategorieën scherper waren afgelijnd dan nu.

De veerman luisterde aandachtig toe en aan zijn blik zag zijn zegsman dat hij hem begreep. En hij sprak:

- Ik geloof dat er in ieder mens iets leeft dat niet van deze tijd is, en ook niet van dit land. Het is mij of ik helemaal anders word, als ik lees van verre landen en van vervlogen tijden. En als ik dan 's anderendaags wakker word en ik kom buiten, dan is het of de rivier, de weiden en de bomen nieuw zijn voor mij want zij komen uit de wereld waarin ik de avond tevoren met mijn gedachten heb geleefd.

De freule had hem verwonderd aangehoord. Zijn ietwat

diepe, grijze ogen straalden alsof hij zag waarover hij sprak en zijn sterk gelijnd gelaat stond schoon en vast.

Toen stond hij op. Zij zagen hem stappen met losse, zwierige gang.

En de freule ging door het land als een die voor het eerst een nieuw gebied doorloopt. Zij had een nooit vermoeide vreugde in de wijde schoonheid van deze groene, rustige streek waar de mens alleen bewoog in de dienst van de aarde. Vanuit de verte had zij ernaar verlangd en nu zij het weergevonden had, was zij als een die gesterkt wordt door het wederzien van de geliefde.

Haar vader had haar een paard geschonken, zilvergrauw met smalle kop en dun aan de oren. Zij doorreed heel het land tot ver buiten de grenzen van haar streek. Zij leerde de dorpen en de gehuchten kennen die verloren lagen, teruggezonken in hun eigen leven, te midden van hun oogsten, of sluimerden in de zomerzon aan de boord van de rivier. En in de lauwe regen die alles afsloot liet zij de streling van water en wind over haar gelaat gaan, verrukt in de diepste grond van haar wezen. Zij was niet dromerig, haar ogen stonden vol van de lust van het leven en 's avonds speelde zij soms op het spinet wijl haar vader luisterde en nadacht.

Zij verlevendigde het grote witte huis dat de mensen het kasteel noemden. Zij noemden het zo omdat het wijd in het rond het grootste huis was, een landgoed met twee vleugels, dat steeds als herengoed tussen rivier en bos had gestaan. Veel te groot voor zo weinig mensen, evenals de stallen waar vroeger de vele trek- en rijpaarden hadden gestaan. Maar een huis is een gewoonte en de stilte van de vele ledige kamers te midden de vreedzame schoonheid van het land was de heer de Hovel dierbaar en zijn dochter vond haar genoegen in deze rust.

Op deze stille voormiddag laat de veerman zijn boot liggen in de luie rivier. De arbeid op de akker laat de veerdam verlaten; hij gaat door de weiden en onder het boomstuk dat halfweg ligt tussen de hoeve en het grote huis. Van verre ziet hij de akkers en de hoeve. Daar loopt nu de meid Anne-Marie in de zon, haar zware haarkroon in bruin-zwarte glans, de grote, donkere ogen in het bruin gezicht. Hij denkt aan haar nu hij in de buurt komt waar zij leeft. In deze zomerdag die trillend is van de gloed der zon schijnt die nacht op de rivier onder het licht van de maan en die vrouw als een sprookje toe. Hij blijft staan in de koelte van de bomen en ziet de wereld gestrekt onder de zon. Dat alles is wonderbaar goed en schoon en vreemd als het opnieuw beleefd wordt in de gedachten. Hij heeft ze niet meer gezien sedert die nacht. Soms verlangt hij naar haar, maar hij weet dat het nooit meer zal zijn zoals toen. En misschien denkt zij dat ook, hoe vol lusten zij ook is. Hij tracht zijn gedachten van haar weg te zetten.

Een vogel piept boven zijn hoofd. Het geluid is zo dun in die luisterende stilte van een wereld die in de loomheid van de zonnedag verzonken ligt. Hij gaat verder door tot achter het park van de heer de Hovel. Dat is niet afgesloten. Het ligt open voor hem, met struikgewas en bomen en de beek die onder het vlotgras reuzelt en de vijver voedt vanwaaruit zij verder doorgaat naar de rivier. Het park schijnt onbegrensd in de verlenging van weiland, moeras en bos achteraan. En van waar hij staat, ziet de veerman het tweevleugelig dak van het huis met de zware schoorstenen. En voor de vijver staat de rij populieren met het nooit stille leven van hun blaren; die spiegelen zich samen met een grote, neerhangende treurwilg in het stilvloeiende water van de vijver.

De veerman heeft zich neergehurkt aan de beek. Het water is zeer helder; onderweg heeft het de droesem van het moeras verloren en schittert in de open plekken, in de stralende dag.

En van de schaduw naar het licht schieten vlugge stekelbaarsjes. Hier is het goed en fris, door schaduw en water, en hoog drijft een eenzame wolk traag door de hemel. Alles rust in hem; hij is zonder gedachten en zonder verlangen, hij is een deel van wat ademt en groeit.

Hij hoort een zacht geplons dat van de vijver komt en daarna het ruisende verschuiven van water zoals een goed zwemmer maakt bij stille tij. Hij komt dichterbij en ziet een vrouw, rug en armen en dijen, in het water, in de zonoverschenen plek van de vijver. Soms schuift de hand het blonde haar naar achteren. Zij zwemt traag, doelloos en haar rug is van een blonde blankheid.

De veerman houdt de adem in. Hij denkt niet dat het onwelvoeglijk is uit het verschuilende lommer naar de zwemster te kijken die de dochter is van de heer de Hovel. Hij ziet alleen dat wonderbaar schone van wat hij van het lichaam kan onderscheiden in de zacht bewogen vijver. Zij zwenkt en hij ziet hoe beurtelings, bij de slag van armen en dijen, haar gezicht rijst en daalt, hoe zij de ogen sluit en hoe de vooruitgestoken lippen het water wegproesten. Zij zwemt lenig, zij is alleen in deze voormiddag, alleen met water en groen. En zijn hart klopt in zijn keel als hij haar rustig-vertrouwend genot ziet in de koele verpozing van de vijver.

Hij is alleen geboeid door de frisheid van wat hij ziet. Zijn gedachten zijn helder als het water van de beek, dat, in de uitbreding van de vijver, de snelheid van zijn loop vertraagt. Zij wendt zich om, zij wentelt het lichaam in het water. Het is nu of zij drijft, de jonge borsten overspoeld door zon en water, het hoofd strak gehouden, de gloed van de dag dragend op de gesloten oogleden. Als een bloem, denkt hij.

En dan plots, met vlugge slag, zwemt zij rond de vijver van uit de felle klaarte in de blauwe schaduw van de bomen en dan weer in het licht. Zij staat recht en klautert de lage oever

op en strekt het lichaam uit waarover de parels glijden in flonkerende vlucht. Zij schudt het blonde haar, goud-blond als het koren vooraleer de zon het tot brons heeft gebrand. Zij staat onbeweeglijk: lang en rilde zijn haar dijen en zoals zij gestrekt staat zijn de kleine borsten nauwelijks zichtbaar.

Verstard staat de veerman, roerloos; de geheimzinnige verlokking die van de vrouw uitgaat als de geest raadt wat het hulsel verbergt, is verdwenen; en ook het verlangen dat van het lichaam uitgaat in het beeld van omvattende armen en zoekende lippen. Daar is alleen de omhelzing van het water en de alles nemende kus van de zon. Het is zo zuiver en volmaakt, zo zuiver als de spiegelende vijver. En hij ziet hoe zij verdwijnt onder het linnen, onder het kleed. Zij schudt het haar en gaat met lichte stap weg van de vijver.

En de veerman blijft staan. Het water heeft zich gesloten over haar beeld. In de lange rimpeling van zijn vloed gaan de brandende strepen van het zonnelicht. Er is een grote peinzende stilte gekomen. Hij gaat terug en zijn voeten dragen hem, licht alsof zij geen grond raken. Hij gaat terug door het bouwland en van de hoeve klinkt een ver gerucht van geroep en van een blaffende hond. De wereld is schoon in de boeken die hij gelezen heeft, van wonderschone vrouwen in de smarten der liefde en de rijkdom van hun lichaam. Maar deze wereld waarin hij leeft bezit dromen die nooit in een boek zullen geschreven worden.

Haar vader had ze Leda geheten. De schone naam van Diana - ‘silvarum potens Diana’ had hij gefluisterd - was hem eerst te binnen gekomen. Maar toen hij het wichtje zag, zo klein en hulpeloos, en het beeld van de felle jachtgodin overdacht, koos hij de naam van Leda. De pastoor keek vreemd op toen hij de zoete naam hoorde die Jupiter zo welgevallig was; hij had de schoonste namen van heiligen op de lippen voor het kind van de heer, Cecilia of Katharina, liefelijk en stand-

vastig, of een van de vele Maria's die gaan van het onbevlekte moederschap tot het berouw over de zoetste zonden des levens. Hij had de heer de Hovel vragend in het oor gefluisterd 'Supremo dilecta Iovi', maar deze had slechts geglimlacht. Want de pastoor had Horatius verkeerd geciteerd en op Leda de vleiende woorden toegepast die de dichter aan Latona had toegewijd.

Toen haar moeder gestorven was - zij was toen nog een kind - had haar vaders zuster, tante Henriette, haar opvoeding op zich genomen. Zij was weduwe en had geen kinderen. In de kloosterschool voor juffrouwen van de hogere stand had men Leda alles geleerd wat een meisje moet kennen om haar rang te houden in mondain gezelschap. De faam van dit onderwijs was groot, en meisjes uit voorname katolieke Engelse families kregen er hun opvoeding. Maar het hart van het meisje was niet gesteld op die wereld waarin men ze wilde doen groeien. En het was steeds met tegenzin dat zij, na de verlofdagen thuis, de terugreis naar Brussel ondernam. De zachtaardige heer de Hovel, wereldvreemd door de aanleg van zijn geest en de gewoonten van eenzelvigheid, voelde zich niet geroepen om een rechtstreekse hand te hebben in de opvoeding van zijn dochter. Hij zag ze met vreugde opgroeien van kind tot meisje en genoot van de levendigheid van haar geest en van de frisheid van haar gemoed. Maar zij was geen noodwendigheid in zijn leven.

Nu was zij thuis, voorgoed had zij gezegd. Buiten de gelegenheidsbezoeken van tante Henriette zou zij hier blijven tot haar leven een andere wending nam. Zij bracht geen stoornis in zijn bezigheden en vulde de ijdele uren van de dag. Zij legde geen beslag op de tijd die hij voor zich bestemde, haar leven scheen in zichzelf de bron te vinden voor haar geluk.

En toen haar eerste roes van dit nieuwe leven gestild was, bleef in haar de bestendige vreugde om het leven daarbuiten. Soms reed zij naar het dorp en deed er de boodschappen voor

thuis; zij vond haar genoegen in het gesprek met mensen die de eenvoud van hun leven in de eenvoud van hun woorden leggen. Zij was verheugd over de genegenheid die men haar betoonde en die zij oprechter voelde dan de buigende hoffelijkheid van de komplimenterende hoofdstad.

Aan het water vond zij de veerman.

Toen hij ze voor het eerst weerzag, dacht hij aan de wondere openbaring van haar jonge schoonheid in de glorie van zon en water en daar zij voor hem stond, lag in zijn ogen het beeld van die zomermorgen.

De baljuw kwam, gewichtig stappend met zijn hoge stok waarvan de zilveren knop blonk in de zon. Hij groette ze met ouderwetse hoffelijkheid. En hij liet zich gelden in de strenge waardigheid van zijn ambt toen hij de veerman scherp bekeek en hem vroeg of hij een paar nachten geleden ook de schoten had gehoord daar achter het bos, aan de klaverstukken.

- De wildstroperij is een zwaar vergrijp tegen de wet, zei hij. En het gebeurt niet uit nood want niemand in de streek hier is zo arm dat hij het wild moet gaan stelen dat hem niet toebehoort. Zij die het doen, doen het uit liefhebberij en dat kan niet oogluikend worden toegelaten, veerman.

- 's Nachts slaap ik, zei de veerman.

De baljuw stapte na een stijve buiging in de boot. Aan de overkant trok hij zijn kanten jabot recht en stapte zelfbewust naar het dorp.

De freule wachtte tot de veerman weerkwam. Glimlachend roeide hij terug over de rivier.

- En wat zal de baljuw zeggen als hij in de keuken van de heer de Hovel konijntjes ziet hangen of de wilde reuk van een school patrijzen in de neus krijgt, vroeg hij.

Zij lachten beiden.

Zij vroeg hem uit over wat de baljuw een zwaar vergrijp had genoemd. De drift naar de jacht was haar vreemd, maar toen hij

vertelde over de nachten waarin de konijntjes spelen in het licht, luisterde zij geboeid.

- Dat is zo alsof ge heel alleen zijt, het enige wat leeft, gij en de konijntjes, zei hij. Ge kunt ze anders nooit in hun doening zien zoals dan. Het doet u denken aan een heel oude wereld waar de mensen nog niet hebben doorgelopen. En de nacht is dan vol geruis. Het is maar spijtig dat die diertjes zo plots in hun spel moeten verrast worden.

- O veerman, zei ze, ik zou dat willen zien. Laat me eens meegaan?

Hij antwoordde niet dadelijk.

- Ik vrees, zei hij toen, dat de heer de Hovel het niet goed zou vinden dat de freule 's nachts met een wildstroper op de baan is.

Zij haalde twijfelend de schouders op.

- Ik weet het niet, antwoordde zij.

En toen zij weg was, dacht de veerman aan de nacht toen de meid Anne-Marie door het moeras achter hem had gelopen en voor het vuur had gestaan, een donkere verlokking. Zo blond was de freule, zo helder van blik, helemaal zo helder en zo blond.

VI

Toen de veerman drie jaar oud was verdween zijn moeder. Zij was een schone vrouw die twintig jaar jonger was dan haar man. Zij was groot en trots en volbracht haar bezigheden met gelaten ijver. Niemand, ook haar man niet, begreep waarom zij verdwenen was. Eens had een jong edelman een tijdje in de buurt verbleven. Hij was rijk en onstuimig. En maanden nadat hij zijn gastheer had vaarwel gezegd, werd een zoon geboren in het veerhuis. De veerman was fier en gelukkig om het kind en de vrouw nam het op haar schoot en over het hoofd van haar zoontje heen staarde zij over het water en het wijde land en glimlachte. Nooit was haar droom gebroken. Zij was nog schoner opgestaan uit haar moederschap en rechtte haar lichaam met trotser zelfbewustzijn. En op een avond toen de veerman naar het dorp was, boog zij over haar slapende kind en weende. Een man was in de loop van de dag voorbijgegaan en had haar in stilte een boodschap gebracht. En heel de tijd had zij peinzend rondgelopen, had dikwijls het kind van de grond opgenomen waar het zijn eenzaam en nooit geëindigd spel voerde. Toen alles stil was in de valavond en de schemering opsteeg uit de rivier was zij in de veerboot gestapt en roeide naar de overkant. Zij maakte de boot vast en keek om naar de oever die zij verlaten had, maar zij zag hem niet want haar ogen stonden dik van tranen. Dan stapte zij de avond in, alleen zij wist waarheen.

De veerman vond het slapende kind in het ledige huis. Hij riep zijn vrouw maar zijn roep bleef zonder antwoord. En toen hij buiten zocht, vond hij de boot niet en het was te donker om de overkant te zien. In de morgen zag hij de boot gemeerd aan de andere oever; dat was niet vreemd. Het gebeurde dat een late passant zichzelf naar over roeide en de boot werd 's ochtends door iemand van over 't water weergebracht. Hij zocht de rivier af maar vond niets. En de mensen van de streek bij wie de vrouw steeds onbesproken was gebleven, spraken vele gissingen uit en zwegen ten slotte.

De veerman was zeer bedroefd en in zijn geest overdacht hij hoe zijn vrouw was geweest en vond niets dat hem een oorzaak tot onrust of twijfel had kunnen geven. Hij trachtte zijn gemoed niet te verlichten met jammerklachten bij andere mensen; hij ging zijn dagtaak na en de tijd ging heen over zijn verlies. Dikwijls nog dacht hij aan de vrouw die goed was geweest voor hem en voor het kind, en soms scheen het hem, 's avonds, als hij terugroeide van de overkant, dat zij plots zou staan onder de knotwilgen. Maar zij bleef weg en geen teken van leven kwam van haar. En hij onderwierp zich aan het leven dat breekt zonder oorzaak en geen rekenschap geeft over wat het heeft verwoest.

De kleine jongen groeide voorspoedig en krachtig op. Het beeld van zijn moeder verdween uit zijn ogen en zijn gedachten, en zijn jong leven werd vervuld met de wereld die de bodem was waaruit alles in hem groeide. Hij leek niet op de veerman en ook niet op zijn moeder. Hij was groot en krachtig voor zijn leeftijd, zeer blond en met diepliggende, sterk kijkende grijze ogen, met de blik van hen die gewoon zijn ver te staren. De veerman had voor hem een grote liefde waarin iets als eerbied was.

Toen de knaap acht jaar oud was, kwam op zekere dag een man die een grote som geld aan de veerman overhandigde voor zijn kind. Hij wist niet van wie zij kwam, zei hij, volbracht alleen wat zijn heer die een bankhuis had, hem had opgedragen. En

hij verdween alvorens de onthutste man hem verder had uitgevraagd. 's Avonds, toen hij alleen was met het kind, dacht hij over alles na en de gedachte aan zijn vrouw werd opnieuw levendig in hem. Hij vermoedde dat zij nog leefde en welvarend was, en deze gedachte deed de oude droefheid feller opstaan in hem. Hij had er zich in getroost dat zij gestorven was, en de herinnering aan haar was zacht zoals men die bewaart van doden die men heeft liefgehad. Nu hij dacht dat zij in leven was, keerde zijn gemoed tot bitterheid tegen haar want hij voelde zich verongelijkt en besefte dat zijn gedachten over haar te welwillend waren geweest. Hij bezag het geld met peinzende blik en had er geen vreugde over. Hij zou er geen stuiver van gebruiken maar alles schenken aan zijn zoon, want hij was haar kind. Hij bracht dus het geld naar de tabellion waar het aangroeide met de langzame zekerheid van voorzichtige belegging en af en toe nam hij wat van de saamgelopen winst en besteedde dat voor het kind.

De koster die een school hield en voor geleerd werd beschouwd, leidde de jongen in de wijsheid van de boeken in en aangezien hij er ruimer werd voor betaald dan hij venvacht had, besteedde hij al zijn vlijt aan deze leerling. De knaap had een open geest en toen hij enige jaren bij de koster was aan huis geweest, had deze niets nieuws meer voor hem en zei dat de meeste heren minder van boeken wisten dan zijn jeugdige discipel. Hij raadde de veerman aan hem verder scholen te laten bezoeken waar de wetenschap voor uitverkoren geesten werd onderwezen. Maar de jongen wilde niet weg van het huis waar hij gelukkig en tevreden was. De nieuwe wereld echter die voor hem was opengegaan bleef voor hem een oorzaak van geluk.

Aan niemand had de veerman gesproken van wat hem overkomen was en wat zijn gissingen waren. Hij leefde in zijn eenzaam en eenvoudig bestaan en sprak aan zijn zoon niet meer over zijn moeder. En zo werd het voor de jongen alsof zij nooit

had bestaan. Toen werd de oude man ziek en stierf; zijn zoon was alsdan achttien jaar oud.

Hij werd nu de veerman, niemand had zijn vader ooit anders genoemd en hij nam de plaats van zijn vader in. In de laatste jaren was de oude man weinig spraakzaam geweest en zo woog de stilte van het huis niet op het gemoed van de jongen. En het ongewone van de ledige plaats sleet spoedig af. Hij voelde niet het gemis van gezelschap, want overdag sprak hij met de komende en gaande man en 's avonds las hij in zijn boeken. Hij hield het kleine huis in orde zoals hij zijn vader had zien doen en het geld dat, zo hij meende, zijn vader hem had nagelaten, gaf hem een onbezorgd bestaan. En de rivier en het land dat met zijn leven was vergroeid, schonken hem een geluk dat op sommige dagen een bewust en bijna tastbaar genot was.

De meid Anne-Marie ziet tijdens deze drukkende zomerdagen dat de jonge boer haar aangenaam tracht te zijn. Ze noemen hem de jonge boer maar hij is een lummel van zeker vijfendertig jaar. Hij zwijgt als de boerin scheldt op de meid en als zij alleen aan 't werk is, tracht hij haar te helpen. Hij overkijkt haar als hij meent dat niemand het ziet en denkt aan de vroegere meid die veel struiser was dan deze. Zij had benen die recht en dik waren, bijna zo dik aan de enkels als aan de knie, en als zij haar keurslijf aanhad was een diepe gleuf zichtbaar tussen de dikke, naar omhoog gedrongen borsten. Maar zij had geen ogen als deze, de gloeiende duivel, denkt hij. Mager is zij ook niet, hij heeft gezien hoe vast en vol haar borsten zijn, toen zij in de gietende regen van het veld kwamen en haar kleed om de vorm van haar lichaam als gegoten was. En stevige dijen heeft zij ook.

De meid Anne-Marie weet wat er in hem omgaat maar zij gebaart er niets van. Zij kent die ingetoomde mannen die schuchter zijn van ingehouden wildheid. Die komen niet met

lieve woorden en strelende blikken. Toen de oude boer en de boerin eens op een zondag naar het dorp waren waar een doopfeest werd gehouden, heeft hij haar brandewijn geschonken in de keuken. Zijn grote knoestige handen lagen op de tafel en zij zag hoe ze sidderden. Almeteen is zij opgestaan en naar buiten gelopen en zij hoorde hoe hij vloekte. Zij weet hoe dat gaat. Andere meiden vertelden er veel over, met fluisterende stem en gekittelde lach. Zij denkt over dat alles na als zij ligt in haar beluik en haar jong leven telkens opnieuw herleeft. Maar ten slotte komen haar gedachten telkens terug op de veerman die zij zo schoon heeft gevonden. Ach God, wat is die toch anders. Daar ligt als droom in zijn ogen als hij naar u kijkt en zijn vingers zijn aarzelend en zacht, haast eerbiedig. Zij zelf is door zijn terughoudende tederheid aangegrepen. En het ruwe spel dat onvoldaan laat, wordt tot een innig bezit en de omhelzing een wegzinken als in diep en suizend water.

Zij telt op haar vingers hoeveel dagen er zijn heengegaan sedert die wondere nacht van maneschijn over de rivier en in zijn huisje. Zo weinige dagen en toch schijnt het reeds zo lang. Het heeft reeds die omlijning gekregen waarin de herinnerende gedachte met het spel der verbeelding alles verandert en schoner maakt. En zij verlangt naar hem; de herinnering van haar zinnen brengt zijn beeld duidelijk voor haar. Elke avond als zij afgewerkt neerlag heeft zij daaraan gedacht, maar zij kan alleen in de late avond naar hem toe en het dagwerk onder de brand van de zon drukt haar ogen toe als de deur achter haar dicht gaat. En nauwelijks ligt zij neer of haar lichaam ontspant zich in de slaap zonder droom tot zij, vóór zonsopgang, door de gewoonte van het opstaan zich uitrekt in het ontwaken.

Overdag, op het veld en in de stallen, denkt zij eraan. Zij loopt dan op haar blote bruine voeten en haar kleed is vormloos en versleten. Zij wil niet dat hij haar zo ziet. Zij wil zijn zoals die nacht, in het lichte witte hemd dat nog blanker schijnt

tegen haar donker lichaam en met de glanzend geborstelde golven van heur haar. Zij wacht naar een avond als de dag zo zwaar niet is geweest dat haar zinnen verdoofd zijn; als alles dan stil is in het huis en alleen de krekel kriept daar achter aan de bakoven, dan zal zij gaan. Zij kent het pad nu, zelfs als de hemel zonder de minste klaarte van de sterren is; zij ziet het zo schoon voor haar uitlopen, zo helder en rustig als het lag in de maneschijn. Neen, zo 'n nacht komt er niet meer over de aarde, zo een nacht zal zij niet meer zien, dat gebeurt slechts eens in het leven, maar die ene nacht heeft zij beleefd.

Zij leeft als in een droom. De zon maakt heel het leven tot een spel van vuur en schaduwen, niets schijnt werkelijk te zijn. Alles gaat door haar hoofd als een storm van wilde paarden en dan volgt een ijlheid waarin niets bestaat dan het verlangen neer te liggen in de koelte en te luisteren naar het rustig vloeien van de beek. Het hokje waar zij slaapt vergaart de hitte van vele dagen en de verzachting der nachten dringt niet door tot de hoeken waar de duistere warmte hardnekkig hangen blijft. Naakt ligt zij de nacht door op haar slaapstede en als zij ontwaakt, is het of haar lichaam met duizend kluisters is vastgebonden.

Dan komen er wolken en wind. De boeren kijken uit naar regen maar die blijft uit. Alleen is de hitte gebroken en de lichte wind woelt de warmte uiteen. Tegen de avond vallen grote droppels, maar lang duurt het niet. Nauwelijks ziet men het koele geflonker van de droppen in het groen en de aarde geurt sterk en broeierig. Het is als een lichte dronkenschap die heel de wereld schijnt aangegrepen te hebben.

In haar slaaphok is de warmte niet gebroken, hoeveel frisser het ook daarbuiten is. Over haar opgewekte zinnen valt de zware mantel van de lome lucht. Door het openstaande raampje ziet zij de eerste sterren. Zij staat op van het bed waarop zij zich gestrekt heeft en aan het openstaande raam strijkt de verkoeling

over haar gezicht. Door de duisternis gaat het ruisende leven van de wind en overal ziet zij de sterren staan boven de nacht. Zij denkt hoe goed het moet zijn buiten waar de blaren ritselen en de frisheid opstijgt uit het gras. En zij kleedt zich aan, alleen wat nodig is om haar lichaam te bedekken, en blootsvoets gaat zij naar buiten.

Zij loopt in het gras dat nog de klamheid van de regen gevangen houdt en de nachtwind is een streling tussen haar lichaam en het dunne kleed. Zij knoopt de gordel los die haar middel omsluit en los en vormloos hangt het om haar. En zij gaat in de geurige, haast zingende duisternis en neuriet voor zich uit want zij gaat naar de veerman.

Die staat aan de dijk en loopt denkend in de nacht. Zijn gedachten gaan naar de meid Anne-Marie en dan weer naar de freule. Wat een verschil, denkt hij, en toch zijn ze allebei schoon. Maar in de ene leeft meer de blonde kuise droom, die schone ongereptheid; dat is als versgevallen sneeuw waar men de voet niet in durft zetten om de zuivere effenheid niet te breken. En in de andere brandt het vuur van het leven.

En daar staat zij naast hem en haar mond zoekt zijn lippen.

- Vroeger kon ik niet komen, zegt zij.

Zij lopen naast elkaar op de dijk.

- Het is niet goed dat gij te dikwijls komt, zegt hij. Als de boer het merkt krijgt gij maar miserie en de praat van de mensen hebben wij niet nodig. Daarbij wat eens gebeurt, moet niet steeds gebeuren.

Zij denkt met misnoegen na over zijn woorden. Zij is naar hem toegekomen met de zin vol strelingen en gelukkige woorden. In haar herleefde die nacht toen zij naar hier is gekomen en zij had gedacht dat ook hij, bij de eerste kus, dat alles weer terug in zich zou weten opstaan. Zij is nukkig en loopt zwijgend naast hem.

En in de verte, zo ver dat het buiten alle grenzen schijnt te

zijn, slingeren ijllichten door de nacht. Hij blijft staan en kijkt ernaar. Dat scheurt een hele hemel in twee en daarna is het onmiddellijk alsof het nooit bestaan had. Zo vlug, zo schitterend, zo vol van witte schoonheid.

De meid ziet het ook. Het heeft geflitst in haar ogen, het is alsof het door haar heen lichten wilde. Zij grijpt de veerman bij de arm.

- IJllichten, zegt zij, dat maakt mij onrustig, het is mij dan of ik wild word.

Hij kijkt haar verbaasd aan. Zij staat vreemd met het vormloze kleed, uit de duisternis is zij een ogenblik gelost door het felle licht. Het is alsof alleen haar hoofd met de donkere ogen aan haar leeft.

- Dat is heksenweer, antwoordt hij.

Zij denkt een ogenblik na, dat heeft zij nog nooit gehoord.

- Ja, zegt hij, dan worden de heksen onhoudbaar en vliegen de lucht in naar de grote danspartijen die zij vieren met de duivels. Ik heb het gelezen in een boek.

- Staat dat in een boek, vraagt zij.

Hij knikt. En weer gloeit de kortstondige glorie van het ijllicht door de ruimte. Ja, de heksen zijn de geliefden van de duivel. In het dagelijks leven is er niets aan hen te merken, maar op hun lichaam dragen zij het teken dat hen voor de helse liefde heeft voorbestemd.

- Welk teken, wil zij weten.

Ja, dat weet de veerman ook niet. Waarin bestaat zo'n duivelsteken? En daarbij, of dat allemaal waar is betwijfelt hij ook. In de boeken staan nog meer dingen te lezen die alleen in de verbeelding van een mens hebben bestaan.

Ook dat is nieuw voor haar. Zij heeft steeds gedacht dat alleen zuivere waarheid in de boeken staat. Dat is zoiets als het woord Gods voor haar. Maar toch wil zij meer weten van die heksen, en zij vraagt waar dat teken staat.

Dat heeft geen vaste plaats. Bij de ene op de borst, bij de andere op de rug, sommigen dragen het ook op hun dij.

Zij schrikt op. Op haar dij draagt zij een zwart vlekje. En zij vraagt zich af of dat geen teken is dat zij aan de duivel verloren is. Een grote onrust komt over haar.

- En zo een heks, met een teken op haar lichaam, wordt die ook verliefd op een mens?

Dat alles weet de veerman niet. Hij heeft zich nooit om heksen bekommerd en heeft er nooit een gezien. Hij staat stil en kijkt naar de lucht waar aanhoudend de droge weerlicht zijn getakte stralen trekt. Zeer ver is het, als een geweldig spel van vuur dat op de uiterste grenzen van het zichtbare wordt gespeeld.

Zij komen terug aan de veerdam. Zij is stil geworden, het is of zij angstig is telkens als zij naar de schichten kijkt die van de rivier een weerspiegeling maken van de glanzende scheuren in de nacht.

- O veerman, klaagt zij plots, ik ben toch geen heks, denkt gij dat ik een heks ben?

Haar stem is als die van een kind dat het wenen nabij is. Hij legt de hand om haar schouder, en vraagt waarom.

Zij heeft zo een vlekje op haar dij. Hij knikt geruststellend. Zovele mensen hebben vlekken op hun huid; er zijn er die bruine of zwarte vlekken hebben zo groot als een kippeëi. Bij haar is het maar een klein vlekje. Hij denkt aan de donkere huid.

- Ja maar, zegt zij, ja maar...

Het is waar dat zij onrustig is als de bliksem door de lucht slaat; er is dan iets wild in haar, zij kan niet zeggen hoe het is maar het is of vele handen over haar lichaam gaan. Haar stem is niet meer klagend, er hijgt een jagend verlangen in.

- Daar heeft de duivel niets mee te maken, zegt hij, noch de heksen evenmin.

Dat is zo een vrouw, denkt hij, het is haar warm bloed dat haar voortdrijft. Maar zoals hij ze gezien heeft, zo donker en

schoon in het naakte maanlicht, en zoals zij was in die ogenblikken waarin zij zwijmelde in de dronkenschap van haar zinnen, was zij niet zoals de meisjes die hij gekend had. Wie weet, dacht hij.

Hij ging zwijgend op de bank zitten. De hemel is klaarder geworden, het is alsof de nachtwolken zijn afgedreven en alleen de donker-blauwe effenheid der zomerse nachten in afwachting is van de vroege ochtend. En langzamer en schaarser wordt het spel der ijllichten.

- Het is bijna voorbij, zegt hij kalmerend.

Zij antwoordt niet. Hij ziet ze naast zich zitten. Het is alsof zij in een zak gehuld is. Onderaan ziet hij de schaduw der naakte voeten. Maar als zij tegen hem aan opschuift, voelt hij de warmte van haar lichaam.

Eindelijk antwoordt zij:

- Ja, het is bijna voorbij.

En daar slaat zij haar armen om zijn hals.

- O veerman, zegt zij, dat is zo in mij van als ik meisje geworden ben. De oude vrouw die mij opvoedde, vertelde mij over de maan: er zijn kinderen geboren uit meisjes die door de maan werden geliefd, en toen was het mij soms alsof ik in mij het leven voelde als ik lang het licht van de maan op mijn lichaam had gedragen. Maar dat maakt niet onrustig en niet wild. Dat is alsof ge in de zomer het water van een beek over u voelt vloeien. Het is niet alsof iemand u onstuimig kust maar alsof ge opgenomen wordt en een gezicht staart rustig in het uwe. Maar een nacht vol weerlicht is alsof heel mijn lichaam wild wordt gekust en alsof handen van vuur over mij gaan.

Hij zuchtte. Het was of hij de gloed van haar lichaam speurde.

- Ik loop een eindje met u mee, zei hij. Zij keek hem onbegrijpend aan.

- Waarom, vroeg zij.

Hij stond op en tilde haar zachtjes op onder de oksels. En

zij ging voorop over het grijze pad tussen het gras en tranen van spijt stonden in haar ogen.

- Goenacht, zei hij.

Zij wendde zich naar hem toe.

- Het is geen nacht om mij alleen te laten, zei ze kort.

Het was alsof zij zich van hem losrukte.

En de veerman ging langzaam terug en al stappende werd zijn bloed rustiger.

De jonge boer had de deur van het huis omzichtig achter zich gesloten. Hij ging het laddertje op naar het beluik waar de meid sliep en vond de deur open. Het bed, waar hij de vorm van haar lichaam voelde, was ledig. En hij was woest. Waar mag die duivel nu zitten, gromde hij. Hij doorzocht het erf en vond ze niet. Weggelopen was ze niet want haar kleren hingen daarboven en zij kon niet weg zonder haar loon te verbeuren. En dat doet toch geen mens.

Hij ging tot bij de bandhond die met zijn staart sloeg. En daar bleef hij staan en wist niet wat te doen. Buiten het erf zag hij de grijze streep waar het pad begon in het gras. Hij ging er traagzaam heen en keek voor zich uit, maar alles was levenloos. En alleen de blaren schoven zachtjes overeen in de zucht die over de weiden streek.

En langzaam liep hij het pad op tot zij hem komen zag; hij grinnikte toen hij zei:

- Loopt gij zo laat achter een minnaar?

Zij antwoordde niet. Hij liep naast haar in het gras. En terwijl zij zwijgend voortging, de lauwe streling van het zand over haar voeten, viel de wildheid weg van haar en zij dacht met weerzin aan de man die naast haar liep. Hij keek haar verstolen aan, zag haar blote voeten, donker over het grijze pad, en toen zij onder de bomen kwamen greep hij haar bij de arm.

- Laat ons wat in het gras zitten, zei hij.

Zij rukte zich los en ging verder.

- Gij duivel, zei hij, gij heks.

En zij dacht, was ik maar een heks, dan vloog ik door de lucht, maar zij voelde zich eenzaam en lusteloos en haar zinnen waren in het weemoedige gekomen.

Zo naderden zij de hoeve. En hij lei zijn hand om haar heup. Een logge hand die zwaar als een klomp hout op haar drukte en hij voelde hoe alleen het dunne kleed haar bedekte. Hij sprak geen woord van liefkozing of verlangen maar hij zocht in ruwe grepen haar lichaam. Toen stiet zij met beide handen zijn gezicht achteruit en vluchtte weg.

Zij lag met bittere gedachten op haar slaapstede. Al de uitgelatenheid van haar zinnen in de verwachting van deze nacht was uit haar verdwenen en wrokkig dacht zij aan de veerman. Zij weende en viel in slaap.

VII

Er was een brief gekomen van tante Henriette. Zij schreef alsof zij ontroostbaar was over het gemis van haar pleegkind Leda die zij, volgens de brief, als haar eigen kind beschouwde. Zij wilde de rechten van het vaderlijk huis niet weerstreven maar kon toch niet volledig afstand doen van een gezelschap dat sedert zoveel jaren een gewoonte in haar leven was geworden. Voor een week maar verlangde zij haar bezoek. Nu vooral dat de hoofdstad door velen verlaten was voor de landelijke geneugten van de zomer, voelde zij zich eenzaam. Zij zong de lof van 'les frais bocages' en het had er de schijn van dat zij door hogere machten van deze frisse wellust in de dorre stad weerhouden werd.

De heer de Hovel las de brief met een schalkse glimlach. 'Les frais bocages,' zei hij, 'Puræ rivus aquæ silvaque jugerum paucorum', een helder beekje en een bosje, enige bunders groot - neen, Henriette voelt niets voor de lyriek van Horatius, en die verzuchting naar de landelijke schoonheid behoort tot de poëtische retoriek. Zij ziet liever een boom op het toneel dan in het veld en de salonlucht is haar aangenamer dan de geur van het open land.

Hij zag het verveelde gezicht van zijn dochter.

- Ik wil niet terug naar de stad, zei ze, nu alles hier in bloei staat en iedere dag een geschenk van de hemel is.

Hij knikte begrijpend.

- Voor enkele dagen maar, antwoordde hij. Zij is goed voor ons geweest en wij moeten haar dat klein pleziertje gunnen. Als gij terugkomt zal u alles nog veel schoner toeschijnen.

Zij ging het huis uit met de bruine jachthond Pollux. Telkens als zij bleef staan hield die zijn goedige, melancholieke ogen op haar gevestigd. Wat zou zo'n dier denken, dacht zij, en zij hurkte neer naast hem en hij streek met zijn lange, zijzachte oor tegen haar wang. In haar doelloze wandeling kwam zij op de dijk en verderop zag zij de veerman die van de overkant terugroeide. Die werd nooit gestoord door de drukte van de stad.

Zij wandelde de dijk langs. Hij was zijn huisje binnen gegaan; hij zag haar door het raam en nog voor zij aan de deur klopte stond hij buiten bij haar.

- Ik ga morgen weg, naar de stad, naar tante Henriette, zei ze.

Hij keek haar aan; het was alsof onwil op haar gezicht te lezen stond. En daar hij niet antwoordde:

- Ik kom goedendag zeggen.

Zij keerde zich om en hoorde zijn groet toen zij heenging.

Hij zag haar rijzige gestalte verdwijnen naar de olmendreef toe. Hoe blond en zonnig was heur haar en hoe trots droeg zij haar hoofd. Dat is er geen die wild wordt bij een weerlicht, dacht hij.

En daar op de overkant op hem geroepen werd, maakte hij de boot los. Zij keek om, maar zag hem niet meer. Onder de hoge olmen ging zij verder, de hond Pollux achter haar.

Vol loslippigheid begroette haar tante Henriette. Zij was een dame die haar vijfenveertig jaar droeg met bevalligheid en niets ongebruikt liet om de sleet der jaren tegen te gaan. Haar gezet en mooi figuur was sierlijk in de wijduitzettende rok en het keurslijf dat voordeel bracht aan haar welige boezem.

Haar nieuwsgierigheid naar de gezondheid van haar broeder en de staat van haar vaderlijk huis was spoedig bevredigd. En toen zij deze plicht van beleefdheid had gekweten, weidde zij uit met driftige belangstelling over wat haar eigen leven vulde. De volgende avond was een klein maar, naar haar eigen woord, uitgelezen gezelschap bij haar te gast.

Zij zaten onder het licht dat in flonkering van regenboogkleuren weerkaatst werd in de kristallen sieraden van de kroonluchter. Daar waren een paar hoge ambtenaars van de kanselarij die collega's waren geweest van haar man zaliger, een paar officieren van het keizerlijke regiment der huzaren, en dames die de officieren gezelschap hielden, en daar was monsieur Grandjean en madame Valérie, die sedert korte tijd in de kringen van de hoofdstad waren opgedaagd. Gezeten tussen een beminnelijke oude heer met sierlijk gekrulde pruik en een ritmeester der keizerlijke huzaren, die van Calcken heette, hoorde Leda het nieuws over het leven in de hoofdstad dat weinig bewogen was in de ingeslapenheid van het seizoen. Er werd veel met halve woorden gesproken en de oogopslag zegde wat de woorden lieten vermoeden. Vooral de beide oude heren en tante Henriette wijdden zich aan dergelijke gesprekken. De ritmeester was eerder zwijgzaam; hij had een ernstig en voornaam gelaat en zijn beminnelijkheid tegenover zijn disgenoten was oprecht en zonder gezochtheid.

De donkere Hongaarse wijn had het gesprek losser gemaakt en monsieur Grandjean die hem zeer scheen te waarderen, genoot de gunst der attentie van tante Henriette. Bij het voordelige licht der kaarsen, met de lichte blos der opwinding, was een naglans van tanende schoonheid over haar gelaat gekomen. En de vreugde bekoorlijk te zijn en de blik der mannen naar zich toe te trekken, deed haar ogen glanzen. Toen zij, na het opheffen der tafel de verpozing van het kaartspel zochten, zat zij gelukkig met de twee oude heren en monsieur Grandjean en verloor, in ver-

strooid welbehagen, een paar kroonstukken die monsieur met nonchalant gebaar in ontvangst nam.

Madame Valérie die met Leda en de beide officieren de tweede kaarttafel uitmaakte, had een behoedzaam zwijgen bewaard. Zij had een fijngesneden, hartstochtelijk gelaat waarin de violetkleurige ogen een zonderling wisselend licht brachten. Zij was gekleed met die sobere kunst van vrouwen die weten wat aan hun lichaam past en haar blik droeg zonder schuchterheid de blikken van haar kaartgenoten. De officier die met haar de partij speelde, zag af en toe met bewondering naar haar verzorgde, bekoorlijke figuur en vergat daarbij op te merken met welke behendige routine zij met de kaarten omging.

Ritmeester van Calcken richtte zijn peinzende ogen naar de twee vrouwen. Hoe tegengestelde vormen de schoonheid kan aannemen. De blonde, nog kinderlijke frisheid en de schoonheid die door het leven het geluk der zinnen heeft gekend. En toen zij afscheid namen, zag hij diep in de klare ogen van Leda en een glimlach die weemoedig was kwam over zijn gelaat.

Tante Henriette was opgetogen over haar avond.

- En wat is uw indruk over monsieur Grandjean, vroeg zij.

Leda herinnerde zich een opgeschoten man met zwart haar en zwarte ogen die zowat vijfendertig jaar oud kon zijn. Meer kon zij er niet over zeggen.

- Ik heb nog nooit iemand zo behendig met de kaart weten omgaan, zei tante Henriette. En hij is zo vriendelijk, er is zo iets caressant in zijn ogen en in zijn manieren.

Zij zweeg en dacht een ogenblik na over de veroverende kwaliteiten van monsieur Grandjean.

- En wat denkt gij over Ritmeester van Calcken, vroeg zij.

- Het is een voorkomend mens die het u niet lastig maakt met overdreven attenties, antwoordde Leda.

Tante Henriette scheen maar half voldaan.

- Hij zal carrière maken indien hij zich behoorlijk in de

kanselarij wil laten inburgeren, zei ze. Dat is voordeliger en rustiger dan het soldatenleven.

Dan zag zij op het kartel dat het laat in de avond was en zij geeuwde onderdrukt.

- Tijd om naar bed te gaan, sprak zij.

De beide officieren gaven madame Valérie gezelschap tot aan haar kamers. Het was een lichte nacht en vanuit de lanen kwam de geur der bomen tot in de straten.

- Kent gij die madame Valérie, vroeg de jongere officier aan de ritmeester, zij scheen vertrouwd met de kaart, meer dan ik bij een vrouw ooit heb gezien. En hebt gij bemerkt welke ogen zij heeft.

Ritmeester van Calcken glimlachte.

- Zij is nog maar onlangs in Brussel aangekomen en toch heeft zij in sommige kringen een ruime bekendheid. Niemand weet juist te zeggen van waar zij komt maar velen weten waarom zij hier is.

De andere bleef staan.

- Kom, zei hij, 't is te mooi om reeds naar bed te gaan. Laat ons iets gaan drinken.

En zij zaten in een voorname kroeg waar officieren, nietsdoeners en vrouwen bij wijn en likeur de tijd doorbrachten.

- Zo'n heldere brandewijn doet goed na de wijn, zei de jongere officier.

De wijn was uitstekend, antwoordde van Calcken.

Toen zijn gezel het gesprek terugbracht op madame Valérie, legde de ritmeester zijn hand op de arm van de jonge man.

- Een gevaarlijke vrouw, zei hij, vooral voor knapen zoals gij. Men zegt dat zij in de hoge gunst staat van Karel van Lorreinen en dat zeer gestrenge heren van de kanselarij eerbiedig trachten bij haar in 't gevlij te komen. Anders weet men niet veel over haar; maar dat is reeds genoeg. Schoon is zij, een gevaarlijke schoonheid die spoedig naar het hoofd stijgt.

- Een favorite dus, zei de jonge officier alsof hij het heel natuurlijk vond. Hij stond nog in het begin van het leven maar meende dat het paste bij zijn staat een koele ervaring te laten blijken die hij niet bezat. En hij dacht aan de vrouw met de violette ogen; wondere ogen, dacht hij, zoals ik er nog nooit heb gezien.

De ritmeester knikte. Hij liet zijn ogen gaan over het gezelschap wiens luidruchtigheid gedempt scheen door de zwoele nacht. En ook hij dacht aan de vrouw met de zonderlinge schone ogen en wist hoe vrouwen zoals deze gemakkelijk bezit nemen van de zinnen van de man. En verder dacht hij aan het jonge meisje met de heldere ogen, zo blond, zo fris, zo helemaal anders. Maar hij sprak er niet over met zijn vriend.

- Vrouwen zoals madame Valérie, zei hij, brengen geluk aan weinigen en ongeluk aan zeer velen. Zij kunnen een voorspoedige carrière begunstigen zowel in de administratie als in het leger. Maar niet ieder verlangt steun van die zijde.

De jonge officier dacht na. Hij was niet berekenzuchtig van aard en was nog te jong om het spel der zinnen te gebruiken voor zijn ambitie.

- Dat laat ik over aan anderen, antwoordde hij. Ik ben soldaat en wil vooruitkomen door de kwaliteiten van de soldaat. Maar dat belet mij niet madame Valérie een zeer bekoorlijke vrouw te vinden.

Zijn ogen glansden. Is dat van de brandewijn of door madame Valérie, dacht de ritmeester.

- Vriend, zei hij, een vrouw zoals deze is alleen ongevaarlijk voor wie er zijn hart niet bij verliest. En gewoonlijk begint zo iets niet met het hart; maar ook het lichaam kan zo gans worden veroverd dat het leven door een vrouw wordt beheerst.

- Gij spreekt of gij reeds een oud man waart, glimlachte zijn vriend.

- Op dertig jaar kunt ge reeds een groot stuk van het leven in uw bezit hebben, was het antwoord.

En toen zij weggingen in de lauwe nacht waren hun gedachten bij de vrouw.

Er waren bloemen afgegeven van ritmeester van Calcken en monsieur Armand. Tante Henriette was gelukkig om allebei want in de twintig jaar intriges waaraan zij ijverig had meegeholpen was een van haar meestgeliefde bezigheden het makelen van huwelijken. En zij was verliefd geweest op al de jonge mannen die zij bij hun ‘affaire d'amour’ behulpzaam was geweest, met een beschermende, moederlijke verliefdheid. Dezelfde genegenheid had zij voor ritmeester van Calcken die een schone, ernstige man was.

Zij glimlachte over zichzelf toen zij eraan dacht hoe zij haar broer met het nieuws verrassen zou dat zij een schoonzoon voor hem had gevonden. Nog nooit was er iets mislukt in de huwelijksmakelijen die zij had begunstigd. Zij schreef dat toe aan haar doorzicht en de kennis van de mensen die zij samenbracht.

- Dat is lief van de ritmeester, zei ze, toen zij de bloemen gaf aan Leda; het is iemand met een zeer kies gevoel en als hij wil zal hij carrière maken.

‘Carrière maken’ kwam veelvuldig voor in de gesprekken van tante Henriette. Het behoorde bij de gedachtengang die als middelpunt de kanselarij en de intriges rond de hofhouding van de goeverneur had. Het was trouwens steeds een argument van hoge waarde geweest bij het inleiden van huwelijkskandidaten.

- En heeft monsieur Armand ook carrière gemaakt, vroeg Leda.

Tante Henriette bloosde en zette een vroom gezicht:

- O, zei ze, dat is wat anders, monsieur Armand is noch ambtenaar noch officier, en ik geloof dat hij ruime middelen van bestaan heeft. Het is een zeer hoffelijk en voorkomend man.

En toen ritmeester van Calcken op bezoek kwam en zij een ogenblik met hem alleen had gesproken, glansden haar ogen vol opwinding. Zij liet de dag voorbijgaan en 's avonds toen zij alleen met Leda naar het leven van de straat zat te kijken, zei ze plots:

- Ritmeester van Calcken heeft mij over u gesproken.

Het jonge meisje keek op. In de schemerige kamer was de blos niet zichtbaar die plots over haar gelaat schoot.

Zij wist waarover het ging. Zo argeloos is een meisje niet dat haar opleiding in een voorname school van nonnen heeft gekregen; dromen zonder vaste gestalte en gesprekken ondereen met de troebelheid van gissingen en verbeeldingen. Maar het had haar steeds veraf geschenen. En nu zij plots tot deze werkelijkheid was geroepen, voelde zij er geen vreugde om.

Tante Henriette wachtte een poos alsof zij haar woorden overdacht.

- Ritmeester van Calcken is zeer met u ingenomen, sprak zij; en hij spreekt niet lichtzinnig want hij is ernstig en weet wat het leven is. En ik weet dat hij een toekomst voor zich heeft, het meest nog op de kanselarij waar ik steeds zeer goede betrekkingen heb onderhouden. Hij schijnt echter weinig lust te voelen voor een administratieve of diplomatieke carrière. Maar ook in het leger kan hij vooruit komen want hij heeft grote gaven als officier. Wat mij betreft, ik zou niets liever wensen; ik ben toch in zeker opzicht verantwoordelijk voor u.

Het jonge meisje antwoordde aarzelend:

- Tante Henriette, ik heb daar niet over nagedacht, en ik heb ook ritmeester van Calcken niet met dergelijke ogen bekeken.

De oudere dame glimlachte vergoelijkend.

- Zeker, lief kind, het komt u vreemd voor zo onmiddellijk voor de huwelijkskans gesteld te worden nog voor gij uw entrée dans le monde hebt gedaan. Weinig meisjes hebben dat voorrecht. Maar te jong zijt gij niet, achttien jaar is een uitgelezen leeftijd. Toen ik...

En tante Henriette vertelde, met de nasmaak van gelukkige uren op de lippen, van haar jonge-meisjestijd. Zo ging zij erin op dat zij haast vergeten had dat het hier niet om haar ging. Leda luisterde, maar zij kon de vreugde niet delen die tante Henriette uit haar herinneringen wilde verwekken. En toen de oudere dame uitgepraat was, bleef zij zwijgend zitten en de stilte die op het gebabbel volgde was onaangenaam voor beiden.

- Gij moet hem nu leren kennen, hervatte ten slotte de tante, gij moet elkaar leren kennen; waar aan beide zijden genegenheid is gaat dat vlug. En daar gij nog jong en zonder ervaring zijt, zal ik u hierbij behulpzaam zijn.

En Leda en ritmeester van Calcken ontmoetten elkaar in beleefd gesprek. Het was alsof hij zich schuchter voelde in de aanwezigheid van dit frisse, blonde meisje dat zo natuurlijk bevallig was en wier ogen hem zo eerlijk aankeken. Zij was opgeruimd en vriendelijk en scheen genoegen te vinden in zijn gezelschap. Maar hij vond in haar blik niet dat licht dat vele woorden overbodig maakt. Hij zegde haar dan ook niet meer dan wat de hoofse galanterie niet te buiten ging, hoezeer zijn hart hem ook een andere taal had ingegeven.

Tegen het verlangen in van tante Henriette vertrok Leda kort daarop. Zij was vrolijk in 't vooruitzicht van de thuis en toen het rijtuig door de zomervelden reed juichte haar hart.

Ritmeester van Calcken had haar een eindweegs begeleid. Zij zag zijn flinke gestalte, hij was een zadelvast ruiter. En de ogen waarmee hij haar aankeek waren teder en weemoedig.

Zij wuifde hem na. Hij hield zijn paard stil en stak groetend de hand op. En traagzaam reed hij terug naar de hoofdstad.

Madame Valérie kwam uit het gebouw der kanselarij. En toen zij de trap afdaalde en naar haar rijtuig toe wilde, stapte ritmeester van Calcken terzij om voor haar plaats te maken. Hij boog en wilde haar laten voorbijgaan. Maar zij hield stil en haar

gelaat dat strak en onverschillig stond helderde op. Zij vroeg glimlachend:
- Zijt gij haastig, mijnheer de ritmeester.
Hij was niet haastig; wat hij hier te verrichten had duldde uitstel.
Wees dan zo vriendelijk mijn gezelschap voor lief te nemen, zei ze. Mijn rijtuig staat voor en doe mij het genoegen mee in te stappen; tenminste indien gij mijn gezelschap niet te kompromittant vindt.
- Oh! zei hij afwerend.
Haar kamers waren ruim en weelderig; een beetje overladen, vond de ritmeester. Maar zij gaven niet de indruk dat hier een courtisane woonde.
Madame Valérie schikte haar hooggekapte haar voor de spiegel, mooi bruin haar dat zij met lange, bleke vingers streelde.
En zij zaten bij een glas morgenwijn en de een dacht hoe de andere was.
- Ik ben blij dat ik u ontmoet heb, sprak zij, ik hou van soldaten en de kring van de mensen uit goevernement en kanselarij geeft mij steeds de indruk van oudbakken brood. En ik meen dat gij meer soldaat dan ambtenaar zijt.
Ritmeester van Calcken glimlachte.
- Ik weet op de duur zelf niet goed meer wat ik ben, antwoordde hij; een officier die uit de zorgen van het wapenbedrijf ontheven is, voelt zich als een vis uit het water. Ik verlang dan ook niet beter dan hier uit Brussel weg te komen en mijn huzaren terug te zien.
Madame Valérie keek hem onderzoekend aan.
- Ik ken meer dan één officier, sprak zij, die met u zou willen ruilen.
De ritmeester schudde het hoofd:
- Ieder verlangt te leven volgens zijn aard en mijn verlangen

gaat niet naar het leven van schijn en intriges dat overal samengaat met een hofhouding.

Zij lachte.

- Gij spreekt tenminste oprecht, zei ze, maar de meesten die in die kringen verkeren, zouden moeilijk daarbuiten kunnen wennen. En vooral de vrouwen die met hun glimlach strijden voor een macht van korte duur. Maar ook deze strijd heeft zijn bekoring.

- En wat is de overwinning, vroeg hij.

Zij keek naar een mooi Venetiaans spiegeltje dat de schijn van de zon opving.

- Een andere vrouw verdringen is het genot van de vrouwen die gij hier ziet, antwoordde zij. En niet alleen van vrouwen die leven van de gunst van het hof maar ook van anderen die toch zonder dat een weelderig bestaan kunnen leiden. Hier geschiedt alles meer uit trots dan uit liefde.

- En gij zelf, vroeg hij verder.

Zij haalde de schouders op.

- Ik ? antwoordde zij, ik tel niet mee in het spel der intrige hoewel ik de carrière van meer dan één kan maken of breken. Trouwens, ik kom en verdwijn want in een kring zoals deze slijt alles snel weg. En binnen een paar jaren ben ik een oude vrouw.

Hij zag haar aan. De sporen van het leven waren nauwelijks merkbaar op haar gelaat. En die wondere ogen onder het bruine haar gaven haar iets triomferends. Hij dacht hoe een vrouw als zij de man kon binden, ook al versterft de gloed van de jeugd; bedreven courtisanes wisten hun heerschappij ver over die leeftijd te rekken en hun plaats te verstevigen door jaren van bekendheid met de geheimen van het politieke spel.

Zij lachte hem toe met een glimlach waarin vertrouwelijkheid en weemoed lag.

- Dat zegt men tenminste van mij, sprak zij verder, dat moet u ter ore zijn gekomen.

Hij overdacht wat hij van haar vernomen had; dat zij een courtisane was die in hoge gunst stond maar bescheiden van die gunst genoot. En iemand die ze had gezien, kon niet vergeten dat hij ze ontmoet had. Zij was een trotse figuur, maar zij miste het uitdagende dat opzichtige schoonheid vaak vergezelt. Geen mens zou van haar hebben gezegd dat zij de jaren van het verval nabij was. Vijfentwintig, zesentwintig jaar?

- Een vrouw zoals gij zal steeds de macht van haar aantrekkelijkheid weten te bewaren, antwoordde hij.

- Ik dank u, zei ze, een vrouw hoort zoiets graag van de lippen van een man als gij. Gij weet wat mijn positie is hier?

Hij knikte.

- Ik wil u dan ook niet beledigen met u te zeggen dat ik graag alles zal doen wat ik kan om u en uw carrière behulpzaam te zijn. Maar ik mag u toch zeggen dat gij steeds in mij een trouwe vriendin zult vinden.

Hij zag de wondere glans van haar ogen op zich gevestigd.

VIII

Leda had een doek geslagen over heur haar, want over de landweg hing als een fijn gordijn van stof; zij had de gedwongenheid van de stad afgelegd en keek met vreugde naar het land dat stil en aandachtig naar de zon lag te luisteren. Zij was gelukkig in die grote heldere vreugde die in de geest iedere vastheid van de gedachte wegneemt en het lichaam rusten laat in de voldaanheid der zinnen. Zo gleed het land voorbij met zongebrande korenvelden en koele plekken van bomen.

En toen zij dichter bij huis kwam, overdacht zij de dagen die zij bij tante Henriette had doorgebracht en haar gepeins bleef stilstaan bij de ritmeester. Zij had niet dat gevoel van scheiding dat weemoedig maakt en zijn troost zoekt in de verwachting van het weerzien. Zij had een gevoel van opgewekte nieuwsgierigheid; het beeld van de man was door de oudere dame in haar leven gebracht en hoe onverschillig zij ook bleef voor de raadgevingen van haar tante, toch was voor de eerste maal in haar geest de verbeelding gekomen van het samen zijn met een man. Zij was oprecht en kuis gebleven en wat zij uit de gesprekken van meer bedreven gezellinnen had onthouden, was het vage en dromerig verlangen zonder ongeduld; zonder het vaste beeld van een man. Voor het eerst werd thans een stem, een gelaat, de blik van ogen aan dat onbestemde verbonden. En zij was er niet blijde om.

In de olmendreef voelde zij de donkere koelte als een welkom

van thuis. En de heer de Hovel verborg haar niet dat zij hem ontbroken had. Bij het open raam in de verkoeling van de avond zaten zij en genoten van de drank die zijn frisheid uit de schemerige diepte van de kelder bracht.

De heer de Hovel was niet nieuwsgierig naar de gebeurtenissen van de hoofdstad. Al de namen waren hem vreemd en wat zij deden of dachten lag buiten de sfeer van zijn leven. Maar Leda vertelde over de mensen die zij ontmoet had en zij vertelde met zo een ongekunstelde zekerheid van het detail dat haar vader er met voldoening naar luisterde. Hij glimlachte toen hij het beeld van zijn zuster uit haar woorden voor zich zag en vroeg haar uit over monsieur Grandjean, madame Valérie, de ritmeester en de oude heren van de kanselarij. Het was lang geleden dat hij zoveel belangstelling voor de wereld daarbuiten had getoond. Maar over de plannen die tante Henriette voor haar toekomst had uitgedacht sprak het meisje niet.

En toen zij alleen was op haar kamer staarde zij over de weiden weg, waar de rivier haar kalme gang ging door de stilte. Zij dacht aan de veerman die nu alleen zat in het kleine huis achter de dijk. Zij zou het willen zien hebben hoe hij zat te lezen in zijn boek. En voor haar geest kwam zijn gezond, schoon gelaat met de grijze ogen en heel zijn rijzige, lenige gestalte. Dat zou een mooie soldaat zijn, dacht zij. En zij trachtte zich voor te stellen hoe hij er uitzien zou, in de dolman die het middel omsluit als een keurslijf en met de hoge zwarte laarzen. En of tante Henriette dan niet zou zeggen: ‘Leda, wat denkt gij van ritmeester...’ Dan dacht zij er plots aan dat zij niet eens zijn naam wist. Maar vooraleer in te slapen keerden haar gedachten weer naar de veerman zoals hij was, stevig en flink geschoord tegen de riemslag in en kijkend over het water heen met verre blik alsof hij daar iets zag dat hem rustig en tevreden maakte.

En de volgende avond, voor de schemering inviel, ging zij naar de rivier toe. Twee honden waren nu bij haar, de grote jachthond

Pollux en de kleine jachthond Castor. Het was alsof naar hetzelfde model een groot en een klein eksemplaar van jachthond was gemaakt; hun oren bengelden naar de zelfde wiegelende maat op hun looppas en hun ogen stonden even verwachtend en trouw, even helder-bruin, als zij goedmoedig naar het meisje opkeken. Was niet Leda, de schone geliefde van Jupiter, de moeder van de tweelingbroeders Castor en Pollux? Zo dacht glimlachend de heer de Hovel toen hij ze nakeek tot zij in het duister van de olmendreef werden opgenomen.

Zij hoorde, tussen de riemslagen door, hoe hij zong, gedempt en gedachteloos, en toen hij aanlegde en zijn boot meerde, liepen de honden snuffelend naar de veerdam toe. Hij liet zijn handen gaan over hun glanzende oren en keek haar vriendelijk verrast aan.

- Reeds terug uit de stad, freule, vroeg hij.

- O ja, zei ze, ik ben niet geboren voor de stad. Alles is er muf, de lucht en de mensen. Het is alsof alles hier frisser en schoner is geworden tijdens de dagen van mijn afwezigheid.

Hier verandert niets, antwoordde hij. Waar water en bossen zijn, blijft de wereld zoals zij was. Maar ik zou toch die grote stad eens willen zien, er blijven zou ik niet willen; ik geloof dat ik nergens elders zou kunnen leven dan hier.

Zij knikte goedkeurend.

Daar zijn uniformen en toiletten, vertelde zij, en oude heren die spreken over het lot van de wereld, och God, wat er daar gepraat wordt. En er zijn daar officieren die nooit op 't slagveld zijn geweest.

- Zo, vroeg hij, dat begrijp ik niet.

- Zeg, veerman, zoudt gij geen officier willen zijn?

- Daar heb ik nooit aan gedacht, antwoordde hij, maar nu ge 't zegt moet een officier wel een stuk van de wereld kunnen

zien. Dat heeft mij somtijds voor de geest gestaan, vroeger, toen ik jonger was!

Zij keek hem verbaasd aan.

- Jonger, vroeg zij, hoe oud zijt ge dan wel?

Hij keek ernstig en zei:

- Vijfentwintig, en op die jaren heeft men al wat van het leven gezien.

Zij lachte onbedwongen. Een stuk van het leven zien, hier tussen weide en akkerland waar iedere dag van het jaar dezelfde was met dezelfde mensen. Maar hij keek zo ernstig, dat zij vroeg:

- Aan het leven hier is toch niets te kennen, dat is klaar en effen alsof het op uw handpalm lag.

Hij keek naar het water en dacht aan de vele verborgenheden van elk leven en antwoordde niet.

Zij kwam de dijk af en ging op de bank voor het huisje zitten, de honden naast haar. Hij kwam langzaam achter en bleef aan de deur staan. Hij keek neer op het helder blonde hoofd en de blanke hals en het was alsof hij de frisheid van haar jong, flink lichaam inademde. En hij hurkte neer bij de kleine hond Castor en nam zijn kop tussen beide handen.

- Wat een mooie ogen kan een hond toch hebben, zei hij, kijk eens hoe eerlijk die zijn.

De grote hond stond recht en kwam kwispelstaartend tot bij hem. Leda zag het aan hoe de veerman de beide honden over de opgeheven kop streelde.

- Dat zijn Castor en Pollux, zei ze, dat waren tweelingbroeders in de Oudheid en hun moeder heette Leda.

Hij richtte zich op.

- Ik ben een ongeleerd mens, zei hij, dat ik van al deze zaken niets afweet.

- O, zegde zij, weinige mensen kennen deze dingen en hechten er belang aan, maar vader brengt zijn leven door met de dichters en de goden van de Oudheid en hij is blij als hij zo'n

naam eens mag vernoemen, al was het maar bij een hond of een paard. Mijn paard heet Icarus.

- Het is een mooi dier, zei hij, het is net zilver en goud als de zon erop zit. En paardrijden moet een groot genot zijn.

Zij knikte. Ja, alles komt u dan tegemoet, het gras dat onder u wegglijdt in donker gezoef en de bomen die de koelte van hun bladeren u tegenzenden; en de wind fluit door uw haar en 't is alsof de zon niet langer onbeweeglijk stond. O ja, paardrijden is een groot genot en het is zo schoon de trotse kop van het paard te zien, zo edel in zijn kracht, en de warme geur van het dier te ruiken doorheen de geuren van aarde en groen.

Zij stond op, de beide honden keken haar verwachtend aan.

En daar zij, op de dijk staande, naar het water keek, zei ze:

- Veerman, hier is zoveel dat het leven gelukkig kan maken. Wat is dat een mooie rivier, het water schijnt zwaar en vuil, maar als ge er uw hand in steekt merkt gij daar niets van.

- Vuil is het water niet, zei de veerman, het zand dat erin ronddwarrelt is niet vuil. Er wordt geen slijk in opgewoeld, het is alsof de rivier steeds zichzelf was. Als ge erin zwemt kleeft er geen greintje zand of vuil aan uw lichaam.

Zij keek naar het water dat traag voorbijschoof, grijs door de avondhemel in zijn donkere gang.

- O ja, zei ze, hier moet het goed zijn om te zwemmen. Ik houd zo van zwemmen en de vijver is koel en helder, maar ik ben te vlug rondgezwommen; ik zou hier in de rivier willen zwemmen, het is hier ruim en schoon.

Hij kreeg een blos door de gebruinde kleur van zijn gelaat. Nu zag hij ze voor zich, het jonge, schone lichaam in de glorie van water en zon. En hij sprak niet.

- Morgen kom ik zwemmen, zei ze beslist, tenminste als het mooi weer is.

Hij keek naar de lucht.

- Het weer is vast en schoon, zei hij, maar om in de rivier te

zwemmen moet ge vóór de zon op zijn. Want als de dag aan de lucht is, staan de eerste mensen aan de overzet.

Zij knikte.

- Geen mens zal zo vroeg op zijn als ik, zei ze.

Hij zag ze gaan door de weiden, recht en flink en het lange, gouden haar als een bleke doek over haar hoofd. En toen hij naar de rivier keek, was het hem alsof hij haar beeld zag in de zware rimpeling van het water. Hij ging op de bank zitten en zag in het zand de sporen van haar smalle schoentjes. En hij dacht aan vele dingen.

Hij stond op toen het grauw van de nacht nog in de hemel hing. Ik zal buiten komen als zij weg is, had hij tot zichzelf gezegd. En hij bereidde zijn vroege morgenmaal bij het licht van de lamp.

Toen klopte zij op het venster.

Hij zag ze staan in het halve licht van de vroegte.

- Hier ben ik, veerman, zei ze. Maar het water schijnt me zo grauw. Ik weet niet wat ik zal doen.

- Het wordt stilaan lichter, zei hij, en over tien minuten is het klaar genoeg. Indien gij zolang wilt wachten, kunt gij binnenkomen. Zij scheen te aarzelen.

- Ik zal toch maar gaan, zei ze. Maar veerman, zwemt gij niet?

Er klonk iets als de angst van een kind in haar stem, alsof zij bang was alleen in de duistere rivier.

Hij keek haar verrast aan. Zij keek hem hoopvol in zijn ogen, en hij knikte.

- Ja, ik kom, zei hij. Leg uw kleren maar in de boot.

- Dat zal vlug gedaan zijn, lachte zij gerustgesteld.

Hij doofde het vuur waarboven de melk hing en blies de lamp uit.

Toen hij buiten kwam, een zwarte lendendoek om zijn middel, hoorde hij het bewegen van het water in het midden van de rivier.

In de eerste siddering van het water over zijn lichaam schoot een frisse kracht door hem en hij zwom gemakkelijk en lenig haar tegemoet.

- Het water is goed, proestte zij.

Hij zag de blanke schemer van hals en dijen boven het grauwe water. En rondom hen lag de wereld in de afwachtende stilte van het ontwaken. Alleen het geruis van het water vulde hun hoofd en de weelde van hun lichaam in de sterkende koelte van de rivier gaf hun de overmoed van hen die zich overweldigd voelen door de krachten van de jeugd.

Zij zwom naar de overkant en kroop tegen de veerdam op. Daar richtte zij zich op en stond, groot en slank, in het rode zwempak dat haar omvatte van de borst tot de dijen. Zij keek over het land en de rivier waar alles klaarder werd en toen zij zag hoe hij, zachtjes drijvend, haar aankeek, sprong zij weer in het water.

Voor haar zwom hij, de lengte van de rivier in. Zij zag zijn schouders en armen, sierlijk en sterk, en bij pozen de vaste rug. En toen hij zich omwentelde en op de rug zwom, dacht zij, bij het zicht van zijn brede, volle borst: ‘zou hij helemaal naakt zijn’ en zij hield een ogenblik stil en haar hart klopte vlugger. Toen zwom zij hem na. Hij bewoog zich met trage, gemakkelijke slag; zij haalde hem in en toen zij naast hem was, duikelde zij en wilde onder hem door. Maar toen hij haar hoofd tegen zijn arm voelde, greep hij verrast naar haar. Eén ogenblik maar voelde hij de lauwheid van haar lichaam, toen zwom hij verder.

En daar gleed het licht van de morgen over de wereld; het nam het geheimzinnige weg dat zij gevoeld hadden in elkaars aanwezigheid, de zoete verborgenheid in de schemering van water en nacht. Zij staarden naar het ontglooien van het oosten; alles was zo stil, zo vol aandacht in de verwachting van het nieuwe licht en over de bomen ging de morgenwind, nauwelijks hoorbaar door hun kruinen.

Een oranje schijn lag over de rivier; hij zag hoe haar gelaat en haar armen verheerlijkt werden door de rozige glans; zij lachte hem toe en in de uitgelatenheid die de weelde van het water geeft, gooide zij water naar hem. Hij dacht niet langer aan de freule de Hovel; hij was overweldigd door de dronkenschap van het licht en de zuivere kracht van het water en stoeiend greep hij haar voet en trok ze naar onder. Spartelend omvatte zij hem en als verliefde kinderen grepen zij naar elkaar. Niets anders sprak in hen dan de wildheid van de jeugd en de vreugde van deze morgen.

En plots klonk de kreet van een vogel over het water. Dat brak de hoge stilte die hen omgaf als een droom. Hij keek op en zag de dag over de aarde en alle dingen verrijzend in de klaarte.

- Het is dag, zei hij, de mensen zullen gaan komen.

Dan stond het hun duidelijk voor ogen hoe dat alles als een verboden genot was geweest dat ver van de mensen moet worden gehouden. Zij zwommen als met tegenzin terug naar de veerdam. Toen zag zij hem staan in de boot, met de zwarte lendendoek op de krachtige jonge naaktheid van zijn lichaam. En hij keek haar na toen zij met mantel en handdoek naar het huisje toetrad. Hoe schoon zij ging in de lichte beweging van haar heupen.

Hij zat in de boot, rillend in de frisse morgen. En toen zij buiten kwam, gehuld in de lange mantel, hoorde hij ze roepen:

- Veerman, ik ben weg.

Toen kwam hij uit de boot en zag hoe zij vlug het pad opstapte naar de olmendreef. Hij bleef haar een ogenblik nakijken; dan ging hij binnen.

Op de heldere tichelvloer waren de natte vlekken van haar zwempak. En terwijl hij daarnaar keek, kwam haar beeld hem voor de ogen zoals hij ze gezien had, die voormiddag aan de vijver. Maar veel duidelijker en van dichterbij. Zij stond nu zo klaar getekend voor hem, zijn armen hadden ze omvat.

Toen de eerste mensen in de boot kwamen, vielen zijn ogen op het water dat zij mee van uit de rivier hadden gebracht, en

alles werd opnieuw levendig voor hem. Nu is de droom voorbij, dacht hij.

Hij had nooit aan de freule gedacht zoals een man denkt aan een vrouw die in hem het verlangen naar de omhelzing verwekt. Zelfs niet toen hij, verscholen in het lommer, haar eenzame en kuise naaktheid had gezien. Hij had ze graag om haar lieftalligheid en haar eenvoud; zij was met hem niet de freule, maar het meisje dat vertrouwvol en vriendelijk is. Nu had hij de vrouw in haar gezien, schoon in haar blonde jeugd en met een lichaam dat fris was als de morgen.

Freule de Hovel dacht hij. En hij zag zich staan, de veerman, en hij zei bij zichzelf: Veerman, reik niet naar de zon. Toen schudde hij, als in verwondering, het hoofd en keek uit naar de olmendreef waarachter het grote huis stond.

En toen hij, over de middag, naar het dorp voer, ging hij binnen bij de oude koster die hem de wijsheid van de boeken had bijgebracht. Die ging nu met licht gebogen rug onder de tabak-kleurige jas en was steeds dankbaar om de kleine profijten die elk bezoek van de veerman meebracht.

- Ah, de boeken zijn uitgestudeerd, zei hij tevreden, kennis is wijsheid en wijsheid is het geluk van het leven.

De veerman glimlachte.

- Koster, zei hij, nu moet ik iets biezonders hebben; zo een boek waarin te lezen staat over de goden van de Oudheid.

De koster kneep de lippen samen.

- De goden van de Oudheid, zegde hij peinzend. Dat zijn schone verhalen maar niet steeds stichtend voor een kristenmens. Iedereen mag zo iets niet in zijn handen krijgen en daarom is het misschien goed dat niet vele mensen kunnen lezen. Maar gij zijt een man van kennis en belezenheid.

Hij ging naar een plank waar boeken stonden in bonte verscheidenheid, in-folio's en heel kleine, bijna vierkante boekjes.

Hij nam er een uit, bruin met vergulde krullen op de rug, en sloeg het eerbiedig open.

- Hier, zei hij, is de 'Olympos oft den Hof der Goden' en er is een vervolg bij: 'Den Berg Parnassus oft het Gastmael der Poeeten'. Wie dat heeft uitgelezen weet alles van de godenhemel der Oudheid.

In de namiddag las de veerman in de 'Olympos'. Soms keek hij op uit zijn boek en zag witte wolken trekken over de rivier en als hij naar de verre weiden keek met het stil grazende vee en de lijn van de populieren, ver weg in de hovingen, was het hem of dit alles was vervuld van het geheimzinnige leven dat uit het boek in zijn geest was te voorschijn getreden.

Hij las van Jupiter, de opperste god, die door zijn vruchtbare omhelzing een hele hemel had bevolkt en van de schone godinnen die hij had liefgehad, Juno, de malse van leden, Leto die moeder werd van Apollo en Diana, de felle in drift naar het wild; van Ganymedes die door Jupiters adelaar van de aarde naar de Olympos werd opgevoerd en er de wijn schonk bij het eeuwige feest der goden. En Venus die Cupido baarde, de speelse minnegod, de tragische Prometheus die het vuur bracht op aarde; Bacchus, vurig door wijn en zang, met zijn bokspotige saters die de schonen bespieden, door slaap overvallen in het geurige lommer, gunstig voor het minnekozen; Icarus die gevleugeld op wilde naar de zon en Leda, o ja, Leda, de blanke zwaangodin, moeder van Pollux en Castor die als schitterende tweelingsterren vereeuwigd staan aan het firmament.

Leda, de zwaangodin. Zo kon hij haar zich voorstellen; de schone zwaan in de zonnige vijver, spelend in licht en schaduw. Hij zou nooit anders meer kunnen denken aan haar. En het goddelijke van heel dit bedrijf waarover hij las, van vruchtbaarheid en verpozing, en de aarde daaronder vervuld van spel en drift, maakten zijn wereld schoner. Waar hij rondom zich keek, over

de weiden heen, naar de akkers en het bos, en over de rivier waar een zelfde land zich met eender aangezicht vertoonde, steeg uit vele eeuwen op het veelvuldige en goddelijke leven der dingen.

IX

Door Leda's gedachten ging, als op het trage ritme van de rivier, de herinnering aan deze morgen. Zij lag te bed; de lichten waren gedoofd, het huis rondom haar was rustig en ingenomen door de vele kleine geluiden van de nacht. En door het openstaande venster schitterde de verre glans van de sterren. Zij lag met de ogen gesloten maar de slaap was niet in haar. En smartelijk en gelukkig brandde het verlangen van haar ontwaakte zinnen.

De voorstellingen en verwachtingen die zij als ontluikend meisje had gekend en de beelden die gesprekken met gezellinnen in haar hadden geroepen, hadden in haar nooit het nieuwsgierige ongeduld gewekt dat man en vrouw drijft naar de openbaring der levensdrift. Haar gezond en rustig bloed wachtte kalm de tijd af waarop zij in de armen van een man tot vrouw zou worden. En de woorden van tante Henriette die nader tot haar hadden gebracht de geheimen der huwelijksvreugde, hadden haar innerlijk niet gestoord.

Maar deze morgen, toen het licht over de wereld kwam en zij baadde in de wellust die het strelende water aan het lichaam geeft en de hand van de man op haar borst voelde en daarna in speelse stoeien zijn lichaam voelde tegen het hare en haar dijen in zijn greep, had zij voor het eerst gesidderd in de bewuste drift van het lichaam. En alles herleefde zij, de rillende koelheid van het water, en wat zij zag van hem, in het spel tussen lichaam en water, was

schoon en kuis en sprak van de overmoedige vreugde der jeugd. Stilaan week dan de schemer en in het alles overgulpende licht van de nieuwe zon hadden hun lichamen de glans van water en licht gekregen.

Onrustig overdacht zij het spel dat zij hadden gevoerd en zag voor haar ogen de veerman die was als een jonge god. Een lied van water en verlangen ruiste door haar. En zij sprak tot zichzelf: het mag toch niet, maar aanhoudend kwam weer over haar het verlangen van haar prille lichaam.

Eindelijk sliep zij in. Toen zij wakker werd, scheen de zon in haar kamer en de koelte van de ochtend drong tot haar door. Tegen haar gewoonte in bleef zij liggen in het lome genot van het bed. En toen zij was opgestaan en het water de loomheid van haar wegnam, was het alsof niets in haar leven was veranderd.

Zoals elke morgen keek zij over het land dat haar steeds een onverminderde vreugde schonk. Iets als zacht heimwee kwam op in haar toen zij heel in de verte de dijk zag. En toen zij de hovingen inging en ging neerzitten aan de vijver, in de gelukkige weemoed van iets dat schoon en voorbij is, kwam alles weer voor haar staan.

In het stilstromende water van de vijver waarin de beek haar heldere koelheid uitgoot, zag zij de beelden waaraan zij niet ontkomen kon. En tevens gingen haar gedachten naar ritmeester van Calcken met zijn ernstig en mannelijk gezicht dat haar uit trouwe ogen had aangestaard. Nu wist zij dat zij nooit naar hem zou toegaan zoals de verlangende bruid naar de kus van de bruidegom. En, och god, die andere man was toch een veerman.

Dat was een pijnlijke gedachte en, languit liggend in het gras, sloot zij de ogen en trachtte niet meer te denken. Het ruisend gerimpel van het water was om haar en het fluisterende geheim der bomen. Plots uitbrekend was er een geschater van vogels en dan werd alles weer stil. En de rust kwam over haar.

Zij vermeed de rivier en de veerman. Veel verlangens dreven er

haar heen, maar het was alsof haar hart zou stilstaan bij zijn eerste woord en zijn eerste blik. Zij had bij zichzelf gezegd: misschien denkt hij daar helemaal niet aan, maar toch was het alsof hij haar bezien zou met de ogen die op die morgen haar hadden aangestaard.

En dagen gingen voorbij, tot de oogsten hun rijpheid nabij waren.

In de vooravonden, als de koelte opsteeg uit het weiland, bracht zij het paard Icarus buiten en joeg over de weiden, naar het bos heen. Daar liet zij het stappen en haar gedachten lieten haar niet los.

Nu is het weer het uur dat het begin der avondstilte voorafgaat. Zij rijdt het bos in, gemakkelijk zittend op het smalle Engelse zadel, want zij rijdt als een man en de zacht plooiende rijlaarsjes omvatten haar kuiten en de heupen staan getekend in de grijze lakense rijbroek. Zij wrijft het jonge blonde haar weg dat haar over het voorhoofd was geschokt. De tred van het paard klinkt dof over het pad, alle leven is verdoft onder de bomen en het licht dat tussen de stammen valt heeft zijn klaarheid verloren en is dik en troebel - ‘als het water van de rivier,’ denkt zij.

En uit een zijpad komt hij naar haar toegestapt. Zij ziet hoe hij verrast stilstaat en houdt het paard in. Zij zien elkaar aan en zwijgen. En beiden denken zij hetzelfde: wat de andere nu denken moet.

Dan komt hij naar haar toe en legt de hand op de nek van het paard:

- Icarus, zegt hij, de gevleugelde.

Zij glimlacht bevrijd. Zij is hem dankbaar.

- Weet gij dat ook van Icarus, vraagt zij.

Hij knikt en is tevreden.

- O ja, zegt hij, het is een schone legende, maar niet zo schoon als die van Leda, de zwaangodin.

Zij denkt: ‘Is dat een veerman’ en zij ziet hem een ogenblik aan; zijn ogen zijn grijs en helder, verstandig zijn zij en zijn gelaat is als dat van een jonge god, helder en gemaakt naar het beeld van de jeugdige Apollo dat zij eens heeft gezien in een boek van haar vader.

Zij zucht en antwoordt hem:

- Maar Icarus was geen paard.

Hij glimlacht:

- Neen, het was een jonge dwaas die met zijn vleugels naar de zon wilde. Maar de zon was te hoog en door haar gloed smolt de was die de vleugels aan zijn lichaam hechtte; toen begroef hem het water. En de wereld wist het niet. Heb ik het niet goed geleerd?

En weer dacht zij: ‘Kan dat een veerman zijn.’ Zou hij meer bedoelen dan de betekenis van de edele legende?

Er kwam een blijdschap in haar, zij wist niet waarom, maar veel waaraan zij getwijfeld had was goedgemaakt. Zijn gezicht stond open en eerlijk en zag op naar haar.

- Het moet wel schoon zijn om paard te rijden, zei hij nadenkend, het moet het gevoel geven van meesterschap over alles waar gij voorbij rijdt.

Plots lachte zij vrolijk op.

- Probeer eens, veerman.

Zij gleed uit het zadel en stond naast hem. Zo anders was zij in dat vreemde pak; zij was bijna zo groot als hij, haar heupen haast op de hoogte van de zijne. Maar haar gelaat met de blauwe ogen en het blonde haar, bleek in het geteemste licht van het bos, was zoals hij het gezien had in ogenblikken die hij nooit zou vergeten.

Hij aarzelde en keek onthutst naar het paard.

- Deze Icarus verlaat de aarde niet, zei ze.

- Maar ik kan het niet, ik heb het nooit gedaan, antwoordde hij verlegen.

Zij gaf geen antwoord maar lengde de riemen van de stijgbeugels uit.
- Dat is naar uw maat, zei ze, en nu, hop, en alsof zij twijfelde aan het woord, en nu hop, veerman.

Hij zat met rechte rug, het hoofd enigszins voorover gebogen, dat vereist het paard, en het kwam haar voor dat hij ervoor geboren was. Maar onwennig lagen de teugels in zijn handen. En toen stapte het paard het pad op en nog voor het aan de bocht was, was het in een lange draf geraakt. Zij keek hem na tot het bos hem had opgenomen.

Met de rug tegen een boom zat zij, en boorde de hakken van haar laarsjes in het mos. Eiken en berken groeiden er vrij, buiten de tucht van de mens. Zij liet het hoofd rusten tegen de stam en wenste dat zij zo mocht blijven, vervuld van de vrede die haar omgaf.

'Icarus,' dacht zij. Had hij op wat meer gezinspeeld dan op het verhaal van de zoeker naar de zon? Er was in hem een fijnzinnigheid die haar verbijsterde en aanlokte. Hij was een heer die als veerman liefhebberde, anders kon het niet; zijn lichaam had niet de grove kracht van hen die geboren zijn uit geslachten van spitters en ploegers.

Hij reed door het bos, de knieën klemmend om het paard, stouter omdat geen mens hem bespiedde. Er kwam een gevoel in hem dat hij nog nooit had gekend, het was alsof hij uit was op verovering, stoutmoedig en vol nieuwe kracht. Hij hield het paard stil; het was mak en gehoorzaam, en in bedaarde gang reed hij terug waar het meisje wachtte.

En toen het paard stilhield voor haar, was er een nieuw licht in zijn ogen. Hij sprong op de grond en het was alsof hij kreunde. Het was of zijn dijen hem niet meer wilden dragen en hij greep naar het zadel om zich recht te houden. Leda lachte met een luide, onbedwongen lach om zijn bedremmeld en hulpeloos gezicht. Zij kende die stramheid die het ongewone omklemmen van

de paarderomp in den beginne veroorzaakt. Hij keek haar ondervragend aan.

- Dat heeft iedereen, zei ze, die voor het eerst op een paard zit.

Zij klopte het dier op de nek en het wendde zijn zachte ogen naar haar.

- Icarus, zei ze, hoe was uw ruiter?

Hij glimlachte.

- Voor een veerman ging het nogal, zei hij. Zij keek hem onderzoekend aan.

- Ik vraag me soms af of gij wel werkelijk de veerman zijt.

Hij gaf geen antwoord maar haar woorden deden zijn adem sneller gaan. Zijn hand ging strelend over de schoft van het paard.

- Misschien koop ik wel een paard, zei hij, het is een zo mooi en aanhankelijk dier en doet u denken aan grote tijden die voorbij zijn.

Zo, dacht zij, hij spreekt van een paard te kopen alsof het geld zo maar in zijn bereik ligt. En zij zegde:

- Dan zult gij in uw beurs moeten tasten.

Hij antwoordde onverschillig:

- Och, daarvoor heb ik geld genoeg.

En daar zij hem nieuwsgierig aankeek:

- Kom, zei hij, het wordt donker.

Boven hen, door de bomen heen, zagen zij de avondhemel waaruit de klaarte was weggetrokken. Het geheim van de avond was om hen en zwijgend en besluiteloos stonden zij naast elkaar. En toen zij de voet in de stijgbeugel zette, vatte hij haar om het middel en tilde haar in het zadel.

Zonder woord of groet reed zij heen in plotse galop. Hij stond ze als verdwaasd na te staren. Dan schudde hij het hoofd en zei: Ezel, die ik ben.

De bruine meid Anne-Marie was naar het bos gegaan. Zij

was nukkig en ontevreden en na het avondmaal was zij weggegaan van het hof, de akkers door, en had de stilte van het bos opgezocht. En liggend aan de zoom waar braamstruiken de droge gracht overwoekerden, was zij bezig met haar opstandige gedachten.

'O die veerman, dacht zij, die veerman; kon ik hem uitlachen en uitschelden, het zou mij zo verlichten, maar ik ben als een kind als hij naar mij kijkt. En hij weet toch wel dat ik helemaal zo ver ben gekomen om hem en dat zou ik voor geen mens ter wereld ooit gedaan hebben.' Zij was boos en het wenen nabij; zij hoorde achter zich de hoefslag van een paard; het hield stil, en toen zij zich oprichtte boven de braamstruiken en de ruiter zag op het mooie paard, schreeuwde zij het bijna uit van verbazing.

'Here God, de veerman op een paard, en zo fier als een koning. En zo flink; gottekes wat een schone man.' En zij wilde naar hem toelopen maar hij had het paard gekeerd en was het pad weer afgereden. Zij ging hem na, het paard verdween achter de bocht waar de dichte stammen het gezicht versperden en zij holde verder toen zij zag hoe hij de jonkvrouw op het paard tilde en langzaam het bos inging.

- De freule, zei ze luidop. Hij had de freule zo maar opgenomen en in 't zadel gezet. Zij wist niet wat zij erover denken moest en trok de wenkbrauwen samen. De veerman en de freule, dat is toch niet mogelijk. En zij slenterde het bos uit, dralend langs de akkers; zij knauwde de korrels uit een roggeaar en stak dan het stekelig ding in haar mouw; zij voelde het kittelend omhoog kruipen tot onder haar oksel. 'O veerman,' dacht zij.

Maar toen zij in haar beluik zat, kwam een plooi van ontevredenheid weer op haar gezicht. En de veerman stond voor haar ogen en hij tilde de freule op het paard. De slag van de paardehoeven klonk vlug en gedempt tussen de bomen.

Leda reed voort en het bloed klopte in haar slapen. Zij was weggereden zonder het hoofd te wenden en zonder één woord, want haar stem stokte in haar keel en het was haar of heel haar lichaam plots met de schemer van haar blos overtogen werd. En zij vluchtte in de zachte pijn van wat zij aan zichzelf niet durfde bekennen. Het was of zij om haar middel nog de streling voelde van zijn handen.

‘De veerman,’ dacht zij, ‘kan dat een veerman zijn?’ In de roes van haar zinnen joeg zij het paard aan en toen zij het bos uitholde en de adem van de vlakte haar tegemoet stroomde, vloot heur haar als een gele vlam achter haar opgewonden gelaat en haar ogen stonden vol van de heerlijkheid des levens.

- Ja, het moet, zei de meid tot zichzelf en zij haalde het zwaar kleed over het hoofd en maakte zich begeerlijk; ja, veermannetje, deze avond is voor mij.

Zij dacht aan de uren van vroeger en hoe wonder die waren geweest. Zijn armen hadden haar omvat en alles was weggevallen rondom haar; alleen het gevoel zich bemind te weten en de plotse vlam die door haar lichaam sloeg. En dan was hij geworden alsof dat alles niet gebeurd was. Al de verliefdheid die de zomer en de avonden in haar hadden gewekt, was naar hem toegegaan en alle herinneringen van vroeger waren in de herinnering aan hem opgenomen.

Zij stond voor het venster waarachter een zachte lichtschijn lag. En zonder kloppen trad zij binnen. Hij zat aan tafel, het hoofd in de handen gesteund. Zij zag weemoed in zijn ogen en dat verheugde haar. Zij ging naast hem zitten, dicht bij hem; hij keek haar aan van terzij.

- Wel, vroeg hij.

Zijn stem was niet vriendelijk, zij was dof en moedeloos.

- Weet ge wat de mannen bij ons doen als zij verdrietig

zijn, vroeg zij, dan nemen zij de kruik bier en worden vrolijk.

Hij schudde het hoofd. Hij wist het nog van die nacht toen de maan ze beiden had behekst en hij gedronken had op de plaats waar zij haar lippen had gezet.

- Ik drink niet iedere avond kermisbier, zei hij, en wie zegt u dat ik verdrietig ben.

Zij lachte:

- Veermannetje, iemand die paard rijdt in het bos, fier als de Vier Heemskinderen waarover ze bij ons vertellen, ziet niet op een kruik bier.

Zij zag hoe hij bloosde.

- En de ridder neemt de freule op en ziezo! daar zit zij in het zadel.

Hij keek haar aan met boze ogen.

- Wat onzin kletst gij daar, morde hij.

- Onzin, zei ze, onzin. Ik lig daar in het bos aan de braamstruiken en daar keert een ruiter zijn paard en de freule wacht en hop, daar pakt hij ze op en zet ze op het paard. O veerman, pak mij zo eens op.

Zij stond op van haar stoel en ging naast hem staan.

De veerman was nog niet los gekomen van zijn verdriet. Zonder een groet of een blik was zij weggereden. Zij was de freule en die liet zich door geen veerman om het middel grijpen en op het paard tillen. Alles wat hij gedacht had na die wondere morgen in de rivier was dwaasheid; zij had de rug gekeerd. Ach! hoe werd haar blonde haar als een gouden golf opgelicht in haar plotse vaart. Voorbij.

Hij zuchtte. Het is zo moeilijk zich te ontdoen van het geluk dat in een droom tot u is gekomen. Maar voorbij is het, voorbij. Zij is de freule, hij is de veerman.

En hier staat de meid. Zij is donker en schoon, zij kan iemand bezeten maken met de duistere bekoring van haar lichaam, van haar ogen, van het glanzend zwarte haar dat doet vergeten dat

zij een meid is. En haar omhelzing kan men niet licht vergeten.

Zij staat naast zijn stoel en kijkt op hem neer. Sterk is zijn hals onder het langvormige, blonde hoofd. Hij heft het hoofd op en vraagt:

- Wat zeidt ge daar ook weer?

- Denkt gij nog aan het paard, zegt zij, en tilt gij de freule op. Veermannetje, ik zei: pak mij zo eens op.

Hij heeft een moede glimlach en verschuift zijn stoel; met beide handen vat hij ze om het middel en houdt ze een ogenblik in de hoogte. Warm en zacht is wat hij omvat en zijn handen drukken tot zij naar adem hijgt. En als zij weer op de grond staat, is in haar ogen een licht dat hij kent.

Dat licht ziet zij niet in zijn ogen. ‘Nog niet,’ denkt zij. En beiden gaan weer aan de tafel zitten.

- Ik ben gevraagd om te trouwen, zegt zij plots.

Hij antwoordt niet dadelijk. Dan zegt hij:

- En wie is de gelukkige bruidegom?

Zijn onverschilligheid maakt haar wrevelig.

- De jonge boer wil met mij trouwen, zegt zij kort.

Nu lacht hij luid op. Hij ziet die grote, onbehouwen lummel in zijn bruidsgewaad naast Anne-Marie, de broek met de zilveren gespbanden, de ronde hoed waaraan een kleurig lint fladdert en zijn gezicht grof als van een bosbeer.

- Dat is niet om mee te lachen, zegt zij, hij meent het ernstig.

- Zo, antwoordt hij, en heeft hij ook reeds een voorproefje genomen?

Nu is zij boos. Zo iets zegt toch geen man die men met liefde en verlangen benadert.

- Het is net of ge 't zoudt wensen, zegt zij gekrenkt.

Hij haalt de schouders op.

- Dat gaat toch zo, zegt hij, waarom zou de jonge boer een uitzondering zijn.

- Omdat de jonge boer niet alleen is om te willen, antwoordt zij.

En zij wordt tranerig. Hoe kan hij toch denken dat zij met haar hart daarbij is. En zij is niet van die welke zo maar voorproefjes geven. Hij glimlacht. Neen, zo is zij niet. Wat gebeurd is vóór zij hier kwam, is niets geweest; een boerenmeid is een ongelukkig schepsel en kan daar soms niet buiten.

Ja, dat weet hij, en hij verwijt haar niets. Maar hij zou toch moeten weten dat zij van zo ver naar hier gekomen is voor hem alleen. Weet hij dat niet? Hoe kan hij dat weten. Weet een man dan niets af van zo'n dingen? En zij staart donker voor zich uit en spreekt niet verder.

Hij ziet ze aan; zij schijnt donkerder onder het licht van de lamp dan bij klare dag. En hoe dat haar glanst; het ruikt wild, met een hitsige geur. Hij legt zijn hand in haar hals, onder de zware haarwrong, en zij laat het hoofd achterover zakken, de ogen in de zijne, en hij ziet de adertjes van haar keel kloppen onder de bruine huid.

- Gij bruine Anne-Marie, zegt hij.

Zij hoort iets in de klank van zijn stem dat haar gelukkig maakt. Er is medelijden in en de zachtheid van het naderend verlangen. Zij opent eventjes haar mond; wit en gulzig schitteren haar tanden en haar lippen zijn donkerrood als het sap van rijpe kersen.

Een korte wijle zitten zij zo.

- O veerman, zegt zij, dat gij dat alles niet weet.

Er glinsteren tranen in haar ogen en als die weggerold zijn, langzaam glijdend tot in haar keel, schitteren haar ogen in wondere, vochtige glans. Hij legt zijn arm om haar schouder. Zij zucht gelukkig en sluit de ogen.

X

Tante Henriette heeft niet alleen gedachten voor het geluk van haar nichtje. Haar hoofd is vol van haar eigen verliefdheid. Zij heeft herhaalde malen bemerkt dat monsieur Grandjean zeer voorkomend is voor haar. Haar goede jaren zijn voorbij maar de levensvlam is niet gedoofd in haar; rondom haar wemelt de intrige der driften en dagelijks komt tot haar het gefluister van ontrouw en jaloersheid. Zij voelt zich nog niet oud genoeg om in afzijdig toeschouwen te verblijven. Met haar bejaarde vrienden van de kanselarij praat zij graag over wat er daar gebeurt en zij speelt het spel der politieke konkelarij met onverminderde geestdrift mee. Maar het wisselende spel van liefde en hartstocht heeft haar nooit onverschillig gelaten. Zij beoefende het met die bescheidenheid die opspraak vermijdt maar dan toch het aanzien schenkt dat wordt gegund aan hen die door de god der minne niet worden versmaad.

Zij heeft zeer ernstig nagedacht over monsieur Grandjean. Het is een man, meent zij, die niet tot dat soort van vluchtige minnaars behoort die in de armen van een vrouw reeds liggen te denken aan minnekozerij met een andere. Zij meent dat hij een standvastig karakter heeft en ‘homme du monde’ is hij zonder twijfel. Dat ziet men als hij in gezelschap verkeert. En als hij alleen is met haar, is hij opgewekt en vol attenties. Dat gaat naar het hoofd meer dan naar het hart van de vrouw. Het

is als een dienstbaarheid waarover zij beveelt en die haar het gevoel van meesterschap geeft; want tante Henriette voelt zich steeds gevleid als er in de liefde een beetje onderdanigheid zit.

Zij houdt veel van die uren waarop monsieur Grandjean haar bezoekt, buiten de vaste dagen waarop zij het gezelschapsleven huldigt in haar woning. En stilaan heeft zij in zijn houding een vertrouwelijke tederheid ontdekt. Zijn handkus is niet louter beleefdheid en zijn komplimenteuze taal valt buiten de gewone galanterie. Zij heeft hem niet afwijzend behandeld. Zij is in het naseizoen van voorzichtig beleefde hartstochten. Zij doet geen afstand van de mogelijkheden van een nabloei.

Zij hebben samen gezeten en er zijn lange tussenpozen van zwijgzaamheid geweest in hun gesprek. Zij waardeert dat; deze bescheidenheid is al te zeldzaam bij de mannen die zij kent om ze niet naar waarde te schatten, hoezeer zij ook voor een ongeduldige vurigheid de ruimste vergiffenis zou hebben voorbehouden. Zij heeft zulks misschien laten blijken; want hij is weldra inniger en vertrouwelijker geworden en zijn blikken zijn strelend over haar gegaan. En naast haar gezeten is hij stouter geworden en daar zij niet streng was en zich niet beledigd voelde, heeft hij duidelijke blijken van verliefdheid gegeven. Zij denkt daar nu over na, zittend voor haar opengeslagen secrétaire. Zij koestert zich in de herfstzon van haar zinnen. Haar mond heeft zijn kussen aanvaard en zij heeft geen afwerende hand uitgestoken als zijn lippen daalden in het hoog uitgesneden keurslijf. Onder de as van de jaren is het vuur opnieuw aan het smeulen gegaan.

Nu kan zij ook weer aan het geluk van anderen denken. Zij heeft ritmeester van Calcken weergezien, hij scheen te berusten in de weigerende houding van Leda. Maar tante Henriette wilde in de roes van haar nieuw gedroomd geluk ook het geluk van anderen in de hand nemen. Daarom zat zij nu met de ganzeveder over haar wenkbrauwen te strijken in afwachting dat zij

de brief schreef en dat was een moeilijke brief want zij kon lastig haar gedachten afwenden van monsieur Grandjean; zij keek glimlachend naar het grote, onbeschreven papier en de veder bewegend zonder het aan te raken tekende zij de naam Armand.

De heer de Hovel wachtte tot hij werd geroepen voor het avondmaal. Hij wierp nog een oogslag op het schrijven dat naast hem op een leestafeltje lag. Wijd uiteen geschreven, met sierlijke en duidelijke hand, stonden de letters; het was een lange brief. Hij nam hem nogmaals ter hand en las met een lichte glimlach.

Hij sprak er geen woord over aan tafel. Dan wordt de aandacht gewijd aan het ernstige bedrijf van het eten. Daarna zaten zij samen in de stonde van bezinning die volgt.

- Tante Henriette heeft geschreven, zei hij.

Leda las de brief. En terwijl haar ogen gingen over de met zorg geschreven letters, kwam een lichte blos over haar gelaat. De heer de Hovel zag het en glimlachte.

Het was ongewoon voor tante Henriette naar het buitenleven te verlangen. Dat was nu het geval. Zij maakte de lof van de frisse natuur en roemde het genot van koele schaduw en lommerrijke dreven in tegenstelling met het broeierige leven van de hoofdstad. Zij kondigde dus haar bezoek aan; zij had zulks niet vroeger laten weten omdat zij wist bij haar cher frère niet ongelegen te komen. En tevens zou zij zo vrij zijn een gast mee te nemen, de ritmeester van Calcken van de keizerlijke huzaren, een voortreffelijk man waarover Leda voorzeker niets anders dan woorden van lof zou hebben. Zij kon hem onbesproken in de koets vergezellen; haar jaren gaven haar dat voorrecht.

Als zij de brief gelezen had, zag zij haar vader aan en beiden glimlachten.

- Begrijpt gij alles goed, vroeg de heer de Hovel.

Leda haalde de schouders op.

- Ik vermoed dat tante Henriette iets voornemens is met ritmeester van Calcken, antwoordde zij.

Hij knikte en verder vroeg hij niet uit. En toen het licht brandde en zij beiden naar de verwijderde geruchten van de avond luisterden die door het openstaande venster tot hen kwamen, keek hij soms naar zijn dochter, het meisje dat als vrouw was teruggekomen. Er kwam weemoed over hem toen hij overdacht dat zij misschien spoedig het huis zou verlaten dat zij onverwacht een nieuwe gezelligheid had geschonken. Hij had zijn leven ingericht 'ne varietur' zoals hij dacht. Zijn boeken en het geliefliebber van de geest in een wereld die hij ver had gehouden van de stoornissen die het verkeer met vele mensen met zich brengt. Het was een goede teruggetrokkenheid, innemend zoals de warmte van lichtschijn in een warme kamer als daarbuiten de winterstorm giert. En van uit die gelukkige eenzaamheid gingen zijn gedachten dan soms naar zijn kind, in een zonderlinge onthechting van het huiselijke. Nu zij bij hem was, voelde hij het nieuwe dat zij in zijn leven had gebracht, zoiets als een ingesluimerd gevoel dat wakker was geworden. Hij zuchtte: haar blond haar was zo vol rijke schoonheid onder het gele lamplicht en zuiver was het gelaat dat nog niet door de adem van het leven in zijn frisheid was geraakt.

Er was een zekere gedruktheid in hem toen zij hem goenacht wenste.

Zij blies de kaars uit en lag te denken over het bezoek van tante Henriette. En het beeld van de ritmeester stond duidelijk voor haar. Zij dacht hoe het zou geweest zijn had zij met hem gestoeid in die wondere bekoring van de morgen, of als zijn handen haar in het zadel hadden getild. Wat toen in haar had opgebruist, werd niet levendig in haar. In de loomheid van de slaap kwam het gelaat van de veerman nader tot haar.

Tante Henriette had de vele dingen uit de koets doen dragen

zonder dewelke zij zich niet thuis kon voelen. Zij was zeer uitbundig in haar blijdschap over de schoonheid van het land. Zij deed alsof zij slechts hier gelukkig was; het is zo ontroerend na lange tijd terug te keren in het huis waar men als kind heeft gewoond. ‘Ja, herhaalde zij, hier heb ik als klein meisje gespeeld.’ En de ritmeester hoorde met beleefde belangstelling de merkwaardige voorvallen uit het kinderleven van tante Henriette.

Voor de volgende dag had de heer de Hovel zijn vriend de abt uitgenodigd; hij deed zulks niet alleen om het gezelschap wat te stofferen maar omdat hij ertegenop zag die eerste dag, die de moeilijkste was, alleen de konversatie van zijn zuster te ondergaan. De abt was een behendig man die in de omgang met allerlei mensen de ervaring had opgedaan die nodig is om ongezelligheid in tafelgesprekken te vermijden.

Hij wist dan ook tante Henriette door zijn belangstelling voor het leven van de residentiestad in haar geliefde sfeer te brengen. En daar hij een paar kennissen in deze kringen bezat, voelde de oudere dame zich dadelijk thuis. De heer de Hovel prees de goden om de aanwezigheid van de abt, terwijl ritmeester van Calcken beleefd luisterde. Soms gingen zijn blikken naar Leda of bleven rusten op het kalme landschap daar buiten. Hij voelde hoe geestelijk gezond men hier kon zijn; die voorname gastheer met zijn fijn, verstandig gezicht, die abt met zijn welbespraakte gemoedelijkheid en dat frisse, jonge meisje, dat waren mensen die in de kern van hun wezen onaangetast gezond waren gebleven. En hij dacht na over de grillen van de lotsbestemming die de oudere dame alleen liet gelukkig zijn in het spel van schijn en gebaren.

Wat de abt vernam uit de woorden die hij met ritmeester van Calcken wisselde, stemde hem zeer ten gunste van de officier. ‘Dat is een eerlijk en oprecht man, dacht hij, en mijn vriend de Hovel zou er een goede schoonzoon aan hebben, maar...’ Hij vond tussen de freule en de ritmeester niet dat verdoken spel van twee die elkaar zoeken. ‘Spijtig,’ dacht hij.

- Ik drink op uw toekomst, zei hij.

Tante Henriette liet zich niet onbetuigd:

- Die ligt voor het grijpen, antwoordde zij, onder de wapens of in de kanselarij.

De ritmeester glimlachte terwijl de heer de Hovel hem welgevallig aanzag.

- Ik dank mevrouw voor de goede opinie die zij over mij heeft, zei hij, maar ik meen niet dat ik de nodige aanleg heb om de rechte weg te zien, die te volgen is in kanselarijzaken.

De abt knikte goedkeurend en het gesprek week af langs de vele zijwegen die de gedachten nemen kunnen.

De tijd van scheiden kwam te snel naar de wens van de heer de Hovel. Zij stonden allen nog een poosje te praten vooraleer de abt instapte. Hij keek rondom zich over de weiden naar de rivier toe; gedragen door de stilte klonk het ‘over ahoi!’ van de overzijde van het water.

- Ik heb die veerman onlangs gezien, zei de abt, het was jaren geleden. Toen ik hem weerzag, meende ik in levenden lijve iemand te ontmoeten zoals ik hem hier gekend had toen ik novicenmeester was. En dat is hoeveel? Misschien wel vijfentwintig jaar geleden.

De heer de Hovel keek hem aan. Het gezicht van de abt stond onschuldig en peinzend.

- Ik weet wie gij bedoelt, zei hij. In welke ode zegt Horatius het weer: ‘Pastor cum traheret... Helenen perfidus hospitam.’

De wenkbrauwen van de abt gingen in de hoogte.

- Zo, vroeg hij.

Zijn gastheer haalde lichtjes de schouders op.

- Dicitur, antwoordde hij.

Toen steeg de abt in zijn karos.

En tante Henriette had hem nauwelijks in de olmendreef zien verdwijnen of zij maakte zijn lof in opgetogen woorden.

Leda had de roep naar de veerman gehoord. Met een ruk waren

haar gedachten weg van hier en 't was of zij de luide riemslag hoorde die over het water ging. De woorden van de abt hadden haar aandachtig gemaakt; het antwoord van haar vader was haar ontgaan. Maar toch had zij bemerkt dat er in zijn woorden meer lag dan de gewoonte om zijn gedachte in de woorden van de dichter te hullen. Iemand die vijfentwintig jaar geleden hier was en zo oud als de veerman. In levenden lijve, had de abt gezegd.

Zij ging zich bij het gezelschap voegen dat naar de vijver toeslenterde.

Met voldoening zag tante Henriette de ritmeester en de jonkvrouw de olmendreef inrijden; zij kwam glimlachend bij de heer de Hovel en zei:

- Als ruiterpaar is er geen beter.

De paarden snoven de morgenlucht in, nog lavend van de verkoeling van de nacht. Zij reden naast elkaar door de weiden en de frisheid steeg uit het gras op naar hen, en toen zij het akkerland doorreden klonk boven hen het innige lied van de leeuweriken, en als het gezang zonder grenzen van de zee was het geruis van de korenvelden. De ritmeester voelde de hoge stemming van het geluk dat hem omgaf en reed zwijgzaam naast de schone jonge vrouw die hij liefhad. Hier zonk de wereld weg waarin hij zich eenzaam en onwennig had gevoeld. En met helder gelaat reed zij met hem door het land.

Toen de paarden stapten in de vertrouwelijkheid van een stuk boomland, zei hij:

- Het is mij alsof ik na vele jaren opnieuw een wereld ontdek die mij eens dierbaar was.

Zij knikte:

- Telkens als ik thuis kwam heb ik dat gevoel gekend. Ik wilde dat het nooit van mij zou wijken.

Hij zag haar aan van terzij. Hoe vol gratie zij in het zadel

zat, zo zeker en rustig, de blauwe ogen naar de verten gewend en het gelaat zo zuiver.

- En ik wilde, zei hij, dat aan dit uur geen einde kwam. Zij bloosde, maar antwoordde niet. Zij wist dat hij nu de woorden spreken zou die zij met weemoed had verwacht.

- Er is niets in de wereld, sprak hij verder, dat ik niet geven zou om dit uur te bestendigen. Ik meen dat gij zulks weet. Ik ben naar hier gekomen om te weten of gij hebt nagedacht over wat uw tante Henriette u heeft gezegd. Het hindert mij zeer dat zij die woorden heeft gesproken vooraleer ik zelf u heb kunnen zeggen welke droom gij in mij hebt doen ontstaan. Ik beschouw deze zaak als te belangrijk om ze te laten behandelen zoals de vele makelarijen die het geluk zijn van sommige vrouwen. Laat mij toe dat ik u zelf de vraag stel of gij daarover hebt nagedacht.

Zij knikte, de ogen peinzend op de kop van het paard gericht.

En zij reden zwijgend verder.

- Ik mag misschien van u geen beslissend antwoord verlangen, zei hij, gij zijt jong en het leven is nieuw voor u, maar zoveel meen ik toch van u te weten dat gij uw eigen persoonlijkheid bezit en niet lichtzinnig over de ernst van het leven heengaat. Als ik van u mocht vernemen dat gij, in uw gedachten en gevoelens, de mogelijkheid niet uitsluit dat gij eens over mij zult kunnen denken als over de man met wie gij uw leven kunt delen, dan zal ik met een gelukkig hart wachten naar die dag.

Zij hield haar paard in.

- Mijnheer de ritmeester, zei ze, en haar stem was onvast, ik heb meer dan eens nagedacht over wat gij mij vraagt. Ik meen u ook genoegzaam te kennen om te weten dat uw verzoek eervol is voor mij. Maar ik kan u geen antwoord geven, niet voor heden en niet voor morgen. Het is zeer moeilijk om dat uit te drukken want ik ben niet bedreven in de woorden die moeten duidelijk

maken wat er in het gemoed omgaat. Maar bij de achting die ik u toedraag en het genoegen dat ik heb in uw gezelschap, vind ik in mij niet dat gevoel waarover gij spreekt en dat noodzakelijk is om samen het leven te aanvaarden.

De paarden stapten verder. Hij keek peinzend naar het land voor hem.

- En meent gij, vroeg hij, dat zo'n gevoel niet zou kunnen groeien in u als gij weet dat ik moeilijk kan denken aan een toekomst zonder u.

Zij schudde het hoofd:

- Het spijt mij, antwoordde zij.

Zij had het gevoel dat iedere vrouw heeft als een man zegt dat hij van haar houdt. Het is steeds een hulde die haar vleit en er is een haast moederlijk medelijden om geen pijn te doen aan wie haar met genegen woorden toespreekt. Er was verdriet in haar toen zij van terzij het ernstige, mannelijke gelaat zag waarover een weemoedige glimlach was gekomen.

Zij reikte hem de hand en herhaalde:

- Het spijt mij.

Zijn lippen raakten haar vingers ; er was een groot verdriet in hem. Eén ogenblik zag hij de slanke lange vingers en zijn kus was als een afscheid aan een levensdroom. Dan rechtte hij zich in het zadel.

En zij reden door de morgen en de zonneschijn, zwijgzaam en bezig met hun gedachten. De mensen op het veld zagen op van hun arbeid en soms zegde de ene vrouw tot de andere:

- De freule heeft er niet lang op gewacht.

Toen zij huiswaarts reden door het bos, zij vooraan, zag ritmeester van Calcken haar fiere gestalte, bewegend op de maat van de rit. In de vele gedachten die hij aan haar had gewijd, had hem niet zozeer het beeld bekoord van de vrouw die men in de armen neemt in de verrukking van het lichaam. Zij had

in zijn geest gestaan als de vrouw die de gezellin is van de beste en de zwaarste uren van het leven. En nu hem dat ontviel, zag hij met pijnlijke helderheid de bekoorlijkheid van haar lichaam: de rijzige dijen en de heupen in het eng omsluitend rijpak.

Zij reden door het bos. En toen zij aan de plaats kwamen waar zij gewacht had, zittend tegen een boomstam, meende zij nog het vertrappelde mos te zien waarin zij de hakken van haar laarsjes had geboord. Zij voelde de handen die haar hadden opgetild. En de gedruktheid die over haar was gekomen week en zij zette het paard aan tot sneller vaart.

Weer reden zij naast elkaar, in de zon en de lichte wind die van de rivier kwam. En toen zij naar de ritmeester keek, glimlachte zij bedeesd. Hij glimlachte terug maar er was geen vrolijkheid in zijn ogen.

- Ja, herhaalde tante Henriette, als ruiterpaar is er geen beter.

Zij wachtte naar het antwoord van haar broer, maar deze glimlachte slechts.

- En als paar tout court, hervatte zij, ken ik er weinig die beter passend zijn. Ik meen dat ik goed heb gedaan ze bij elkaar te brengen.

De heer de Hovel bewoog zachtjes het hoofd. Was het ja, was het neen? Hij had het zelf niet kunnen zeggen.

- Henriette, zei hij, dat gaat in de eerste plaats Leda zelf aan. Ik weet dat een vrouw niet gemakkelijk te doorgronden is, maar ik heb de indruk dat zij ritmeester van Calcken niet met die ogen bekijkt waarmee een vrouw de man beziet waarop zij verliefd is.

Tante Henriette schudde het hoofd.

- Een man kent zo weinig van die zaken, zei ze op de toon van iemand die het weet, Leda is nog jong en het leven is voor haar een onbeschreven blad. Het is onze plicht haar de weg te wijzen naar haar eigen geluk.

De heer de Hovel wreef bedachtzaam met de hand over zijn kin.
- In deze zaken moet het hart zelf zijn weg zoeken, antwoordde hij, en ik ken mij het recht niet toe en u ook niet, Henriette, om haar jeugd te overpraten en haar toekomst naar onze wensen vast te leggen. Daarbij, meent gij niet dat de ritmeester mans genoeg is om zelf zijn kansen te verdedigen.
- Het is een man uit de duizend, riep tante Henriette opgetogen uit, het is een schitterende gelegenheid voor Leda.
Haar broer glimlachte.
- Het zou een schoonzoon zijn naar mijn wens, zei hij, maar noch ik noch gij moeten met hem trouwen. Dat is uitsluitend de zaak van Leda.
Tante Henriette zuchtte.
- Het is spijtig dat ge mij niet wilt begrijpen. Wij zijn verantwoordelijk voor haar geluk.
De heer de Hovel liet het gesprek vallen. Hij wist hoe eenvormig zijn zuster zich het geluk van een vrouw voorstelde en hij wist ook dat het geluk van tante Henriette nooit het geluk van Leda zou kunnen zijn. Zijn gedachten dwaalden af naar de verre tijd toen hij een jonge man was; dit land was de plaats van zijn geluk geweest. In deze milde landouwen had hij de jaren beleefd van zijn krachtige liefde en de vrouw die hem zijn geluk had geschonken, had hier geleefd met hem, buiten het gewoel dat het hart in verwarring brengt. En na deze korte jaren had deze hemel en dit land, gezegend door schoonheid en vruchtbaarheid, hem de rust en de gelijkmoedigheid van het leven geschonken. Neen, het geluk van tante Henriette zou niet het geluk van Leda zijn.
De oudere dame had haar welbespraaktheid teruggevonden bij een glaasje morgenwijn. Zij wilde niet meer aandringen maar hoe spijtig was het misschien de gelegenheid van een dubbele bruiloft te missen.

Hij staarde verbaasd zijn zuster aan.

- Ja, zei ze, en zij lachte innemend alsof zij het gezicht van monsieur Grandjean voor zich zag. Ik ben nog niet helemaal beslist maar...

Stapvoets kwamen de paarden uit de olmendreef. Het was een schoon gezicht, deze beide mensen, rijdend in de zonneschijn; de heer de Hovel zag ze peinzend nader komen. Hij dacht aan dingen die voorbij waren en zuchtte. Zo staat soms het verleden onverwacht voor u en zijn weemoed maakt de ogen peinzend en het hart zwaar van oude verlangens.

Twee dagen daarna nam tante Henriette afscheid met ritmeester van Calcken. Wat zij wisten bleef onuitgesproken tussen de ritmeester en zijn gastheer; en tante Henriette was ongeduldig om het leven te hervatten dat haar in de stad wachtte. Zij had vriendelijke woorden van spijt om het schone dat zij moest verlaten en scheen vertederd om het afscheid aan het paradijs van haar kinderjaren.

Ritmeester van Calcken verborg zijn gedruktheid onder beleefde dank. Het was hem of hij voorgoed afscheid nam van dingen die hem zeer dierbaar waren geweest.

Een gevoel van rust kwam op in de heer de Hovel toen hij, staande op het perron, het rijtuig van uit de dreef zag zwenken naar het dorp toe en de wuivende hand zag met de witte doek, toen de reizigers over het bruggetje van de beek reden. Voor hem had nu het leven zijn goede oude loop herkregen. En naast hem stond het frisse, blonde meisje, zijn dochter.

Zij zagen elkander aan en glimlachten.

- Alles goed zo, Leda, vroeg hij.

Zij knikte en bloosde.

- Alles goed zo, vader, zei ze.

Beiden keken zij naar de zomer die blauw en zonnig over hen was. Van de rivier klonk de roep van iemand die wilde

overkomen. De heer de Hovel dacht aan het vers van Horatius, waar deze spreekt over de snode herder die Helena bedroog toen zij zijn gastvrijheid genoot. Hij trachtte zich een gelaat en een gestalte te herinneren. 'Vijfentwintig jaar geleden,' dacht hij, 'is dat reeds zolang voorbij.'

XI

De jonge boer werd ongeduldig met de meid Anne-Marie. Er was een tijd geweest dat zij handelbaar had geschenen. Maar toen hij het ogenblik gunstig meende, was zij opgestoven als een kwade kat. Zijn traag bloed bewaarde de herinnering aan de vorige meid die nukkig was en overvloedig in zijn handen. Hij zocht niet verder in het dorp; zijn lompe natuur vond de woorden niet waarmee hij de meisjes tot zijn spel kon lokken. Hij trachtte te nemen wat onder de hand was.

De meid Anne-Marie had wel een ogenblik nagedacht toen hij over trouwen sprak. Hij deed het in een ogenblik dat zijn ongeduld zijn wantrouwige voorzichtigheid verschalkt had. Naderhand dacht hij erover en vond dat de taal van zijn verlangen beter was dan die van zijn gedachten. Zij was vlug en handig, zij zou een goede boerin zijn. Het was wel erg dat zij niets meebracht. ‘Ja, dat is erg, dacht hij, en ze zijn zeer gesteld op geld thuis.’ En hij aarzelde. Maar toen hij alleen lag in de warme zomernachten was het verlangen naar de vrouw sterker dan zijn zorg om het geld.

En 't was om het geld dat de meid een ogenblik had nagedacht. De wijsheid van het boerse leven die zij steeds had gehoord, sprak van een geborgen bestaan. Het minnespel was het voorbijgaande geluk van luttele ogenblikken, dat was verliefdheid en dronkenschap der zinnen in dit korte bestaan. Maar

trouwen dat was reeds de zorg voor de oude dag. En trouwen voor een boer was pacht en beesten in de stal. Boerin worden is voor een meid een onverhoopte kans. Maar zij dacht dan aan de boer. God, moest zij daar heel haar leven lang bij slapen. Zij kreunde van angst. Och, veermannetje.

Hij had haar gezegd niet meer weer te komen. En juist dacht zij dat alles goed was; zij had hem meegetrokken in het wilde geluk waar geen gedachte, alleen maar verlangen meer is. Hij had daar gezeten vol weemoed; het is een wondere man, die veerman. En stilaan had zij gevoeld hoe hij naar haar toekwam. Dan hadden zijn vingers over haar keel gegleden en zij had geluisterd, met haar ogen toe, naar de vreugde die opsteeg in haar. Hij was teder geweest en dan waren beiden opgetild in de storm van hun zinnen. Zij huiverde als zij eraan dacht. En toen was hij opnieuw vol weemoedigheid geworden en had zwijgend naast haar gezeten. Boos was hij niet geweest; neen, zo is hij niet. Alleen soms maar een beetje kortaf. Maar hij had haar aangekeken alsof hij spijt had. Spijt, och here, hoe kan toch iemand spijt hebben over zo'n groot geluk.

Hij had haar gezegd dat het spijtig was; zij had hem aangestaard met grote ongelovige ogen. ‘God, wat een mooie ogen, vol van de schoonheid van het leven,’ dacht de veerman. Zij mocht niet meer komen had hij gezegd. En al haar geluk was plots weg als rook in de wind. Maar zij had niets beloofd. Neen, zo iets kon zij niet beloven.

- Ga nu, Anne-Marie, had hij gezegd.

En verbaasd was zij teruggegaan.

Zij weet niet wat zij moet doen. Als de veerman haar niet meer wil dan kan zij hier niet blijven. Want als zij trouwt met de boer, dan is hij steeds in de buurt en dan zal het zijn of zij op een bed van netels ligt. Zo is zij aan het peinzen in de vroege morgen, nog vóór de dag aan de lucht is. Zij is tussen sluimer en waken en haar gedachten zijn in de nevels van de droom.

Soms is het alsof de veerman bij haar is en zijn gezicht buigt over het hare; zij strekt zich dan behaaglijk uit; maar stilaan komt er klaarte in haar hoofd en zij hoort de woorden die haar ongelukkig hebben gemaakt.

Als zij opstaat is zij verdrietig en besluiteloos. De morgen is nog grauw en doortrokken van de slierten van de nacht. Spoedig zal deze zomer ten einde zijn; als de oogst wordt binnengevoerd zijn de dagen aan het korten en als de aardappelen gerooid zijn is het herfst. Zij kan zich voorstellen hoe het land dan zal zijn, wijd en eenzaam, en zo dood met al die bladerloze bomen. En de winteravonden met de twee boeren en de boerin. Neen, zo iets is niet uit te houden.

Heel de dag door is zij ermee bezig. Het laat haar niet los en als het avondeten binnen is, wil zij alleen zijn. Het is nog dagklaarte, maar als het begint te grauwen gaat zij naar de veerman. Zij wil nog eens met hem spreken; ja, hij heeft gezegd dat zij niet meer moet komen, maar een man zegt zo iets in een ogenblik dat hij overstuur is. Mannen zijn zo; als hun zinnen verzadigd zijn, denken zij niet dat zij spoedig daarna opnieuw zullen verlangen en zij spreken alsof alles voor altijd gedaan is. Dan heeft hij gezegd: ‘Anne-Marie, gij moogt niet meer naar hier komen.’ Maar er zijn dagen voorbij gegaan en zij weet hoe ook in hem de herinnering aan hun laatste samenzijn opnieuw is opgestaan. Zij weet hoe dat is. En als zij dan bij hem komt zal dat allemaal voor zijn geest staan.

Zij kent de kunst om van de hofstee ongemerkt te verdwijnen. Als de jonge boer haar zoekt en hij vindt haar niet, doet hij haar werk ; hij zegt niets aan de boer en de boerin, die moeten denken dat zij ijverig is en steeds bezig. Hij zegt haar dan verwijtend: ‘Waar hebt gij gisteravond weerom gezeten.’ Zij lacht dan en hij wordt week. Maar verder laat zij het niet komen.

Zij gaat naar de rivier toe. Zij denkt na wat zij allemaal moet zeggen. Dat doet zij telkens, maar eens dat zij bij hem is ver-

geet zij alles. Het is dan of haar hoofd ledig is, alleen een grote ongedurigheid is in haar.

De veerman komt van de boot en ziet ze het huisje binnengaan. Hij is slecht geluimd. Hij is het nog niet met zichzelf eens geworden sedert die avond waarop hij in zijn neerslachtigheid door haar werd verrast. Toen zij wegging, was zijn gemoed zwaarder dan tevoren. Hij had een uitweg gezocht bij haar, zo een vrouw kan een tijdje doen vergeten. 'Nooit meer,' had hij gedacht toen haar lichaam hem onverschillig werd voor zijn verzadigd bloed. En de weemoed was opnieuw over hem gevallen als de zware mist van november die men nergens ontvlieden kan.

Hij gaat binnen. Zij zit aan de tafel en glimlacht naar hem.

- Gij doet alsof gij hier thuis waart, zegt hij.

- Een beetje ben ik hier thuis, lacht zij. In een huis waar een vrouw geminnekoosd heeft, is zij ook thuis.

Hij lacht niet, hij bloost alleen maar.

- Ik had u gezegd niet meer terug te komen, antwoordt hij.

Zij schudt het hoofd. Als een zware kroon beweegt het haar op haar hoofd.

- Waarom hebt gij dat gezegd, vraagt zij, en juist nadat ik alles gegeven had wat een vrouw aan een man kan geven.

Dat weet hij. Het maakt hem grimmig.

- Maar dat een vrouw kan geven zo dikwijls zij wil en aan wie zij verkiest, mort hij.

Dat is onrechtvaardig van hem. Hij weet toch dat zo iets niet de dagelijkse kost is en dat zij het voorbehoudt voor hem alleen. Haar ogen schitteren boos.

- Waarom hebt ge me niet gezegd weg te gaan vooraleer het gebeurde, zegt zij. Gij weet dat ik tot u gekomen ben in oprechte trouw, van zo ver dat de voeten zeer doen als men nog maar half weg is. En gij waart vriendelijk van die avond af,

gij weet dat nog wel want dat zult gij niet kunnen vergeten; wat is er sedertdien gebeurd, veerman?

- Niets is er gebeurd, mort hij.

Ja, wat is er toch gebeurd, denkt hij. En hij ziet weer die avond vol bovenaardse stilte en licht toen de maneschijn haar in zijn tedere, vloeibare klaarte opnam. Het behoort niet tot de werkelijkheid van zijn leven; nooit heeft hij ze aldus weergezien als een verschijning die de bekoring aannam van het donkere lichaam, vast en soepel en met lijnen die uit oude eik waren gehaald. Dat was het wat hij in haar misschien zocht weer te vinden; dat gevoel dat boven het lichaam en boven de vrouw uitgaat. Nu hij ze beziet, is het als een zwakke naglans; hij heeft ze nog weergezien, de grote donkere ogen vol van de gloed van het verlangen, maar niet meer als glanzende diepten waar alleen droom, dronkenschap van droom in lag. Hij kent haar lichaam; nog eenmaal daarna heeft hij het in zijn armen gehouden. Het was schoon en wellustig, och God, ja. Maar het was niet meer alsof zij weggenomen was van deze aarde, overweldigd door een drift die meer was dan de vreugde der zinnen.

- Niets is er gebeurd, herhaalt hij.

Zijn stem is dof. 't Is of hij spreekt uit verre gedachten. ‘Hij heeft verdriet,’ denkt zij, en het verheugt haar. Want een vrouw die verdriet heeft, zoekt een schouder om haar hoofd op te laten rusten; en een man die met een zwaar hart loopt, zoekt troost aan de borst van een vrouw. Zij neemt zijn hand en legt ze op haar borst, daar waar zijn vingers haar hart voelen kloppen.

- O veermannetje, zegt zij, waarom zegt gij me niet wat u scheelt; weet gij niet hoe goed het is uw hart te ontlasten als gij ligt in de armen van iemand die u liefheeft. Kom, en als gij mij gekust hebt en luistert naar mij met uw lippen op mijn hart dan zal ik wel de woorden vinden die u genezen zullen.

‘Neen,’ zegt hij. En hij zou het nochtans willen zeggen aan iemand, maar niet aan haar. Zij begrijpt dat niet. Zij is

alleen maar schoon en speels; zij kan hem met zich meevoeren in de verwarring van de zinnen; een draaikolk is dat waarin alleen het gevoel blijft dat men los is van hemel en aarde.

- Anne-Marie, zegt hij, luister eens goed, wij zijn allebei dwaas geweest.

Zij luistert met wijde ogen en begrijpt hem niet. Hoe kan hij dwaas noemen wat zo schoon is geweest.

- Gij zijt dwaas geweest met van uit een vreemd gewest naar hier te komen; ik trouw niet, dat heb ik u gezegd toen gij de eerste maal bij mij zijt gekomen. En gij kunt uw schone jaren niet laten voorbijgaan. Als gij met de jonge boer trouwt, moogt gij nooit meer tot hier komen. En ik ben dwaas geweest u misschien dingen te laten geloven die niet bestaan.

Hij zag hoe haar mond een smartelijke trek kreeg.

- Anne-Marie, zegt hij zachter, gij bruine Anne-Marie. Denk nu maar dat het een droom is die voorbij is gegaan.

Hij legde zijn hand op haar hoofd; het dichte glanzende haar was warm en weelderig onder zijn vingers.

- Neen, zei ze, dat is geen droom geweest. Een droom vergeet men als men ingenomen wordt door een andere droom, en dat kunnen wij toch nooit vergeten. Ik vraag niet dat gij met mij zoudt trouwen; wij kunnen malkaar toch ontmoeten al zijn we geen man en vrouw.

- Dat is een straatje zonder einde, zegde hij.

Hij stond aan de tafel en keek naar buiten, naar de dijk die verlaten lag in de vallende avond. Zijn gedachten waren niet bij Anne-Marie noch bij wat zij samen hadden beleefd. Er was een grote verdrietigheid in hem, een dooreenwoelen van hoop. van herinneringen en van ontgoocheling, en dat alles bracht hem terug naar de jonkvrouw. En het was of een gevoel van eenzaamheid over hem kwam, iets wat hij nooit tevoren in zich had waargenomen.

De meid was opgestaan van haar stoel en kwam naast hem staan. Zij legde haar arm om zijn schouder en toen hoorde hij geblaf van honden daarbuiten en hij zag de freule die door het raam keek en verder ging.

Hij schudde, als beschaamd, de arm van de meid van zijn schouder.

- Ga nu, Anne-Marie, en kom niet meer weer, kom nooit meer weer, zei hij.

Hij leidde ze naar de deur en daar zij hem verbaasd aankeek, schudde hij het hoofd:

- Nooit meer, herhaalde hij.

En buiten stond de meid Anne-Marie en keek naar de deur die achter haar gesloten was. Besluiteloos keek zij rondom zich in de valavond. Naar haar toe, van de dijk verderop, kwam de freule met twee honden. Zij zag hoe de dieren naar haar toekwamen, de kleine vooraan. Toen zag zij het gelaat van het meisje dat koel en hooghartig was, keerde zich om en ging.

Zij ging het pad naar de hoeve op. Nog eens bleef zij stilstaan en keek om. De freule was op de weg naar de olmendreef; aan de andere kant stond het huisje van de veerman. Zij voelde de tranen in haar ogen komen. 'Veermannetje,' snikte zij. Alles was vreemd en vijandig geworden rondom haar. Zij sloop naar haar slaapstede, liet zich neervallen op het bed en weende lang.

Stilaan werd het donkerder rondom haar, toen stond zij op en kleedde zich uit. En zij die ordelijk was en alles op zijn plaats wilde, wierp haar kleren naast het bed in een slordige hoop, dan ging zij een poos aan het open venster staan; nacht zonder maan, met een ver geruis van bomen en het onnaspeurlijke leven van de nacht.

Liggend op haar bed onderging zij haar bittere gedachten. Haar kort verblijf hier, amper een zomer, en de verwachtingen die in haar waren gewekt. Dat zou voor altijd in haar leven blijven staan. Met gelatenheid maakte zij haar trotse haar los;

ook daaraan zou ze altijd moeten denken als het neerviel om haar. Met onverschillige vingers loste zij de wrongen en wachtte dan tot de slaap zou komen.

De freule had er lang over nagedacht hoe zij te weten zou komen wat haar vader over de veerman had gezegd in zijn geheimzinnig Latijn. De woorden van de abt over de man van vijfentwintig jaar geleden die in levenden lijve de veerman was, hadden haar hart doen kloppen. En toen vroeg zij, op het einde van het avondmaal, wie de man was waarover de abt had gesproken en hoe die bij een ode van Horatius aangepast was.

De oude heer glimlachte. Het was alsof hij tegen het verleden glimlachte. O ja, die heer waarover de abt sprak. Een jonge man was het die een tijdje te gast was geweest in het dorp, op het kasteel waar de heer, die een vriend van hem was geweest, reeds geruime tijd was gestorven. Het was een flinke jonge man en bij het zicht van de veerman had de abt, naar gelaat en gestalte, aan hem teruggedacht. En die verzen van Horatius? Die waren de eerste woorden van de schone ode waarin Nereus, de zeegod, aan Paris de straf voorspelt die volgen zal op de schaking van Helena: 'Paris, citeerde hij, de snode herder die Helena, bij hem te gast, ontvoerde met zijn Idische schepen.'

En of vijfentwintig jaar geleden Paris iemand ontvoerd had?

Neen, glimlachte haar vader, ontvoerd niet. Maar sommigen, zeer weinigen, hadden wel gefluisterd over iets dat bijna met een ontvoering gelijk stond.

En had de zeegod Nereus hier ook een straf voorspeld, poogde zij te glimlachen.

Nereus is hier helaas onbekend. De vrouw was plots verdwenen toen haar kind nog een kleine jongen was. En dan hadden sommige mensen aan de jonge heer gedacht.

- En zo, besloot hij, heeft de veerman de verzen van Horatius opnieuw tot het leven geroepen.

Toen trok hij zich, met een vriendelijke lach, terug in zijn studeerkamer.

De freule stond een ogenblik peinzend aan het venster. Het kind van een heer, dacht zij. Het was alsof dat hem nader tot haar bracht. Gedurende de dagen waarop zij wist dat tante Henriette zich inspande om haar voor ritmeester van Calcken te winnen, was het gevoel dieper in haar geworden dat haar naar het huisje van de rivier lokte. En elke avond die voorbij ging na een dag van onderdrukt verlangen keek zij van uit haar venster de duisternis in waar de rivier liep. ‘Neen, een veerman is hij niet,’ zegde zij.

Zij nam Castor en Pollux met zich mee. Hoeveel dagen was het geleden dat hij haar had omhoog getild in het zadel? Hij was sterk en schoon en zijn gelaat was van edele snit. Schoon als een god, dacht zij, toen zij die morgen in de rivier overdacht. Sedert die morgen kon zij hem voor zich zien zoals hij was, ontdaan van de eenvoudige kleren waarin hij rondliep.

En daar stond het huisje. Toen Pollux het zag, bleef hij staan en keek op naar zijn meesteres en Castor blafte, de lange laporen kletsend onder zijn kop; beide honden stonden voor de deur en blaften. En door het venster zag zij een vrouw die haar arm om de schouder van de veerman geslagen had.

Zij week achteruit, overkomen door een gevoel van diepe schaamte. Zij liep het pad van de dijk op en ging verder, de ebbe volgend. Zo pijnlijk was het in haar, zo diep gekwetst voelde zij zich; en het bittere besef van groot onrecht dat haar was aangedaan werd gemengd met een smart die haar het bewustzijn gaf van haar liefde. Zij bleef stilstaan en keek naar de rivier die grauw en traag voortliep onder haar. O die morgen, grijs als nu, in de geheime vreugde van een genot dat onontdekt leefde in haar. Zij wiste de tranen weg die in haar ogen waren gekomen.

Zij keerde terug. Zij zag de donkere vrouw voor de deur

staan. Eén ogenblik keek die haar aan en wendde zich om. Die had de gemakkelijke gang van een dier, dacht zij, en sloeg het pad in naar de hoeve. Traagzaam ging de freule op de olmendreef toe en onder de dichte bomen, waar het als nacht was, hield zij stil en trachtte na te denken. Zij kon moeilijk tot bezinning komen. Alles was met een slag in haar opgestaan wat in de schuilhoeken van haar gemoed heel of half verborgen was gebleven. Met pijnlijke helderheid verrezen nu de schimmen van verlangen en droom in vaste omlijning. Zij was dankbaar om de duisternis van de hoge, stille bomen; haar gezicht gloeide. Zij ging tot aan de keuken en joeg de honden binnen. Dan ging zij terug naar de rivier.

En op de dijk gekomen, dichter bij zijn nabijheid, werd zij kalmer. Het water glansde, overgoten van het licht der ondergaande zon. In deze gloed bleef zij een ogenblik staan; een eindje verder lag de veerboot gemeerd en het raam van het veerhuis schitterde goud en rood en in kleuren waarvoor geen woord bestaat. Aarzelend ging zij het smalle, uitgetreden pad af.

Zij zag hoe hij met het hoofd in de hand gesteund aan de tafel zat, de rug naar het venster gekeerd. Heel de kamer was vol van het laatste, hevige licht van de dag; de laatste, goddelijke luister van het licht.

Hij wendde het hoofd naar de deur toen zij klopte.

Toen stond hij op en zei:

- Ik dacht dat gij nooit meer komen zoudt.

Zij zweeg en keek hem aan. Zijn gelaat was ernstig en bleek; nooit had zij hem zo gezien; maar schoon was hij in de fijne gespannenheid van zijn trekken, met het wondere avondlicht in zijn diepe, droef kijkende ogen.

- Ik ben verder gegaan omdat ik niet wilde storen, antwoordde zij.

Hij boog het hoofd. Hij dacht aan de meid Anne-Marie en de vreugde die deze hem had geschonken werd tot bitterheid in hem. Sprakeloos stonden zij tegenover elkaar.

En toen vroeg zij:

- Was dat niet de meid van de hoeve?

Hij knikte:

- Ja, en die komt hier nooit meer weer.

Zij keek hem ondervragend aan.

- Als er een groot verdriet of een grote wanhoop is in het hart van een man dan zijn soms de armen van een vrouw de gemakkelijkste toevlucht; maar zoiets begrijpt de freule niet.

Zij stond op de drempel van het leven; zij wist van pijn alleen wat zij korte ogenblikken tevoren had ondergaan en dat nu weer in haar opstond toen hij sprak van de armen van een vrouw.

- Ik ben maar een meisje, zei ze, en weet nog niet wat er omgaat in het hart van een man.

En zo benaderden zij, in verwijderde woorden, wat in de grond lag van hun gemoed.

Toen sprak hij:

- Mag ik de freule gelukwensen met haar aanstaande huwelijk?

Zij keek hem onbegrijpend aan.

- De mensen die voorbijkwamen zegden dat een voornaam heer op bezoek is geweest; hij deed lange ritten te paard met de freule en de roep gaat dat het een huwelijk wordt.

Hij sprak alsof het iemand gold die hem onverschillig en afwezig was. Zij schudde het hoofd en legde haar hand op zijn arm:

- Neen, zei ze, met die heer zal ik niet trouwen.

Hij keek haar aan met zijn diepliggende ogen. Het licht van de zon was verdwenen en in de schemering zag zij hoe zijn blik haar omvatte. En zij voelde hoe zijn arm sidderde onder haar vingers.

- Niet altijd, zei ze zacht, verliest Icarus zijn vleugels als hij opstijgen wil naar de zon.

Hij zuchtte:

- Ik ben geen Icarus, ik ben maar de veerman en de zoon van de veerman.

- En de zoon van uw moeder, antwoordde zij.

Hij scheen verwonderd naar haar te luisteren. Nooit had zijn vader hem gezegd wat in latere jaren langzaam tot hem was gekomen. Zij stonden beiden naast elkaar en speurden hun gejaagde leven en overal rondom hen was de avond die week maakt en verlangend.

- Gij zijt de veerman niet, sprak zij, voor mij zijt gij de veerman niet.

Toen legde hij zeer zacht zijn hand om haar middel; zij bleef onbeweeglijk staan. Er was een oneindige vreugde in hem die sprak boven alle verlangen, alsof hij de frisheid en schoonheid van haar wezen in zich opnam. En hij legde zijn arm om haar heen; fier en recht stond zij naast hem, het gelaat naar hem toegekeerd, het haar als een bleke vlek in de duisternis; zij sloot de ogen toen zij zijn mond op haar lippen voelde en het was haar alsof het grote, geheimzinnige geluk haar geopenbaard werd dat haar als een angstige vreugde had gekweld vanaf die morgen toen zij met hem het ontwaken van de wereld had beleefd. Zij nam zijn hoofd tussen haar handen en kuste hem weer.

Zij stonden zwijgend naast elkaar, duizelig, als onwennig in de woorden en gebaren der liefde, in de goede, beschermende duisternis. Zijn mond vond haar gelaat, haar ogen, haar hals; langzaam als verwonderd, gleden zijn lippen over haar frisse geurige huid en in verrukking aanvaardde zij die eerste kussen van de man.

En toen hij overweldigd door zijn geluk, haar losliet, trad zij

op hem toe en hij voelde hoe haar lippen in een lange, zoekende kus de zijne drukten.
Hij hoorde hoe zij de deur achter zich toetrok.

XII

Ritmeester van Calcken was naar de balletavond gekomen en zijn moede zin vond verlichting in de muziek van Haydn en Mozart en in de gratie van de ballerina's. Het einde van het zomerseizoen had de meeste uitstedigen terug naar de stad gelokt waar het leven in zijn drukke, wufte bedrijvigheid was hervat. In de zaal was de schittering van uniformen en de glans van toiletten; hij voelde zich eenzaam te midden van het vertoon, en de adel van deze muziek waaruit alle onvoldaanheid was gebannen, bracht verpozing voor zijn gemoed. Hij had in de zaal madame Valérie gezien. Zij scheen alleen te zijn gekomen, want er was geen drukte rondom haar. Ook zij scheen rust te vinden in dans en muziek, en toen haar blik de ogen van de ritmeester ontmoette verhelderde haar gezicht. Zij knikte hem toe en toen hij de zaal uittrad, zag hij hoe zij langzaam zich losmaakte uit de drukte; zij begroetten elkaar.

De ritmeester was over de grote bitterheid van zijn ontgoocheling heen zoals men uit een hevige koorts komt die u zwak en ijl laat. De afleiding die zijn geest in de schoonheid had gevonden en de weemoedige onbestemdheid die de muziek in hem had verwekt, gaven hem de behoefte aan genegenheid en vertrouwelijkheid. Hij stond naast de vrouw in de avond en voelde haar blik rusten op hem. Zij droeg een wijde losse mantel over het breed uitgesneden kleed dat de schouders en het bovendeel

van de borsten bloot liet. Zij zond haar rijtuig weg en samen traden zij een wijnhuis binnen dat halfvol zat met koncertgangers.

- Ik heb behoefte aan een goed glas wijn, zei hij.

Ook zij voelde dat het haar goed zou doen en de donkere wijn glom vochtig over haar mond. Zij keek de zaal door en groette hier en daar; en vele ogen waren een ogenblik gevestigd op de man die naast haar zat. Haar lange, edele vingers waaraan één enkele ring schitterde, hielden de voet van het glas omvat en de levende gloed van de wijn lag over haar hand. Hij zag dromend naar de glanzende steen aan haar vingers en toen hij opkeek waren haar vreemd-schone ogen op hem gericht.

- Muziek maakt mij steeds in me zelf teruggetrokken, zei hij.

Zij knikte instemmend.

- Het wekt de nood aan wat goedheid, zei ze peinzend.

Zij was zo anders, dacht hij, dan de vrouwen van haar soort die hij kende. Zij werden niet misprezen want een lichaam dat duur betaald wordt, heeft het prestige van de rijkdom en wekt bij velen het gevoel van het ongenaakbare. En vele dames die nu in eer en aanzien gevestigd waren, hadden hun rang te danken aan de gunsten van een hoog personage. Maar over madame Valérie hing de onvoldane nieuwsgierigheid die tevergeefs naar haar verleden zocht; en zij zelf was bescheiden en zocht de gelegenheden niet op waar een courtisane haar triomfen tracht te vinden. Zij had een hooghartige, vreemde schoonheid, een bekoring die meer schonk dan de verwachting die een vrouw zoals zij bij een man kan wekken.

En ritmeester van Calcken onderging als een lichte roes haar nabijheid. Hij was een man die steeds zijn innerlijke leven voor zichzelf had gehouden. Ook nu, dat de droom vervlogen was die hem een korte tijd had vastgehouden, sloot hij zijn teleurstelling op in zichzelf. Maar indien hij zweeg over wat op de grond van zijn hart lag, toch schonk de aanwezigheid van deze vrouw hem de zachte verdoving waarin het smartelijke ter ruste

komt en de tederheid van het leven haar uitweg vindt.

Zij dronken de wijn, zwart-rood en vonkelend onder het licht, en spraken over hun gedachten heen en wat zij niet uitspraken, bracht hen in vertrouwelijkheid tot elkaar. En hij zag de vochtige glans van haar lippen en de volkomenheid van keel en schouders en in haar violette ogen lag een schemer van gelukkige weemoed.

Op straat trok zij de mantel dichter om zich heen en nam zijn arm. Eén ogenblik waren de gedachten van de ritmeester bij de jonge blonde jonkvrouw die nu, in de zegen van de nacht, rustte in het grote witte huis wijl de populieren hun nooit onderbroken gelispel voerden in de duisternis. Maar dan rukte hij zich weg uit deze droom en voelde tegen zich het warme leven van de vrouw.

Zij gingen door de donkere straten, ieder met zijn gedachten en vervuld van elkaars aanwezigheid. En toen de kaarsen brandden in de veelvuldige glans van de kristallen luchter schikte zij heur haar voor de spiegel, en bewonderend zag hij de beweging na van de armen en de volle welving van haar borsten in de schijn van de spiegel. Zij zag hoe hij dichter tot haar toetrad en wendde zich om.

- Ontelbare malen heeft men u gezegd hoe schoon gij zijt, sprak hij, ik zelf heb het zeer zelden tot een vrouw gezegd, maar nu zeg ik het u toch dat uw schoonheid bijna te volmaakt is.

Hij sprak ernstig, bijna treurig, en met weemoedige ernst hoorde zij hem aan.

- Wijn en muziek vertederen de mens, glimlachte zij.

Ook hij lachte stil toen hij haar aankeek.

- Misschien wel, zei hij.

In de blik waarmee zij hem aanzag was medelijden en liefde. Zij voelde hoeveel smartelijks het zwijgen van deze man verborgen hield.

- Schoonheid is niet alles, sprak zij, het is zelfs niet veel als

het gaat om het geluk. Maar zij kan uren schenken waarop men veel vergeten kan wat treurig maakt.

Hij knikte zwijgend. En zijn hand gleed over haar arm naar haar schouder toe.

- Hoe wonderschoon kan een vrouw zijn, - en het was alsof hij tot zichzelf sprak - hoe harmonisch rijst het lichaam van de enkels naar het hoofd, alsof de ene schoonheid groeide uit de andere.

Zij legde haar hand op de zijne.

- Vergeet, mon ami, zei ze, wij moeten allen kunnen vergeten. Zij die dat niet kunnen, gaan eraan ten onder.

Hij boog het hoofd alsof zijn ziel naakt voor haar ogen lag.

Zij legde haar hand op zijn gebogen hoofd in een gebaar van moederlijke genegenheid.

- Overal waar het leven zijn wonden slaat moet men kunnen vergeten. Onze dromen en onze schande en het verlangen dat nooit tot werkelijkheid kon komen. Maar van wat stuk is gegaan, is toch steeds nog iets te redden.

Hij keek op naar haar. Haar ogen waren vol goedheid, zodat hij een ogenblik vergat hoe schoon zij was om alleen die goedheid te voelen. Hij legde zijn hoofd op haar schouder en liet het er een ogenblik rusten. Toen voelde hij de weke warmte van haar keel onder zijn lippen.

- Ik heb u lief, zei ze, en dat heb ik zeer zelden in mijn leven gezegd.

Hij schudde het hoofd alsof hij niet begreep. Hij keek haar in de ogen en kuste haar op de mond.

En dan ging hij heen.

Zij zagen elkaar weer. Hij vond in haar gezelschap niet meer die ogenblikken waarop zij zo dicht tot elkaar waren gekomen. Zij wachtte telkens dat de woorden die zij toen hadden gesproken hem nader tot haar zouden brengen; in haar bewogen leven

waar verlangen de liefde had verdrongen, was de nood ontstaan naar de genegenheid van de ernstige man waarvan zij de trouwhartigheid had vermoed. Zij wist hoe een man moest vervoerd worden, zij kende de bekoring van haar gelaat en haar lichaam, en die avond toen zijn hand over haar schouder gleed en zijn lippen rustten op haar keel had zij een ogenblik gehoopt dat hij in haar armen de vergetelheid zou hebben gezocht. Maar de glans van het verlangen was uit zijn ogen geweken. Zij bleef nu ongeduldig als wie voor 't eerst in de afwachting verkeert van de eerste omhelzing.

Het was alsof hij vermeed met haar alleen te zijn. Het bedroefde haar en tevens gaf dit haar het gevoel van de onzekerheid tegenover haar van zijn wankelend gemoed dat aarzelde voor de verlokking van haar liefde. En telkens nadat hij van haar was weggegaan, was er onvoldaanheid in hem; meer en meer groeide het beeld van haar schoonheid voor zijn zinnen en hij wist dat hij in haar armen meer zou vinden dan de streling en de verrukking van het lichaam.

Een paar avonden had hij bij het kaartspel doorgebracht. Zij had toegezien hoe hij zijn verstrooide gedachten op het spel trachtte te vestigen; eens had zij de kaarten van hem overgenomen toen hij lusteloos een partij eindigde. En in stijgende belangstelling zag hij hoe haar vingers met de kaart waren vertrouwd en hoe de spanning van het spel in haar ogen leefde. Maar koel en beheerst waagde zij haar kansen en de goudstukken die zij gewonnen had stak zij met handige en onverschillige vingers in haar beursje.

De nacht was fris en vol sterren toen zij uit de speelzaal kwamen. Zij nam speels zijn arm en drong zich tegen hem aan. Hij legde zijn arm om haar heen en voelde de soepele beweging van haar lichaam in haar sierlijke gang. Zij bleef staan en kuste hem op de mond; en toen zij een poos in enge omarming hadden gestaan gingen zij verder.

Hij zei haar goenacht toen zij de deur had ontsloten en ging eenzaam in de nacht. En voor haar spiegel staande bekeek zij aandachtig haar aangezicht. Geen spoor van die voortekens die het einde van de eerste bloei der schoonheid aankondigen rond ogen en mond. Het was alsof haar lichaam, in de verwachting van zijn min, nog tot voller schoonheid was gekomen. ‘Weldra, zei ze tot zichzelf, weldra.’

Zij blies het licht uit en lag na te denken hoe het wezen zou.

Ritmeester van Calcken heeft zwaar gespeeld. Het is de eerste maal sedert hij aan een kaartpartij deelneemt dat hij zulks doet. De speelzaal is vol geweest van het gerucht van spelende en drinkende mannen en vrouwen; er zijn avonturiers, officieren, luxe-vrouwen, rijkeluiszonen en oudere mannen die er hun verveling komen verdrijven.

Monsieur Grandjean is er een habitué; zijn lange, gele vingers gaan achteloos met de kaarten om, achteloos en verbazend vlug. Het is alsof zij aan zijn vingers ontschieten, alsof hij door de kaarten heenziet. Madame Valérie heeft hem scherp aangekeken en het is of hij een ogenblik bedremmeld was. Hij heeft opnieuw wijn laten komen en speelt door. Een hoop goudstukken ligt voor hem, een andere is reeds verdwenen in de diepe zak, met leder gevoederd, die hij in een pand van zijn jas heeft laten maken. En een paar schuldbriefjes van de ritmeester liggen naast het goud.

De ritmeester speelt met een ijskoud gezicht; er is geen glans in zijn ogen als de kaart in zijn voordeel keert en een paar goudstukken tot hem terugkomen. Hij speelt onbewogen, zonder haast of opwinding; het is alsof hij met de dood speelt en zijn geest erop voorbereid heeft dat hij verliezen zal. Er ligt angst in de ogen van madame Valérie als zij hem aanstaart. Zij is naast hem komen zitten maar de kans keert niet. Er is wanhoop in haar

als zij ziet hoe onverschillig hij steeds zwaarder verlies tegemoet gaat.

Zij heeft aangedrongen om een ogenblik zijn plaats in te nemen. Zij weet in de toppen van haar vingers dat zij het geluk van het spel bedwingen zal. Zij heeft hem smekend aangekeken toen zij het voorstelde, maar hij heeft bedankt met een matte glimlach.

- Ongeluk in het spel, geluk in de liefde, citeert hij.

En zij ziet hoe hopeloos hij in de schuld geraakt; het is of hij het verderf zoekt. Hij is koud en de rijkelijk genoten wijn brengt geen flikkering in zijn ogen. Monsieur Grandjean heeft een kleur van opwinding over zijn vaal gelaat gekregen. Af en toe kijkt hij naar madame Valérie alsof hij zeggen wilde: ‘Gij ziet, ik kan er niets aan doen.’ Tot ten slotte de ritmeester de kaarten neerlegt en dank zegt voor de revanche die monsieur Grandjean hem voor de volgende maal aanbiedt.

Hij ziet de zaal rond; zijn blik is meteen moe geworden. Hij kijkt een poos naar de tafel waar de speelwoede nog onverminderd voortleeft. Monsieur Grandjean is opgestaan en na een hoffelijke buiging gaat hij naar een tafeltje toe en schenkt zijn aandacht aan het spel, dat er zwijgend en nijdig wordt gevoerd.

De ritmeester gaat naar buiten en ademt de lucht in die koel is in de eerste verfrissing van de nacht. Zij gaan zwijgend door de straten en staan voor de deur. Hij zegt haar goenacht en wil afscheid nemen, maar zij klemt zich vast aan hem en smeekt haar niet alleen te laten; zij weet dat hij nu niet alleen mag gelaten worden. Hij staart naar het duister boven hen waar de sterren schenen stil te staan. Dan volgt hij haar.

Zij zet een karaf op tafel; goud als zondoorschenen honig is de likeur en geurig als de ziel van de zomer.

- Nu blijft mij niets meer over, zegt hij.

Hij spreekt gelaten als over iets dat onafwendbaar is en dat hij aanvaardt. En zij vraagt:

Waarom hebt gij dat gedaan?

Wie weet waarom hij doet wat hij doet, antwoordt hij.

Er is een pijnlijk zwijgen tussen hen. Dan zegt hij:

- Ik meende dat een droom die heel uw leven omvat en plots verbrijzeld ligt, u niet toelaat langer te leven. Ik was mis. Wat ik niet wist is dat er mensen zijn die nooit mochten geboren worden want zij dragen de droefheid van het leven ongeneesbaar in zich; ik geloof dat zoiets melancholia wordt genoemd.

Zij nam zijn hand in de hare.

- Dat is de ziekte der eenzaamheid, zei ze, wanneer een hart eenzaam is, neemt de dood er bezit van. Ik weet wat de eenzaamheid van het hart is.

Hij keek haar aan in de ogen die schoon waren van ingehouden droefheid.

- Misschien hebt gij gelijk, zei hij.

Hij dacht aan de kaarten die beslist hadden. ‘Het spel van het leven is gespeeld,’ dacht hij. En hij zegde:

- Wie een eenzaam hart heeft meegekregen bij zijn geboorte kan daar niet van genezen.

Zij schudde het hoofd:

- Geen hart is eenzaam dat zich niet in trots en koppigheid afzondert.

En daar hij star voor zich uit bleef staren:

- Wij moeten het leven aanvaarden; een kort geluk kan alles dragelijk maken want het sterft nooit helemaal in ons. Van zo ver ik mij kan herinneren is alles wat ik in mijn leven had gewenst onvervuld gebleven. Rijkdom is geen vervulling en van de verzadigdheid der zinnen is mij steeds de bitterheid nagebleven. Maar altijd heb ik geleefd in verwachting van die dag dat niet slechts de volle vreugd van mijn lichaam zou geschonken worden aan de man die ik liefheb. Ritmeester, ik ben de misprijzende courtisane en hij die het hoge loon betaalt, doet het uit hoogmoed want geen genegen woord komt voor hem over mijn lippen.

Hij dacht na over haar woorden.

- Gij zijt een vrouw, antwoordde hij, en die ondergaan het leven anders dan een man. Ik heb in de stormen van het soldatenleven de hoogste roes gevonden die een mens kent: de grootste kracht van zijn leven te voelen in het aanschijn van de dood en te rijden in het gehuil van de strijd in de blinde verrukking waarin heel uw wezen uit zijn voegen wordt getild. Dat is voorbij en soms denk ik dat het mij niet meer bekoren zou. Het is nu alsof het nooit tot mijn leven heeft behoord, en de herinnering daaraan heeft mij arm gelaten. Ik heb deze laatste dagen pijnlijk nagedacht over alles wat mijn leven doet zijn als de as van een uitgebrand vuur, en ik twijfel eraan of ik wel ooit heb bemind.

- Dan zijt gij arm en eenzaam, zegde zij.

- Ik weet zelfs niet of ik wel kan beminnen, zoals ik mij voorstel dat men moet beminnen, zonder schaduw over het vertrouwen, zonder schaduw over de gedachten die naar morgen gaan; een liefde waarin alles berusten kan zonder gestoord te worden door de bitterheid van het eigen wezen.

Zij ging langzaam op en neer in de kamer terwijl zij naar hem luisterde. Zij dacht aan haar leven en haar liefde.

- Wie te diep speurt in het leven, vindt alleen de bittere kern, zei ze.

Hij keek haar na daar zij telkens weer in de volle schijn van het licht voor hem voorbijging. Haar gelaat was onrustig; plots hield zij stil, voor hem, aan de overzijde van het tafeltje en schonk likeur in haar glaasje. Zij zaten tegenover elkaar en zwegen. Toen sprak zij:

- En toch kunnen er uren zijn waarop men dat alles vergeten kan. Als zij voorbij zijn, is er iets schoons in het leven achtergebleven.

Hij staarde naar het glaasje waarin de likeur in dikgele glans schommelde. Haar hand lag op het tafeltje; teder was de pols

en de arm; met lichte aders, vast en blank. En hij staarde in haar gelaat dat naar hem was gericht.

Hij wilde niet meer denken aan alles wat hem moe en beu gemaakt had. Hij wilde niet meer denken, alleen zien in die wondere ogen waarin het licht zijn wisselende glanzen wekte. Zij zag zwijgend toe hoe zijn ogen langzaam en bewonderend over haar gleden. En voorover buigend, nam zij zijn hand en kuste die en lei ze aan haar wang. Zij was niet de courtisane, zij was de vrouw die de schuchterheid van haar eerste verlangen terugvindt en de jagende onrust van de eerste overgave.

En de ritmeester hield ze in zijn armen en vergat dat hij arm en eenzaam was.

Hij kwam thuis toen de schemering viel. Hij ging aan het venster zitten en volgde met onverschillige blik het leven van de straat. En zonder samenhang kwamen gedachten in hem op, afwisselend met wat hem, in de beweging der mensen, een ogenblik bezig hield.

Wat hij de avond tevoren aan de speeltafel verloren had, kon hij niet meer inhalen. Hij bezat de hartstocht niet van de speler die hardnekkig zijn lot najaagt en ermee verbonden is zoals de miserie met het leven. Hij wist alleen dat hij nooit zou kunnen betalen wat hij verloren had en vond het niet meer de moeite waard om naar een uitkomst te zoeken.

- Voor zolang het nog duurt, zei hij.

Hij hoorde een vlugge stap naar zijn deur toe. ‘De voorlaatste trede,’ dacht hij, toen hij het klagende kraken hoorde van het hout. En na licht kloppen ging de deur open. ‘Zo stilletjes in de schemer,’ zei madame Valérie toen zij binnenkwam.

Hij stond op en drukte haar de hand; zij scheen een ogenblik te wachten naar een inniger welkom en kuste hem dan en fluisterde: ‘Ik moest u weerzien.’

Hij stak licht aan en maakte de ramen blind met de zware

gordijnen. En zij zag hoe hij bleek en afgemat was. Zij legde de mantel op een stoel; voor de eerste maal was zij in de kamer waarin hij leefde. Zij zag de bescheiden meubels en de weinige boeken in eikehouten rekken. Alles gaf haar de indruk van eenzaamheid.

Maar deze nacht was weggevallen wat tussen een man en een vrouw kan staan en vele vormelijkheden overbodig maakt. Zij nam zijn hand en deed hem naast zich zitten op een brede, lederen sofa.

- Ik kon niet langer wachten om u weer te zien, zei ze; de dag heeft mij zolang toegeschenen.

Hij zag haar aan en glimlachte.

- Ik heb ook aan u gedacht, zei hij.

Zij keek in het volle licht dat zijn rustige schijn over de tafel legde.

- Het was mij alsof het een droom was en ik moest bij u komen om te weten dat het werkelijkheid is geweest.

Er was een glans van geluk in haar ogen. Hij dacht aan de uren die behoorden tot een dag die nog niet voorbij was en aan het wonder der vergetelheid dat over hem was gekomen. Daar zat zij naast hem; het breed uitvouwende kleed tot aan de enkels reikend, het harde keurslijf de borsten omvattend, zag hij voor zich haar rijzige lichaam in het zachte licht van de kaarsen. En als in dankbare herinnering kuste hij ze op de mond.

Zij liet haar hoofd achterover leunen tegen het harde leder van de sofa.

- Er is nieuwe levenshonger in mij gekomen, zei ze.

Zij nam zijn hoofd tussen haar handen en drukte het tegen haar borst.

En dan zei zij:

- Nu wil ik de last wegnemen die u drukt.

Hij keek haar onbegrijpend aan. Zij lachte gelukkig.

- En dat geluk is op mij verborgen, glimlachte zij.

Achterover liggend, haakte zij langzaam het kleed los. ‘Een courtisane,’ dacht hij treurig. In de plooi tussen haar borsten zag hij de briefjes die hij kende, de briefjes van zijn speelschuld aan monsieur Grandjean.

Hij schudde het hoofd; zij zag hoe een bittere trek om zijn mond kwam.

Verwonderd richtte zij zich op en de papiertjes tussen de vingers nemend ging zij tot aan de tafel en hield ze één voor één boven de kaarsvlam.

Hij liet zijn hand gaan over haar hoofd, over het hoge kapsel heen, tot in haar hals. Zij omvatte hem en drukte hem tegen zich aan. Toen beurde hij ze zachtjes omhoog en deed ze naast hem zitten.

- Ik dank u voor uw goedheid, zei hij. Er is zo weinig goedheid in het leven dat het minste een weldaad is.

Zij antwoordde:

- Ik heb u lief.

Zij zaten nog een tijd naast elkaar; hij kuste haar ogen en haar mond en daar zij zag dat hij verlangde alleen te zijn, stond zij op.

Hij sloot de deur achter haar en hoorde haar stappen naar beneden. Hij ging niet aan het venster maar hij volgde ze in zijn gedachten door de straat naar het huis waar zij woonde. Hij zag de kamer en de spiegel waarin haar beeld stond, de ogen vol wisselend licht, de armen, de ronde zachte schouders. En lang wijlden zijn gedachten bij het brede bed waar zij, door haar schoonheid en haar liefde, hem de laatste uren van het vergeten had geschonken.

Op de tafel lagen, tot weinig as vergaan, de schuldbekentenissen die hem bonden aan monsieur Grandjean. Hij was vrij nu. Niets in het leven was veranderd; en hij was nu rijker door de herinnering aan deze vrouw. Het was best zo; hij zou niet heengaan als wie, in beschaamde angst, zijn schuldeisers ontvliedt.

Aan de wand hingen zijn twee pistolen; erfstukken waren het; met fijn zilver waren de kolven ingelegd en het licht glom dood op hun zwarte kop. Zwaar en deugdelijk waren ze. Ze hadden geklonken, hun sombere knal verloren in het tumult van paarden en mensen. Hij overdacht de opgewondenheid die zijn bloed had opgejaagd toen hij stormde, rijdend vooraan, dronken van de jacht die paarden en mannen in zinloos geweld in de dood dreef. Het scheen hem ver toe, als iets dat hij van anderen had vernomen.

Hij laadde een van de pistolen; het rustte vertrouwd in zijn handpalm, hij legde het op tafel en nam papier en veder. En peinzend zat hij te staren naar het papier voor zich en doopte de veder in de inkt. Maar toen hij schrijven zou, haalde hij de schouders op. Er was niets te zeggen, hij had aan niemand iets te zeggen.

En opstaand greep ritmeester van Calcken het pistool en haalde de haan over.

Monsieur Grandjean had niet de gewoonte vroeg op te staan. Zijn bezigheden hielden hem een stuk in de nacht doende en het was laat in de morgen toen hij, in tamelijk slordige toestand, zijn ontbijt gebruikte.

Hij keek verwonderd en onvriendelijk op toen de deur werd opengerukt en madame Valérie in de kamer drong.

- Zo vroeg, Valérie, zei hij.

Hij streek het zwarte, onfrisse haar weg van zijn voorhoofd. Zij was bleek en haar ogen stonden wild en hopeloos.

- Hij is dood, riep zij hem toe, o God, hij is dood.

Zij liet zich neer aan de tafel en legde het hoofd in de arm Zij lag stil alsof zij sliep. En in de korte tijd dat zij zo lag, stonden de laatste uren van hun samenzijn haar voor de geest. Zij zag dat hoopje as naast de kaars en zijn gelaat dat strak stond.

Zij hief het hoofd op.
- Hij is dood, herhaalde zij.
Zo vernam Monsieur Grandjean het einde van ritmeester van Calcken.
Madame Valérie was rechtgestaan.
- Uw schuld, zei ze.
Zij sprak koel en boosaardig. En monsieur Grandjean werd vierentwintig uren gegund om de stad te verlaten... en het land, voegde zij er na een ogenblik aan toe.
- Maar voyons, Valérie, zei hij, hoe kan ik er voor iets tussen zijn. Spel is spel en ik heb gewonnen, en ditmaal eerlijk gewonnen want hij speelde als een kind.
'Als een kind,' dacht zij en de tranen schoten in haar ogen.
- En ge weet toch, Valérie, zei hij, welke zware dagen wij samen hebben doorgemaakt en hoe gij aan mij hebt te danken wat gij zijt.
- Wat ik ben, zei zij hees, wat ik ben. Mon Dieu, wat ik ben, zegt hij. En wat hij is: een valsspeler en een hoer. Telkens als ik u zal weerzien zal ik aan hem denken. Weg uit dit land.
En toen monsieur Grandjean vernomen had dat sommige dingen over hem konden gezegd worden die hem het leven hier lastig zouden maken, gaf hij mopperend toe.
- Het ging hier zo goed voor ons beiden, zuchtte hij.

Madame Valérie was alleen op haar kamer. De namiddag ging traag heen, de valavond kwam en zij was uitgeweend. Eén dag maar was er verlopen; zij zag hem duidelijk naast zich, zijn gelaat dat nog stroever werd toen hij de schuldbriefjes zag. Zozeer had zij zich daarop verheugd; zij had zich zijn gelukkig gezicht voorgesteld want het nam toch de last weg die hem ongelukkig maakte. Zij trachtte te begrijpen maar kon het niet. En uit dat nadenken en die radeloosheid bleef haar alleen het gevoel over dat hij edel was geweest van hart.

Zij ging voor de spiegel staan en zag haar bleek gezicht en de ogen die dik waren van gestorte tranen. En toen zij zich uitkleedde, kwam hij haar voor de ogen daar zijn hoofd lag op haar borst; zij dacht aan het hoopje as onder de kaars en weer kwamen de tranen in haar ogen.

As, alles wat er overbleef.

XIII

Er was een brief van tante Henriette gekomen. Geen woord over de gebeurtenissen die anders haar leven vulden. Maar dat ritmeester van Calcken zich het leven had genomen. Men zegde dat hij de avond tevoren aan de speeltafel zeer zware schulden had aangegaan die hij onmogelijk kon voldoen. Men legde zijn dood uit als de logische daad van de officier die de schande niet wil overleven. En nu zij over alles goed nadacht, kwam tante Henriette tot het besluit dat het toch nog een geluk was geweest dat Leda haar toekomst niet op hem had gericht; want een man kent ge nooit en onverwacht wordt men bedrogen door iemand waarin men al zijn vertrouwen had gesteld. Dat alles had haar droevig gemaakt en haar gezondheid aangetast; zo gevoelig was zij erdoor getroffen. En het was haar alsof heel die treurige geschiedenis haar veel ouder had gemaakt.

De heer de Hovel had lange tijd peinzend naar de brief gekeken en ook Leda zat zwijgend, de ogen gevestigd op het papier.

- Het was een goed mens, zei hij ten slotte, ik begrijp het niet.

En de freule lag wakker in haar bed; het beeld van de dood stond voor haar. Een man die de dood was ingegaan. Hij was rijzig en flink, een goed mens, had haar vader gezegd, en hij had haar liefgehad. Haar gemoed dat vervuld was geweest van

de plotse vreugde in haar eigen leven, voelde de schaduw van het onheil. En zij durfde niet denken aan wat haar gedachten onophoudend had beziggehouden. Er was een groot medelijden in haar en de angst om het vele ongekende dat zij in deze dood vermoedde.. En zonder dat zij het besefte waarom, weende zij om de dood van ritmeester van Calcken.

Maar de slaap had haar weemoedigheid weggenomen en toen zij in de namiddag langs het veer reed dat slaperig en verlaten lag, hield zij het paard een ogenblik stil en riep:

- Morgenvroeg kom ik nog vóór de zon.

Hij zag haar na, het blonde haar golvend op de vaart van de rit. En na haar woorden scheen de dag hem lang.

En toen het nog half nacht was, stond hij op. ‘Net zoals toen,’ dacht hij; die morgen vol goddelijke stilte en goddelijk licht.

En die ogenblikken kwamen nader tot hem, met scherper en duidelijker verlangen. Hij ging tot aan de rivier; hij hoorde het zacht geruis van water dat door het riet gaat. Een zware, kille nevel lag op het water. Tot in de boot gaande keek hij strak voor zich uit: alles lag begraven in de mist die de duisternis van de nacht nog grauwer maakte.

Hij wachtte in de deuropening of hij haar tred niet hoorde. Het was of de nevel alle geluid opzoog en door de grijsheid waarin alles was gehuld lag alles vormloos rondom hem. Tot hij dichtbij, alsof een gordijn van voor het gerucht werd weggerukt, haar haastige stap vernam. Nog voor zij hem had opgemerkt had hij zijn arm om haar heengeslagen; onder de lange mantel voelde hij de warmte van schouder en arm.

Hij maakte licht en zag haar aan met hongerige ogen.

- Het is zo koud en zo mistig, klaagde zij, en ik had gehoopt op een zachte, heldere morgen.

Hij zag hoe zij onder de mantel het rode zwempak aan had. En vooraleer hij kon antwoorden was hij overweldigd door de

vreugde van zijn ogen. Zo blond kwamen keel en dijen uit het sterke rood, en zo innig stonden haar ogen in het gelaat; en hij knielde neer en omvatte haar dijen.

Toen zei hij, en hij dwong zich tot spreken:

- De morgen is vijandig op het water, er zal geen licht zijn vooraleer de zon de mist heeft opgezogen. En het is koud.

Hij legde vuur aan en toen de vlammen hun gloed zonden door de kamer doofde hij het licht. En zij stonden, elkaar omvattend, en staarden in het vuur. Hij nam haar mantel af. Rozig in de schijn der vlammen waren haar armen en schouders en de hoge dijen. En haar ogen glansden. Eng omvatte het rode weefsel de schuchter getekende heupen en de pas ontloken borsten.

Hij staarde haar aan alsof hij niet geloven kon dat dit geluk het zijne was, levend tussen schuchterheid en verlangen. Zo stonden zij sprakeloos naast elkaar, alsof zij luisterden naar de woorden die zij hoorden in zichzelf.

Dan gleden zijn kussen over haar armen, haar schouders, haar mond.

- Ik zal nooit meer kunnen buiten u, zei hij.

- Gij zult niet meer moeten buiten mij, glimlachte zij, want ik zal alles voor u zijn.

En toen dacht de veerman aan de heer de Hovel, het grote witte huis, en aan de veerman die zijn vader was geweest.

- En de zomer is haast voorbij, sprak hij. Dan komt de herfst en de winter en wat nu in ons is, kan zijn als de vergankelijkheid van de seizoenen.

Maar zij schudde het hoofd en kuste hem, want zij was jong en geloofde in de onsterfelijkheid van de liefde.

Het schemerde en de meid Anne-Marie zat te kijken naar de beeltenis van onze goede keizerin Maria-Theresia. Zij zat lang te peinzen en luisterde verstrooid naar de laatste geruchten van de dag, en toen die weggestorven waren in het onbestemde en

verre gerucht van de avond, stak zij de kaars aan en maakte haar bundeltje.

Zij ging zich nog eens bekijken in het spiegeltje, de kaars boven het hoofd geheven. Zij staarde in haar eigen donkere ogen en scheen niet te begrijpen wat eruit sprak. Neen, zij begreep niet, de bruine meid Anne-Marie, want heel het leven was anders dan het scheen te zijn. En voor de laatste maal hier op de hoeve kleedde zij zich uit. 'Och Here, zei ze tot zichzelf, waartoe dient het allemaal.'

Zij had geen haast en liet langzaam het hemd over haar lichaam glijden. Zo'n schoon fijn hemd waarin zij haar lichaam zachter en voller voelde en waaruit het donker en verlangend oprees. O, zoals die avond bij de veerman. En het verdriet overkwam haar van schone uren die niet wederkeren. 'O veermannetje, dacht zij, zoudt gij dat ooit vergeten?'

En zij ontwond heur haar; als zij de zwarte vlechten door haar vingers liet glijden, hield zij plots in en greep naar de schaar en zij legde de glanzende, lange lok behoedzaam op het bed.

Toen was het nacht met weinig sterren en koel en ver geruis. Zij blies de kaars uit en ging de weg die zij zo goed kende in het donker. Zij keek niet om naar wat haar slaapstee was geweest, noch naar de stallen, noch naar het huis. En door de weiden heen volgden haar voeten het pad naar de dijk.

Zij sloop tot aan het venster en zag dat alles rustig was; zij zag de vage vormen van tafel en stoelen en bleef een ogenblik staan, denkend aan wat voorbij was. Toen nam zij de haarlok, kuste die en legde ze op de vensterrichel.

De keten klopte tegen de boot en om haar heen gleed en ruiste de rivier. Met onbehendige riemslag roeide zij naar de overkant en meerde de boot. Toen keek zij nog eens om maar over het water was alleen de nacht.

Aanvaard het leven

Alle personages van dit boek
zijn verzonnen.
Nota van de schrijver.

I

Paul Danneels zat te luisteren naar wat zijn medereizigers ondereen vertelden.

Het waren meestal arbeiders die hun brood buiten hun dorp gingen verdienen. Hij verstond weinig van hun gesprek. Het liep over mensen die hij niet kende en arbeidstoestanden die hem onbekend waren. Een wereld die hem vreemd was geworden. Een paar onder hen hadden de knapzak uitgehaald en hapten gulzig in wat overschoot van hun boterhammen. Voor de eerste maal vandaag kreeg hij het gevoel van honger.

Buiten was de vroege novemberavond gevallen. Een lichte mist hing rondom de lampen van de stations. Mensen stapten af en verdwenen, deuren werden toegeslagen. Dan weer het eentonig gerucht van de trein.

Hij was moe. Heel de dag had hij in Brussel rondgedwaald. Het kleine deurtje van de grote poort van de gevangenis was in de voormiddag gesloten. Hij had onwennig rondom zich gekeken. Tevergeefs had hij 's morgens getracht de kreuken te wrijven uit zijn kleren die in een zak van de grote gevangeniszolder waren opgeborgen. Het was hem of de reuk van de cel met hem meeging, de scherpe reuk van ontsmette nachtpotten; tot in zijn gebeente scheen het doorgedrongen en uit zijn kleren rook hij de stofferige beslotenheid van de zolder waar honderden plunjes naast elkaar waren opgehangen.

Hij aarzelde of hij de tram zou nemen. Nog vele uren lagen

voor hem alvorens hij op de trein zou stappen. Bij het laatste bezoek had zijn moeder hem gevraagd niet vóór het invallen van de duisternis naar huis te komen. Hij overdacht zulks met bitterheid. Zij had liefst dat zijn thuiskomst onopgemerkt zou blijven. En ook de eerste dagen, had zij gezegd, zou ik liefst hebben dat gij binnen huis bleeft. Gij moet dat verstaan, Paul.

Vruchteloos had hij getracht het te begrijpen. Iedereen wist het toch en zijn moeder zelf had hem gezegd dat de stemming onder de mensen veel verbeterd was. Maar doe het, Paul, doe het voor papa en voor mij. En ook voor Lisette, had hij erbij gedacht. Lisette, zijn zuster, die hem eens samen met zijn moeder was komen bezoeken. Zij had hem geërgerd met haar roodgepolijste nagels en de uitdagende blik waarmee zij rondkeek. Haar lachen en haar vriendelijkheid waren gemaakt. Het was alsof zij het kontrast wilde scherper maken tussen haar en de anderen die aan de tafeltjes tegenover elkaar zaten. Vrouwen die de zorgen van de tijd op hun gelaat droegen, een kind soms dat als maandelijkse gunst voor een kwartiertje op vaders schoot mocht zitten. Mannen in het grauwe gevangenispak die voor weinige ogenblikken uit de eenzaamheid van de cel waren gekomen en in het gelaat van hun vrouw trachtten te raden wat zij verzweeg.

- Gij moet hier niet meer komen, had hij bars gezegd.

- Maar Paul toch, zei zijn moeder.

Zij zat daar steeds voor hem in beschaamde deemoed. Zij weende niet meer zoals vroeger. Een mens went aan alles. En Paul wist dat zij in den beginne zoveel weende over zichzelf als over hem. Hij hield van zijn moeder, maar de gesprekken die hij met haar bij de halfmaandelijkse bezoeken had gevoerd, hadden een afstand tussen hen beiden gelegd. Het vele onbelangrijke dat zij vertelde over de mensen in het dorp interesseerde hem niet. Zij kwam uit een wereld die hem vreemd was geworden.

Eindeloos had hem de dag geschenen. Hij zag de trams voor-

bijrijden met mensen die haastig in- en uitstapten. De eerste ogenblikken was het hem alsof iedereen die voorbijging de reuk van de gevangenis zou opsnuiven. Maar naarmate hij verder stapte week dat gevoel en hij zelf werd spoedig gewoon aan zijn verkreukte kleren.

Het flink doorstappen deed hem goed. Dat was het eerste wat de vrijheid hem schonk, los te zijn van de gemeten pasjes in het wandelhok. Hij werd een beetje duizelig van de beweging rondom zich, het geraas van trams en de razende vlucht van auto's. De stad stinkt al evenzeer als de gevangenis, dacht hij, als de samengetroepte wagens, opgehouden door de stoplichten, hun walm door de straat zonden.

Hij werd gedreven naar het Noordstation waaruit hij vertrekken zou. Nog uren zou hij moeten wachten alvorens de trein in te stappen. Maar er was een drang in hem om in die buurt te blijven. De tijd doden, dacht hij, de tijd doden. Jarenlang had hij de tijd gedood. Van 's morgens zes uur tot negen uur 's avonds. En nu hij aan het venster zat van een café en weer moest wachten tot de uren verliepen, scheen hem dat alles zonder doel.

- Pale Ale, had hij gezegd tot de kellner.

Hij dronk bedachtzaam. Sedert jaren had hij geen bier meer geproefd. Hij zag de donkere gele kleur van de drank. Hij voelde de prikkel op zijn tong en in zijn maag. En bij het tweede glas schoot een helderheid hem in het hoofd. Angstig keek hij in zijn portefeuille, het was een nieuw bezit; hij keek naar de briefjes die erin zaten en toen was hij gerust. Hij bestelde nog een glas en betaalde. De prijs was hem ongewoon en het drinkgeld dat hij gaf deed de kellner opkijken. Hij keek een ogenblik naar de verfomfaaide kleren van de jonge man, zag de welgevormde, slanke hand die van geen arbeid getuigde, en sprak een verwonderd ‘merci, monsieur’.

Kon het nu maar spoedig donker worden, dacht Paul. Hij was ergens een paar broodjes gaan eten, zonder honger. De lichte

duizeling in zijn hoofd was geweken in het slenteren langs de drukker wordende straten. In de vallende avond kwam een lichte mist liggen over de lanen en almeteen sloegen de lampen aan en de vele lichtreklames. Negen jaar was het geleden dat hij een verlichte stad bij avond had gezien. Veel feller dan tevoren flitsten en pinkten de kleurige woorden die lokten naar cinema's of u de namen van drank, apotekerij of vulkachels in suggestie brachten. Hij die kwam van tussen grauwe celmuren werd duizelig van het op- en afflakkeren van het felle, gekleurde licht. Hij wendde zich om en ging zijn kaartje nemen.

Lange tijd alvorens de trein vertrok, liep hij op het perron. De mist was hier sterker merkbaar dan in de stad. Hij onderging het gevoel van troosteloosheid van zijn omgeving. Mensen die door elkaar hollen, treinen die de duisternis inrijden, mistomfloerste lichten. Hij stond hier in een verlatenheid die hij nooit in de cel had gekend.

En toen de trein wegreed, zat hij in een volgepropte wagen en de reuk van werkkleren en van slecht gewassen lichamen, van vunzige sigaretten en van de zakken waarin het velerlei gereedschap was geborgen, was hem welkom. De reuk van de cel die hij niet kon kwijt geraken, was erin opgenomen. Door avond en mist reed hij huiswaarts.

Het laatste stationnetje.

Paul trachtte tevergeefs het land te herkennen waar hij doorheen reed. Donker en zwaar lag het rondom. De wagen waarin hij zat was bijna ledig. En de weinige arbeiders die nog bij hem zaten, waren zwijgzaam geworden. De woorden die zij spraken hadden de vertrouwde klank van zijn streek. Het was lang geleden dat hij het nog gehoord had, en het bracht hem terug tot de jaren van zijn jeugd. Hij luisterde met een gevoel van heimwee.

Onder het koude, eenzame licht van de stationlantaarns stond de trein stil. Hij nam zijn valies en stapte uit. Hij zag gezichten

die hij meende te herkennen. Niemand gaf acht op hem. De man die de kaartjes in ontvangst nam, de oude Batist, keek hem aan met een afwezige blik.

Hij ging langzaam naar het dorp toe. Hoe anders was alles dan wat hij zich had voorgesteld in de uren waarop het verlangen naar de vrijheid en de thuis almachtig wordt in het hart van de gevangene. Onder het flauwe schijnsel van de lantaarns herkende hij de huizen en wist wie er woonde. Hier en daar was een gevel verbouwd of een nieuw, opzichtig winkelraam gestoken. Dat nam het armoedig karakter van de straat niet weg waar steeds sombere herenhuizen tussen de lage, witgekalkte krotten van de arbeiders hadden gestaan. Smal en bochtig, met voetpaden waar nauwelijks voor één man plaats was, met hobbelige kasseien en onverwachte hoeken.

Op het kerkplein was de mist dikker vanuit de nabije meersen samengetrokken. Dood stond het gebouw te midden van de eenzame straten. Paul dacht hoe lang het geleden was dat hij daar gezeten had in de kwalijk riekende menigte van de vroege mis. Het scheen een herinnering uit een ander mensenleven.

Nu hij dichter bij huis kwam, verhaastte hij zijn stap. Hij kwam voorbij het huisje waar zijn oude meester woonde die hij had weergevonden in het kamp van Lokeren. Hij aarzelde een ogenblik of hij niet zou aankloppen. Maar hij ging verder tot hij de lantaarn zag die vlak vóór vaders huis hing. Zijn hart klopte in de onzekerheid van zijn gemoed, want hij wist dat die thuis nooit meer dezelfde zou zijn omdat hij zelf anders was geworden.

Hij zag de koperen plaat naast de deur: ‘Dr. J. Danneels, geneesheer’, en belde aan.

Zijn moeder opende de deur.

- Dag mijn lieve jongen, zei ze.

Er lag zoveel moederlijke goedheid in haar stem dat Paul er week van werd.

- Mama, zei hij.

Ze bekeken elkaar: beter dan bij het bezoek zag hij dat zijn moeder oud was geworden. In haar eenvoudig huiskleedje, met een gezicht dat niet bijgewerkt was, verscheen zij voor hem zoals hij ze in jaren niet meer had gezien. Gedurende de tijd waarop zij tijdens de bezoeken achter het getralied glas en later aan de overzijde van het tafeltje had gestaan, was zij de goed geklede dame die de middelen niet onverlet laat om de sporen van voortschrijdende ouderdom weg te werken. Het had voor hem dikwijls de vertrouwelijkheid gebroken. Zij is plots oud geworden, dacht hij. Er kwam een krop in zijn keel.

- Mama, zei hij nogmaals en legde zijn arm om haar schouder. Zij bleven een ogenblik sprakeloos naast elkaar staan. In één ogenblik kan veel weer opstaan in de ziel van een mens. En van alles wat in beider leven was gebeurd, bleef in deze korte wijle alleen over wat het kind aan de moeder bond.

- Lisette zit hiernaast, zei de moeder en duwde de deur open.

Het jonge meisje stond op en omhelsde hem. Er was een korte stilte. Toen ging zij weer zitten alsof er niets gebeurd was.

- Papa moest nog een paar bezoeken afleggen, zei de moeder.

Lisette liet de radio stiller spelen. De muziek vulde de stilte en allen waren dankbaar dat zij hen over de eerste aarzelingen heen hielp, want zij bleven zonder veel woorden. Hoe is alles anders dan ik mij had voorgesteld, dacht Paul. Er was geen vreugde in hem, alleen maar het vaag gevoel van heimwee, een verlangen naar iets dat onduidelijk in hem was.

- Wij hadden reeds vroeger gesoupeerd, zei de moeder. Zij dekte voor hem op. Het eten smaakte anders dan ginder, dat was toch iets gewonnen, dacht hij. Hij at zwijgend, de ogen op zijn bord gevestigd. Hij knikte instemmend toen zijn moeder hem vroeg of het smaakte. Hij hief het hoofd op en stond recht toen hij de voordeur hoorde dichtslaan.

- Dag Papa, zei hij, toen de dokter binnenkwam.

De vader bekeek zijn flink uitgegroeide jongen; zijn ogen schoten vol tranen. Het was lang geleden dat hij zijn zoon had kunnen bezoeken, hij had een drukke praktijk en kon er moeilijk een hele dag van nemen. En ook Paul was ontroerd en zijn ogen werden vochtig. Hij kende de goedheid van de man die zijn vader was; die was de enige van het gezin die het onheil dat hen getroffen had niet op de rug van zijn zoon had geschoven. Hij had Paul trachten te weerhouden toen deze met het eerste kontingent vrijwilligers naar het Vlaams Legioen trok. Maar toen de ineenstorting gekomen was, had hij niet, zoals zijn vrouw en zijn dochter, zijn gemoed gelucht in verwijtingen.

Hij bekeek zijn zoon.

- Ge ziet er goed uit, zei hij. Hij dacht aan de verwachting die hij op deze flinke jongen gebouwd had. Want hij zou geneesheer worden; hij zou de derde Danneels zijn die dokter was in de gemeente. De eerste, Paul's grootvader, was er lange tijd de enige dokter geweest. Sedertdien waren er een paar bijgekomen; de mensen gingen gemakkelijker naar de dokter dan vroeger want hoe meer dokters hoe meer zieken. Paul had zijn eerste vier jaar geneeskunde met sukses doorlopen. Hij zou in de traditie van de familie blijven.

Dat was nu gedaan, dacht de dokter. Nieuwe zorg had de plaats genomen van de verwachting die hij in zijn zoon had gesteld. Vele dagen had hij zulks met bitterheid overwogen. Maar als hij de klachten van zijn vrouw of de schampere taal van zijn dochter hoorde, was hij steeds vergoelijkend opgetreden.

Hij zuchtte.

- Lisette, zet de radio af, zei hij.

Het meisje draaide onverschillig de knop.

- Wij gaan een glas champagne drinken, zei de dokter, dat mag gevierd worden.

Voor het eerst sedert hij de gevangenispoort was uitgestapt,

was er blijdschap in Paul om de liefde en de hartelijkheid die hij in de woorden van zijn vader vermoedde. En alsof hij de wrange smaak van zo vele dingen wilde wegspoelen, ledigde hij zijn glas in één teug.

- Goed zo, jongen, zei zijn vader, 't is zo dat het moet gedronken worden.

- Hoe bevallen u onze nieuwe meubels, vroeg Lisette.

- Ik moet eraan wennen, antwoordde Paul.

Ook in dat opzicht was er een einde gemaakt aan de traditie van het huis Danneels. Paul was opgegroeid tussen de soliede, donkere meubels die door zijn grootvader waren gekocht toen hij trouwde. En zijn vader had ervoor gezorgd dat het weinige waarmee hij het meubilair aanvulde, de warme rust niet stoorde van de meubels die er stonden. Paul zag voor zich alles zoals het was geweest. Toen hij in de cel aan huis dacht, kon hij het zich niet anders voorstellen dan met die zware, donkere kasten en tafels. Hij wist dat zij in de septemberdagen gestolen of stukgeslagen waren, maar hij kon zich het huis niet anders voorstellen dan hij het steeds had gekend.

Hij besefte thans duidelijker waarom hij zich onwennig voelde toen hij thuis was gekomen. Ook dat was weggenomen uit zijn leven. In de glimmende nieuwe dingen die rondom hem stonden, vermoedde hij de keuze van zijn zuster. Ik zal er nooit aan wennen, dacht hij.

Zijn vader was steeds een zwijgzaam mens geweest. Als hij 's avonds, moe van zijn dagtaak, zijn pantoffels had aangetrokken en een pijp opgestoken, las hij graag een boek. Hij zat dan in de diepe, bruinlederen zetel die in het gebruik zwarte vlekken had gekregen. Dat beeld was Paul steeds dierbaar geweest. Voorbij, dacht hij, als hij naar het blinkende chroom keek waarop Lisette zo trots scheen te zijn.

Vanavond was de dokter zeer spraakzaam. Het was alsof hij

zich al pratend over zijn kommer wilde heenzetten. Maar ook alsof hij zijn zoon over de eerste uren van innerlijke moeilijkheid wilde heenhelpen. Deze was woordkarig in zijn antwoorden. Als met tegenzin sprak hij over het leven in de gevangenis. Stilaan kwamen er gapingen in het gesprek en Lisette zette de radio aan.

Paul hoorde thans weer wat zovele avonden in zijn cel had weerklonken. Het klagend en ontmoedigd zingen van Engelse liedjes, vulgaire viswijvenstemmen en wild Amerikaans geschreeuw. Het had hem steeds het beeld gebracht van een wereld die moe in zichzelf terugzinkt, zonder evenwicht, zonder innerlijke kracht. Hij voelde iets als vijandschap tegen zijn zuster die in kennelijk behagen luisterde en af en toe mee neuriede. Maar het gebrul en geweeklaag vulde de onbehaaglijke stilte.

De koekoeksklok sloeg negen uur.

- Nu luidt de bel, zei Paul opeens.

Zij keken hem allen verwonderd aan.

- Straks gaat het licht uit in de cellen, zei hij verder.

- Kom, jongen, denk er niet aan, het is voorbij, zei zijn vader.

Paul haalde de schouders op en zweeg. Hij wist dat het nooit voorbij zou zijn, dat hij nooit de cel uit zijn leven zou kunnen weghouden. Zal ik nu iedere avond, als het negen slaat, denken: nu luidt de bel, dacht hij, en heel de dag door denken aan wat ze daar doen. En als ik alleen ben, steeds voor mij de grauwe, melaatse muren zien en de deur met het brutale spionnenoog.

Hij trachtte zich los te maken uit zijn gedachten. Zijn moeder sprak over de mensen en de dingen uit het dorpsleven. Hij kende ze en zag ze voor zich, maar het liet hem onverschillig of het over hun geluk ging of over hun rampspoed. Met een jammerstem gaf zijn moeder het verhaal van een jachtongeluk waarbij een welgesteld man was omgekomen. ‘Een vrouw en twee kleine kinderen,’ kloeg zijn moeder.

Paul dacht aan de vele andere kleine kinderen waarvan hij de vader kende.

- Er gebeuren nog meer ongelukken buiten dat, antwoordde hij.

- Maar Paul toch, zei ze verdrietig.

Hij voelde dat zijn woorden onvriendelijk en brutaal klonken.

- Neem niet kwalijk, mama, zei hij zachter, ik heb zoveel ellende gezien en te midden zoveel vernielde levens geleefd, dat ik voor het lijden van anderen afgestompt ben.

Zijn vader knikte.

- Dokters kennen dat, zei hij. Een mens kan verharden tegen het medelijden.

Toch voelde Paul dat het wat anders was. Het was hem alsof hij nu tot een kaste behoorde waarmee de grenzen van het menselijk gevoel waren afgetekend. Een moraal die alleen gold voor een bepaalde klasse van mensen. Zoals het recht dienaar is van de macht, zo wordt de moraal aan eigen voor- of afkeur dienstbaar gemaakt.

- Vandaag, bij voorbeeld, sprak zijn vader verder, ben ik in vier huizen geweest waar lichamelijk lijden en gebrek ieder ogenblik van de dag vullen. En in twee van die huizen komt er nog wat anders bij. Twintig jaar geleden kon ik daar niet van slapen, en nu...

Dat is wat anders, dacht Paul weer. Hij kon week worden als hij aan het lot dacht van zovelen die hij kende. Het was voor hem steeds pijnlijk geweest die gelatenheid te lezen in hun blik. Wat zij in het leven hadden, was verbrijzeld en er was geen uitzicht voor hen. Maar hij zweeg want er zijn dingen die alleen begrepen worden door hen die staan in dezelfde geestelijke kategorie.

Toen zei zijn moeder:

- Jongen, gij zult moe zijn. Wij zullen maar gaan slapen.

Voor iedereen brachten die woorden opluchting. Hoe was dat weerzien anders dan ze zich hadden voorgesteld. Jaren scheiding

hadden ze innerlijk niet dichter bijeen gebracht. Er is een grote zielsverwantschap nodig om over de afstand van jaren heen elkaar volledig terug te vinden. Meer dan in zijn eenzame gepeinzen in de cel werd Paul zich hiervan bewust. Alleen bij zijn vader vond hij nog hetzelfde vertrouwd gevoel van vroeger, maar tussen hen lag de ontgoocheling die de lang gekoesterde plannen voor de toekomst had gebroken.

Hij lag thans in zijn bed rond te zien naar een kamer die hem vreemd was. Ook hier waren de warme, rustige meubels vervangen door de glimmende, onpersoonlijke dingen die hem beneden reeds hadden ontstemd. Hij trok het licht uit om beter te kunnen denken hoe het vroeger was geweest. Het verleden is een toevlucht voor wie vele jaren achter zich heeft en voor zichzelf geen toekomst weet. Wat er in zijn jonge leven was gebeurd, had hem ouder gemaakt en hij dacht liever niet aan de dag van morgen. Het was alsof ook in deze kamer het leven voor hem afgesloten lag. Hij trachtte nu de vertroosting te vinden in de herinneringen die zo dicht bij hem stonden en waarover zovele jaren waren heengegaan.

Hij kon moeilijk zijn slaap vinden. Het warme, zachte bed was onwennig na het harde stro van zijn gevangenistijd. En zijn gedachten gingen naar hen die op dit ogenblik neerlagen in de zware stilte van de gevangenis. Nog dezelfde dag had hij, met een gevoel van gegeneerdheid, haast van schaamte, een vluchtig afscheid genomen. Het was hem geweest alsof hij in de gelukwensen de hopeloosheid hoorde van hen die bleven en niet wisten hoe hoog de muur van de tijd was die hen nog van het leven scheidde. Met een zwaar hart had hij gedacht: hoe lang nog. En hij voelde zich verloren in deze nieuwe eenzaamheid.

II

Toen het dan zondag werd, bleef Paul Danneels lang in bed. Zijn moeder had erover nagedacht als het tijd werd voor de hoogmis. Misschien bleef hij liggen om niet onder de mensen te moeten komen. Het was wel misverzuimen maar het gebeurde dan toch om beterswil. ‘Gaat Paul niet naar de mis,’ had Lisette gevraagd. ‘Beter nog wachten,’ had zij geantwoord. De dokter had gezwegen, maar het was hem alsof zijn zorg zwaarder werd.

Paul zat nu boven op de kamer die eens zijn studeerkamer was geweest. Maar ook deze bestond alleen nog in zijn herinnering. De weinige meubelen waren nieuw en ongezellig en de boeken die zijn vader na de plundering in de tuin had opgeraapt, stonden als vereenzaamd op een boekenrek. Hij doorbladerde ze met weemoed.

Zovele jaren was het geleden dat hij deze boeken in de hand had genomen en het scheen hem nog maar van gisteren te zijn. Hoe goed herkende hij die en die bladzijde die hem tot groter inspanning had gedwongen. Het scheen hem onmogelijk toe dat dit alles nu voorbij was, nutteloos alsof het nooit was geweest. Al de jaren die ertussen lagen, waren voorbij gevlogen als een rook en de zware tijd op de Russische slagvelden stond zo dichtbij alsof hij meegeschreden was met de gang der tijden. Was dat ook even nutteloos geweest als zijn studiejaren?

Hij ging aan het venster zitten en keek in de straat.

Hier was zo weinig veranderd dat hij het leven in zijn oude, gekende vorm terugvond. In heel de straat waren een paar winkelgevels veranderd, lelijke, glanzende similiplaten en pretentieuze uitstalramen. Maar het uitzicht van de straat was hetzelfde gebleven. Het huis van meneer Urbain met zijn arduinen trap en ornamenten. Het kleine herbergske, witgekalkt zoals de lage arbeiderswoningen. Het grote, wit geverfde herenhuis: de dochter van de burgemeester was er afgeranseld door haar man omwille van de fabrikant die aan de overzijde van de kerk woonde. Zij was de vriendin van Pauls zuster. Ook in de zeden en gewoonten was niets veranderd. Na de roes van de bevrijding waar overspel en ontucht in deftige huizen openlijk hun intrede hadden gedaan, was men met iets meer losheid in de hypokrisie van het leven de toekomst ingegaan.

De mensen die hij zag voorbijgaan en van wie hij de meesten kende, schenen hem niet zoveel ouder geworden als de tijdsafstand moest laten vermoeden. Was hij dan alleen zoveel ouder geworden met de grote gaping van oorlog en gevangenis in zijn leven?

Aan de overkant van de straat zag hij twee vrouwen staan die om de beurt naar zijn venster opkeken. Het gebaar van een gesprek waarin men zegt: 'Niet opkijken.' Het waren twee van de vrome vrouwen uit de straat. De ene woonde alleen, schuin over het huis van dokter Danneels; de andere vond, met de last van een zwaar gezin, nog tijd om uitvoerig haar oordeel mee te delen over het kwaad dat zij overal bespeurde.

Paul schoof het gordijn weg en kwam aan het venster staan. De drukklappende huismoeder viel stil en ging verder. Zonder een blik naar Paul ging de andere binnen.

Moeders geheimdoenerij is vruchteloos geweest, dacht hij. Hij nam een boek van het rek en trachtte te lezen. Het ging zeer moeilijk. In de gevangenis had hij dikwijls gedacht aan hen die alleen in een cel zitten als een hond in zijn hok en niet kunnen

lezen. Zo een primair die zijn vrouw heeft gewurgd of een meisje heeft verkracht en wiens laatste glimp van menselijkheid wordt afgestompt door het zakkenplakken, uren, maanden, jaren. Zelfs voor een moordenaar was dat leven te onterend. Hij dacht eraan telkens als hij een boek ter hand nam. En hij genoot diep de vertroosting van het boek. Het was alsof hij in de gevangenis had leren lezen.

Maar nu had hij moeite om zijn gedachten te houden bij wat hij las. Die dwaalden steeds af naar wat voorbij was. In de cel dacht hij vooral aan wat komen moest; hij was nog jong en waar zovelen die hij gekend had zich aan de nieuwe levensvoorwaarden hadden aangepast, zou hij ook wel iets vinden. 'Iets vinden,' was steeds het hoopgevende woord van zijn moeder bij haar bezoek. Nu dacht hij aan een jonge dokter die hij aan het oostelijk front en daarna in het kamp van Lokeren had gekend. Die was een week na zijn vrijlating het water ingegaan. Het nieuws had hem bereikt alvorens hij zelf vrij kwam. 'Zijn meisje,' was de verklaring geweest. Nooit had de jonge man hem over zijn meisje gesproken. Hij was opgewekt en gedienstig. Tevergeefs trachtte Paul het te begrijpen.

Hij overdacht met hoeveel omzichtigheid zijn moeder hem had meegedeeld dat zijn vroegere verloofde getrouwd was terwijl hij gevangen zat. Weken vooruit had zij laten horen dat er gepraat werd over Marcelle. Steeds een beetje meer precies, met een onderzoekende, medelijdende blik. Het was hem ten slotte niet zo hard gevallen als zijn moeder vreesde. Hij had alleen gezegd: 'En met die rotvent van een advokaat nogal.' En toen hij later het lot vernam van de jonge dokter die omwille van een meisje het leven niet meer kon dragen, dacht hij: 'Zijn liefde moest anders zijn dan de mijne.' De verwijdering had in deze jonge man de diepe kern van zijn liefde verstevigd zodat deze liefde heel zijn leven was. Bij mij was het anders, dacht Paul.

Acht jaar was het geleden dat hij naar het legioen was vertrokken. Marcelle had geweend. ‘Indien ge werkelijk van mij houdt, zult ge blijven,’ zei ze. Hij hield van haar, maar niet genoeg om te blijven. Wie weet hoeveel men van iemand houdt? Is de oneerlijkheid tegenover zichzelf een maatstaf van de liefde? En kan men, op acht jaar afstand, nog met dezelfde ongekoelde geestdrift van iemand houden? Paul wist het niet. Hij wist alleen dat de jaren zijn herinnering hadden vervaagd. Soms, na de bovenmenselijke opwinding van zware gevechten, als hij zich vanuit de heerschappij van de dood in het leven terugvond, had hij naar haar lichaam verlangd. Zijn verlangen was als de roep van het nieuw heroverde leven. En de ogenblikken stonden weer voor hem op, waarin hij haar kleine, vaste borsten had gekust en gestreeld. Dat was de grens geweest van haar overgave.

Zij was nu sedert twee jaar getrouwd met een advokaat die door de repressie veel geld had verdiend. De verdedigers hadden hun tarieven hoog opgevoerd volgens de wet van vraag en aanbod. Het vele geld had hem het besef van zijn meerderwaardigheid geschonken. En Marcelle was nochtans een fijn meisje geweest. Het leven heeft geen zin, dacht Paul.

Hij legde zijn boek neer. Een kursus van het derde jaar geneeskunde. In ogenblikken van optimisme en levensdrang die in de donkerste cel worden beleefd, had hij eraan gedacht zijn studies weer op te vatten. Maar dan viel de bitterheid en de moedeloosheid weer over hem. Trouwens, de universiteit aanvaardde hem niet. Hij werd teruggestoten uit de wereld van de geest. De vernietiging van de mens was grondig doorgevoerd.

Van beneden werd geroepen dat de tafel gedekt was.

Paul was tevreden dat zijn zuster de namiddag op koffiebezoek bij haar verloofde doorbracht. Deze eerste zondag thuis, in het overtrokken, mistige novemberweer, was zo ledig zonder

de bezigheid van elke dag. Zijn vader zat behaaglijk in zijn stoel, las in een boek, onderbrak zijn lezing door een kort gesprek. Paul voelde dat heel de gemeente rondom zich in die halve namiddagsluimer verzonken lag.

Zijn moeder had het over het aanstaande huwelijk van Lisette. Zij scheen er zeer mee ingenomen dat zij, in afwezigheid van haar dochter, haar tevredenheid kon uitspreken. Meer dan tevoren zag Paul in zijn zuster een ijdeltuit; hij hoorde nu glimlachend het pleidooi aan van zijn moeder. Hoe handig Lisette was, wat een goede huisvrouw zij zou zijn. En Jacques was ook een aanwinst voor de familie. O die Jacques, dacht Paul, die op school steeds iets meer moest toekrijgen dan de andere jongens. Maar hij kon het beeld van de jonge man niet voor zijn geheugen krijgen en luisterde gedwee naar zijn moeder.

In de vroeg donkere namiddag dronken zij een kop koffie. Dat was één van de weinige dingen die Paul in dit huis aan vroeger herinnerde. Zijn vader had steeds met kennelijk genot dat extra kopje gedronken. ‘Goed voor mijn hart,’ had hij dan glimlachend gezegd. En als hij nu, na een profijtig teugje, ‘goed voor mijn hart’ had gezegd en zijn zoon aankeek, was het Paul of een hele afstand van tijd tussen hen was weggevallen. Het was alsof hij zich meer thuis voelde en hij keek glimlachend naar zijn vader.

- Mama, zoudt gij er iets op tegen hebben dat ik eens over de dijk loop, vroeg hij.

Zijn moeder keek bezorgd op. Zij schrok terug voor het eerste kontakt met daarbuiten. ‘Wat denkt gij, papa,’ vroeg zij.

- Bah, zei de dokter, Paul moet toch ééns buiten komen en hij moet niet beschaamd zijn over zichzelf.

Hoe dikwijls had hij dit reeds aan zijn vrouw gezegd. Voor zeer vele mensen is het begrip gevangenis op zichzelf onterend, ongeacht de oorzaak van de opsluiting. Het is hun als een vuile ziekte waar de patiënt geen schuld aan heeft maar die de mensen

van hem afkerig maakt. De overrompeling van hechteniskampen en gevangenissen door duizenden die, volgens de moraal van het ogenblik, waren gestraft zonder de achting te verliezen, had wel bij velen deze indruk gewijzigd. Maar Pauls moeder had steeds met een gevoel van schaamte de bel getrokken aan de gevangenispoort. Zij keek onbegrijpend naar al die vrouwen die zonder één blik van gegeneerdheid door de gangen stapten en hun pak lieten onderzoeken. En hoe zwaar haar hart ook was, telkens als haar zoon de deur van de bezoekzaal was buitengegaan, toch stond zij met een gevoel van opluchting buiten de poort en verwijderde zich snel zonder om te zien naar het logge, donkere gebouw.

Zij antwoordde: 'Neen, dat wel niet.'

- Misschien kom ik geen mens tegen, zei Paul, het is mistig en donker. De straten zijn leeg en op de dijk komt nu geen kat.

En daar zijn moeder hulpeloos de schouders ophaalde, legde hij zijn arm om haar heen: 'Tot straks,' zei hij.

Het gevoel van opgeslotenheid week van hem toen hij buiten kwam. De straatlantaarns stonden eenzaam in hun flauwe schijn en de huizen waren dood. De mensen zaten achteraan in hun keuken bij de kachel; het was nog te vroeg voor de herbergen die, samen met een paar winkeltjes, met de zwakke lichtvlek van de gele gordijnen de donkere huizenrij onderbraken.

Hij stapte vlug door. Goed is het te lopen in de avond, heel alleen in de duisterende wereld. Dan is het of er geen grenzen zijn en of alle straten doorlopen tot het einde van de aarde. De mist omsluit alles, neemt geluid en licht op in zijn eindeloosheid. En hier begint de landstraat, hier staan de rapen, nat en riekend door de vochtige reuk van de smoor en wat verder begint de aardeweg. Geur van verwording en stilstaand water. En de dijk.

Waar bomen staan is het nooit stil. Eenzaam staan de notelaars met nauwelijks zichtbare silhouetten in de duisternis. De

tot droppels samengeronnen mist leekt neer op de rottende bladeren. En daar beneden stuwt het onzichtbare water voort. Een rilling kwam over hem toen hij dacht aan de jonge dokter die in het water was gegaan. Het leek zo vreselijk verloren, onzichtbaar onder mist en duisternis. Af en toe ruiste het zwak door het riet. Paul hoorde bij plekken het lichte geklots van het water dat steeg in de vloed. Na de opluchting van zijn eerste, vlugge stappen, kwam een zware weemoed over hem.

Hij bleef staan te midden van de dijk. Hij kon niet raden waar hij was. Niet eens de donkere klompen van het struikgewas beneden waren zichtbaar. Het was voor hem het zinnebeeld van de wereld waarin hij teruggetrokken was. Besluiteloos bleef hij staan. Dan keerde hij op zijn stappen terug.

Langs het wegeltje dat tussen de armtierige hovinkjes kronkelde, kwam hij in het tuintje van zijn oude schoolmeester. Vijf jaar gekregen, drie jaar gezeten, afgezet. Paul schrok terug voor het verval waarin hij hem zou vinden; hij had hem steeds geacht met kinderlijke genegenheid. Hoe was die man het te boven gekomen?

De meester zat in de keuken met zijn vrouw. Hij schoof zijn bril op zijn voorhoofd toen Paul binnenkwam. De verrassing joeg het bloed naar zijn bleek gelaat. ‘Ik had gehoord dat gij thuis waart,’ zei hij.

Het was een kaal keukentje; ook hier was het oude verdwenen in de septemberdagen en vervangen door tweede- of derde-handsmeubelen. Op de tafel lagen papieren waaraan de schoolmeester scheen te werken. Heel de winter door zou hij in deze keuken hokken met zijn vrouw. Wat is die verouderd, dacht Paul, toen hij het ineengekrompen vrouwtje zag dat hij eens zo fleurig en opgewekt had gekend.

- Wij zijn allemaal een dagje ouder geworden, zei de meester met een flauw glimlachje.

Dat zag Paul. Ook ik, dacht hij, ben ouder geworden. Misschien ouder dan deze mensen hier. Hij voelde hoe dit huis afgezonderd was van alles wat er rondom stond. ‘Wij hebben hier een tijdje op een eiland gewoond,’ verklaarde de meester, ‘nu hebben wij weer geburen.’ Paul had vernomen van zijn moeder dat de jongste zoon van de meester niet teruggekomen was. Vermist. De oudste zoon had de betrekkingen met zijn ouders afgebroken. Zijn vrouw en de ouders van zijn vrouw hadden het gewild. Paul had gedacht aan het lot van meesters vrouw toen deze gevangen zat. Dat kleine, ineengekrompen vrouwtje.

Het was een moeilijk begin voor een gesprek. Men weet in deze gevallen niet waarmee men iemand zeer kan doen. De vrouw bood met weinig overtuiging een kop koffie aan die in dank werd geweigerd. Ik had sigaren moeten meebrengen, dacht Paul. Hij wist hoe zijn oude schoolmeester met feestelijk gebaar een sigaar kon roken. En roken vult de stilte aan in een gesprek.

Aarzelend ontmoetten zij elkaar in wat zij dachten en zegden Het gemakkelijkste was te spreken over gemeenschappelijke vrienden. Zij vertelden elkaar het nieuws dat beiden voor het merendeel reeds wisten.

Het gesprek vlotte beter. Zij vermeden het over zichzelf te spreken of naar elkaars bevindingen te vragen. Hier kon Paul beter dan thuis het nieuws van het dorp horen. Scherper dan toen hij het persoonlijk had gekend, rees voor hem het beeld van deze verachterde fabrieksgemeente die nog steeds de sporen vertoonde van tientallen jaren deemoedig analfabetisme.

De verhalen die hij broksgewijze van zijn moeder vernomen had, hoorde hij nu volledig en ongenadig. Er sprak geen bitterheid uit de mond van de onderwijzer. ‘Hij is veel te braaf,’ zei zijn vrouw. Dat vrouwtje dat Paul steeds had gekend in stille opgeruimdheid, was nu ineengeschrompeld en verbeten. Zij had haar deemoedigheid afgelegd in de beproeving en haar

opstandig geworden gemoed kende niets meer dan bitterheid.

Het deed haar goed haar hart te kunnen luchten, zei ze. Er was zoveel gekwetst in haar dat het haar een lust was over de gemeenheid van zovelen rondom haar te kunnen vertellen. En de fabrikant, hier een eindje verder, was nu weer vriendelijk. Heel de bezetting door was hij met Duitse officieren op jacht geweest en het geschoten wild diende tot braspartijen in zijn huis. Hij werkte heel de oorlog voor de Duitsers, alle fabrikanten werkten voor de Duitsers. En geen enkele had moeilijkheden gehad. En deze meneer kwam met een armband en een mitraillette op straat toen de Engelsen er waren.

Paul kreeg een overzicht van wat hij reeds gedeeltelijk wist. Meer dan wat zijn moeder hem vol terughouding had verteld. Over plundering en mishandeling en over de zedelijke katastrofe in menig deftig gezin. De meester keek soms naar Paul en schudde het hoofd. ‘Laat mij uitspreken,’ zei ze, ‘Paul moet het weten. Hij moet weten dat de onderpastoor stond te lachen als zijn huis geplunderd werd. Hij deed de ronde van de gemeente alsof hij kontroleur van de verwoesting was. En hoor hem nu maar eens preken over de kristelijke naastenliefde.’

Dat wist Paul niet. Hoeveel heeft moeder mij verzwegen, dacht hij. Hij kende die onderpastoor niet; die was in de gemeente gekomen nadat hij vertrokken was.

- En de deken, vroeg hij.

Het vrouwtje haalde de schouders op. Die was naderhand komen zeggen dat het spijtig was dat dit allemaal was voorgevallen. Maar hij heeft niets gedaan om het te beletten en heeft zijn onderpastoor niet thuis gehouden. Hij is al even schijnheilig als de anderen. Ik word soms misselijk als ik hem hoor preken.

- Waarom gaat gij naar hem luisteren, vroeg Paul.

Zij was een ogenblik verbluft door zijn vraag. In het begin was zij weggebleven uit de kerk. Zij kon het niet over haar hart

krijgen te zien met welk een gestreken gezicht ze zaten te luisteren naar de kristelijke leer die vanaf de predikstoel werd verkondigd. Maar dat slijt, zei ze, dat slijt. Maar vergeven zal ik het hun nooit, besloot ze.

Lisette was opgetogen thuis gekomen van haar koffiebezoek. Haar verloofde was Paul zo genegen en ze hadden allemaal zo vriendelijk over hem gesproken en dat het toch zo spijtig was.

- Wat is er spijtig, vroeg Paul.

Zij keek verbaasd op.

- Wel, dat gij gestraft zijt en zo.

- Zij komen vijf jaar te laat met hun goede gevoelens, zei hij.

- Dan zal ik maar zwijgen, antwoordde zij spijtig.

Meteen was de stemming van de zondagavond vergald. De dokter greep naar zijn boek en begon te lezen. Hij besefte hoezeer zijn gezin was uiteengerukt, hoe zijn kinderen van elkaar waren weggegroeid. Wij waren een zo gesloten gezin, dacht hij. Een ogenblik was er wrevel in hem tegen zijn zoon. Maar zijn medelijden was groter dan zijn misnoegdheid.

Het loopt hier verkeerd, dacht Paul, ik ben hier te veel. In hem leefde nog de bitterheid van wat hij vernomen had, van zoveel onverdiende ellende. Het was een gevoel van opstandigheid en van droefheid. Het was het verlies van zijn geloof. Iets wat hij niet kon begrijpen, want hij was eerlijk geweest in zijn hart en was teruggekeerd in een wereld waar die eerlijkheid niet aanvaard werd.

In de ongezellige stilte van de woonkamer sloeg de klok negen.

- Nu luidt de bel, dacht hij.

En het was met iets als heimwee dat zijn gedachten naar de cel gingen.

III

De onderpastoor was thuisgekomen van de dekenij. Hij was nu zes jaar op de parochie. Het was zijn eerste plaats als geestelijke. Men had hem gelukgewenst dat hij zo direkt van het seminarie naar zo'n belangrijke parochie werd gezonden. Als jongste van de drie onderpastoors gaf men hem de karweitjes van de jeugdzorg, de boerenjeugd en de arbeidersjeugd. Zelf een buitenjongen, was hij opgetogen over zijn belangrijke funktie.

Het was een moeilijke tijd, had de deken hem bij zijn aankomst in de parochie gezegd. De deken was een voorzichtig man die liefst met iedereen goed stond. Hij predikte zo weinig mogelijk in deze gevaarlijke tijden, gaf aan zijn onderpastoors de raad in hun sermoenen niet af te wijken van de traditionele uitleg van de katechismus. De onderpastoor, die niet zeer welsprekend was, had deze raad gevolgd. De katechismus is uitgebreid genoeg om er over te prediken zonder opspraak te verwekken. In zijn vergaderingen met bestuursleden van boeren- en arbeidersjeugd had hij met welbehagen geluisterd naar hun plannen eens dat de bezetting een einde zou nemen. ‘Maar zo lang stilblijven, jongens,’ had hij steeds gezegd.

Zij hadden zijn raad opgevolgd. De fabrieken werkten en soms kwamen Duitse officieren dansen met de dochters en vrouwen van de fabrikanten. De bezetting was nauwelijks merkbaar. Alleen de verplichte arbeid in Duitsland bracht rumoer.

Maar wie geld had ontsnapte ook hieraan want steekpenningen behouden steeds hun kracht. En heel deze bezettingstijd verliep zonder onlusten.

Vooruitziende fabrikanten hadden hun voorzorgen genomen en van hun grof verdiende geld voor en tegen gesteund. Zodat zij, toen de Duitsers aftrokken, op de steun konden rekenen van hen die kapot sloegen en plunderden en zonder openlijke tegenspraak op hun vaderlandse houding konden roemen. En de onderpastoor nam eerbiedig zijn hoed af als hij ze op straat ontmoette.

De deken had hem na de mis op de dekenij doen komen. Zij dronken een kop koffie in de keuken want hij was een profijtig man en de kolen waren duur. Hij had vernomen dat de zoon van dokter Danneels uit de gevangenis was thuis gekomen en iemand die hij vertrouwde had hem gezegd dat hij niet naar de zondagsmis was geweest. Dat was zeer spijtig gezien de rang van de familie in de parochie.

De onderpastoor knikte. Hij was verbaasd geweest over de onverschilligheid in geloofszaken die hij in deze gemeente had aangetroffen. In zijn geboortedorp werd iemand die naar kerk noch kluis ging met de vinger gewezen.

Het was nu een goede gelegenheid, meende de deken, om kennis te gaan maken met de zoon van de dokter. Hij had hem nog niet ontmoet en een vriendelijk woord doet veel. En zijn ouders zijn kristelijke mensen.

De onderpastoor kreeg een onaangenaam gevoel toen hij het verzoek van de deken hoorde. Hij dacht aan de septemberdagen; met grote voldoening had hij staan grinniken toen zijn discipelen het huis van de dokter stuk sloegen. Van buiten de gemeente hadden zij hulp gekregen om te plunderen. Toen hij, geruime tijd nadien, bij de dokter aan huis moest komen, was deze koel en terughoudend geweest; moeder en dochter waren vriendelijk en deden alsof zij niet wisten wat er gebeurd was.

In de grond waren zij blij om de spoedig teruggekeerde vriendelijkheid van buiten die zich soms in overdreven vriendschap openbaarde.

De onderpastoor had gezeten in een van de nieuwe zetels die de meubelen vervingen die hij had zien stukslaan, en had een glas porto en een sigaar gekregen.

Dit onthaal had hem gesterkt in het gevoel dat de deugd aan zijn zijde was, toen hij zijn hart ophaalde bij het schouwspel van de septemberdagen. Alleen als hij de dokter op straat ontmoette, kwam een zekere gegeneerdheid in hem op die hij met een diepe zwaai van zijn hoed trachtte te verbergen.

Met een gebaar van ‘in Gods naam dan’ belde hij aan.

Hij had zorgvuldig nagedacht over wat hij zou zeggen. Het was niet de eerste maal dat hij de kennismaking ging hernieuwen bij mensen die bij het plunderen van hun huis zijn aanmoedigende aanwezigheid hadden opgemerkt. Zijn argument was steeds geweest: ‘Wat voorbij is, is voorbij.’ En sommigen beaamden zuchtend en hoofdschuddend de kracht van deze redenering. Maar anderen hadden zijn zalvende woorden onderbroken en gezeid dat er niets meer was kapot te slaan. Hij was weggegaan in het besef van zijn gekrenkte geestelijke waardigheid.

Toen hij het aan de deken vertelde, had deze bedachtzaam met het hoofd geknikt en gezegd: ‘Gij zijt misschien wel wat onvoorzichtig geweest, meneer de onderpastoor.’ Nu, een mens denkt niet altijd aan de waarheden van morgen.

De schoonmaakster deed de deur open. ‘Neen, 't is niet voor de dokter,’ zei de onderpastoor, ‘'t is Goddank niet voor de dokter. Vuil weer,’ besloot hij terwijl hij met krachtige halen zijn zware schoenen over de mat schoonwreef.

Hij werd in de woonkamer binnen gelaten waar Lisette zat met een handwerkje. De onderpastoor sprak zijn afkeer uit over het barre weer en dat de winter nog niet begonnen was en dat er zoveel influenza begon te komen. Hij was blij dat hem een

sigaar werd aangeboden. Dat bracht hem meer op zijn gemak.

- Enne, zei hij, terwijl zijn blik de zware rookwolk volgde die hij naar de zoldering had geblazen, ik heb gehoord dat uw broer thuis is.

Hij deed een duchtige haal aan zijn sigaar.

- Dat is een goeie zaak, meende hij, dat duurt nu al lang genoeg.

Dat vond Lisette ook.

- En hoe is het met uw broer? vroeg hij.

Lisette aarzelde. 'Redelijk goed,' antwoordde zij.

- Ik kwam eigenlijk om hem goendag te zeggen, ging hij verder, hij was weg sedert ik hier op de parochie ben en ik moet toch persoonlijk kennis maken met al de parochianen.

Het was alsof hij zich verontschuldigde.

Lisette legde haar handwerk op de stoel. Het moest juist deze onderpastoor zijn die op Paul afkomt, dacht zij.

- Ik zal hem gaan roepen, zei ze.

Een ogenblik later kwam zij terug met een fles porto en twee glazen. Zij schonk in. 'Dat is gezelliger om bij te praten,' zei ze. Zij nam haar handwerk mee en verdween.

De onderpastoor slurpte aan zijn glas. Deze porto is goed, dacht hij. Hij hoorde de voordeur opengaan, een patiënt werd binnen gelaten. Kort daarna hoorde hij een gedempt gesprek in de gang. Een patiënt ging buiten. Dokter Danneels had een drukke praktijk. De onderpastoor hoorde het vage gerucht van de mensen in de wachtkamer. Dan dacht hij weer aan wat hij te zeggen had, dronk een slokje van zijn glas. Hij blijft lang weg, dacht hij.

Dan kwam Paul binnen.

- Wat komt die vent hier doen, had hij gevraagd toen Lisette hem vroeg in de woonkamer te komen waar de onderpastoor hem wachtte.

Zij haalde de schouders op.

- Hij moet kennis maken met iedereen die op de parochie woont, zei ze.

Zij legde haar hand op zijn arm.

- Paul, zei ze, denk aan Papa en Mama die met de mensen hier moeten leven. Ik weet dat het hard is voor u, maar bijt op de tanden. Praat wat over onverschillige zaken en dan zijt ge ervan af.

Het was Paul of hij de zuster weervond die hij, jaren geleden, tot weerziens had gekust. Niet de Lisette die was opgenomen in het wereldje van schijn, oppervlakkigheid en gemaaktheid, maar het meisje dat stil en huiselijk met hem in het gezin van dokter Danneels had geleefd.

- Hoe ziet hij eruit, vroeg hij glimlachend.

- Serieus en gegeneerd, antwoordde zij. Ik heb hem een porto gegeven. Gij krijgt er ook een als ge bij hem gaat.

Intussen had de onderpastoor zijn tweede glas ingeschonken. Hij bracht het aan de lippen toen Paul binnen kwam en verslikte zich als ware hij op heterdaad betrapt.

Dat is nu die onderpastoor, dacht Paul, de man die zich stond te verlustigen bij brutaliteit en ellende en die hier aan de overkant van de straat stond te grinniken toen ze onze meubelen stuk sloegen. Het was een kloek gebouwde man, die onderpastoor. Zijn voorhoofd was gedeeltelijk overwoekerd door donker haar. Hij had zijn grote handen op de knieën gelegd.

- Mijnheer de deken gaf mij de raad eens te komen kennis maken, zei hij. Hij wenst dat de geestelijkheid de parochianen persoonlijk kent.

Dat is het, dacht de onderpastoor, hij zal nu weten dat ik kom vanwege de deken en niet uit eigen beweging.

Paul antwoordde niet. Hij dronk een slokje porto en wachtte.

Eindelijk sprak de onderpastoor verder.

- Ge ziet er goed uit, mijnheer Paul, 't is toch Paul, niet waar.

- Ge ziet er ook goed uit, zei Paul.

Het was of de onderpastoor onthutst was door dat antwoord. Het bracht hem weg van zijn goed overlegde toespraak. Hij trachtte te glimlachen.

- Dat gaat nogal, zei hij.

Maar de tijden waren moeilijk, de mensen waren gelijk veranderd na deze oorlog. Vooral de jeugd, die was alleen uit op dans en plezier en met de meisjes was het niet beter gesteld dan met de jongens. Het was een moeilijke parochie geworden.

Paul luisterde naar het platte Waaslands van de onderpastoor. Zou hij in dat taaltje ook zijn preek houden?

- Ja, een oorlog is steeds slecht in zijn gevolgen, meende hij.

- Dat zegt ge wel, knikte de onderpastoor.

Hij nam zijn glas op. ‘Santé,’ zei hij.

Zou hij nu al uitgepraat zijn, dacht Paul.

De onderpastoor proefde met zijn tong de porto van zijn lip.

- En zijt ge 't al gewoon thuis, vroeg hij.

- Wel ja, zei Paul, maar ik kan moeilijk wennen aan die nieuwe meubels, ik was met die oude, soliede meubels opgegroeid.

- Het zijn toch schone meubels, meende de onderpastoor, en dure ook zoudt ge zeggen.

Het was Paul of hij een bittere smaak in de mond kreeg.

- Gij hebt de oude zien kapot slaan, gij moet weten welke van beide de schoonste waren.

De onderpastoor schrok even op.

Ja, dat waren allemaal verdrietige zaken geweest, maar dat was nu, Goddank, voorbij. Het werd tijd dat er meer vrede in de harten kwam. Hij dronk een slokje van zijn porto.

- Het schijnt niet zo verdrietig te zijn geweest, zei Paul, vermits gij er zoveel plezier bij hadt.

- Dat is allemaal fel overdreven, was het antwoord, en ge moogt ook niet alles geloven wat de mensen zeggen.

Het was zeker overdreven, meende Paul, de meubels van de ouders kapot slaan omdat de zoon volgens hen misdaan had.

- Misschien is dat wel bijbels, mijnheer de onderpastoor, maar wat het met rechtvaardigheid, laat staan met kristelijke naastenliefde te maken heeft, dat begrijp ik niet. Misschien kunt gij mij dat uitleggen vermits gij aangesteld zijt om van op de predikstoel het ware woord te verkondigen.

De onderpastoor was geen welsprekend man. Hij stotterde een beetje toen hij antwoordde:

- Mijnheer Paul, de tijden waren moeilijk en het was onmogelijk tegen de volkswoede in te gaan en dan gebeuren er dingen die de mensen later betreuren.

- Volkswoede, viel Paul uit, de jonge snaken die gij maanden lang de rol geleerd hebt die zij moesten spelen, en die gij toegejuicht hebt toen zij hun handwerk verrichtten. Waarom zoudt gij de betreurenswaardige dingen, zoals gij dat noemt, belet hebben vermits gij ze zelf hebt voorbereid.

- Abuus, abuus, riep de onderpastoor uit, de geestelijkheid mocht haar gezag niet riskeren om op te treden in zo'n moeilijke tijden.

- Als een priester maar priester is als het gemakkelijk gaat, waarom predikt gij dan over de belijders en de martelaars. Het is in moeilijke omstandigheden dat gij moet tonen dat gij priester zijt. Ik vraag aan u geen martelaarschap, maar rechtvaardigheid en naastenliefde. En ik vraag mij af wat priesterlijks er was in hen die zowat overal hun hart hebben opgehaald waar er geslagen en vernield werd. Gij zegt nu: ‘Dat is allemaal voorbij,’ maar bij God, het is niet voorbij. Of meent gij dat gij dat alles kunt wegmoffelen in de mouw van uw soutane?

Hij zweeg, dronk zijn glas leeg en vulde het.

De onderpastoor stond recht.

- Zo kunnen wij niet redeneren, zei hij. Gij zijt verbitterd en ziet alles verkeerd. Wij zullen later spreken als gij dat allemaal een beetje vergeten zijt.

Paul sloot de deur achter de onderpastoor toen Lisette nieuwsgierig afkwam.

- Hoe was het, vroeg ze.

- Kijk maar, antwoordde hij.

Hij opende de deur. De onderpastoor ging met haastige stappen te midden van de straat en scheen de mensen niet te zien die hem groetten.

- Is hij altijd zo, vroeg Paul.

- Gij doet verkeerd, Paul, zei Lisette bekommerd.

IV

- Mijnheer Paul, mag ik de kamer kuisen, vroeg de schoonmaakster.

Paul stond op van zijn stoel. Glimlachend stond de flink opgeschoten vrouw in de deur. Zij was niet mooi, maar haar gezicht had iets aantrekkelijks. Zij wreef een haarklis weg van haar voorhoofd; de hand was hard en gekloven.

Dat was dan de schoonmaakster waarover zijn moeder had verteld. Haar man was tijdens de bezetting in dienst van het Duits vervoer. Hij had na de bevrijding in Duitsland weten onder te duiken. De vrouw was toen bij haar ouders gevlucht, die woonden in een andere buurt. Maar juist in deze buurt voelde het janhagel zich vrijer tegenover haar. Zij werd uit het huis van haar ouders gehaald en onder gebrul en gejouw het haar afgesneden. Met verhakkelde kleren werd zij een paar straten rondgesleurd en toen zij eindelijk meende te kunnen vluchten, sprong een kerel op haar toe, rukte haar kleed open en plette haar borsten tussen zijn vuisten. Daar steeg een brutaal gelach op.

Paul kende haar vroeger niet, ook haar man had hij nooit gekend. Zijn moeder had hem gezegd dat de dokter ze in dienst had genomen omdat zij beproefd was. Dat was het evangelisch woord dat in dergelijke omstandigheden werd gebruikt. Paul had met dankbaarheid aan zijn vader gedacht toen hij het hoorde. Hij bezag nu aandachtiger de vrouw die in de deur stond.

- Kom maar binnen, zei hij.

Zij bracht de stofzuiger binnen. Haar gezicht is niet mooi maar ze is goed gebouwd, dacht hij. Lang en lenig en sierlijk gevormd. Zowat dertig jaar, schatte hij.

Zij wachtte een poosje tot hij de plaats zou ruimen.

- Gij heet Margriet, geloof ik, zei hij.

- Ja, mijnheer, zeg maar Griet, antwoordde zij.

- Wel, Griet, zijt ge 't al een beetje te boven gekomen, vroeg hij.

Zij keek van hem weg naar het venster. Het was of zij almeteen uit haar gedachten was weggerukt. Dan zei ze:

- Te boven komen is veel gezegd, maar het kon slechter zijn. Ik heb gelukkig mijn ouders nog en daar is dan ook een thuis voor mijn dochtertje. En gelukkig heb ik werk. De dokter is zeer goed geweest voor mij en madame is ook niet slecht.

Over Lisette spreekt zij niet, dacht Paul toen hij het onderscheid in de goedheid hoorde maken.

- En hebt gij geen nieuws van uw man, vroeg hij.

Zij aarzelde en keek opnieuw van hem weg.

- Toch wel, antwoordde zij, hij heeft laten weten dat hij niet meer terugkomt, dat hij een huishouden in Duitsland heeft gesticht. Een huishouden gesticht, noemt hij dat.

Paul besefte dat hij een zere plek had aangeraakt. Een van de vele gezinnen die oorlog en na-oorlog had uiteengerukt.

- En vroeger was hij toch een brave man, ging zij voort alsof het haar goed deed haar gemoed te luchten. Hij dronk niet en was geen loper. Ik begrijp het niet, zei ze hoofdschuddend, en hij was zo ingenomen met ons kind. Zij trachtte te glimlachen. Maar een mens moet het leven nemen zoals het komt.

Paul vond moeilijk zijn woorden om haar moed in te spreken. De meeste troostwoorden zijn banaal en oppervlakkig want men gelooft er niet aan.

- Wie weet komt hij niet terug als het tarief van de straffen gedaald is, meende hij.
Ik heb daar ook aan gedacht, zei ze. Maar het zou toch hetzelfde niet meer zijn. Misschien ware het toch best voor het kind. Haar lippen beefden. Ik kan hem zo moeilijk vergeten.
Zij stond hulpeloos voor hem. Er was geen bitterheid in haar, alleen spijt en verdriet. Met de rug van haar hand wreef zij over haar ogen. Paul zag hoe hard gewerkt deze hand was.
- Ik spreek daar anders nooit over, mijnheer Paul, ook niet met mijn ouders, maar gij hebt ook zoveel tegengekomen dat gij mij zult begrijpen. Thuis zeggen zij soms dat ik niet meer getrouwd ben en dat de wet mij zou laten hertrouwen. Zij dacht een ogenblik na. Ik ben toch nog jong, zei ze verontschuldigend, maar ik kan het moeilijk over mijn hart krijgen om komaf te maken.
Paul dacht aan het woord van de onderpastoor: ‘Voorbij is voorbij.’ Ook hier was het niet voorbij. Een jonge frisse vrouw met een aantrekkelijk lichaam. Hij keek haar aan.
- Ik geloof dat wij allemaal veel geduld moeten hebben, zei hij. Hij besefte hoe ijdel die woorden waren.
- Ik heb reeds zoveel geduld gehad, antwoordde zij. Er lag iets als opstandigheid in haar woorden. Maar een mens kan niet leven met geduld alleen.
- Kom, ik zal u laten werken, zei Paul.
Toen hij beneden de trap stond, hoorde hij het zoemen van de stofzuiger.

Na het avondmaal ging de dokter niet in zijn zetel zitten met een boek. Met een blik van verstandhouding keek hij naar zijn vrouw.
- Kom, Paul, zei hij, wij gaan een luchtje scheppen.
Paul keek verbaasd op naar zijn moeder die glimlachte. Dan naar Lisette die ongelovig haar vader aankeek.

Zwijgend trok hij zijn overjas aan. Zoals altijd trok zijn moeder de das van de dokter recht en zorgde ervoor dat zijn sjerp goed sluitend zat.

- Ge moet voor ons niet opblijven, zegde de dokter bij het weggaan.

Het was zaterdagavond. De dagenlange mist was uitgeklaard en er stonden sterren in de koude hemel. De schaarse voorbijgangers groetten de dokter en keken hem nieuwsgierig na. Het was alsof hij de opgewektheid overdreef waarmee hij tot zijn zoon sprak. Hij wil tonen dat hij bij mij staat, dat hij niet beschaamd is over mij, dacht Paul. Wat een goed mens is hij. Hij kreeg een krop in de keel van ontroering. Hij die meende gehard te zijn in de bitterheid van zijn leven, was gevoelig voor de minste blijk van genegenheid.

De straten waren bijna ledig. Het was er nooit druk tenzij op de uren waarop de arbeiders de fabrieken verlieten, de ouderen rustig pratend ondereen, het jong volk gekscherend met de meisjes. Zij duwden elkaar van de smalle voetpaden en lachten luid om een schunnig woord.

De winkelramen waren hel verlicht. Ook hier was de zucht naar grootdoenerij doorgedrongen. Een vroeger eenvoudig modewinkeltje prijkte nu met een ‘exclusief model’ en een kleine meubelzaak met een bericht in overgestyleerde letters ‘Vraag binnen wat gij in de uitstalramen niet ziet’. Maar de eertijds dode, doffe straten waren veranderd door de lichtvlekken van de uitstalramen. Deze vlekken van geel, eenzaam licht maakten de ledige straten nog verlatener.

Donker zoals altijd stond de kerk op het donkere plein. Het is een eigenschap van alle kerkpleinen dat het er steeds waait. En er rond ligt de zware weemoed van vergane dingen en verlatenheid.

Zij gingen de nauwe straatjes door waar het licht zichtbaar was onder de reet van de straatdeur. Ook hier was huisraad stuk geslagen. De enen trachtten te vergeten, de anderen konden

het niet. De dokter was zwijgzaam geworden. Hij moet mij iets zeggen, dacht Paul. En het was geen ongeduld dat zijn hart sneller deed kloppen.

- Willen wij eens naar De Kroon gaan, vroeg de dokter.

Dat lag niet in zijn gewoonte. Hij was een huiselijk man die in zijn gezin verstrooiing zocht na zijn dagtaak. Slechts weinige avonden van het jaar bracht hij door in dat café waar, naast de kleine burgerij van het dorp, ook fabrikanten kwamen die de geldmacht van de gemeente uitmaakten.

Paul keek glimlachend naar zijn vader.

- Wilt gij mij in de leeuwekuil brengen, vroeg hij.

- Dat juist, antwoordde de dokter.

Zij sloegen de enige straat in waar zij met twee op het voetpad konden lopen. Hier stonden geen werkmanshuizen en slechts een paar herbergen. Zij die er woonden trachtten de indruk te geven dat zij welgesteld waren.

- Leeft die nog, vroeg Paul, toen zij een groot, dood huis voorbijkwamen dat, met zijn zware overdaad van arduin, op een mausoleum leek.

In een grote, hoge kamer zat een oud man bij het vuur. Hij was helemaal wit en zijn stijve, opstaande wenkbrauwen gaven hem een nors uitzicht. Een ouder wordende vrouw zat aan de overzijde van het vuur te naaien.

De oude man had een groot glas cognac naast zich op een tafeltje staan. Hij dronk in één grote slok zijn glas leeg.

- Schenk mij nog eens in, zei hij.

- Zou 't niet genoeg zijn, François, vroeg zij schuchter.

- Zet de fles hier, en hij wees gebiedend naar het tafeltje naast zich.

Met een zucht ging zij de bijna half volle fles halen. Hij hief ze tegen het licht en schonk zijn glas vol.

Dan was er stilte onder deze twee, een stilte die in deze hoge,

grote kamer werd versterkt na af en toe het zacht geknetter van het vuur.

Dat was het leven hier, het leven van deze zaterdagavond en van al de avonden van het jaar. Over een uur zou hij beginnen luidop met zichzelf te spreken, dan zou hij vloeken, recht wankelen ondersteund door de vrouw, te bed gaan.

Zij berekende hoe lang dat reeds duurde. Begin zesenveertig, kort nadat die twee mannen die in Duitsland waren blijven hangen, terug in de gemeente waren gekomen. Zij was toen drie jaar bij hem, een verarmoede nicht die het huishouden moest besturen van de rijke mijnheer François, die zijn fabriek toen in andere handen had overgegeven en van een zeer ruim inkomen kon leven.

Hij had maar één zoon. Het was een verwende jongen die dertig jaar oud was geworden zonder iets te verrichten. Hij zou nooit zijn vader kunnen vervangen. Hij blufte graag en luisterde met welbehagen naar zijn eigen grootspraak. Dat was hem tijdens de bezetting fataal geworden. In de herberg waar hij geregeld kwam en dikwijls pinten betaalde na er zelf genoeg gedronken te hebben, had hij herhaaldelijk zijn mening over allerlei, oorlog, bezetter en wat daar mee samen hing, verkondigd en laten verstaan dat hij van sommige zaken op de hoogte was die zo geheim als belangrijk waren. De Duitsers hadden zijn gesnoef ernstig opgenomen en hem in een koncentratiekamp gestoken.

Toen de Engelsen in de gemeente kwamen en de septemberdagen tot 's lands geschiedenis behoorden, werden twee mannen aangehouden voor verklikking en zwaar gestraft.

Geen nieuws kwam voorlopig uit de Duitse koncentratiekampen. De man wachtte in zijn groot huis en als men hem vroeg of hij geen nieuws had, schudde hij zwijgend het hoofd.

Men bleef wachten tot in mei. Af en toe kwam er iemand terug die het koncentratiekamp had overleefd. Zij wisten geen

nieuws over de zoon van mijnheer François, maar zij dachten dat hij dood was.

Mijnheer François was op deze slag voorbereid. Hij kwam zelden nog in de kring waar hij, jaren achtereen, een paar avonden in de week bij een glas bier of een borrel had doorgebracht. En de naam van zijn zoon werd in de gedenksteen gebeiteld met de namen van hen die waren gesneuveld of vergaan in de kampen.

Toen kwamen, kort na nieuwjaar, twee mannen uit Duitsland. Zij waren er na hun bevrijding gebleven en hadden voor de Engelsen gewerkt. Ook bij hen had de verwijdering van jaren de band met het gezin losser gemaakt. Zij waren daar goed bij de Engelsen, zegden zij. Zij hadden met de zoon van mijnheer François in hetzelfde koncentratiekamp gezeten. Als zij erover uitgevraagd werden, keken zij elkaar aan, zegden dat zij niet wisten of hij nog leefde en vermeden verdere vragen.

Maar een paar dagen nadien, toen zij hun terugkomst vierden in een herbergske, werden zij zeer spraakzaam. Zij waren lang het bier ontwend geweest en de belangstelling die de zes, zeven mededrinkers voor hen betoonden, steeg hun, samen met de drank, naar het hoofd. Zij genoten van de gapende verbazing waarmee hun verhaal werd ontvangen. En toen iemand de zoon van mijnheer François vernoemde, schoten zij allebei in een lach en sloegen elkaar op de schouder.

- Die, zei er een, die! Daar zou ik eens vijf minuten willen mee alleen zijn.

Er viel een verbaasde stilte.

Of hij dood was? Zij geloofden het niet. Waar hij zat? Dat wisten zij niet. Misschien in Zwitserland. Daar zijt ge altijd welgekomen als ge geld hebt. En waarom zou hij niet teruggekomen zijn, als hij nog leefde.

- Dat is 't, riepen zij uit, dat is 't, daar slaat gij de nagel op de kop, makker, maar dat weten wij best, hee Philemon?

Philemon knikte. Of hij het wist waarom die verdomde smeerlap niet durfde terugkomen. Weet gij wat een kapo was in een koncentratiekamp? Welnu, de zoon van mjnheer François was kapo geweest. Moesten de mensen allemaal weten wat die kapo's met de ongelukkige mensen in die kampen hebben uitgestoken, ze zouden ze in stukken trekken. En de zoon van mijnheer François was kapo.

Een lange en verwarde uitleg volgde. De mannen in het herbergske konden eruit opmaken dat het tirannen waren die hun lotgenoten onder de plak hielden, de pakjes plunderden en hun vijanden met een spuitje in de ziekenzaal lieten uit de weg ruimen.

En was de zoon van mijnheer François ook zo geweest?

- 't Is wreed, zei Philemon. En die pretentieuze snotneus wilde ons niet eens kennen; hij wist nochtans dat wij van dezelfde gemeente waren.

Zo werd in het dorp gefluisterd over de zoon van mijnheer François. En de arbeiders die in het naar huis gaan soms opkeken naar de gedenkplaat met de namen van hen die gesneuveld waren of in ellende en honger omgekomen, hadden een woord van misprijzend kommentaar. Maar het leven heeft een snelle vaart en ook dat werd opgenomen in de steeds verder stromende vloed van wat voorbij is en slechts van tijd tot tijd nog eens uit het verleden wordt teruggehaald.

Het duurde lang alvorens het gefluister mijnheer François bereikte. Hij weigerde de twee mannen te zien die, na hun dronken veropenbaring, verder over het geval zwegen. Maar hij kwam niet meer buiten en zij die zijn silhouet soms zagen als hij door een van de hoge vensters naar de straat keek, zegden dat hij helemaal wit was geworden.

De vrouw die even eenzaam als hij in het grote, holle huis woonde, wist niet wat er in hem omging. Hij sprak nooit over

zijn zoon. Hij sprak zeer weinig en 's avonds trachtte hij, in de beneveling van cognac, het leven te ontvluchten.

Men zwijgt daar nu over, zei de dokter. Voorbij is voorbij, zeggen ze.

In ‘De Kroon’ waren de meeste tafeltjes bezet met het gewone publiek van de zaterdagavond, wat burgerij, enige fabrikanten, de notaris. De sekretaris kwam niet veel meer sedert hij zijn vrije tijd nodig had om zijn nieuw liefje gezelschap te houden.

Ze keken op toen de dokter met zijn zoon binnenkwam en aan een leegstaand tafeltje ging zitten. Zij groetten van verre en keken dan eens schuin naar elkaar. Er was een ogenblik stilte.

De dokter tikte met zijn zoon. Over de rand van zijn glas keek hij eens rond in het café.

- Wat nieuws, doktoor, zei er een van het tafeltje ernaast.

Dat brak de spanning. Het kaarten ging verder, de gesprekken werden opnieuw hervat.

Paul herkende de meesten van wie rondom hem zaten. Hij zag sommigen nu anders dan hij ze vroeger meende te kennen. In ogenblikken van vertrouwelijkheid had zijn moeder hem bij het bezoek verteld over die en die. Het scheen wel een broederschap te zijn van mannen die de hypokrisie van anderen natuurlijk vonden omdat het hun eigen levenssfeer was. Goed staan met beide partijen en zich bij de overwinnaar aansluiten. En van de hoge oorlogswinsten een deeltje geven om van beide zijden gespaard te blijven. Wie dacht daar vroeger aan toen het leven steeds in dezelfde bedding verliep? Er was deze vuurproef nodig geweest om ze te kennen.

De gesprekken rondom hem waren ver af van zijn gedachten. Meer dan ooit voelde hij zich ontworteld uit deze kleine wereld. Hij deed zijn best om het gesprek met zijn vader in gang te houden. Ook trachtte hij zo vriendelijk als hij kon af en toe een

woord te wisselen met een man die in deze kring van dubbel-spel zichzelf was gebleven, en alleen door onderduiken aan het koncentratiekamp was ontsnapt. ‘Hij is bij mij gekomen, had Pauls vader gezegd, en sprak zijn spijt uit over wat bij ons thuis was gebeurd, en hij meende het.’ Maar het was een moeilijk gesprek omdat van beide zijden omzichtigheid te speuren was om niet te spreken over wat zij allebei dachten.

Paul was blij toen zijn vader afrekende. Toen hij de deur achter zich sloot, hoorde hij iemand zeggen: ‘Jules, laat ons nog eens drinken.’

- Nu hebt gij ze weergezien, zei de dokter. Het was om zo te zeggen uw ‘entrée dans le monde’.

Het huis was stil maar nog warm van het leven der mensen.

- Nog een slaapmutsje, zei de dokter, terwijl hij zijn pantoffels aantrok.

En toen zij beiden met een glaasje jenever voor zich zaten, trok hij eens aan zijn sigaar.

- Paul, zei hij, neem niet kwalijk dat ik het u vraag en weet dat gij hier niet te veel zijt, maar hebt gij reeds aan iets gedacht?

Paul keek besluiteloos voor zich uit.

- Ik heb reeds aan veel gedacht, antwoordde hij, ik heb er onder meer aan gedacht mijn studies te hervatten maar het schijnt dat er studeerverbod is voor ons. En daarbij, papa, ik ben negenentwintig jaar en ik ben beschaamd u nog tot last te zijn.

- Gij zijt niemand tot last, onderbrak de dokter, en ik zou gelukkig zijn uw verdere studies te betalen. Een dokter Danneels hier in de gemeente is een stuk van mijn ziel.

Zij dachten daar beiden over na. Toen zei Paul:

- Ik kan hier in ieder geval niet op mijn stoel blijven zitten. Ik zal, in afwachting, doen zoals de meester en met een valiesje de baan optrekken.

- In afwachting, zei de dokter nadenkend. Misschien hebt gij

gelijk, Paul, het moet toch eens veranderen. Kom, nog een borreltje.

Hij keek opgelucht. Het was alsof hij iets van levensaanvaarding in zijn zoon had ontdekt. Er was iets veranderd in zijn teruggetrokkenheid, meende hij. En uit zijn gedachten sprekend:

- En dan komt ook de rest wel in orde.
- De rest, vroeg Paul.
- Gij weet toch wel dat mama er verdriet in heeft dat gij buiten de kerk blijft.

- Ik kan niet huichelen om mama plezier te doen, zei Paul.

De dokter zuchtte.

- Gij zijt nog jong, zei hij verontschuldigend.
- Ik voel mij ouder dan gij, papa.

Met een gebaar van liefde en medelijden klopte zijn vader hem op de schouder.

- Slaap wel, zei hij, en maak u niet te veel zorgen.

V

Met het valiesje de baan op.

- De konkurrentie is groot, had de meester gezegd, en deze konkurrenten zijn dikwijls onze lotgenoten.

Zij zaten op een zaterdagavond in de keuken van de meester. Ook Gabriël was er, de trambediende die samen met Paul vertrokken was. Hij werkt nu in de steengelagen. Hij is getrouwd en heeft een kind. Hij is gelukkig en spreekt opgewekt.

- Ja, zegt de meester, het is niet alles wat de hemel geven kan, de baan op te trekken met een valiesje. Maar waarvoor is een afgezette schoolmeester van in de vijftig jaar anders nog goed. De enigen die dadelijk hun brood kunnen verdienen als zij vrij komen, zijn de dokters.

Hij had het ondervonden. Toen hij uit de gevangenis kwam, vond hij een huis met een paar versleten meubelen. Elk een stoel om op te zitten, een koffiekan, een paar potten en pannen en boven een strozak. En de weinige spaarcenten waren op. Hij mocht nog blij zijn dat hij in de gemeente mocht terugkeren, had iemand aan zijn vrouw gezegd die in bitterheid en woede had geweend. Wat hadden de vrouwen het te verduren gehad.

Dan maar de baan op. Vele onderwijzers hadden het vóór hem gedaan. Nu reisde hij in breigoed, dat ging. Hij had eten en bezigheid. Hij had het geprobeerd met stofzuigers, sigaren, tandpasta, nylonkousen, koffie. Er waren dagen dat hij zijn

reiskosten niet had verdiend. Moe en ontmoedigd thuis komen. Met een snee brood en een kop slappe koffie naar bed. En waarom, in Gods naam, waarom?

Een onderwijzer kent zelden welstand. Hij zelf had nooit in verwachting van welstand geleefd, wel in het vaste vertrouwen op een rustige oude dag. En nu de jaren op hem begonnen te wegen, was dat voor hem weggevallen.

Hij was nochtans niet ontmoedigd en sprak met wijze gelatenheid.

- Paul, zei hij, gij hebt gelijk niet op uw stoel te blijven zitten. Er is niets dat zo slecht is voor ons als te liggen piekeren over wat wij verloren hebben. Waarom zoudt gij het niet proberen met de farmaceutische produkten?

Reiziger in farmaceutische produkten in plaats van dokter. Paul zuchtte.

- 't Is misschien nog het beste, zei hij, daar ken ik toch nog iets meer van dan van nylonkousen of tandpasta.

Hij was jong. Hij keek met medelijden naar zijn oude schoolmeester. De man droeg de sporen van zijn vermoeiend leven. Vroege treinen, late treinen. Overhitte treinen en dan de koude en de regen over landelijke straten. Dat was het ergste, zei de meester, die treinen. Ge verspeelt al uw tijd met de treinen. De gelukkigen onder hen hadden een wagentje. Maar ja, het gaat ook zo.

Als het moet kan een mens veel verdragen, ook een leven zoals dat van de meester. Daartegenover voelde Gabriël zich gelukkig. Hard werk is het op de steengelagen, de klei is een lastige tegenstander en ge leert hartgrondig vloeken als ge in de gele, taaie brij vastgezogen zit. En een trambediende is daar zeker niet voor opgeleid. Maar moeten is moeten, zei Gabriël, en na de eerste dagen was hij gelukkig want hij had werk en eten. Het scheen Paul dat hij veranderd was, gezonder en opgeruimder. Vroeger had hij graag geredeneerd over dingen die in

de gazet stonden. Ik lees geen gazet meer, zei hij, ik heb geen tijd, ik moet met mijn zoontje spelen. En hij kon over de baan met zijn werkmakkers, die ook redeneerden niet. Zij werkten, vloekten, dronken een pint, scholden soms, maar waren toch tevreden want er was geen werk voor iedereen. Zij wisten allemaal vanwaar hij kwam. Er waren erbij die vrijwillig naar Duitsland waren gaan werken. De meesten onder hen spraken daar niet over. Iedereen moet eten. En niemand had ze er nadien scheef om bekeken, ze hadden niet eens een gendarme gezien. Eén slechts was er die zich een beetje aanstelde tegenover hem. Hij was gegaan om te saboteren, zei hij, en had getracht na de oorlog bij de weerstand te komen. De rosse is gaan saboteren, lachten de mannen, ja saboteren in 't bed.

En daarmee was dat gedaan geweest. Gabriël lachte als hij het vertelde.

En zo zou Paul Danneels reiziger worden in farmaceutische produkten.

- Gij hebt toch zeker al één klant, zei zijn vader, als hij hem om raad had gevraagd. Maar gij gaat dat niet doen met de trein, dan kunt ge maar één dokter per dag bezoeken als gij naar West-Vlaanderen gaat.

Het was met weinig geestdrift dat Paul zijn eerste reis aanvatte. Zijn vader had hem enige adressen gegeven. Die zou hij eerst bezoeken. Zo komt ge er in, had de dokter gezegd. En toen Paul voor de eerste maal de baan opging, had hij hem nagestaard. Een nieuw leven, dacht hij, wat zal het worden?

Het was helder en koud, die eerste dag van Pauls bedrijfsleven. Hij genoot van deze nieuw verworven vrijheid want hij was omzeggens nog niet onder de mensen geweest. De bruine velden die op de vruchtbaarheid van de lente wachtten, de weiden onder de zon en de dode bomen die aan de grachten staan waar nog de randen van het smeltende ijs aan waren.

Schoon is het land dat hij terugziet, schoon en vertrouwd. Dat is niet veranderd, dacht hij, dat blijft.

Maar na deze eerste vreugde dacht hij aan zijn dagtaak. Die eerste woorden zijn de moeilijkste. Vandaag was de inleiding gemakkelijker omdat hij kon beginnen met de groeten van zijn vader. En hij dacht aan wat hij moest verkopen. Er waren ineens zoveel nieuwe specialiteiten dat de dokters er duizelig van werden en de apotekers herhaaldelijk in hun boeken moesten zoeken om ze te vinden. Maar ze worden onmisbaar, had zijn vader gezegd, en 't is een grote hulp voor de dokters.

Zo zat hij voor de eerste maal te wachten. Een half dozijn mensen zaten geduldig te kijken in de wachtkamer. Een vrouw met een slapend kind op de schoot keek star voor zich uit alsof zij haar miserie zichtbaar voor zich had staan. Niemand bladerde in de vuil verfrommelde boekjes en brochuurtjes die op de tafel lagen. Twee vrouwen fluisterden ondereen en knikten zwaarwichtig. Er was een stemming van mensen die zich voorbereiden op slecht nieuws en aan niets anders kunnen denken. Een paar nieuwe patiënten kwamen binnen, groetten kort en gingen zitten. Een graatmagere vrouw trachtte haar kwaal uiteen te doen aan haar buurvrouw die zonder aandacht luisterde en intussen bleef staren naar een hevig gekleurde prent van een bergmeer. Het scheen Paul dat hij hier reeds een uur zat en toen hij op zijn horloge keek, zag hij dat hij nauwelijks tien minuten in de wachtkamer was.

Eén voor één werden de patiënten geroepen. Zij stonden op en volgden gelaten de meid die ‘de volgende’ had gezegd. Nog twee, dacht Paul. Dan verdween de vrouw met het zieke kind dat wakker werd en zachtjes begon te klagen. ‘Dat zo'n arm dutsken ook al bij de doktoor moet komen,’ zei een vrouw toen de deur dicht ging. En dat was het begin van een gesprek waar velerlei kwalen werden besproken die de mens teisteren van de wieg tot aan het graf.

Die eerste dokter viel mee. Hij had Pauls vader aan de universiteit gekend. Paul vond dan ook gemakkelijk de woorden waarmee hij zijn koopwaar moest voorstellen. De dokter luisterde; hij hoorde formules die hem niet zeer duidelijk waren en knikte instemmend als hij vernam wat de geneeskundige kracht van het produkt was.

- De wetenschap gaat vooruit, zei hij. De tijd toen de dokters zelf hun pillen maakten en hun vrouw de poeders in papiertjes deden, is voorbij. Hij zei het met een zekere spijt. Hij voelde zich oud.

Die eerste dag verliep gunstig. 's Middags had hij zijn boterhammen opgegeten in een herberg die, nog niet zo lang geleden, een afspanning was geweest. Ook hier had de ommekeer van de tijd zeer vlug gewerkt. Hij zag hoeveel er veranderd was in het leven sedert hij op de rand van dat leven had gestaan. Het oude, geschilderde uithangbord was vervangen door schreeuwerige glazen platen waarop met koeien van letters de naam van de brouwerij stond. De naam van de herberg stond ergens in een hoekje. Het was zo met de meeste herbergen waar hij voorbij was gereden. Onpersoonlijk en lelijk en een vloek in het landschap. Bluf en uiterlijkheid. Zo was heel de omlijsting van het leven geworden.

In de valavond reed hij naar huis. Het land was vol dode stilte. De grote eenzaamheid van de velden omsloot hem; hij reed trager en genoot van de eenzaamheid. Hij had, voor de eerste maal sedert hij de gevangenis had verlaten, met vele mensen gesproken. Zijn gedachten waren bezig geweest met die mensen en met wat zij zegden. Nu viel hij plots in zichzelf terug. Hij kon zijn gedachten niet afwenden van wat gebeurd was. Hoe vlug was alles voorbijgegaan, acht jaar van zijn leven. Hij rekende uit hoe groot een deel dat was van een doorsnee mensenleven. De ijdele, verloren jaren in de cel. De bitterheid die bijbleef. Misschien zou dat wel slijten. De oppervlakkige wijsheid

van de mensen zegt dat de tijd alles geneest. Maar het litteken van de wonde zou blijven.

Hij reed over de brug. De planken rammelden onder zijn wagen. Het was een voorlopige brug, voorlopig zoals alles wat er gebeurde. Men sprak reeds vier jaar over een nieuwe brug. Over tien jaar zouden ze nog over een nieuwe brug spreken. En als die er ooit kwam zouden de mensen verwonderd zijn en een beetje onwennig, want zij waren het nu eenmaal zo gewoon. Toen hij de brug over was, hoorde hij het felle jagen van het water tegen de pijlers. Zoals hij het steeds had gekend, zoals het steeds zou blijven.

- Wel jongen, hoe is het geweest, vroeg zijn vader.

Onder de buitendokters was er meer dan één die het landelijk karakter van zijn omgeving had ondergaan. Met boerse jovialiteit klopten zij de patiënt op de schouder. Zij kwamen zelf in de wachtkamer en riepen de namen van hen die aan de beurt moesten komen. ‘Kom, Rosalie, gij hebt weinig tijd, mens.’ En als zij Paul voor de eerste maal zagen, de onbekende die er als een heer uitzag: ‘Waarvoor is het? Ja ja, straks.’

Zij schenen niet zo haastig als in de stad en sloegen graag een praatje. Een was een hartstochtelijk liefhebber van voetbal. Hij veronderstelde dat Paul belangstelling zou voelen voor de uitstekende spelers waarop de dorpsploeg kon rekenen. Toen hij hoorde dat hij inderdaad als student had gespeeld, was hij blij zijn mening te kunnen zeggen over de techniek van het spel. ‘De mensen verstaan dat hier niet.’ Toen deed hij een bestelling. ‘'t Zal wel voor iets goed zijn,’ meende hij.

Er waren dagen die weinig opbrachten. Farmaceutische produkten schenen talrijke vertegenwoordigers te hebben. En zo talrijk waren de specialiteiten, de ene stond zo dicht bij de andere, dat de dokters erin verward geraakten. De chemische formules die Paul hun voorzei, hoorden zij aan en knikten hoe-

zeer hun veel duister scheen. Oudere dokters waren eerder wantrouwig, bij de jongere lag de kennis verser in het geheugen en was er meer neiging om het nieuwe te proberen.

- Dat gaat nogal, zei Paul, toen zijn vader hem af en toe vroeg of hij zich kon inwerken.

Maar het aanhoudend kontakt met dokters had hem een vernieuwd heimwee gegeven voor wat hij zich vroeger van zijn eigen leven had voorgesteld. Gaandeweg kreeg hij meer belangstelling voor de middelen die hij moest aanprijzen. En toen hij in de wachtkamer zat en de gesloten gezichten bekeek van hen die hun beurt afwachtten, trachtte hij te raden wat die en die best zou kunnen gebruiken. Soms glimlachte hij in zichzelf over dat spelletje van zelfbedrog dat ieder mens zo graag speelt, maar het werd een gewoonte waaraan hij zich moeilijk kon onttrekken.

Eens zat hij te wachten met het geduld dat hij jaren lang had geleerd, toen in de gang daarnaast een hevig krakeel de hele wachtkamer deed opschrikken. De voordeur werd met een knal dichtgeslagen. De dokter kwam de wachtkamer binnen. ‘Die deugniet, die bandiet, die vuilaard,’ riep hij uit en in onvervalst Westvlaams gaf hij het zedelijk signalement van de buitengeworpen patiënt. Dan verdween hij met ‘de volgende’. Paul keek onthutst naar de wachtenden. Zij schenen het niet ongewoon te vinden. ‘Hij is in een slechte dag,’ fluisterde een vrouw. Niemand lachte, zij dachten aan de slechte dag van de dokter.

Hoe beperkt en eenzijdig zijn kliënteel was, toch leerde Paul ook hier de verscheidenheid van het menselijk temperament kennen. Er waren ook onbeleefde dokters, een klein aantal hadden alleen de beschaving die zij aan de universiteit hadden opgedaan. Er waren dorpen waar de dokter geen tijd had om zijn gazet te lezen. Uren in de omtrek bezocht hij patiënten en vele nachten werd hij uit zijn bed gehaald. ‘Mijn zoon zal geen

huisdokter worden,' zei er een, 'hij wordt specialist. Hij heeft dan zijn vaste uren en de patiënten komen bij hem. En zo moeilijk is dat niet. Er zijn er die hun specialiteit leren door hun praktijk.'

Het duurde niet lang of Paul werd vertrouwder met zijn kliënteel. Soms bleef hij niet wachten maar ging vóór zijn beurt in het kabinet van de dokter die hij reeds vroeger had bezocht. Hij overdacht hoeveel uren hij met dat wachten verloren had. En hoe ver en vreemd West-Vlaanderen soms scheen. Ook de dokters waren hier van een ander type dan in zijn streek.

Hij zat te luisteren naar de Westvlaamse klanken van een vrouw die haar kwaal beschreef aan een kennis. Deze luisterde hoofdschuddend. Weer gingen zijn gedachten naar wat hij in zijn vier jaar universiteit had geleerd. De dokter opende de deur voor de volgende patiënt. Het was een grote, donkere man wiens boerse manieren hij kende. Paul stond recht en bezag hem met een blik van verstandhouding. Maar de dokter zei: 'Nee nee, eerst de klanten en dan de schooiers.' De patiënten hoorden hem aan zonder verwondering en glimlachten. Paul zette zijn hoed op: 'Misschien ben ik een schooier, zei hij, maar gij zijt zonder twijfel het lompste varken dat in heel West-Vlaanderen rondloopt.' Hij zag het rode gezicht van de dokter en ging buiten.

- Er is meer dan één soort onder de dokters, zei zijn vader.

In het dagelijks verkeer was zijn afwijzen van de mensen niet verminderd, maar er was meer berusting gekomen in hem, iets zoals het aanvaarden van het onvermijdelijke. Maar toch had de gedachte hem niet losgelaten ver van hier het leven te beginnen. Hij voelde dat geen banden hem hier nog vasthielden aan dat volk dat hij zich als knaap zo idyllisch had voorgesteld. 'Ik heb een schim bemind,' dacht hij. Reeds vroeger had hij geschreven aan een vriend die, samen met zijn broer, onmiddellijk na zijn vrijlating naar Argentinië was vertrokken. Het was er

hard, schreef hij. De beide jongens verdienden hun brood als metselaars. Maar het staat op beteren, schreef zijn vriend.

Hij dacht daarover na terwijl hij doelloos voor zich zat te staren. Vóór hem lag het enorme marktplein waar de weinige mensen als verloren liepen. Zes jaar had hij in deze stad, centrum van een landbouwstreek, als leerling in het kollege verbleven. Ontelbare malen had hij, in de rangen, over dat marktplein gelopen. Het was bijna niet te geloven dat zoveel jaren sindsdien waren voorbij gegaan. En wat is er van die zes jaar overgebleven, dacht hij. Waarom moet een mens zoveel nutteloze dingen doen?

Hij hoorde de 'madame' van achter de toog de kellner aanspreken in Waaslands frans. 'Apenvolk,' dacht hij. Toen voelde hij een hand op zijn schouder.

- Dag Paul, wilt gij mij niet meer zien?

Hij keerde zich om en zag Marcelle.

VI

Aarzelend stond Paul recht.

- Marcelle, zei hij.

Dat was het meisje dat hij had lief gehad. Uiterlijk was zij weinig veranderd. Klein en mollig en met kuiltjes in haar wangen als zij glimlachte. In één blik zag hij dat alles.

- Mag ik bij u zitten, vroeg zij.

Hoe vlot zij over alles heenging, alsof er niets gebeurd was, alsof zij nooit elkaar hadden gekust en daarna van elkaar vervreemd werden.

De kellner bracht haar koffie aan zijn tafeltje.

- Gij ziet er goed uit, Marcelle, was het enige wat Paul wist te zeggen.

Hij had nooit gedacht dat deze eerste ontmoeting voor hem zo lastig zou geweest zijn. Soms had hij daarover nagedacht. Hij had toen de schouders opgehaald. Het deed hem geen pijn meer aan haar te denken. Zij was opgenomen in het misprijzen van de mensen dat zijn ervaring hem had geleerd. Haar gestalte was vervaagd behalve in die ogenblikken waarop het verlangen van vroeger in hem weer opstond.

Hij is nog flinker geworden, dacht Marcelle. Groot en slank, maar zijn gezicht stond ernstiger. Een gesloten gezicht. Zij was niet vergeten wat er tussen hen was geweest. Hij was haar eerste liefde. In haar grote verliefdheid had zij zich haar verder leven zonder hem niet kunnen voorstellen. Als ik hem niet krijg,

sterf ik, had zij gedacht. Hij was toen in zijn tweede jaar universiteit. De wederzijdse families waren tevreden. Zij bleven in hun stand, aanzien en geld. En daar is nu niets van overgebleven, dacht zij opeens.

Zij waren verliefd en gelukkig. Hun kussen waren vol ongeduld en verlangen. Zij wist nog zo goed hoe zij zich moest oprichten als zij haar armen om zijn schouders wilde slaan. Hoe dikwijls had zij daar nadien aan gedacht. En wat een vreemd geluk het was geweest toen hij voor de eerste maal haar borsten had gekust. In één ogenblik kwam dat alles weer in haar op. Hoe is het mogelijk, dacht zij.

Zij wist niet hoe zij over de vervreemding heen moest komen die zij in de begroeting van Paul had gevoeld. Na haar speelse ‘Dag Paul, wilt gij mij niet meer zien,’ had zij een vlotter gesprek verwacht. Dat hij haar niet gezien had of zo. Maar hij had de afstand niet verminderd met een tegemoetkomend antwoord. En toen hij ten slotte zei: ‘Gij ziet er goed uit,’ klonk het zo vreemd, zo onpersoonlijk.

Houd ik nog zo veel van hem, dacht zij. Er kwam een gevoel van angst in haar en tevens van geluk.

- Vertel mij wat, Paul, vroeg zij, zijt gij nog boos op mij?

Met een schemer van een glimlach antwoordde hij:

- Daar ben ik reeds een heel tijdje over heen, Marcelle, over dat en over nog andere zaken. Dat heeft trouwens geen belang meer voor u.

Zij zuchtte. ‘Waarom zouden wij geen vrienden zijn,’ vroeg zij.

Hij antwoordde niet. Hij had gemeend dat hij afgerekend had met wat voorbij was. Uit de massa van hypokrieten had hij voor zichzelf het type van de mens gevormd. De mens die het kwaad doet als het ongestraft kan gebeuren. De brave burgerman die geen vlieg zou kwaad doen en met een grijns van welbehagen weerlozen half dood ziet slaan. Die hele schijnvrome wereld

waar geloof een gewoonte en een formule is. Hij walgde als hij het overdacht. En uit dat alles had hij zijn mening over de mens gehaald. Nu zat hij naast de vrouw die hij had lief gehad. Ook zij had hem de rug toegekeerd. Waarom zouden wij geen vrienden zijn, vroeg zij. Welke vrienden, wat is dan toch eigenlijk vriendschap? En toen vroeg hij zich af of een mens dan nooit een eindpunt kan zetten achter een deel van zijn leven.

- Gij zijt toch niet vergeten, Paul, vroeg zij.

- Het is jammer dat een mens niet kan vergeten wat hij graag uit zijn leven weg zou hebben, antwoordde hij kort.

De bitterheid die uit zijn stem klonk maakte haar blij. Hij kan mij niet vergeten, dacht zij. Hij denkt nog aan mij. Misschien is het voor hem nog meer dan een herinnering.

- Ik heb zo dikwijls aan u gedacht, zei ze.

Waartoe dient het dat alles op te rakelen, dacht Paul. Waarom trachten te doen herleven wat dood is. Zij had het gesprek nu op een terrein gebracht van de gemeenschappelijke herinneringen waar men elkaar vertedert: ‘Weet gij nog?’ Een ogenblik voelde hij de verzachting van vergaan geluk in zich. Hij keek haar aan. Zij legde haar hand op de zijne. Hij zag de smalle trouwring en de grote briljant in platina gevat.

- Uw verlovingsring, vroeg hij.

Zij keek geërgerd naar buiten. ‘Ja,’ zei ze kortaf.

Zij zwegen allebei. Waarom ga ik niet weg, dacht zij, waarom laat ik mij zo behandelen. Zij keken naar buiten, naar het grote verlaten marktplein. Papieren dwarrelden in de wind, mensen gingen vereenzaamd door die grote leegte. Zij frommelde aan haar zakdoekje en wreef haar ogen klaar. Waarom zou ik nu schreien, dacht zij, waarom schrei ik nu? Is het om wat is geweest, is het om wat nu is?

Hij haalde een pakje sigaretten uit. Rookt gij?

Zij knikte ja. Zij volgden de rook van hun sigaret. Dat hij

toch eens een vriendelijk woord wilde zeggen, dacht zij, wat is hij toch veranderd.

- Wij zitten hier alsof wij elkaar nooit gekend hebben, zei ze, en er zijn toch dingen die een mens niet uit zijn leven kan zetten. Ik tenminste tracht niet alles te vergeten.

Hij zag voor zich alles wat zij niet vergeten had. Een paar jaar van groeiende verliefdheid tot alles plots gedaan was.

- Het heeft er alle schijn van dat het u niet veel moeite gekost heeft om te vergeten, zei hij.

- Zeg dat niet, antwoordde zij hard, doe niet alsof ik alleen schuld had. Ik heb u gesmeekt te blijven. O Paul waarom zijt gij toch weggegaan?

Hij keek gegeneerd achter zich. De 'madame' was in gesprek over het weer met een kliënt die aan de toog een verstolen borrel dronk. Paul had een hekel aan een tranenscène in een café. Niemand keek toe.

Zij weende stil, het hoofd voorovergebogen. Hij wilde haar hand van voor haar ogen wegnemen, maar zij schudde het hoofd. Zij heeft werkelijk verdriet, dacht hij. Hij zag de ironie van de trouwring en de schittering van de briljant.

- Kom Marcelle, zei hij.

Zijn stem klonk zacht. Zij slikte haar tranen in en snoot haar neusje. Dan trachtte zij te glimlachen.

- Het zal wel overgaan, zei ze. Wilt ge voor mij iets bestellen? Kom, vertel me nu wat over u zelf.

Weinigen die het avontuur hebben beleefd, spreken graag over hun voorbije ellende. En als zij soms ondereen zijn en er wordt een herinnering opgehaald, is het veelal een anekdootje dat, zelfs te midden bedreiging en dood of in de bittere eenzaamheid van de cel, een ogenblik heeft vrolijk gemaakt. De grote tragedie die bezonken ligt op de bodem van de ziel, blijft onaangeroerd.

- Gij weet toch alles wat ik zou kunnen vertellen, antwoordde

hij, en misschien meer nog, want de deugdzamen vinden gemakkelijk nieuwe zonden uit. En in de kring waarin gij leeft, zult gij wel vernomen hebben welke verrader ik ben.

Zij schudde het hoofd.

- Dat is voorbij, Paul, ook dat is voorbij. Maar ik heb nooit zo over u gedacht. Zij zuchtte. O Paul moest gij het allemaal weten.

Moest hij wat allemaal weten? Hij had geen lust om haar uit te vragen over haar huiselijk geluk.

- Wat bedoelt gij, vroeg hij.

- Ik kan dat hier niet zeggen, antwoordde zij. Paul, er is zoveel dat ik u zou moeten zeggen om mij te doen begrijpen. Gij toont u zo weinig nieuwsgierig tegenover mij. Is dan alles dood in u? Kunt gij dan niet aannemen dat niet alles dood is voor mij?

- Gij zijt getrouwd, zei hij kort.

Zij voelde het als een kaakslag. Zij werd rood en haar ogen stonden hard. Zenuwachtig trok zij een handschoen aan.

- Geef mij dan tenminste nog een sigaret, zei ze boos.

Zij rookte zenuwachtig en duwde dan de sigaret uit in het asbakje.

- Meent gij dat ik niet weet dat ik getrouwd ben, vroeg zij schamper, dat weet ik ieder uur van de dag. Maar het is nog niet zo lang geleden dat wij zoveel waren voor elkaar. Dat kunt gij toch ook niet wegnemen uit uw leven, en ook niet uit mijn leven.

Hij zweeg. Nog niet zo lang! Alles scheen ineens zo dichtbij te komen. Hij meende met ‘dat alles’ afgerekend te hebben, het kwam nu weer tot hem. Hij bekeek ze van terzij. Haar gelaat was zacht en hij meende er een moede trek in te bespeuren. Ook zij was veranderd. Veel van de vroegere bekoring was overgebleven. Zijn gemoed werd zachter.

- Wat gebroken is, kan niet weer geheel worden, zei hij,

en onze wegen zijn ver uiteengelopen. Dat betekent niet dat wij vijanden moeten zijn.

- Maar ook geen vreemden, Paul.

Zij dacht een ogenblik na alsof zij aarzelde. Dan legde zij haar hand over de zijne en keek hem aan. Er lag tederheid in haar blik en hij voelde hoe haar warme, kleine hand zich sloot over zijn hand.

- Zoudt gij het erg vervelend vinden mij weer te zien, vroeg zij. Ik zou u zoveel willen zeggen, ik heb er behoefte aan mijn hart eens uit te spreken tegenover u. Misschien zult gij dan wat milder over mij denken.

Haar weerzien. Waartoe dient het, dacht hij. Het kon toch nooit meer worden zoals voorheen. Maar hij voelde de stugheid van zijn gemoed verminderen. Met iets als blijdschap en weemoed onderging hij haar vriendelijkheid.

- Hebben wij elkaar nog veel te zeggen, Marcelle?

- Ik heb nog zoveel te zeggen, antwoordde zij, maar dat kan ik hier niet. Wanneer zie ik u weer, Paul?

Hij haalde onbeslist de schouders op. Hij liet dat aan haar over. Zij kon gemakkelijk weg met haar wagentje. Misschien hier samenkomen op een stille dag, zei ze, dan konden ze verder zien.

Ze nam haar zakspiegeltje. Ik zie er afschuwelijk uit, zei ze, glimlachend.

- Dag Paul, zoals afgesproken.

Hij zag haar naar het wagentje gaan. Even zag hij haar slanke benen toen zij naar binnen schoof. Sierlijk, zo was zij. Zij wuifde hem glimlachend toe. Hij keek haar na hoe zij traag de weg opreed naar huis.

Hij raapte langzaam zijn papieren bijeen en dronk peinzend zijn glas uit. Het was of hij verbluft en onbegrijpend was tegenover wat gebeurde. Zo onverhoeds was het geweest. Zo weinig bestand voelde hij zich tegen de herinnering.

Hij keek buiten naar het grote eenzame marktplein. Twee

honden joegen elkaar speels na. Dan sloeg hij de weg in waarlangs zij was gereden.

Marcelle zong zachtjes in het doffe gezoem van de wagen. Zij keek strak voor zich uit. Een onrustige vreugde vervulde haar. Zij dacht aan het wederzien en haar hart klopte van verlangen. Zij was getrouwd uit spijt en koppigheid. Zij dacht nu terug aan ieder ogenblik dat in haar herinnering stond. Zij had getracht die uit haar gedachten te bannen telkens als zij in weemoed aan hem terugdacht. Nu trachtte zij onstuimig alles weer te vinden van wat zij samen hadden beleefd. Had zij gedurfd, zij had hem gekust, zelfs daar waar men het zien kon. Wat kan het mij schelen of zij het weten, dacht zij. Maar zij had zijn gesloten, afwerend gezicht gezien. Paul, o Paul, dacht zij.

Zij kwam aan de eerste huizen van de gemeente. Zij zuchtte. De droom was uit. Zij reed haar wagen naar de garage en spoedde zich naar de zitkamer. Misschien komt hij voorbij. Zij zat lang aan het venster, dan gaf zij het wachten op. En toch zal ik hem weerzien, dacht zij.

Het werd avond. Zij ging in de schemering aan het venster zitten, het weer was ruw geworden en de zeldzame mensen liepen huiverig voorbij. Zij voelde zich plots eenzaam. De opwinding van het weerzien en de verwachting die haar blij had gemaakt, was weggevallen. Wat kon dat nog aan haar leven veranderen? En hoe lang kon het geheim geluk duren dat zij plotseling had gedroomd. Zij dacht aan haar ouders, aan al de deftige mensen die haar omringden. De openbare geheimen die over meer dan één van haar kennissen werden gefluisterd, kwamen in haar gedachten. En de huwelijken die de schijn bewaren en waarvan iedereen weet hoe los zij zijn, aaneengehouden door wederzijdse toegevingen waarin de schuld van de ene de schuld van de andere aanvaardt. Maar een duurzame uitkomst was het niet.

Zij hoorde haar man de sleutel in de voordeur steken. Zij schoof de gordijnen dicht en deed het licht branden. Een vaag gevoel van schuld deed haar vriendelijker zijn dan naar gewoonte. En terwijl zij het avondmaal gebruikten, wist zij haar zenuwachtigheid onder opgewekt gepraat te verbergen. Het was lang geleden dat hij haar zo opgeruimd had gezien. En nog langer geleden dat zij belangstelling had getoond in zijn werk.

Hij was een van de advokaten die, na de wedloop van de repressie, een tamelijk drukke praktijk had overgehouden. Hij had een sterke neiging tot grootspraak en overschatte zijn eigen talent. Vroeger gaf hij thuis uitvoerig relaas over zijn suksessen in het gerechtshof en sprak uit de hoogte over rechters en pleiters. Dat had hij stilaan afgeleerd toen hij bemerkte dat zijn vrouw er geen de minste belangstelling meer voor liet blijken.

Hij was verwonderd toen zij hem uitvroeg over de zaak die hij vandaag behandeld had. En ook haar opgewektheid was niet alledaags.

- Gij schijnt goed gezind vandaag, zei hij.

- Alle dagen zijn niet dezelfde, antwoordde zij.

Hij stak een sigaret op en nam zijn dagblad.

- Het is verwonderlijk hoe weinig nieuws er vanuit het gerechtshof in de dagbladen komt, zei hij. Er zijn natuurlijk van die gevallen die best in stilte worden behandeld, maar toch... A propos, volgende week heb ik een interessant geval van echtscheiding.

- O ja, vroeg zij.

- Niet interessant en toch interessant, zei hij gewichtig, een koppel uit Sint-Niklaas, na vijftien jaar huwelijk.

Vijftien jaar huwelijk, dacht zij. Wat kan het leven rauw zijn. Vijftien jaar mislukking en dan plots het einde.

Zij kon moeilijk inslapen. Naast haar lag haar man zachtjes te snurken. Het hinderde haar meer dan vroeger, en zij schoof weg van hem. Vijftien jaar, dacht zij, dan ben ik een oude vrouw.

En nu ben ik nog jong, nu kan ik nog gelukkig zijn zoals men alleen kan zijn als men jong is, met heel mijn ziel, met heel mijn lichaam. En haar gedachten kwamen weer op het uur dat zij met Paul had doorgebracht. Zij zou hem weerzien, en dan? Er is geen uitweg aan, dacht zij, het is te laat. En toch moet ik hem weerzien, ik moet hem alles zeggen, hij moet mij begrijpen.

Haar gemoed lag tussen moedeloosheid en hoop. Onzeker is het hart, onzeker is heel ons leven. En zij weende zachtjes tot zij insliep.

VII

Nog tien dagen, dacht zij, wat gaat de tijd traag voorbij.

In haar ongeduld was zij korzelig in haar woorden geworden. Vooral 's avonds, als haar man haar belangstelling vroeg. Het schuldige bewustzijn dat haar de avond van haar ontmoeting met Paul zenuwachtig had gemaakt, was geweken. Onverschilligheid was haar niet vreemd. Geen twee jaar had het geduurd alvorens zij de vergissing van haar huwelijk erkend had. Koppigheid, spijt en het aandringen van haar ouders hadden haar, na korte kennismaking, doen trouwen met de advokaat. Zij kende hem van vroeger zoals alle mensen van tel elkaar kennen in kleine steden en gemeenten. Hij had de opgang gekend van vele advokaten die uit de repressie een rijke buit haalden en hun tarieven hadden gemeten naar de straftarieven van het gerecht. Hij had gemeend dat hij zijn vrouw gewonnen had door het onweerstaanbare van zijn persoonlijkheid. Zij was een koele verloofde geweest en daarna een koele vrouw.

Hij was daaraan gewoon geraakt. Hij was met zichzelf ingenomen en meende gezag te hebben in de kringen waarin hij verkeerde. Zij had lange tijd gelaten geluisterd als hij over de gesprekken en debatten vertelde waarin hij zich had doen gelden. Tot hij ten slotte gewaar werd dat zij er geen belangstelling voor voelde. Zij leefden naast elkaar.

- Wat zijt gij toch zenuwachtig, had hij op een avond gezegd.

Zij voelde zich rood worden. Ik zal voorzichtig moeten zijn, dacht zij, ik zal moeten huichelen. En zij trachtte gewoon te doen. Maar als zij alleen was, ging zij bij het venster zitten om in de straat te kijken. Dan was zij helemaal alleen met haar droom en haar verlangen. Soms werd zij angstig als zij het ergste overdacht; de praat van de mensen, haar ouders. Zij wilde er niet verder over nadenken.

En zij telde de dagen af. Iedere dag maakte haar onrustiger in de verwachting van het weerzien. Gedurende al de jaren die ertussen lagen, had zij af en toe aan Paul gedacht. In den beginne was het soms pijnlijk geweest. En toen zij getrouwd was, vervaagde de herinnering in de drukte van de eerste huwelijksmaanden. Eerst toen zij vernomen had dat hij terug thuis was, werd zijn beeld weer innig levend voor haar.

- De zoon van de doktoor is thuis uit de gevangenis, had haar man op een avond van achter zijn dagblad gezegd.

Nooit had zij hem zien voorbijgaan, hoe dikwijls zij ook naar hem had uitgezien. Tot het toeval hem bij haar had gebracht.

De morgen van de afgesproken dag was er sneeuw gevallen, watersneeuw, die bijeenkliste in vuile poelen. Zij zou naar de stad gaan, boodschappen doen, had zij 's avonds tevoren gezegd. Zij keek bedrukt naar de vallende sneeuw en naar de modder waarlangs de mensen met voorzichtige stappen heengingen. En toch ga ik, dacht zij.

- 't Zal gevaarlijk rijden zijn, zei haar man 's middags.

Zij besteedde veel tijd aan haar opschik. Zij zag in de spiegel hoe haar ogen glansden; haar hand beefde toen zij met haar poederkwast bezig was.

Voorzichtig reed zij de glibberige straten door en toen zij op de grote baan kwam, zag zij rood van inspanning. Traag rijden, niet slippen, niet te laat komen. Zij volgde het zwarte spoor waar andere wagens de sneeuw tot modder hadden gereden. En langs beide zijden van de baan stonden de duistere bomen rond-

om de witte vlakte van de akkers. Krijsend sloeg een vlucht kraaien zich over de weg.

Door zo'n weer komt ze niet, had Paul gedacht toen hij die morgen met zijn wagentje buiten kwam.

Hij had getracht zich tegen het gevoel van verwachting te verzetten als hij aan de dag van de afspraak dacht. Maar toen hij die morgen de sneeuw zag vallen, was er een teleurstelling in hem die hij niet kon wegdenken. Hij had zichzelf beredeneerd over het nutteloze van dat weerzien, over de vertedering die ondanks zijn verbittering uit het verleden was overgebleven. Hij was ontevreden over zichzelf. Misschien is het best dat zij niet komt, overreedde hij zich, waartoe moet zulks voeren? Nu zag hij de stad liggen met de hoge kerktoren. Hij reed voorzichtig over de landelijke straat. Het was of hij aarzelde om verder door te rijden.

Ik zal haar niet zien, dacht hij en hij trachtte zich te wennen aan die gedachte. Maar hoe dichter hij bij de plaats van de afspraak kwam, hoe moeilijker het was. Ben ik er dan niet overheen, dacht hij, dat het mij spijten zou haar niet te zien. Hij herinnerde zich hoe dikwijls hij vroeger naar haar had verlangd zoals een man verlangt naar de omhelzing van de vrouw. Hij had zich voorgesteld hoe haar lichaam zou zijn. En boos op zichzelf voelde hij hoe dat oude verlangen zich vernieuwde. Hij zag voor zich haar sierlijke slanke benen toen zij in haar wagen stapte.

Hij stopte aan het café waar zij afgesproken waren, en keek rond of hij haar wagen niet zag staan. Hij was er niet. Wrevelig stapte hij binnen. Vanuit een hoekje, weg van het venster, lachte zij hem tegen.

- Dag Marcelle, zei hij zacht.

- Kom dicht bij mij zitten, zei ze.

Een ogenblik keken zij elkaar aan. Hij ziet er niet zo gesloten uit als vorige keer, dacht zij, hij is blij mij weer te zien. En dan

wist zij opeens niet meer wat te zeggen hoe dikwijls zij daar ook over had nagedacht.

En dan zei ze:

- Paul, ik ben zo blij dat gij gekomen zijt.

Zij zat dicht tegen hem aan, haar arm was warm tegen zijn arm.

- Wij waren toch afgesproken, zei hij, en als ik een afspraak heb, dan houd ik mij daaraan.

- Paul, niet boos doen tegen mij. Maak geen hatelijke zinspelingen asjeblieft.

Hij glimlachte: ‘Ik doe niet boos,’ zei hij, ‘en wat ik zeg is de waarheid’.

- Dat is uw waarheid, maar ik heb ook mijn waarheid. Zij stak haar hand onder zijn arm. En die waarheid zou ik u moeten vertellen.

- Begin maar, zei hij.

- Hier niet, antwoordde zij, hier kan ik dat niet.

Zij keek rond in het verlaten café. De kellner lummelde achter de toog.

- Kus mij, fluisterde zij.

Hij zag haar gezichtje met de diepe, begerende blik in haar ogen en haar lippen. Hij aarzelde. Zij sloot haar ogen en lachte.

Hij boog zich over haar en toen hij haar kuste, legde zij haar arm om zijn schouder en drukte haar mond vaster tegen zijn lippen. Dan liet hij haar zachtjes los.

Haar ogen waren vochtig en zij glimlachte.

- Paul, zult gij nu niet denken dat ik een slechte vrouw ben? Gij moet het weten dat ik u nooit heb kunnen vergeten, dat ik zo bang ben geweest dat gij niet meer zoudt terugkomen. Ik heb voor u gebeden dat gij ongedeerd zoudt blijven in die vreselijke verwoesting en toen ik hoorde dat gij behouden waart gebleven, heb ik geweend van vreugde. Hoezeer ik wist dat gij verloren

waart voor mij, Paul, heb ik er steeds van gedroomd u weer te zien. Paul, ik kan niet anders.

Hij zag hoe haar ogen vol tranen stonden. Wie kan een vrouw begrijpen, dacht hij. Het jonge meisje heeft zich van mij afgewend en de vrouw komt naar mij toe. En hoe mooi zij geworden was. Hoe lief haar gezichtje en hoe zacht haar lippen zijn. Maar nooit kan het weer worden zoals het geweest is.

- Gij maakt het mij moeilijk, antwoordde hij.

Zij begreep wat er in zijn woorden onuitgesproken bleef. Hij moest zijn leven opnieuw beginnen, hij kon zich niet binden aan haar.

- Het weinige dat het leven mij door u schenkt, zei ze, zal ik dankbaar aanvaarden. Zo weinig en zoveel, dacht zij. Er zijn uren die eeuwigheden van geluk omvatten, die heel het leven door naast u schrijden als trouw gezelschap.

Hij legde zijn arm om haar heen. Het was zo onwerkelijk, zo buiten alles wat hij zich had voorgesteld. Wat een spel is het leven.

- Ik heb uw wagen niet zien staan, zei hij.

- Ik heb hem een eind verder gezet, antwoordde zij. Zij wachtte een ogenblik: uit voorzichtigheid.

Dat woord bracht beiden in de sfeer van het geheime en verbodene.

Er kwamen een paar mensen binnen. Zij keken naar het hoekje waar zij zaten en gingen aan het venster zitten. Paul schoof wat terzij en trachtte onverschillig te doen. Marcelle nam haar spiegeltje en haar lippenstift. Zij dacht een ogenblik na en lachte Paul toe die haar aankeek. Dan stak zij de lippenstift ongebruikt terug.

Paul dronk zijn glas leeg. De kellner bediende hem.

- Willen wij elders gaan, vroeg zij.

Hij knikte ja.

- Kom, zei ze.

Zij gingen naast elkaar in de brede hoofdstraat. Haar hoofdje reikte maar tot aan zijn schouder. Hij verkleinde zijn passen en zij deed haar best om hem bij te houden.

- Waar gaan wij heen, vroeg hij.

- Wij zijn er, antwoordde zij.

Zij stonden voor de schreeuwerige plakkaten van een cinema. Hij keek niet naar wat er vertoond werd. Zij was hem voor om kaartjes te nemen en als zij in het duistere van de zaal waren, nam zij zijn hand en ging de loge binnen die haar werd aangewezen.

Vóór hen lag de weinig gevulde zaal waar zij vaag de hoofden van de kijkers zagen. En dan werd het plots licht. Mensen stonden op. Enigen kwamen voorbij waar zij zaten en keken onverschillig naar binnen. Een barbaarse fonoplaat vulde de pauze in. Een paar mensen zochten hun plaats. Dan ging het licht uit.

- Ik heb geen lippenstift gebruikt, fluisterde zij.

Zij kuste hem lang en verlangend en liet hem dan los, zuchtend van vreugde. Zij drukte zich tegen hem aan tot hij zijn arm om haar heen legde.

- Paul, zei ze, lieveling.

Hij kuste haar met een heimwee dat hij alleen kort na het afscheid had gekend. Nu was zij getrouwd en drong tegen hem aan, hartstochtelijker dan hij ze vroeger had gekend. Zij zaten zwijgend tegen elkaar en keken een ogenblik naar de film.

Het was een Amerikaanse oorlogsfilm. Gevaar, verwildering, wreedheid, dapperheid. Het was Paul alsof het hem pijn deed. Scherp kwam in hem de herinnering aan wat hij had beleefd. Hij zag de dode gezichten weer van mannen die hij had gekend in de harde broederschap der wapens. De gruwelijke Russische winter, de ontzettende eenzaamheid van de vlakte. Hij zag op het doek mannen kruipen onder barstende granaten en de gierende jacht van de vliegtuigen.

- Waaraan denkt gij, Paul, vroeg zij.

Hij antwoordde niet. Hij kon niets zeggen, hij zat oneindig ver van haar weg. Hij trachtte weg te kijken van het doek en los te komen uit zijn gedachten. Hij zat hier een vrouw te kussen net als een soldaat die met zijn liefje de duisternis van een cinemazaal opzoekt, dacht hij. En weer vroeg zij:

- Paul, waaraan zit gij te denken?

Hij nam haar hand en kuste ze. Zacht en warm was zij. Hij sloot zijn hand om haar borst. Zij legde haar hoofd op zijn schouder alsof zij luisterde naar de vreugde van de streling die zij verwachtte. Hoe dikwijls had zij naar hem verlangd zoals nu. Zij drukte met haar hand zijn hand vaster tegen haar borst.

Zo zaten zij zonder woorden, en Paul zag weer het oorlogsspel van het doek, gemaakt tot verstrooiing van de mensen. Nu kwam er een vrouw op het doek. Zij had het Hollywood-gezicht van de Amerikaanse filmsterren. Te midden van het tumult was heur haar onberispelijk gegolfd gebleven. Twee mannen vochten om haar als wilde dieren. Nu keek Marcelle ook toe. Het was of zij geboeid werd door het schouwspel van die woestheid. Een ogenblik dacht zij aan zichzelf. Twee mannen om een vrouw. Zij drukte zich dichter tegen hem aan.

- Toe, kijk daar niet naar, vroeg zij.

Zij kuste hem zeer innig, minder hartstochtelijk.

- Willen wij weg gaan, vroeg hij.

- Zoals gij wilt, antwoordde zij teleurgesteld. Zij deed haar handtasje open en zocht haar lippenstift.

- Nu reeds, vroeg zij besluiteloos, met de lippenstift in de hand.

Hij antwoordde niet en stond recht. Verbijsterd keek zij hem aan en stond met tegenzin op.

Hij ging zwijgend naast haar. Het was alsof zij getwist hadden en nukkig naast elkaar liepen. Reeds brandden de lantaarns in de grijze vooravond en de talrijke winkelramen legden hun licht-

vlekken over de vertrappelde sneeuw. Zij trok haar mantel dichter om zich en rilde.

- Gaan wij nergens meer binnen, vroeg zij, ik kan laat wegblijven.

Haar wagen stond voor een café waar het licht nog niet was aangestoken. Zij gingen binnen. De dienster kwam naar hen toe, knipte het licht aan en schoof het gordijntje dicht. Die weet met wie ze te doen heeft, dacht Paul.

- Ik moet iets hebben dat naar het hoofd gaat, zei Marcelle. Paul bestelde een chartreuse. De dienster glimlachte. Dat kon ze bedienen. En zij glimlachte weer toen Marcelle kort daarop nog een tweede bestelde.

- Pas op, zei Paul, gij moet rijden en de weg is glibberig.

- 't Kan me niet schelen, antwoordde zij.

Zij keek nukkig voor zich uit, nam haar zakspiegeltje en wreef haar wenkbrauwen glad. Dat was nu de tweede maal dat zij elkaar weerzagen en reeds was het alsof zij getwist hadden. Er was geen kwalijk woord tussen hen geweest, maar zij had zich zoveel voorgesteld van deze ontmoeting dat zij dit nu als een mislukking voelde. Dagen had zij over deze ogenblikken vol verwachting nagedacht. Zij zaten hier nu, onder het oog van een witgeschort vrouwmens dat af en toe een belangstellende blik voor Paul had.

- Waarom zijt ge nu slecht gezind, vroeg Paul.

Zij haalde de schouders op. Zij kon toch niet zeggen alles wat zij zich van hun samenkomst had voorgesteld. Dat kwam weer in haar teleurgestelde gedachten en zij vertederde zich over zichzelf.

- Ik ben niet slecht gezind, antwoordde zij, alleen maar ontgoocheld.

Hij trachtte haar te begrijpen. Zij schoof het gordijntje opzij en keek in de straat. Het was helemaal donker geworden. De sneeuw was bijna weggedooid en overal scheen het licht van vensters en lantaarns in donkere plassen. Haar wagen stond vlak

voor het venster. Hoe eenzaam hij daar staat, dacht zij. Hoe eenzaam ben ik. Het was of haar hartstocht verdwenen was in haar diepe ontgoocheling. Maar hoe kon ze hem dat allemaal zeggen?

Zij ontsloot de deur van haar wagen en gaf hem de hand. 'Wilt gij achter mij rijden,' vroeg zij, toen zij instapte.

Zij reed langzaam voorbij hem en hij volgde, de ogen gevestigd op de rode lichten. Er was weinig verkeer in dit slechte weer. Telkens als zij onder een lantaarn reed, zag hij de modder tegen haar wagen opspatten. Zij reed voorzichtig door het enge straatje dat naar buiten de stad voerde. Toen hielden de lantaarns op en zij reden op de grote baan, grijs in de schijn van zijn lampen en links en rechts ondoordringbaar de vormloze duisternis van de akkers.

Plots deed zij teken dat zij wou stoppen. Hij hield stil.

Hij zag haar naar zich toekomen. Zij liep met kleine pasjes om het slijkspoor te vermijden en kwam naast hem zitten.

- Wij zijn nog niet afgesproken voor volgende keer, zei ze.

Hij had gedacht: dat is nu de laatste maal geweest, het was een mislukking. Het was iets dat pijn doet maar moet gebeuren.

- Of hebt gij liever dat wij elkaar niet weerzien? Maar ik heb u nog veel te zeggen, Paul, dingen die ik u moet zeggen en die ik hier in een paar ogenblikken niet kan zeggen. Ik moet u nog weerzien al was het om afscheid te nemen.

Zij had haar armen om zijn hals geslagen. Het was of hij haar hart voelde kloppen. Zij kuste hem alsof zij hem nooit weer zou loslaten. En de hartstocht van haar kus riep het verlangen in hem wakker.

Haar hart was onstuimig onder zijn vingers. Zij is meer vrouw geworden, dacht hij. Zij zuchtte van geluk toen hij haar borsten kuste.

- Lieveling, fluisterde zij, ik ben zo gelukkig.

Zij ademde diep.

- Paul, zei ze, waarom zouden wij niet eens gaan waar wij helemaal alleen zijn en ongestoord kunnen spreken? Ik kan naar Antwerpen komen als gij wilt.

Haar ogen waren zo strelend, zij glommen in de schemer waarin zij zaten. Toen spraken zij af.

Zij nam haar zakdoekje en wiste zijn lippen schoon.

- Ik zal niet meer leven tot ik u weerzie, zei ze.

Hij zag haar vlug naar haar wagen lopen. Hij zag haar hoofdje in het licht van zijn lampen toen zij wegreed en door het open gedraaide venster groette met de hand.

Hij vertraagde toen hij in het dorp was. Als hij voorbij haar huis reed, stak zij de sleutel in de voordeur, keerde zich om en lachte.

VIII

De lente was in aantocht. Het was merkbaar aan allerlei dingen die onbepaalbaar zich aan de zintuigen opdrongen. Het water stroomde wilder onder de brug en er was als een nieuwe klank in de zang van de vogelen. Het was Paul alsof hij de lente hoorde in het gezoem van zijn wagen.

In deze dagen die in toegenomen helderheid langer werden, deed hij met minder tegenzin zijn dagelijks werk. De wintermaanden waren zeer hard geweest en vele avonden kwam hij thuis in grimmige moedeloosheid en met het vaste voornemen eruit te trekken, 't is om het even waar en hoe verder hoe beter, en in de zorg om het brood het leven en de mensen hier te vergeten. Zijn vader was hem steeds een steun geweest, begrijpend en verzachtend. Hij was meer dan een vader, hij was een kameraad.

Zo waren twee maanden van wrevelig heen en weer rijden voorbijgegaan. 't Zal wel voorbijgaan. Het was hem of het nooit zou voorbijgaan. Hij voelde zich steeds even onwennig te midden van de mensen bij wie hij was teruggekomen. Het was alsof de begrenzing van het menselijke waarin hij met zovele anderen was geplaatst, bij hem hardnekkig voortduurde waar dan toch de meesten er zich uit hadden losgemaakt. Hij had er in zijn dagelijks leven velen ontmoet die zich hadden aangepast. Het was of, na de onderbreking, zij weer met het oude hadden aan-

geknoopt. Arbeiders werkten of gingen stempelen met de massa. Het was alsof op hem de vloek van de intellektueel woog. Hij kon niet aanknopen met het leven van vroeger en zijn werk en studie had tot niets gediend.

En ook met Marcelle was er geen hervatten van wat eens bestaan had, geen voortzetten van de onderbroken droom. Het scheen hem onwezenlijk hoe hij haar eens had liefgehad. Er was in hun liefde een schuchterheid geweest die hen onbevredigd maar gelukkig liet. Zij bloosde soms als het verlangen sterker werd in haar. Zij was nu niet langer het meisje dat hij had gekend, zij had haar beminnelijke schuchterheid verloren. Hij voelde hoe de herinnering aan hun kussen bij haar alleen het verlangen van de vrouw naar de man had gewekt, alsof haar huwelijkservaring met een andere man de zinnelijkheid had wakker gemaakt die haar naar Pauls armen dreef.

En ook dat is zonder uitkomst, dacht hij. Toen hij haar onverwacht weer had gezien, was hij onthutst, niet alleen om de verrassing van het weerzien, maar om het plotse opleven van een gevoel dat hij dood waande. Wie komt helemaal los van wat in zijn leven is gebeurd? De verhoogde bekoorlijkheid van het meisje dat vrouw is geworden, dat ongekende en nieuwe in haar, had hem tegen zijn voornemens in aangetrokken. Maar het veranderde niets aan de grond van zijn leven. Het had de zware sfeer van ontgoocheling en bitterheid niet van hem verwijderd. Hij wist dat men naar een vrouw kan verlangen zonder ze lief te hebben. Zij was die vrouw. En dat is heel het avontuur, dacht hij, niets meer dan het avontuur. En hij vroeg zich af of Marcelle haar verlangen niet als liefde beschouwde.

In deze verstrooiing van gedachten, met de heldere ijdelheid van de komende lente, reed hij het land in. Wachtkamers, dokters, formules. En de middagrust in een dorp en de druk van de zwaar vallende avond. Hij was ingewerkt maar voelde zich niet thuis in zijn werk zoals anderen die hij ontmoette en die lucht-

hartig over hun bestaan spraken. Ook de meester voelt er zich niet thuis in, dacht hij. Er kwam medelijden in hem op. Voor die man was het erger dan voor hem. In een armoedig keukentje zaten twee ouder wordende mensen die het werk van een lang leven vernietigd zagen. Zij hadden geen toekomst, zij hadden geen geld. Zij hadden hun gezin verloren.

Hij trachtte aan Marcelle te denken. Wat zij hem zo dringend en zo vertrouwelijk moest zeggen. Een vrouwenbiecht over de mislukking van haar huwelijk?

Hij liet het venster neer. Vinnig was de lucht nog die tegen hem aansloeg. Maar het wordt lente.

Zeer weinig is er in zo'n gemeente dat verdoken blijft. Het gezinsleven van eenieder is tegen geen nieuwsgierigheid bestand. Lisette wist hoe de schijn verschillend was van de werkelijkheid in het gezin van Marcelle. En Marcelle wist hoe het er toeging in het gezin van Lisettes vriendin, de dochter van de burgemeester. Zij wist het beter dan de burgemeester zelf die op een avond zijn schreiende dochter had trachten op te beuren toen zij haar vloekende man was ontvlucht, die haar met een kollega-fabrikant had aangetroffen in een houding die geen twijfel overliet aan beider bedoeling.

Onder de hoge burgerij van de gemeente waren weinig ‘beproefden’. En de families waar een zwart schaap in was, hadden na een kortstondige afzijdigheid hun vroegere betrekkingen hervat alsof er niets was gebeurd. Geld verbroedert gemakkelijk met geld. Want zij waren niet verarmd uit de teistering gekomen. De kleinere burgerij was talrijker in de zwarte schaapstal vertegenwoordigd. Velen waren ten gronde toe verarmoed maar zij die een zaak hadden begonnen van vooraf, sloegen er zich door en het was verwonderlijk hoe de meesten ten minste even goede zaken deden als vroeger. De opwinding was uitgestorven.

Het was een kwade nachtmerrie geweest. Het leven hervatte zijn recht.

Pauls vader had zich meer dan anderen afzijdig gehouden. Hij was een man die graag op zijn eentje leefde en trouwens niet veel belang stelde in het gepraat van de dorpsnotabelen die bijna allen weinig ontwikkelde mensen waren. Zelfs de burgemeester waarmee hij steeds goed bevriend was geweest, had hem in lange tijd niet meer gezien. Die burgemeester was een rijk man die goedhartig en dom was en zeer gemakkelijk werd beïnvloed door mensen die verstandiger of wilskrachtiger waren dan hij zelf. Toen hij onmiddellijk na de bezetting zijn ambt opnieuw waarnam, gebeurde zulks met schrik en aarzeling. En toen hij getuige was van de baldadigheden, vond hij de moed niet om tussen te komen. Niet uit boosaardigheid maar uit aarzelende zwakheid liet hij begaan. Nadien schudde hij het hoofd. ‘'t Is erg,’ zei hij.

Toen Paul gevangen zat, had hij de dokter ontmoet. Hij had zijn spijt uitgesproken en hem de gemakkelijke troost gegeven dat alles wel zou in orde komen.

Op die namiddag dat de lente in de lucht hing, zag Paul hem zitten in het café waar hij Marcelle had ontmoet. Hij kon zich niet meer terugtrekken. De burgemeester wenkte hem vriendelijk toe aan zijn tafeltje te zitten. Hij was zich bewust van de edelmoedigheid van zijn gebaar en voelde zich, ver van de gemeente, veilig voor kwaadgezinde nieuwsgierigheid.

Een geluk, dacht Paul, dat Marcelle niet hier is. En hij besefte ineens het gewaagde van het spel dat de jonge vrouw speelde.

De burgemeester trakteerde, tot misnoegen van Paul. En daar de een niet gemakkelijk zijn woorden vond en de andere niet zinnens was veel te zeggen, was het een gesprek over de naderende lente en de voordelen die daarmee verbonden zijn. En hoe het met zijn ouders was en met juffrouw Lisette.

- En 't is een eeuwigheid geleden dat ik de doktoor gezien heb, zei hij.

Het was alsof er nooit iets gebeurd was. Het kwam Paul zo vreemd voor dat opnieuw vast te stellen. Net of alles uitgewist was en naar het onbestaande verwezen. En ook voor hem toch zijn die vier jaar er geweest en wat er na die vier jaar is gebeurd. Weer keek hij uit over het grote marktplein. Het was of de naderende lente ook daar merkbaar was aan stoeiende kinderen en de dolle uitgelatenheid van de straathonden.

Met een joviaal gebaar bestelde de burgemeester nog een glas. Net of hij een oude vriend had weergevonden, dacht Paul. En het gesprek liep voort over de onbeduidende dingen die het gesprek voeden van de dorpsnotabelen. Het had niet de schijn als wou de burgemeester om de dingen heen praten. Het was werkelijk alsof dat alles voor hem niet meer bestond. En weer voelde Paul hoe groot zijn verwijdering was van die mensen.

De burgemeester vertrouwde hem nog toe dat er een tribune zou komen op het voetbalveld en dat de gemeente voor zware lasten zat met de werkloosheid. 't Zijn moeilijke tijden, zei hij.

Moeilijke tijden, inderdaad. Heel het leven is moeilijk. Heel het leven is ontwricht. Ook het gezin van de burgemeestersdochter en talloze gezinnen die door verwijdering en ellende zijn uiteengegaan.

Hij verliet de burgemeester die er, spijts zijn zware zorgen, zeer voldaan uitzag.

Voor de zoveelste maal dezelfde weg, voor de zoveelste maal dezelfde gedachten. Het weerkeren naar het onbegrijpelijke en, voor hem, onaanvaardbare. De dagelijkse sleur zonder uitzicht en het einde van de droom. Hij voelde rondom zich de akkers met het eerste groen van het koren en de avond bracht grote wolken over de wereld. Een leven op zichzelf dat gehoorzaamt aan eigen wetten, en vruchtbaar wordt en rust en omspannen wordt door de onafwendbare gang van de seizoenen.

Voor de zoveelste maal de brug en het diepe, snelle water. En de dijken waar het sap reeds stijgt in de knoppen van de notelaars. En de jeugd die voorbij is.

Na de eerste vreugde van de thuiskomst was Pauls moeder de moeilijkheid van de toestand gaan inzien. Zij was door de vernedering heen maar leed onder de eenzelvigheid van haar zoon. Hoezeer is hij veranderd, dacht zij. Hij was vroeger zo open en opgeruimd en nu is hij gesloten en zijn mond staat zo hard. Zo was hij niet geweest de zeldzame keren dat hij als soldaat in verlof was gekomen, hoewel zij soms meende te bemerken dat er iets was dat hem wrong. Maar hij was sterk en rustig geweest en uit zijn brieven sprak een krachtig gemoed.

Zij had nu de handen vol met Lisettes huwelijk. Dat bracht verstrooiing in de avonden dat zij allen samen zaten en de goede stilte heerste van mensen die zwijgzaam het geluk voelen van elkaars nabijheid. Zij dacht hoe het zou zijn als Lisette met haar oppervlakkig gebabbel dat in de woorden van haar moeder weerklank vond, uit de huiskring zou verdwenen zijn. Voortaan zou Paul alleen zijn om de avonden te vullen. Hij was kariger geworden met bittere woorden, maar het was duidelijk dat hij zich moeite gaf om vriendelijk te zijn.

Maar nu scheen alles te wijken voor de zenuwachtige opgewektheid van Lisette. Er was zoveel te doen voor een bruiloft. Zelfs de dokter, die dan toch afgetrokken leefde van dergelijke zaken, werd door de zenuwachtigheid van zijn gezin aangegrepen. Waar hij kwam, wensten de mensen hem geluk en als hij het thuis vertelde lachte zijn vrouw gelukkig. Het was alsof alle kwade dagen voorbij waren.

De toekomende bruidegom behoorde tot de kaste van de fabrikanten. Hij was een tamelijk neutrale jonge man die zijn vader in de zaak later zou opvolgen. Zoals voor al zijn kollega's was de bezettingstijd ook voor hem gunstig geweest. Niemand

had het kwalijk genomen hoewel nadien sommigen niet akkoord waren over het begrip kollaboratie. Maurice trok zich geen politiek aan, zei hij. En toen hij met Lisette kennis maakte en haar zegde dat het geval van haar broer niets in hun betrekkingen kon veranderen, was zij tot tranen toe ontroerd over zijn grootmoedigheid. Haar moeder viel haar bij. De dokter had zwijgend toegehoord.

Het zou een schoon huwelijk zijn. Het waren twee flinke jonge mensen. Paul, gij moet mee, had de dokter gezegd toen zijn zoon zich afzijdig wilde houden. Het zou opspraak brengen in de gemeente en wat nu half vergeten was, zou weer opgerakeld worden. En 's morgens, toen Lisette, stralend in haar bruidsgewaad, bij hem kwam waar hij ongeduldig en niettegenstaande alle voornemens zenuwachtig zat, had zij hem zo hartelijk gekust dat hij de Lisette van vroeger terugvond. ‘Paul, niet nukkig zijn, belooft ge 't mij als huwelijksgeschenk?’ Hij had geglimlacht en ja geknikt.

Hij zat nu in de hoge, lelijke kerk die er van buiten als een fabriek uitzag en van binnen was als een grote, overversierde schuur met drie beuken. Hij zag het bruidspaar voor zich op de rood-fluwelen stoelen en zijn vader statig in het ongewone habiet. Achter zich hoorde hij het geroezemoes van de vrouwen die, nadat zij aan de ingang van de kerk een dichte haag hadden gevormd, waren naar binnen gestormd om de goede plaatsen te bezetten en alles tot het minste te kunnen opnemen. Hun gefluister was hoorbaar in de weinige ogenblikken die tussen gebed en zang stilte brachten. Zijn moeder wiste af en toe een traan van vertedering weg.

Hij kende dat alles zo goed. Als kind en jonge man had hij hier gezeten en alle beelden en schilderijen waren hem bekend. En de kerkbaljuw met zijn nutteloze hellebaard was een gebogen man geworden. Hij trachtte zijn kleurig uniform eer aan te doen

met stram te leunen op de roodgetreste hellebaard. Paul kon zich de kerk zonder hem niet voorstellen.

En toen hij het bruidspaar daar zag zitten, ernstig voor zich uitkijkend, dacht hij aan Marcelle. Zonder de ommekeer in zijn leven, zou hij daar gezeten hebben met haar. Zij moet een mooie bruid geweest zijn, dacht hij. Maar hij voelde geen spijt dat het leven anders was verlopen. Hier werd de band tussen man en vrouw voor eeuwig gelegd. Hoe lang duurt het eeuwige van voornemens en beloften? Hoe lang had de eeuwige trouw van Marcelle geduurd?

Hij luisterde naar het gezang. Voor de gelegenheid was het koor versterkt en de koster, die gewoonlijk met kort geblaat voorzong, was vervangen door een forse zanger die de kerk deed dreunen onder het gewijde Latijn. Toen Paul zijn humaniorastudies deed, had hij dikwijls aandachtig geluisterd naar de zin van zangen en gebeden. Er was dan tot hem een gevoel van verbondenheid gekomen, een ontzag voor de formules waar het leven van de ziel was in vastgelegd. Hoe aandachtig hij thans ook luisterde, hij voelde niet meer de verhevenheid van hun zin. Heeft God de kerk verlaten, vroeg hij zich af.

Een geraas van opzij geschoven stoelen gaf het teken dat de plechtigheid naar het einde ging. De vrouwen drumden haastig naar de gang die midden van de kerk tussen de stoelen was vrij gehouden. Hun kritische blik overschouwde de bruidsgasten. Paul zag hoe hij hier en daar werd aangewezen. Onder het machtig geblaas van de orgelpijpen was de bruiloftmarche tot op het kerkplein hoorbaar waar een nieuwe toevloed van nieuwsgierigen van het schouwspel kwam genieten. Het was een zonnige voormiddag en alles was blijheid.

Een huwelijksdiner is een ernstige zaak. Het was voor Lisette een genot geweest vele avonden van tevoren met haar moeder het menu te bespreken en te beraadslagen over de plaats van de gasten. En wie ze naast Paul zouden zetten. Tot Pauls opluch-

ting was Marcelle niet uitgenodigd. Zijn moeder was dat gedeelte uit het verleden niet vergeten en daarbij, zij was nooit een vriendin van Lisette geweest. ‘Maar niet naast de dochter van de burgemeester,’ had Paul gezegd. Zij keken verwonderd op dat hij de eer van de hand wees. ‘’t Is toch een lief meisje,’ antwoordde zijn moeder. Dat wist Paul ook.

Toen de dokter zijn huis binnen ging, keek hij ontroerd om zich heen. Er stonden bloemen waar hij ook heen zag. Zo feestelijk was dat, zo vol stille schoonheid. Hij dacht aan vele jaren terug toen hij met zijn bruid in dit huis was gekomen, na zijn korte huwelijksreis. Nog enkele van de bloemstukken hadden een weinig leefkracht overgehouden. Dat is het kostbare van de bloem dat zij in hevig leven een kort bestaan heeft. Hij keek rond in het huis waarmee hij was vergroeid en hij overzag het rustig geluk dat hij hier had gekend. Hij dacht aan zijn zoon die hier na hem zou wonen. En te midden van de feestelijke opgewondenheid, kwam het medelijden en de droefheid om die jongen. Hij had hem willen tegenhouden, hij voorzag wat er moest gebeuren. Maar hij heeft toch met een eerlijk hart gehandeld, dacht hij.

Paul trachtte tevergeefs zich afzijdig te houden toen de aperitief werd geschonken. Het was een rijk vertoon. Zijn moeder en Lisette wisten hoezeer dat alles zou besproken worden en hadden geen kosten ontzien. In het habiet was Paul een mannelijke en forse verschijning. En iedereen kwam bij hem en wilde zijn glas tegen het zijne tikken. Het was alsof de grote verzoeningsdag was aangebroken. Hij zag hoe zijn moeder straalde van geluk en fierheid telkens als zij naar hem keek. Het leven is onbegrijpelijk, dacht hij.

En te midden van het feestelijk maal, omringd door de lachende gezichten van de genodigden, dacht hij aan het menu van de gevangenis. Op dit uur is de soep reeds lang gegeten en zo lang duurt het niet of het avondmaal komt. Vier uur in de

namiddag. Dan worden door het luik de aardappelen en groenten in de aarden kom geschept. Smakelijk eten. Hij zag het zo scherp voor zich, hij zag de mannen zitten die lusteloos de flauwe kost aten.

- Als ik uit uw glas drink, zal ik weten waaraan gij denkt, Paul, zei het meisje dat naast hem zat.

Het was of hij opgeschrikt was uit zijn droom. Zij keek hem lachend aan. Haar gezicht en heldere ogen waren naar hem toe gebogen.

- Probeer maar, zei hij.

Zij nam zijn glas op en bracht het eventjes aan haar lippen. Zijn moeder die het zag, glimlachte en keek Paul bemoedigend aan. Deze dag zal hem goed doen, dacht zij. En de dochter van de burgemeester die aan de overzijde van de tafel zat, knikte haar vriendin begrijpend toe.

Het meisje zette het glas neer. Zij sloot de ogen alsof zij nadacht.

- Ik weet het maar ik zeg het niet, antwoordde zij.

Een lief meisje, dacht Paul, lang niet zo oppervlakkig als de andere vriendinnen van Lisette. Haar vader had een stevige groothandelszaak en had zijn kinderen niet boven zijn stand opgebracht. En zonder er zich rekenschap van te geven, vond Paul genoegen in haar gesprek. Tot de luidruchtigheid plots stil viel. Bruid en bruidegom trachtten zich ongemerkt te verwijderen, gelukkig en een beetje verlegen.

Toen de buitendeur dicht viel en men de motor van de wagen hoorde aanslaan, kwam Pauls moeder terug met tranen in de ogen. De dokter keek ontroerd naar zijn vrouw. Drinkt allemaal eens uit, zei hij, een beetje hees in de stem.

Het werd een avond waarop Paul zich bevreemd in het leven terugvond. In een lichte roes danste hij. Het was of al de meisjes met hem wilden dansen. En dikwijls had hij zijn arm om het lieve meisje dat naast hem aan tafel had gezeten. Zij was bijna

even groot als hij. Haar heldere ogen lachten hem toe en hij voelde hoe vast haar lichaam was in zijn armen. En toen hij ze kuste na de laatste dans, sloot zij haar ogen. Paul, zei ze zacht. Dan was de droom voorbij. Zij zaten met drieën in het huis waar de stilte ongewoon leek. Nog een laatste glas onder ons, zei de dokter. De kurk plofte weg. Op het geluk van Lisette, zei zijn moeder. En op het geluk van Paul, zei de dokter. Paul legde een arm om beider schouders. Hij was ontroerd en vond geen woorden.

IX

Nog vele dagen daarna vulde deze dag de gesprekken in het huis van de dokter. Het was of Paul's moeder er niet kon over zwijgen. Iedere kaart die Lisette schreef, was aanleiding tot kommentaar over de zo jonge herinnering.

- Anders zou Paul ook reeds getrouwd zijn, had de dokter uit zijn mijmering gezegd.

Dat had een ogenblik stilte gebracht. Bij de afwezigheid van Paul beseften zij hoe eenzaam het geworden was zonder hun dochter. En tevens hoezeer hun eigen leven door het avontuur van hun zoon was in de war gebracht. Niet zonder schamperheid liet de moeder zich uit over Marcelle. 't Is best zo, antwoordde de dokter.

En Leentje had zich zo vriendelijk getoond. Zij had uit Pauls glas gedronken, en hebt ge gezien hoe dikwijls die twee samen hebben gedanst? En met de onbewuste neiging om haar illuzie reeds verwezenlijkt te zien, had zij zich gewend aan de gedachte Leentje als schoondochter te hebben.

- 't Is een lief meisje, zei ze, en het zal een goede huisvrouw zijn.

- Paul zou slechter kunnen doen, antwoordde de dokter, glimlachend om haar ijver.

Paul had ook nagedacht over Leentje. De lange tijd dat hij buiten het menselijk verkeer had geleefd, als zijn gedachten

naar de vrouw gingen, had het beeld van Marcelle voor hem gestaan, ook nadat zij getrouwd was. Maar het kiese gevoel waarmee hij haar had liefgehad, was afgesleten. Hij dacht aan de bekoorlijkheid van haar lichaam. En dat gevoel was gesterkt nadat hij haar ontmoet had. Leentje, dacht hij, is een lief meisje zoals moeder zegt. Groot en blond en met vriendelijke ogen. Maar verliefd was hij niet. En hij glimlachte als hij hoorde hoe zijn moeder met doorzichtige sluwheid hem wilde uithoren. Hij liet in zich niet kijken. Er lopen zoveel lieve meisjes in de wereld rond.

De dag nadert waarop hij Marcelle zal weerzien. Zij wil alleen met hem zijn. Zij moet zich helemaal kunnen uitspreken. In de nieuwe vorm van hun verhouding vraagt zij, beslist zij. Hij geeft toe omdat hij naar haar verlangt. En daarna zal het gedaan zijn, denkt hij. Hij is boos op zichzelf omdat hij weet dat hij ongeduldig is. Zij staat herhaaldelijk in zijn gedachten. Zij is mooier geworden, denkt hij, zij heeft een bekoorlijkheid die zij als meisje niet bezat. Haar beschroomdheid maakte haar lief en innig. Nu is het alsof de vlam die in haar brandt in haar ogen schittert en haar mond zacht en wulps maakt. Hij zucht alsof hij onmachtig is tegenover zichzelf.

De lente is plots doorgebroken. Het jonge groen staat vrank en stevig met felle glans onder de zon. De aarde is gezwollen van herwonnen vruchtbaarheid en de vogels zijn uitgelaten en laten zich luid horen in de bomen waar de zwarte takken de schemer van groen vertonen. Nog één kliënt vandaag en binnen drie dagen zal hij naar Antwerpen rijden. Zij zullen een hele namiddag voor zich hebben.

Hij belt aan bij de dokter. Die woont op het dorpspleintje van een grote landelijke gemeente. Daar is nog beweging van paarden over de wegen want hier heerst de auto nog niet oppermachtig. En zelfs ziet men van tijd tot tijd een oude sjees. Hij is hier nog geweest toen hij kollegestudent was. De zoon des

huizes was een goede vriend die naar het seminarie is gegaan. Zij hebben elkaar nog een paar keren ontmoet toen Paul aan de universiteit was. Dan was ook deze vriendschap gedaan. Van vele kostbare dingen hebben deze jaren ons beroofd.

Als hij wordt binnengelaten, komt een lange, zwarte geestelijke naar buiten. Hij draagt een zware bril met donkere omlijsting.

- Dag Henri, zegt Paul.

De geestelijke kijkt verrast op:

- Paul, antwoordt hij.

Een ogenblik staan zij aarzelend tegenover elkaar. Dan volgt een stevige handdruk.

- Kom binnen, zegt Henri, ik heb al de tijd van de wereld.

- Ik kom eigenlijk als zakenman, antwoordt Paul glimlachend. Ik kom specialiteiten verkopen aan uw vader.

Zij lachen allebei en gaan binnen.

Zij zitten in de studeerkamer van Henri. Een warm gevoel van herlevende vriendschap maakt Paul gelukkig. Hij heeft steeds veel van deze jonge man gehouden. Als kollegestudent was hij ernstig en vroom. Beiden waren de beste leerlingen van hun klas.

- Wat een geluk dat ik een dag vrijaf heb, zegt Henri.

Hij was, onmiddellijk nadat hij het seminarie had verlaten, tot kollegeleraar aangesteld. Hij deed het graag. Al onderwijzend leer ik veel bij, zei hij, met een kort glimlachje.

Die is niet veranderd, dacht Paul, hij lacht zoals vroeger, een beetje in zichzelf. En hij heeft nog zijn ernstig gezicht dat er hem strenger doet uitzien dan hij werkelijk is.

En daar zij spraken over de gemeenschappelijke herinneringen uit hun kollegetijd, waren de jaren afwezigheid spoedig overwonnen. Paul hoorde de lotgevallen van jongens die met hem op de schoolbanken hadden gezeten en van oud-leraars die pastoor, deken of zelfs kanunnik waren geworden. Zij lachten als zij de bijnamen van hun oud-leraars vernoemden. En ook

over de doden vertelde Henri. Ook van hun klas waren er reeds gestorven. Bijna alles was nieuws voor Paul. Hij vernam dat een van hen, een boerenzoon uit een naburig dorp, in een koncentratiekamp was omgekomen. Hij zag ineens voor zich het gezonde gelaat van deze stevige jongen. Hoe vreemd zijn de paden van het leven. Daar zitten een paar dozijn knapen samen op de schoolbanken en nog voor zij tot rijpheid zijn gekomen, worden zij uiteengeslagen naar de uitersten van het bestaan. De ene in het Vlaams Legioen, de andere in een koncentratiekamp. En beiden waren eerlijke jongens.

Zij zwegen. Het was een moeilijk ogenblik.

- Arme jongen, zei Paul.

Zij dachten beiden aan hetzelfde. Hoe onbegrijpelijk en wreed dat alles was geweest en waartoe had al deze ellende gediend?

- Ook gij, Paul, hebt het niet gemakkelijk gehad, zei Henri ten slotte. Men zou het haast niet kunnen geloven dat wij zo grondig uit elkaar zijn geslagen. Wij waren een goede klas in 't kollege en velen onder ons hadden één hart en één ziel. En dan ziet men opeens hoe, uit één zelfde aandrift, men voor tegenstrijdige dingen vecht. Hij aarzelde. Ik heb daar dikwijls over nagedacht. Misschien is deze tegenstrijdigheid slechts schijnbaar want is het offer niet één in zijn veelvuldige schakering?

Hij richtte zich op uit zijn gedachten.

- Kom, zei hij, zeg goendag aan moeder, dan kunnen wij rustig praten bij een borrel en een sigaar.

De moeder was een gulle vrouw. Gij zijt nog groter geworden, lachte zij toen zij Paul zag. Zij keek met de blik van de moeder naar de twee opgeschoten jonge mannen. Gij geeft elkaar niet veel toe in de lengte, zei ze. En haar blik rustte met tedere fierheid op haar zoon.

Dan zaten zij beiden in de heldere studeerkamer die uitzicht

gaf op de tuin. Het was hier zo rustig, zo ver van de wereld, met het eerste jonge groen en het zachte licht over alles.

Het was of Paul lang had nagedacht alvorens hij zei:

- Henri, gij hebt daar iets gezegd dat mij getroffen heeft, over de eenheid van het offer. Het is misschien een waarheid maar zij ligt diep verdoken, en in ieder geval is het een waarheid die door de mensen niet wordt aanvaard. Men hemelt het eigen offer op en misprijst het offer van de tegenstander. Ik weet het, dat is niet eerlijk, maar de mens is nu eenmaal geen eerlijk schepsel.

- Gij zijt pessimist geworden, glimlachte Henri.

- Dat ben ik indien het ontdekken van de ijdelheid van vele leuzen pessimisme is. Gij spraakt daar over het eerbiedigen van ieder offer. Gij zijt een schitterende uitzondering. De stelregel is: als het offer met een overwinning wordt bekroond, dan zijt gij een held en kunt desnoods uw heldhaftigheid te gelde maken; is de slotsom van het offer een nederlaag, dan wacht u de gevangenis. En ik neem nu zelfs aan dat er logika zit in deze gang van zaken, want als er een overwinnaar en een overwonnene is. wordt de verslagene verplet volgens de wet van de jungle. Maar waarom ontkent men alle eerlijkheid aan de verslagene?

Hij sprak zonder bitterheid want de vriend die voor hem zat, was begrijpend en had een oprecht gemoed.

- Er zijn vele zaken die ik in de mens niet begrijp, antwoordde Henri. Ik begrijp zijn wreedheid niet en ik begrijp nog minder zijn hardnekkigheid in de wreedheid. Het is of met deze oorlog de grondslag van alle zedelijke waarden werden verlegd. Maar vertel nu eens over uw lotgevallen.

Hij luisterde aandachtig naar het bondig verhaal van zijn vriend. Hoe karig de biezonderheden ook waren, toch rees voor hem het beeld van de jongen die uit een idealistisch gemoed aan de oproep tegen het kommunisme had gehoor gegeven, en daardoor in onmin met zijn thuis was gekomen en met zijn

verloofde gebroken had. En Paul dacht terug aan hen die met hem als eersten waren opgetrokken. Hoeveel schone en edelgezinde jongens daarbij waren, hoe weinig er aan de greep van de eindeloze steppen waren ontsnapt. Hij zag de berkekruisjes in de eenzaamheid en de gestalten van hen die verstijfd lagen in de dood. Hij zweeg.

- Ik geloof u, Paul, zei Henri.

- Ik herhaal het, gij zijt een schitterende uitzondering. Het is waar, hij glimlachte, wij waren een klas van uitzonderingen.

Zij lachten beiden bij de herinnering. Dat deel van het verleden dat soms zo ver scheen te liggen, was in hun gesprek naderbij gekomen. De oude kommerloze tijd met de ruimte van de toekomst voor zich, met de geest van edelmoedigheid tegenover hun volk. Paul herinnerde zich de foto van het afscheidsmaal na het beëindigen van hun kollegetijd. Hij had ze zorgvuldig bewaard tot zij in de septemberdagen verdwenen was.

- Hebt gij die foto nog, vroeg hij.

Zij stonden beiden gebogen over de gezichten van een twintigtal jonge mannen. Zij hadden elkaar plechtig beloofd ieder jaar te zamen te komen. Het was nooit gebeurd. Zelfs zij die aan de zelfde universiteit studeerden hadden een andere vriendenkring gevonden. Zij zagen op de foto hun eigen aangezicht. Hoe kinderlijk leek dat nog. En hoe boers waren de kleren van de buitenjongens. Rond en naïef was het gezicht van de jonge man die in het koncentratiekamp was omgekomen. Hoe vreselijk, dacht Paul.

- Dat was Louis, zei hij.

Henri knikte. Zij zwegen en gingen de gezichten na. Nog twee anderen waren jong gestorven. Leven en dood staan dicht bij elkaar. Die overbleven waren hun weg gegaan en alleen het toeval besliste over hun wederzien.

- Valt uw baantje mee, vroeg Henri als afleiding uit de zware herinnering.

- Dat valt mee en dat valt niet mee. Ge verdient genoeg om te leven maar niets valt mee als het hart er niet bij is.

Henri begreep. Paul zou op dit ogenblik geneesheer moeten zijn. Nu liep hij de baan af en belde aan bij de dokters. En waarom zou hij niet verder studeren? Te oud? Neen, omdat de universiteiten weigeren. Hoe is 't Gods mogelijk iemand te beletten te studeren? Er zijn nog andere dingen waarbij men zegt: hoe is 't Gods mogelijk. Per slot van rekening is alles Gods mogelijk.

Hun gedachten keerden terug naar het lotgeval van Paul. Henri keek peinzend de tuin in. Paul had de kerk verlaten. En weer dacht hij: hoe is 't Gods mogelijk.

De jonge priester was ontroerd. Hij had zo'n spijt dat zijn ogen vochtig werden. Hij greep de hand van zijn vriend. ‘Ik zal voor u bidden,’ zei hij.

Paul was plots vervuld van bittere gepeinzen.

- Een paar jaar vóór de oorlog klonk het van de predikstoel: Het uur zal komen waarop iedere katolieke man naar het geweer moet grijpen om zijn geloof te verdedigen tegen het bolsjevisme. Ik heb dat gedaan, voor niets anders heb ik het geweer opgenomen en ik deed het met een eerlijk hart. En velen waren er zoals ik. Waarom willen zij onze eerlijkheid niet erkennen?

Hij zweeg. Er lag een kalme bitterheid in zijn stem. Hij overdacht de ontgoocheling die hij had gekend toen hij, vol ijver en goede wil, was opgetrokken. Ook dat was anders geweest dan hij zich had voorgesteld.

- Henri, ik zal u wat vertellen dat ik thuis niet heb gezegd. Reeds bij de aankomst van het eerste kontingent Legioenmannen bleek het dat wij niet alleen tegen de Russen zouden vechten maar ons ook moesten schrap zetten tegen de drijverijen van de Duitsers. Wij ontmoetten er Vlamingen die vóór ons waren vertrokken en zogezegd politiek geschoold waren. Zij zagen

vanuit de hoogte op ons neer. Er was geen sprake van de zelfstandige Vlaamse eenheid. De Duitse superioriteit tegenover ons werd verkondigd, tot ten slotte het Vlaams Legioen ontbonden werd en de Legioenmannen in SS-formaties werden geperst. De hardnekkigsten werden erin geranseld. Maar wij zijn gebleven omdat wij soldaten waren en dat een soldaat het niet opgeeft als hij in de vuurlijn staat. Het doel waarvoor wij gekomen waren, bleef. En wij konden onze doden niet verloochenen. Ik heb geen spijt gevoeld dat ik gebleven ben.

Henri trachtte het tragische te begrijpen dat uit de woorden van zijn vriend sprak.

- Paul, zei hij, hoe vreselijk ironisch kan het leven zijn. Gij zijt opgetrokken onder de leuze voor Outer en Heerd en als ik u begrijp, hebt gij outer en heerd verloren. Want die heerd is niet alleen het gezin, maar het volk waarmee gij leeft.

- Wij hebben in onze studententijd gezongen over dat volk en er met hartstocht over gesproken. Nu heb ik de bittere ervaring opgedaan dat het volk dat wij zo vereerden misschien niet bestaat en dat wij een schim hebben bemind.

- En toch, zei Henri, zult gij het, door al uw bitterheid heen, blijven beminnen omdat gij niet anders kunt.

- Dat is de ironie van mijn leven, antwoordde Paul.

Hij stond op. ‘En nu moet ik aan het werk,’ zei hij.

Zij waren afgesproken elkaar weer te zien. Paul zou zijn vriend bezoeken in het kollege waar hij leraar was. Twee afspraken, dacht Paul, ene met een vrouw, ene met een geestelijke. Wie regeert het toeval.

- Wat is Paul een flinke jongen geworden, zei Henri's moeder toen zij 's avonds te zamen zaten.

- En een verstandige jongen ook, voegde zijn vader eraan toe.

- Dat is waar, dacht Henri. Zijn ernstig gemoed was be-

kommerd om alles wat Paul hem had gezegd. Hij was een jonge man van studie en gepeins en het kwam hem nu voor hoe gelukkig hij op de zelfkant van het leven stond. Ik zal voor hem bidden, dacht hij.

Paul keerde huiswaarts, opgelucht door het gesprek waarin hij, meer dan aan wie ook, zich volledig had kunnen uitspreken. Hij was blij nu alleen te zijn en deed een omweg om een glas bier te gaan drinken in het café aan het marktplein waar hij Marcelle had ontmoet. Het was haast verlaten. Hij zat rustig met zijn gepeinzen en keek uit naar dat grote plein waarover hij zovele jaren aan een stuk in de rangen had gelopen met de jongens van zijn klas. Hij had hun gezichten weergezien en vernomen waar het leven ze achtergelaten had. Hij voelde zich nu vereenzaamd van heel dat vroegere leven, van hen die met hem de jaren van zijn jeugd hadden gedeeld.

De opluchting die hij, na zijn bezoek aan Henri, had gevoeld, week voor een gevoel van diepe weemoed. ‘Omdat gij niet anders kunt,’ had zijn vriend gezegd. Hij besefte hoeveel waarheid er in die woorden lag. Men is niet zoals men zou willen zijn, men is zoals men is. Wij liggen vast aan de banden van ons gemoed, dacht hij, en wie kan die breken?

Over het marktplein lag de laatste glans van de zon. De dagen worden lang en schoon. Aan het tafeltje waar hij nu zat, had hij gezeten toen hij voor de eerste maal Marcelle weerzag. Hij dacht aan de onrust die zij in hem had gewekt. Banden van het gemoed? Neen, die waren losgekomen alvorens hij het beseft had. En hoe duurzaam zijn die andere banden die thans rondom hem werden toegehaald. Hij wist het niet.

X

Hoe goed zou het zijn kon ik hem voorbijsteken, dacht Marcelle. Zij versnelde op de lange, brede betonbaan die grijs en recht door het Waasland sneed.

De morgen had haar zo lang toegeschenen en eens schrikte zij op als het in haar opkwam dat zij misschien de dag had laten voorbijgaan. Maar zij was spoedig gerustgesteld en van opluchting begon zij te neuriën. Eindelijk was het vroege namiddag. Ik moet mooi zijn, dacht zij. En de kritische blik onafgewend van de spiegel, kleedde zij zich uit. Zij had een vast en sierlijk lichaam. Ik ben klein, dacht zij, maar Paul is ook zo groot. Het zachte linnen gleed als een streling over haar lichaam en toen zij haar kleedje had aangetrokken, keek zij voldaan naar haar beeld in de spiegel. Onder het donkere haar was een ovaal gezichtje met grote donkere ogen. Hij had zoveel van haar ogen gehouden. Dat kan toch niet helemaal voorbij zijn.

Het was stil in huis. De meid was onhoorbaar bezig in de keuken. Marcelle ging vlug de trap af. De dikke traploper verdofte haar tred. Van verre riep zij: ‘Ik ben weg tot vanavond.’ Zij hoorde de meid roepen: ‘Goed, madame,’ en trok de voordeur dicht.

De wagen stond reeds voor de deur. Zij scharrelde zenuwachtig in haar handtasje tot zij eindelijk het sleuteltje vond. Zij zuchtte gelukkig.

Zij keek gespannen voor zich uit of zij zijn wagen niet zag. Misschien zal hij mij inhalen, dacht zij, en vertraagde. Het was of de wereld rondom haar vol geluk was. Het zachte landschap met de kleine akkers door kanada's omzoomd. De donkere aarde waarover de boer ging met zware stap. Heel deze vreugde die komt van de vernieuwing van het leven in de ontwaakte zinnen.

Haar hart klopte vlugger toen zij vanuit het halfdonkere van de tunnel in het volle, stralende daglicht kwam. Zij zocht een plaatsje om haar wagen te parkeren en ging dan te voet de korte afstand tot aan de plaats van afspraak.

Paul was er nog niet. Ongeduldig slurpte zij aan haar koffie en keek door het venster. Zij werd angstig dat hij niet zou komen. Hij was nog weinig tegemoetkomend geweest. Indien zij samen kwamen, dan was het haar opzet. Ik kan er niet aan doen, dacht zij, het is sterker dan mij. Reeds tien minuten zat zij hier. Tien minuten kunnen lang duren. Dan zag zij hoe Paul, aan de overzijde van de straat, rondkeek naar aankomende wagens en op een loopje de straat overstak. Een grote vreugde deed haar hart in haar keel kloppen.

In de bezinning die volgde op zijn ontmoeting met Henri, had Paul zich afgevraagd of hij de afspraak niet zou afzeggen. Zoveel lokte er hem heen, zoveel hield hem terug van deze verwikkeling in zijn leven. Maar dan zocht hij voor zichzelf de uitvluchten om de afspraak niet af te zeggen. Hij kon Marcelle moeilijk verwittigen, hij had beloofd en hij dacht hoe haar gezichtje straalde bij zijn belofte. Er kome van wat wil, dacht hij.

Hij was verwonderd haar reeds te zien. Hij was goed op tijd.

- Ik kom toch niet te laat, vroeg hij.

- Ik was vroeg, lachte zij, ik kon het thuis niet langer uithouden.

Hij begreep de hartstocht van haar woorden. Beschroomd was zij niet meer. Zij kwam dicht bij hem zitten. Hij voelde haar dij tegen de zijne.

- Paul, ik ben zo gelukkig, fluisterde zij, en gij, Paul? Hij knikte. Was dat geluk? Uit de radio klonk een Engels liedje. Hij verstond het woord ‘love’ dat herhaaldelijk werd gezongen door een brutale, half hese vrouwenstem. Een stem als van een viswijf, dacht hij. Love.

- Ik had dorst, zei hij, terwijl hij nog een glas bier bestelde.

De kaalhoofdige kellner die het glas met een solemneel gebaar op tafel zette, deed hem denken aan het plechtig gelaat van kanunnik van der Paal. Hoe dicht bijeen alles ligt.

Zij keek naar haar polshorloge en dan naar het horloge dat boven de toog hing. Het is nog vroeg, dacht zij, ik heb nog veel tijd.

- Blijven wij hier nog lang, vroeg zij.

- Zoals gij wilt, antwoordde hij. Zitten wij hier niet goed, voegde hij eraan toe tegen beter weten in.

- Hoe kunnen wij hier intiem spreken, zei ze half boos.

Waarom wil hij niet verstaan, dacht zij, waarom doet hij alsof hij niet verstaat. Hij weet het toch wel.

Zij legde haar arm om zijn schouder en fluisterde in zijn oor. Dan legde zij haar hand op de zijne. Hij keek voor zich uit alsof hij nadacht over wat zij hem had toegefluisterd. Dan zag hij naar haar. Hij zag de opwinding in haar gelaat en glimlachte.

Zij gingen buiten. Toen zij vóór hem de paar trappen afdaalde zag hij de tengere enkel en de mooie vorm van haar kuit boven het schoentje met de hoge hak. Zij ging met ernstig gezicht en haar hart klopte van verwachting. Zij liepen zwijgend naast elkaar. Wat is hij groot naast mij, dacht zij.

Hij sloot de deur achter zich en zij stonden in de koude, onpersoonlijke hotelkamer. Zij staarden elkaar een ogenblik onwennig aan. Hij legde zijn armen om haar schouders en zij kuste hem in driftig ongeduld. Dan schoof zij de gordijnen dicht.

Zij lag naast hem met de ogen gesloten. Hij zag hoe tussen

de oogleden twee tranen zwollen en langzaam neergleden.

Er was een vreemd gevoel in Paul. Het was als een bitter geluk, als een diepe weemoed. Hij voelde een aandrang om hier weg te gaan en rond te lopen, eenzaam te midden van de drukke straten.

Hij trok zachtjes zijn arm weg waarop haar hoofd lag. Het donkere haar omkranste het ovale, zuivere gelaat waarin de mond, rood en week, half geopend de schemer van haar tanden liet zien. Zij opende de ogen en glimlachte. Dan wies zij haar ogen klaar. Ik ben dwaas, zei ze, het zijn tranen van geluk.

Zij vlijde zich tegen hem aan.

- Nu zijt gij van mij, zei ze, nu kan ik u alles zeggen.

Hij kuste haar ogen. Zij lagen zwijgend naast elkaar. Zij keerde zich naar hem toe.

- Ik ben nu anders dan gij mij vroeger hebt gekend. Ik zou de dwaasheid niet meer doen die ik deed toen ik met u gebroken heb. Ach, Paul, waarom hebt gij niet naar mij geluisterd.

Alweer het oude liedje, dacht Paul, ik heb de schuld van alles.

- Omdat ik niet anders kon, antwoordde hij. Liefde die het geduld niet heeft om te wachten, is liefde zonder inhoud.

Zij streelde peinzend zijn arm. Hij heeft sterke armen, het is een geluk in zijn armen te liggen.

- Ik was nog zo jong, zei ze, en gij weet hoe ze thuis waren. Paul, ik was zo nijdig en zo koppig tegen u, ik voelde dat gij mij in de steek liet. En alles wat rondom mij was, stookte tegen u. Gij kunt niet geloven hoe hardnekkig zij waren, en wat een toekomst zij mij voorspelden. En ik was anders dan nu, ik verlangde niet naar u zoals ik naar u verlangd heb sedert ik u weerzag. Paul, lieveling, geloof mij toch. Heeft u dat veel pijn gedaan? Ik heb er zo onder geleden toen ik tot bezinning kwam.

Hij dacht aan de tijd toen het hem pijn had gedaan. Dat was de zware strijd van de Russische winter als men alleen uit de

verdovende verkleumdheid komt door het barsten van granaten. Maar toen hij vernam dat zij verloofd was, hadden tijd en scheiding hun werk verricht. Het was de korte, verre pijn van het litteken over de wonde.

Hij antwoordde niet op haar vraag. Hij bezag nadenkend haar gelaat en de schoonheid van haar lichaam. Een schaamteloze schoonheid. Hij besefte hoe het huwelijk haar zinnelijkheid had doen ontwaken. Hij had het meisje gekend dat bloosde als hij haar aanraakte. Naast hem lag nu de vrouw die tranen van geluk had over de vreugde van haar lichaam.

- Niettegenstaande alles kunnen wij nog gelukkig zijn, Paul. Gij moet weten dat niemand tussen ons staat.

- Gij kunt toch het bestaande niet wegdenken, antwoordde hij, gij kunt af en toe een gestolen afspraak maken tot op het ogenblik dat er gefluisterd wordt en het schandaal aan alles een einde maakt.

- Niet noodzakelijk, zei ze.

Het had niet lang geduurd alvorens zij tot het besef kwam dat zij haar man nooit had liefgehad. Zij had trouwens lang geaarzeld. Maar zij was nog zo jong en liet zich overpraten. En ook uit spijt, Paul, omdat ik u verloren had. Maar hoe weinig zij ook van het huwelijk had verwacht, toch had het haar nog minder gegeven dan zij zich had voorgesteld. En dan wordt dat een gewoonte, Paul. Zij sprak met de ernst van de ervaren vrouw. Men leeft naast elkaar zonder hevige ruzie maar zonder hartelijkheid. Geluk is dat niet. Haar man schijnt er niet ongelukkig door. De ene vrouw is koel, de andere niet, besluit hij in zijn afdoende wijsheid.

Zij kijkt Paul in de ogen terwijl zij over haar huiselijk leven spreekt. Hij voelt zich gegeneerd dat zij dat allemaal zo onbewogen zegt alsof het vanzelfsprekend was. De ene vrouw is koel, de andere niet. Hij bekijkt haar gelaat dat nog de weerschijn draagt van haar hartstocht, haar driftige mond, haar ogen die half

geloken waren toen zij niets was dan de vreugde van haar zinnen.

- De ene vrouw is koel, de andere niet, zegt hij.

Zij glimlacht en kust hem. Gij hebt mij anders gemaakt, zegt zij, ik wist niet dat zo een hevig geluk bestond.

- En, Paul. er is nog iets dat ik u moet zeggen.

Daar zit de jong gehuwde Marcelle nu in het grote huis. Haar man had een log huis gehuurd waarin de laatste van twee vrome oude gezusters kort tevoren gestorven was. Zo'n huis paste bij zijn beroep, zei hij. Het was een gelukkig ogenblik voor hem toen hij de koperen plaat met zijn naam en titel naast de deur zag plaatsen.

Hij was matig verliefd op zijn vrouw. Alles moet redelijk zijn, was een van de slagwoorden waarmee hij zich als verstandig man wilde laten kennen. En Marcelle was vriendelijk zonder uitbundigheid. Het huwelijk had de droom niet vervuld waarmee zij als jong meisje had geleefd, en haar man meende haar spoedig ingetreden lusteloosheid te moeten toeschrijven aan de koelheid die hij, uit de lezing van een tijdschrift, aan een bepaalde proportie van het vrouwelijk element toekende. Dat is een biologische wet, orakelde hij.

Marcelle voelde zich dikwijls eenzaam. Zij ging dan aan het venster zitten om de beweging in de straat na te gaan. Soms trachtte zij zich voor te stellen hoe het huwelijksleven met Paul zou geweest zijn. Haar ontwaakte zinnen verhevigden het beeld dat zij zich schiep van hun samenzijn. Het was het geluk van de droom in haar doffe berusting. En het verlangen naar een kind groeide in haar. Had ik maar een kind, dacht zij, dan had ik iets om lief te hebben uit de grond van mijn hart. Zij sprak daar niet over met haar man, die had genoeg aan zichzelf, en de drukke praktijk die de omstandigheden hem aan de hand deden, was voldoende voor zijn geluk. Iedereen zei dat hij

een charmante vrouw had en waar hij kwam met haar, zag hij hoe vol attentie iedereen voor haar was. Meer dan één konfrater had hem gezegd dat hij een gelukkig man was. Hij nam het kompliment aan als een vanzelfsprekende hulde.

Tot zijn verrassing werd Marcelle zwanger. Het duurde een tijdje alvorens zij eraan kon geloven. Er was een stil geluk in haar toen zij zekerheid had. Zij zegde het hem op een morgen bij het ontbijt. Zij zegde het zonder die opgewonden blijdschap van de jonge vrouw die in de droom van het kind opgaat en haar geluk wil meedelen. Hij zette de koffiekop neer die hij aan de mond wilde brengen en keek haar verdwaasd aan. Hoe is dat mogelijk, vroeg hij, en hij scheen te overdenken wanneer zijn omzichtigheid was verschalkt geweest.

- 't Is bijna ongelooflijk, zei hij. Er was geen blijdschap in zijn stem.

Marcelle voelde zijn gekrenkte onverschilligheid als een kaakslag. Hoe is het mogelijk dat iemand niet blij is als men hem zegt dat er een eerste kindje komt. Van toen zij nog niet helemaal zeker was, had zij het reeds zo innig gekoesterd in haar droom. Zij zag het voor zich, zij voelde het drinken aan haar borst. Het verhelderde heel het leven dat zij voor zich zag. Zij spraken daar niet verder over die dag.

Hij had er een paar dagen lopen over piekeren. Eens had hij gezegd: ‘Het komt erg ongelegen,’ zonder zijn woorden duidelijk te maken. Een paar weken nadien, op een avond, vroeg hij: ‘Hebt gij eens goed nagedacht hoe ons leven zal veranderen? Wij zijn toch nog te jong getrouwd om ons thuis aan een kind te binden. Wij kunnen samen nergens meer naartoe. En ik moet mij toch in bepaalde kringen laten zien. Daar moet gij natuurlijk bij zijn.’ Hij wist hoe aantrekkelijk zijn vrouw was en hoe haar aanwezigheid hem aanzien verschafte.

Zij had vol bitterheid geantwoord. Wat konden haar die bepaalde kringen schelen waar hij zijn maatschappelijke stand

hoog moest houden. Voor de eerste maal was de breuk openlijk. Hij ondervond hoe stug zij was en het kwetste hem. Dagen lang was er wrok. Er was in hem een hardnekkigheid die zij niet vermoedde. En haar zwangerschap was reeds moeilijk. Zij was ziek, nukkig, ongelukkig.

- En dan heb ik ten slotte toegegeven, Paul, zei ze. Ik was me zelf niet meer.

Zij lag wenend, met beide handen voor haar ogen. ‘Het was vreselijk,’ snikte zij. Paul keek haar hulpeloos aan. Haar mond was getrokken door het snikken en het was alsof haar mooie lichaam alleen nog medelijden in hem opriep.

Zij herleefde het tragische van de vruchtafdrijving. Haar schaamte en nadien haar wanhoop. Het was zo vernederend en toen zij thuis kwam, had zij gemeend te moeten sterven. ‘Ik weet niet waarom ik het niet gedaan heb, Paul, en dan heb ik aan u gedacht.’

Zij weende niet meer maar lag stil en vreemd voor zich uit te staren. Alles herleefde zo pijnlijk in haar. Haar mond stond strak en hopeloos. De vreugde van hun omhelzing was weggevallen.

‘En ik had zo graag een kindje gehad,’ fluisterde zij tot zichzelf.

Sedertdien was zij nog meer de koele vrouw dan voorheen. Als zij 's nachts wakker lag en de tevreden slaap van haar man naast zich hoorde, kwam de verbittering in haar op. Maar ook bij haar thuis had zij erover gezwegen. Een vrouw kan beter uitwendig zijn dan een man. En in gezelschap merkte niemand op hoe tragisch haar leven was ontredderd geweest. Zij wilde geen kind meer van hem.

Paul had toegeluisterd. Een leven zoals dit stond buiten zijn begrip. Hij kuste haar in een gebaar van medelijden.

- En ik heb dikwijls gedacht: was het nu een kindje van u geweest.

Was dat de nieuwe droom die op haar ontgoocheling was gevolgd? Hij scheen haar gelaat te verhelderen en zij glimlachte. ‘Ik ben helemaal van u, Paul,’ zei ze.

Er kwam iets als angst over hem. Het was alsof uit haar woorden het verlangen sprak om het toevallige van hun samenzijn te bestendigen. Hij voelde hoe dat alles anders was voor haar dan voor hem. Hij lag te staren naar de zoldering waar een fijn spinneweb was gespannen over het stukwerk rond de lamp.

- Zeg eens dat gij mij liefhebt, vroeg zij, ik zou het zo graag horen.

Hij antwoordde niet maar kuste haar op de mond.

- Nu weet gij alles, zei ze, gij moet nu niet denken dat ik een slechte vrouw ben. Ik ben nooit ontrouw geweest hoewel de kansen daarvoor niet ontbroken hebben. Dan heb ik u weergezien en alles is anders geworden. Ik geloof dat ik nooit meer zo gelukkig zal zijn als vandaag.

Zij schoof zijn arm onder haar hoofd. Zo lig ik goed, zuchtte zij, zo zou ik willen blijven liggen.

De zon scheen niet meer op de neergelaten gordijnen. Het was als een zachte voorbode van de schemering.

- Ik zou willen slapen, zuchtte zij.

Zij lag met haar hoofd op zijn borst. De doffe geur van heur haar maakte hem week en zijn hand gleed over haar donkere lokken.

De schemering werd zwaarder.

- Het wordt laat, zei Paul.

Toen zij buiten kwamen brandden de lantaarns. Zij nam zijn arm en liep gelukkig naast hem. ‘Gij zijt onvoorzichtig,’ zei hij. ‘Het kan mij niet schelen,’ antwoordde zij, ‘nu kan mij niets meer schelen.’

Zij gingen naar het café waar zij elkaar hadden gevonden. Het

drukke stadsleven was rondom hen, ook hier werd het druk.

- Ik ga een groot glas bier drinken, zei ze vrolijk. Het was haar alsof zij uit een andere wereld terug tot het leven was gekomen. Het is zo vreemd, Paul, ik kan haast niet geloven dat het gebeurd is. Het is als een droom voor mij. Er lag een verre glans in haar ogen. Zij scheen niets te voelen van de weemoed die hem vervulde.

Hij bracht haar tot aan haar wagen.

- Ik moet u dikwijls, dikwijls terugzien, zei ze. Zij kuste hem. En rijd niet te snel, ik rijd onmiddellijk achter u. En ik heb tijd nodig om terug tot de werkelijkheid te komen.

Zij stond te wachten buiten de tunnel. Toen hij voorbijreed, gaf zij teken dat hij zou stoppen. Zij liep op hem toe. ‘Lieveling,’ zei ze, ‘kus mij tot weerziens.’

Heel de weg tot thuis zag hij haar lichten achter zich. In de schijn van haar lampen zag zij de silhouet van zijn hoofd en zijn schouders.

- Gij zijt laat, zei haar man toen zij thuis kwam.

- Ik wist niet dat het zo laat was, antwoordde zij.

XI

De winter was te hard geweest voor de meester. Hij was zwaar verkouden, maar de nood had hem de baan opgejaagd. Hij zat nu reeds een week thuis. 't Gaat beter, zei hij tot zijn vrouw die hem bezorgd aankeek.

Het was of de bitterheid die haar vervulde, plaats had gemaakt voor het medelijden met haar man. Zij hadden steeds van elkaar gehouden volgens hun rustige, tevreden aard. Zij had zich dapper door de moeilijkheden heengeslagen tot de wreedheid van het leven de dapperheid deed wijken voor verbeten wrok. Het was of zij ineengeschrompeld was nadat haar werd meegedeeld dat haar jongste zoon op het oostelijk front was vermist. Vermist! Het zweven tussen hoop en wanhoop is een uitputtende foltering. Zij trachtte te geloven dat hij dood was, zij vocht met zichzelf om het te geloven. Zij had een rouwfloers om zijn foto gedaan. Die had er gestaan tot in de septemberdagen toen zij op de hoop afval en rotte blaren in het tuintje terecht kwam. De vrouw had ze wenend uit het vuil gehaald. Zij stond daar nu, gevlekt en verkleurd, met de ros geworden rouwband.

Er waren echter dagen waarop de onzekerheid sterker werd in haar. ‘Dat er toch geen nieuws komt,’ zegde zij tot haar man. ‘Ik weet niet of wij nog nieuws mogen verwachten,’ antwoordde hij. En waar men zich ten slotte bij het onvermijdelijke neerlegt en de gedachtenis van de dode bewaart, is de

onzekerheid een smart waaraan gedurende vele jaren geen einde komt.

Meer woede dan verdriet voelde zij toen haar oudste zoon uit haar huis wegbleef. Het scheen dat de meester er meer onder leed dan zij. Haar woede was gericht op haar schoondochter, zij herhaalde nu luidop de onvolkomenheden die zij er vroeger had menen in te zien. maar zonder veel kommentaar had gelaten.

De vernieling van haar huis en de veroordeling van de meester hadden haar verbitterd zoals een mens kan zijn die blijvende onrechtvaardigheid aan zich voltrokken voelt. Zij liet geen gelegenheid voorbijgaan om te zeggen wat zij dacht en na ieder bezoek aan de gevangenis keerde zij in haar geplunderd huis terug en weende van verbittering. De meester zat met de zware zorg om haar zoals velen bij wie de zorg om de armoe thuis het gevangenisbrood nog wranger maakte. Maar zij stelde hem telkens gerust. ‘Het gaat, zegde zij, maak u niet bezorgd om mij.’ En zij had steeds wat gestort voor zijn kantinegeld.

Toen de meester een paar jaren gezeten had, was er meer dan één uit de buurt die haar zegde dat het toch te lang duurde en dat de meester toch een braaf mens was. Zij was niet vriendelijk geweest in haar antwoord. Zij had met stille tranen van vreugde haar man in de armen gesloten toen hij, met zijn schamele bagage en afgedragen, slecht riekende kleren, thuis kwam. Maar de bitterheid week niet van haar. Er zijn ziekten die ongeneesbaar zijn.

Stilaan, met moeite, werd het huisraad aangevuld. En toen hij, na veel sukkelen, eindelijk zijn brood verdiende, kwam berusting in hem. Maar zijn vrouw kon haar verbittering moeilijk te boven komen.

Hij zat in zijn zetel. Hij was moe en zijn borst deed pijn. Hij zag zijn vrouw in het tuintje werken waar zij groenten kweekte. Arme vrouw, dacht hij, wat is zij vervallen door al deze miserie. Zij was zo'n flink, opgeruimd vrouwtje geweest. Zij was nu bijna onherkenbaar geworden met haar strakke mond en vermoeid ge-

laat. Ik mag niet ziek worden, dacht hij, als ik lang ziek ben wordt het een ramp.

Hij zag hoe de avond viel en zijn weemoed werd groter. Ziekte was honger. Hij trachtte zijn gedachten op wat anders te zetten.

Paul kwam langs het wegeltje in zijn tuin. De meester hoorde hoe hij zijn vrouw goenavond zei. Dan kwamen beiden in de keuken.

- De zieken bezoeken is een werk van barmhartigheid, zei de meester.

Paul keek hem aan. Het was nog niet lang geleden dat hij hem gezien had, maar op die korte tijd was hij verouderd. Zijn gezicht was ingevallen en zijn ogen stonden dof.

- Ik zal vader zeggen dat hij eens tot hier komt, zei hij.

De meester had een gevoel van schaamte. Het was als een aalmoes.

- Zo erg is het nog niet, zei hij.

- Het is erger dan hij zelf weet, zei zijn vrouw. Ik ken hem, maar hij gaat de baan niet op alvorens hij helemaal in orde is.

De meester staarde naar buiten. De haag werd donkerder in de valavond en naast het pad van het tuintje zag hij de zwarte strepen van de zorgvuldig onderhouden groentebedden. Vroeger stonden er bloemen, dacht hij. Die zullen er wellicht niet meer komen. Hij hoorde de stem van zijn vrouw en de stem van Paul. Hij luisterde en zweeg. Het was of zijn gedachten ver van hier waren.

- Ik kom u iets vragen, zei Paul, maar nu aarzel ik om het te doen.

Daar was een dag of drie geleden onverwacht iemand bij hem gekomen die vroeg om een paar dagen onderdak. Het was een jonge man die hij in het hechteniskamp had gekend. Hij moest voor enige dagen onderduiken en zou dan naar het buitenland vertrekken. Hij had schoon gesproken om nog een paar dagen te blijven... Maar, en Paul was gegeneerd toen hij het zei, zijn

moeder stond erop dat hij vertrok. Vooral dat Paul de hele dag weg was en moeder was er niet erg mee ingenomen.

Paul zweeg.

- Wat denkt gij ervan, moeder, vroeg de meester.

- Als het niet te lang duurt, antwoordde zij, want nu, met de ziekte van de meester.

- Ik heb hem gezegd: niet langer dan twee dagen.

- Wij moeten elkaar helpen, zei de vrouw van de meester.

Paul zuchtte verlicht. Hij was die mensen dankbaar die in hun armoede nog goed konden zijn. Hij trachtte met opgeruimde woorden de meester wat uit zijn gepeinzen te lokken. Wie op de baan is zit vol geschiedenisjes en anekdoten. De meester glimlachte en ook het gezicht van zijn vrouw leek ontspannen. Zij hadden dagen achtereen samengezeten in de eenzaamheid van hun keuken, het hart vol zorg. De enige vertroosting voor de vrouw was het tuintje waar de meester haar zag werken. Dat tuintje en de hoge haag die het afsloot, was zijn wereld. Het was zo'n vrolijk tuintje geweest, ‘geweest’, dacht hij, alles is geweest.

- Gij moet al eens meer komen, zei de vrouw, de meester heeft zo weinig verstrooiing.

De meester knikte. Hij hield van Paul die als onstuimige, vlugge knaap in zijn klas had gezeten. Anderen die ook met hem op de banken zaten, hadden zijn huis helpen plunderen. Dat had hem pijn gedaan. Hij had steeds gemeend de mens in het kind te kennen. Het was een bittere ontgoocheling toen hij ondervond hoe verkeerd hij de anderen aan zijn eigen goedheid had gemeten.

Hij voelde zich ziek en moedeloos. De laatste, zware jaren stonden steeds in zijn gedachten. Hij was zo zwijgzaam geworden dat zijn vrouw soms vreesde dat hij suf aan 't worden was.

- Kom spoedig weer, zei hij, toen Paul wegging.

Het was in de valavond van zaterdag dat er bij Paul gebeld werd. Iemand voor u, had zijn moeder gezegd.

In de gang stond een lange, magere man, iets ouder dan Paul in sjofele kleren, met een bundeltje in de hand. Hij glimlachte snullig toen hij Paul zag.

Paul herkende zijn gezicht. Hoe heet die ook weer, dacht hij. Hij zag hem in gedachten lopen door de barak waar hij karweiman was. Zijn kleren waren er nu niet veel beter op geworden. Paul herinnerde zich dat hij van tijd tot tijd een sigaret kwam vragen en niet kieskeurig was om etensresten in zijn eetkom te klikken. Hij had stijf, witblond haar dat zelden gekamd werd. Toch was hij proper; hij vond zijn vermaak in kuisen en opruimen.

- Gij kent mij toch zeker nog, vroeg hij, André.

Ja, dat was André, de lange André.

- Kan ik u eens een woordje zeggen, vroeg hij.

- Kom binnen, zei Paul.

Zij zaten in wat vroeger zijn studeerkamer was geweest. André had zijn bundeltje op de grond gelegd en zat kaarsrecht op zijn stoel. Paul zag de snullige glimlach en zijn herinnering werd duidelijker.

- Gij weet nog wel, wij waren samen in barak veertien, zei André.

Hij begon met herinneringen op te halen en nieuws te geven over tal van mensen die samen met hen in de barak hadden gelegen. Hoe hij dat allemaal wist, was Paul een raadsel. Hij scheen zo wat overal geweest te zijn.

Hij was een van hen waarvan de meerderheid van de barak zegde: die zijn niet van de onzen. Dat betekende dat zij in het hechteniskamp waren geraakt om andere dan idealistische motieven. Mannen die uit geldzucht of ook soms uit boosaardigheid of na de foltering in Duitse dienst waren getreden. Er was afzijdigheid tegenover hen. Maar ‘zij hebben ons in hetzelfde schip

gestoken en wij moeten samen varen', was de redenering en de krijgsraden maken ook geen onderscheid. Daarbij, in 't verzet gooien de idealisten de bandieten ook niet buiten. Zij leefden dus samen, aten dezelfde kost, sliepen op hetzelfde stro, maar de afzijdigheid bleef.

André was een twijfelachtig geval geweest. Niemand wist juist wat over hem moest gedacht worden. Hij was in het kamp gekomen in uniform, met de bruin-en-groene camouflagejas. Hij kreeg geen pakjes en geen bezoek. Hij was steeds vlijtig en opgeruimd.

Zoals bij zovele anderen had het toeval zijn leven geregeld. Hij was thuis geen brave zoon geweest en zijn moeder, die weduwe was, had er weinig plezier aan beleefd. Maar zijn jongere zuster hield zeer veel van hem en was telkens blij als zij hem weerzag na korte of lange afwezigheid. Voor hem was de bezetting een buitenkans tot hij werd vastgegrepen toen hij een zwaar valies met varkensvlees aan de man wilde brengen. Om aan de straf te ontsnappen nam hij dienst in het Duitse leger.

Kort nadien was zijn moeder gestorven. Het was niet van verdriet want de gewoonte had haar verdriet in haar zoon verstompt. Hij was bij zijn alleenwonende en hard werkende zuster gekomen in uniform en had getrakteerd van zijn soldij, want hij was niet gierig en genoot ervan geld te kunnen uitgeven. Een voorbeeldig soldaat was hij niet en het zitten in de bunker was hem niet vreemd. In de blinde furie van de septemberdagen had zijn zuster zwaar geboet voor hem. Met nog andere vrouwen en meisjes was zij door de straten gesleept met afgesneden haar in meer dan halve naaktheid. Tot het duister werd en zij in een hoek werd geduwd waar zoekende handen over haar lichaam gingen en zij de schaamte van brutale strelingen onderstond.

Het duurde lang vóór André het vernam. Eerst toen hij, maanden nadien, in het hechteniskamp werd opgesloten, hoorde hij wat er gebeurd was. Hij liep dagen lang zwijgend rond, tot hij

een brief kreeg van zijn zuster. Zij schreef hem dat zij getrouwd was met iemand die zij vroeger had gekend en die braaf en werkzaam was en geen ruzie met de buren wilde. Hij had ook liefst dat zij hem niet kwam bezoeken. Zij had het graag gedaan, want gij weet, André, dat ik u geren zie, maar de vrede in het huishouden gaat boven alles. Maar dat zal wel beteren. Uw liefhebbende zuster Caroline.

Het duurde een hele tijd vooraleer hij het te boven kwam. Als hij in de rangen over het plein liep, keek hij naar het dichte prikkeldraad en naar de wachttorens met schijnwerpers op de vier hoeken. Daar buiten zag hij het land en in de verte de grote baan waarover de auto's gingen. Hij vloekte dat hij niet weg kon. Hij hield van zijn zuster meer dan hij van zijn moeder had gehouden. En toch zal ik hem krijgen, dacht hij.

Toen hij vrij kwam ging hij, een weinig buiten de buurt, bij een vrouw wonen, ouder dan hij zelf, en die graag haar bed met hem deelde. Hij zou wel voor eten zorgen. Van tijd tot tijd zag hij gestolen zijn zuster. André, gedraag u nu toch goed, zei ze. Hoewel hij haar met aandrang uitvroeg, vertelde zij weinig en met tegenzin over wat haar was overkomen. 't Zijn beesten, zei ze. Maar de vrouw met wie hij woonde, had hem reeds alles verteld en hem ook de naam gezegd van hem die zijn zuster de grootste schaamte had doen ondergaan.

Hij had geen vast werk gevonden, hij had er trouwens niet lang naar gezocht. Hier en daar een karweitje. Hij had ook de familie bezocht van mensen die hij in het kamp had gekend. Hier en daar had hij wat geld losgekregen dat hij later zou terugbetalen. Daarover had Paul een en ander vernomen als hij op de baan toevallig een oude barakkennis ontmoette.

En nu zat André voor hem, kaarsrecht, met zijn stijf haar, zijn scherp gezicht en zijn sjofele plunje.

Eindelijk zegde hij waarvoor hij gekomen was.

Hij zou willen naar het buitenland vertrekken. In Antwerpen

zou hij wel een schip vinden waar hij kon aanmonsteren. In afwachting kwam hij voor een paar dagen onderkomen vragen.

Paul keek hem aan en aarzelde. Trachtte hij misschien aan geld te geraken dat hij later zou terugbetalen.

- Ik heb zelf moeite om mijn kost te verdienen en niet ten laste van mijn ouders te zijn, zei hij.

André lachte vergoelijkend.

- En dat zegt de zoon van een doktoor, zei hij. Maar om geld kwam hij eigenlijk niet hoewel bij het afscheid een reispenning welgekomen zou zijn. Alleen maar een paar dagen onderdak.

Pauls moeder gaf ten slotte toe. Zij werd niet graag herinnerd aan toestanden die haar ongelukkig hadden gemaakt. En zij was ook niet ingenomen met het type dat zij had binnen gelaten. Voor niet langer dan twee dagen en hij zou eten krijgen op zijn kamer. Zij wilde niet dat iemand er zijn neus over stak.

Toen Paul weer op zijn kamer kwam, stond André aan het venster. Hij had het gordijn opzij geschoven en keek de straat in waar de gaslantaarns pas waren aangestoken.

- Gij hebt hier schone meiskes in de gemeente, grinnikte hij. Paul schoof de gordijnen dicht. Zijn moeder wilde hem een paar dagen onderdak verlenen maar hij moest zich achterbaks houden.

André vond het uitstekend. Het was alles wat hij verlangde. Hij kon best wat alleen zitten. Wij hebben dat nog gedaan, lachte hij.

Na het avondmaal kwam Paul bij hem zitten. Hij had nagedacht over dat onverwacht bezoek. Waarom ging hij zich niet direkt laten aanmonsteren te Antwerpen?

- Moet gij misschien onderduiken, vroeg hij.

- Juist geraden, makker, maar binnen een paar dagen zal de kust wel veilig zijn en dan is André schampavie.

Wat kunnen die twee dagen daaraan doen, dacht Paul. ‘En waarom is het?’ vroeg hij.

- Onder ons gezegd, was het antwoord, ik heb er ene lam

geslagen die dat al lang verdiend had en nu zitten de gendarmen achter mij. Maar ik had ze zien komen en het nest was leeg. Hij zat een ogenblik na te denken. Ik kan niet begrijpen hoe ze zo vlug op mijn spoor zijn gekomen. Ik had alles zo fijn overlegd.

Er was verwondering en bezorgdheid in zijn woorden. Hoe ver gaat dat, iemand lam slaan, dacht Paul.

- Ruzie gemaakt en gedronken, vroeg hij.

André antwoordde niet dadelijk. Hij dronk niet veel, daarvoor had hij geen geld en ruzie was er eigenlijk ook niet geweest. 'Er lopen er nog genoeg rond die de slagen niet gekregen hebben die zij verdienen,' zei hij.

Paul voelde zijn terughoudendheid, er was iets dat André verzweeg.

- Is het erg, vroeg hij.

- Nogal, was het aarzelend antwoord.

De avond was vol onbehaaglijke stilte tussen beiden. Eens stond André gejaagd op en ging in de straat kijken. Hij zuchtte toen hij weer op zijn stoel ging zitten.

De zondag scheen zo lang. Paul had hem een boek gegeven waarin hij wat gelezen had. Dan had hij het neergelegd. Ik kan er mijn gedachten niet op zetten, zei hij. Hij stond herhaaldelijk op en liep zenuwachtig de kamer rond. Wat een mens allemaal uitsteekt, zei hij.

Ten slotte scheen hij kalmer te worden. Eens toen de bel ging schrikte hij op en stond te luisteren aan de deur.

Hij haalde de schouders op toen hij zag dat Paul hem gadesloeg.

- Zouden wij samen niet een pint gaan drinken, vroeg hij.

- Ik ga hier in geen cafés, antwoordde Paul, en alleen gaat gij ook niet. Wie onderduikt laat zich niet zien.

Hij keek hem verveeld aan. Een stuk in zijn kraag drinken, babbelen, zeggen dat hij hier verblijft en dan de gendarmen aan de deur. Hij werd wrevelig.

- Ik dacht het zo maar, zei André lamweg.

- Gaat hij nog niet weg, vroeg Paul's moeder 's anderendaags.

- Ik zal het hem zeggen, antwoordde Paul. En hij ging tot bij de meester. Morgen zou André het huis van de dokter verlaten.

- Gij kunt morgen voor een paar dagen bij de meester gaan, zei Paul.

- Okay, zei André.

Zo werd het dinsdagnamiddag.

Pauls moeder had een dagblad van vorige week uit de hoek gehaald om haar strijkijzer op te zetten. Haar ogen vielen op een titel. Bij het lezen van het blad had zij erover gekeken. Zij stond een ogenblik met het dagblad in de hand en las: ‘Verzetsman vermoord. De politie is op het spoor van de dader.’

Zij las: Het lijk van een man was uit het water gehaald. De dood was toe te schrijven aan verdrinking. Hij was echter door de borst geschoten alvorens in het water terecht te komen. De vermoorde was een gekend verzetsman. Herhaaldelijk waren doodsbedreigingen tegen hem geuit. De politie is op het spoor van de dader die voortvluchtig is.

Zij legde het blad neer en de schrik sloeg haar om het hart. Zij ging tot aan de trap en riep: Paul.

Paul was thuis gebleven die dag. Hij liet André niet graag alleen. Wat denkt gij daarvan, vroeg zijn moeder en zij wees naar de titel van het blad. Paul las. Hij dacht een ogenblik na.

- Het is die kerel, zei zijn moeder. Ik heb altijd gedacht dat hij iets erg had misdaan. Waarom anders onderduiken? Paul, hij moet weg, onmiddellijk.

- Hij ging vandaag in ieder geval, antwoordde Paul. Hij nam het dagblad en ging naar boven.

André zat, van achter het gordijn, naar de straat te kijken. Hij zag mensen gaan en kinderen spelen in de zonnige namid-

dag. Zijn ogen stonden schuw en zijn grote, pezige handen omknelden zijn knieën.

Paul gaf hem het dagblad.

- Ik heb het gelezen, zei hij dof.

Er was een pijnlijke stilte. Hij stond recht en, met de handen op de rug, liep hij door de kamer.

- Hij had het verdiend, zei hij.

Al sprekend werd hij kalmer. Zij schrijven natuurlijk niet in die gazet wat die kerel uitgestoken heeft in de septemberdagen. Zijn eigen vrienden waren beschaamd over hem. En dat zegt wat. Maar de eerlijke weerstanders hadden niets te zeggen tegenover hem. En ik heb maar één zuster, Paul. Ik ben geen heilig djezeken, dat weet ik, maar mijn zuster is zo'n braaf meisje en als ik ooit iemand heb geren gezien is zij het.

Hij zweeg en ging zitten. Hij keek star voor zich uit alsof zij voor hem verschenen, zijn zuster en de man die hij vermoord had.

En zij had niets gedaan, Paul, niets. Alleen mij thuis laten komen als ik in verlof kwam. Gij weet wel wat er allemaal gebeurd is in de septemberdagen. Zij hebben niet alleen heur haar afgesneden, maar haar de kleren van het lijf getrokken. En dan heeft die kerel zijn vuile poten naar haar uitgestoken. Die verdomde smeerlap.

Hij vloekte in zijn opgewondenheid.

Het was of André voor zichzelf de rechtvaardiging herhaalde voor wat hij gedaan had. Hij vertelde zijn biezonderheden van het vuile spel en de haat werd oppermachtig over hem. Hij zweeg, de vuisten gebald op zijn knieën. Paul zag hem aan en sprak niet.

Het was voor André een obsessie geworden. Hij had hem afgeloerd en telkens als hij zijn gezicht zag, was het of hij geen meester was over zichzelf. Gij begrijpt niet, Paul wat

het is. En na maanden had hij de kans gekregen. Hij had hem neergeschoten en in 't water geworpen.

- Ik heb hem te dikwijls bedreigd als ik een pint gedronken had, zei hij. Dat was een dwaasheid.

Als het donker was zou Paul hem tot bij de meester brengen zoals afgesproken. Maar niet langer dan een paar dagen. En niets aan de meester zeggen van wat er in de gazet stond. Ja, ik ben het zwart schaap, zei hij bitter.

De avond was helemaal gevallen.

Paul had hem een oud kostuum gegeven. Nu zie ik er tenminste fatsoenlijk uit, grinnikte André. Zijn bundeltje lag naast hem op de vloer. En hier is wat geld, zei Paul.

De straat was uitgestorven toen zij samen naar de meester gingen. André ademde diep en keek naar de sterren die boven hem stonden. En langs het wegeltje kwamen zij in de tuin van de meester.

Toen Paul wegging, zei André:

- Bedankt voor alles. En misschien tot weerziens. Misschien.

XII

Dat was gisteren gebeurd. De vrouw van de meester had haar best gedaan om wat meer op tafel te brengen dan naar gewoonte. André had in de voormiddag geholpen in het tuintje. Hij keek soms peinzend over de haag. Daar lag de weg die hij zou opgaan.

De namiddag was ver gevorderd. De meester en André zaten in het kamertje aan de straat. Zij hadden een tijdje kaart gespeeld maar allebei waren zij lusteloos en legden de kaarten neer. Zij wisten weinig van elkaar en in hun gesprek bleef veel onuitgesproken.

Zoals heel het huis was ook het kamertje kaal. Een gebreid veelkleurig tafelkleed waarop een verhakkeld album met foto's lag. Vier stoelen met nieuwe strooien matten en een paar prentjes aan de muur. Er was veel stilte tussen hen.

- Gij hebt het lelijk zitten, zei André toen de meester een hevige hoestbui had.

De meester knikte.

En dan was er weer zwijgen. Zij konden moeilijk kontakt vinden met elkaar hoewel de meester zijn best deed, maar André was aanhoudend weg met zijn gedachten. De meester had hem meer dan eens de veiligste weg naar Antwerpen moeten uitleggen. André scheen dat telkens weer in zichzelf te herhalen.

De uren waren voorbij gegaan. Samen hadden zij koffie ge-

dronken. Ook de vrouw van de meester was zwijgzamer dan naar gewoonte, over allen woog de druk van hun eigen ellende en als zij trachtten die weg te praten, voelden zij hoe ijdel hun woorden waren. En nadien hadden zij getracht kaart te spelen.

Het uitkijken naar de straat bracht weinig verstrooiing. Arbeiders kwamen van hun werk uit de fabriek en gingen naar hun huisjes verder op. Dat brak een tijdje de eentonigheid van de straat. Daarna was het weer het haast levenloze: een paar mensen die voorbij gingen, een auto, een kamion.

- Het is hier stil, zei André.

Het was stil. En de stilte van het kamertje maakte alles nog zwaarder. Zij woog op de meester. Hij dacht hoe gezellig alles vroeger geweest was. Zelfs het heiligenbeeldje dat boven op de kast had gestaan, had hij steeds met genoegen bekeken, hoe onnatuurlijk het ook was met zijn artificiële glimlach en zijn schreeuwerige kleuren. Hij had het als geschenk gekregen bij zijn huwelijk en het was hem daarom dierbaar gebleven. En het vloerkleed dat verdwenen was en waarover zijn vrouw zo fier was geweest. Hij schrok op uit zijn gedachten toen André vroeg:

- Is het goed als ik nog blijf tot morgen?

- Waarom niet, antwoordde de meester.

Het was schemerdonker geworden in het kamertje. André zat vaag uit te kijken naar de straat. Plots schrok hij op.

- Daar zijn ze, zei hij kort.

De meester keek naar buiten. Hij zag twee gendarmen voorbij stappen. Zij gingen zonder haast in het midden van de straat.

- Zie eens waar zij heengaan, vroeg André.

Hij was recht gesprongen. Daar zijn ze, herhaalde hij voor zichzelf, de smeerlappen, vloekte hij binnensmonds.

De meester was aan de voordeur gaan staan. De gendarmen schenen een ogenblik te aarzelen, keken naar de huizen en gingen verder.

- Ik geloof dat zij aanbellen bij dokter Danneels, zei de meester.

- Ik moet weg, zei André. Hij liep naar boven om zijn bundeltje te halen. Spoedig stond hij weer beneden. Haast u, zei hij tot de vrouw van de meester die een pakje boterhammen in zijn bundel stopte.

- Dank u, zei hij gejaagd. Hij gaf de hand aan de meester en zijn vrouw.

- Het beste, zei de meester. Hij nam zijn portefeuille, een schamel, versleten ding en nam er een briefje van honderd frank uit. André stak het haastig weg.

Zij zagen hem door het tuintje gaan. En dan zijn hoofd boven de haag.

De meester keek zijn vrouw aan. ‘Om de waarheid te zeggen, ik ben blij dat hij weg is,’ zei ze. De meester knikte. Het is een sukkelaar, zei hij, en ging in zijn zetel zitten, in de keuken.

Gejaagd ging André het wegeltje af dat tussen de tuintjes lag. Dan de straat langs de meersen, zei hij bij zichzelf, dan de brug over, dan de dijk, tot aan het veer en dan naar de straat waar de halte is van de tram naar Antwerpen.

Hij was geruster nu de dag zo ver gevorderd was. De hagen stonden dik in het groen en geurden in de avond. Plots stond hij op de straat waarlangs de meersen zich uitstrekten met hun reuk van modder en vergaan groen. Er was een lichte wind en kinderen speelden vóór de zeldzame huizen waar hij voorbij kwam. De eerste angst had zijn stappen gejaagd; door de beweging was hij kalmer geworden. Hij stapte regelrecht door, kaarsrecht, het bundeltje in de hand.

Hadden ze mij maar een valies gegeven, dacht hij, met zo'n bundel ziet men eruit als een landloper. Maar hij was aan het bundeltje gewoon geraakt en was vergeten een valies te vragen.

De meersen lagen diep beneden de straatweg. Het was hier

wijd en eenzaam, water en meersen. En afgestorven van het bedrijf der mensen.

Hij stapte over de brug. Zijn stappen klonken zo hard over de losse planken dat hij ervan schrok. Hij hield een ogenblik stil en boog zich over het water. Het tij kwam op en klotste tegen de pijlers. Hij hoorde het water schuren in het riet terwijl het onhoudbaar steeg over het slijk.

De brug over, de dijk volgen, herhaalde hij bij zichzelf.

Een eenzame herberg stond aan de vroegere loskaai, bezijden de brug. Een vierkant wit huis waarvan een paar vensters verlicht waren. Hij stond stil en aarzelde. Het was nog vroeg en hij had al de tijd om gemakkelijk de laatste tram te halen. En hier scheen toch geen mens te zijn. Hij ging binnen.

Een vrouw zat aardappelen te schillen aan een herbergtafel. Zij was alleen en keek onverschillig op toen hij binnen kwam. Alles was hier nog ouderwets, zelfs de driehoek met het oog: ‘God ziet mij, hier vloekt men niet’ was nog niet verdwenen. Het bier dat zij met traag gebaar inschonk, was lauw. Hij dronk het gulzig uit.

- 't Schijnt dat gij dorst hebt, zei de vrouw.

Hij antwoordde niet en bestelde nog een glas. Ik heb nogal wel geld, dacht hij. Had hij wat op zak toen hij kwam, Paul en de meester hadden erbij gegeven. Hij voelde zich zekerder met dat geld op zak.

De vrouw scheen niet geneigd tot spreken. Zij schilde de aardappelen met de zekerheid van duizend maal herhaalde gebaren. Hij zag haar doende en werd rustiger bij het kalme bedrijf van de vrouw.

Af en toe deed een wagen de planken van de brug rammelen. Hij hoorde hoe het gerucht zich verwijderde over de straatweg tussen de meersen. Alles werd weer stil.

Hij rolde een sigaret en begon te roken. ‘God ziet mij, hier vloekt men niet’, las hij. Zou dat allemaal waar zijn. Hij had

over dergelijke zaken nooit veel nagedacht. In zijn leven had hij er niet veel rekening mee gehouden. En de mensen met wie hij geleefd had, deden zoals hij.

Er lag iets dreigends in dat grote oog midden de driehoek. Het was of het naar hem keek. Waarom hangen ze zo'n dingen in een herberg, dacht hij, een herberg is toch geen kapel, een herberg is er om plezier te maken.

Plezier maken. Hier was het precies niet zo plezierig. Dat is met dat ding daar boven de toog, dacht hij. Die vrouw zou anders nog mee kunnen. Hij bekeek de vrouw: zij was bleek, met een koud, regelmatig gezicht en flink in de boezem gegroeid. Zij kan erdoor, besloot hij.

- Hebt gij geen ander bier, vroeg hij.

Zij had ander bier gehad maar het verkocht niet goed. De mensen hier drinken dat bier liever.

- Geef mij dan nog maar een pint, zei hij.

Zij ging in de kelder om een paar flesjes. ‘'t Zal frisser zijn,’ zei ze.

- Dat is drinkelijk, beaamde hij, en veegde met de rug van zijn hand het schuim van zijn lippen.

De vrouw nam haar emmer op met de geschilde aardappelen en de kom met de schillen. Zij scheen te aarzelen of zij hem alleen zou laten. Hij had nog niet betaald. Ik kom seffens weer, zei ze.

Hij hoorde ze sloffen in de keuken. En toen zij terugkwam vroeg hij: Staat die klok gelijk? Hij regelde er zijn polshorloge naar. Ik heb nog al de tijd voor de laatste tram, dacht hij.

De vrouw zat met de handen in de schoot gevouwen.

- Gij zijt niet van dees kanten, vroeg zij.

Hij grinnikte. ‘Neen,’ zei hij, ‘van de kanten van Gent.’ Hij dacht na. ‘Of liever van boven Gent.’

- Daar ken ik niemand, zei de vrouw.

Hij dronk zijn glas uit.

- Zou ik geen borrel kunnen krijgen, vroeg hij.

De vrouw antwoordde niet. Het was of er een lichte glimlach over haar lippen kwam. Zij ging achter de toog en kwam terug met een bijna ledige fles jenever. Zij schonk hem een borrel uit en zette de fles weer onder de toog.

De jenever prikkelde in zijn mond en liep warm naar binnen. Hij werd lichter in het hoofd.

- Die jenever is niet slecht, zei hij.

- Dat zeggen ze allemaal, antwoordde de vrouw.

Hij dronk nog een borrel, nog een klein beetje bleef over in de fles.

- Laat die fles maar staan, zei hij.

- 't Is alles wat ik in huis heb, zei de vrouw.

Hij dronk bedachtzaam zijn borrel uit. De vrouw stond op en ging aan de straatdeur kijken.

- 't Zal nog regenen, zei ze, toen zij binnen kwam.

Hij zat suf voor zich uit te kijken. De stilte in deze ledige herberg drukte hem. De vrouw zat daar zwijgend, steeds met de handen in de schoot, als het mens geworden geduld. En de geruchten die van buiten kwamen, klonken ijl en kort in hun verwijdering.

Hij slurpte aan zijn borrel. Hij ging de kleverige beweging na van de jenever over het glas. Hij is niet te straf maar hij is goed, dacht hij. Ik zou toch liever iets straffer willen.

Hij schonk de laatste borrel uit. De vrouw keek hem aandachtig aan.

- 't Is goeie maat, zei ze.

Hij antwoordde niet. De vrouw zat hem onrustig aan te kijken. Zou hij nog niet gaan? Zij was alleen in huis en hij had nog niet betaald.

- Ik zal moeten voor eten zorgen, zei ze.

- Doe maar, antwoordde hij.

Maar de vrouw bleef zitten; hij voelde hoe de stilte tussen hen onbehaaglijker werd. Hij slurpte traag aan zijn borrel.

- Spijtig dat de fles uit is, zei hij.

De vrouw wachtte een poosje om te antwoorden. Zij scheen zich af te vragen of zij hem nog meer drank zou schenken. Als hij maar wilde betalen, dacht zij.

- Ik heb nog goeie cognac, zei ze, maar die is duurder.

Hij haalde een kleine, verhakkelde portefeuille uit de zak.

- Ik kan betalen, zei hij.

De vrouw kwam terug met een meer dan half volle fles. Zie maar, zei ze, en zij wees naar het papiertje waarop vier gouden sterren prijkten. Zij schonk hem in.

Hij zat naar de fles te staren. Dan dronk hij. De hevige prikkel van de drank verraste hem.

- Dat is straf goedje, zei hij.

- 't Is echte, antwoordde de vrouw.

- Hoeveel kost die fles, vroeg hij.

Dat zou zij moeten meten met een borrelglas.

- Wacht, zei hij.

Hij haalde uit zijn bundel een oude veldfles. ‘Doe het hier in’, zei hij.

Aandachtig zag hij de vrouw met voorzichtige bewegingen glaasje na glaasje in de veldfles gieten. Zij telde luidop, hij telde mee terwijl hij naar haar bleek gezicht keek. Telkens hoorde hij het dun geluid van het vocht dat in de veldfles druppelde. De fles was leeg gelopen.

Hij betaalde. Hij scheen de prijs normaal te vinden. Met haastige hand nam de vrouw het geld op.

- Drink een glaasje mee, vroeg hij.

Hij schonk zijn glaasje vol. Zij boog om het op te nemen en terwijl zij langzaam dronk, legde hij zijn hand op haar borst. Toen het glaasje leeg was, glimlachte zij.

- Mijn man zal gaan thuis komen, zei ze.

Zij deed de lade van de toog op slot. ‘Nu ga ik voor eten zorgen.’

Hij antwoordde niet. Hij vulde zijn glas uit de veldfles. Hij hoorde de vrouw in de keuken het vuur oprakelen en dronk.

Onder zijn grote hand lag zijn portefeuille. Hij bekeek de weinige papieren die erin zaten. Er was een foto bij. Carolientje, zuchtte hij. Hij zag lang naar het gezicht dat hij zo goed kende en werd weemoedig. Nog nooit was hij zo alleen geweest. De dronkenschap die hem overviel maakte hem zwaar in 't gemoed. Hij stak de portefeuille in zijn zak.

In één teug dronk hij zijn glas leeg. Hij keek er een ogenblik naar alsof hij van iets afscheid nam. Dan stak hij de veldfles in zijn bundel en stond recht. Hij keek nog even naar het oog in de driehoek. Een ogenblik stond hij stil om te luisteren. Hij hoorde twee mannen luid pratend voorbijgaan. Dan ging hij buiten.

Het was een donkere avond zonder maan of sterren. Hij bleef duizelig staan en trachtte zijn ogen aan de duisternis te wennen. Rechts zag hij de romp van de brug en hoorde de hevige stroming van het water. Het was fris geworden. Gelukkig dat ik een goed kostuum gekregen heb, dacht hij.

Hij stapte naar de dijk toe. Die liep haast onzichtbaar tussen de meersen en het water. Stilaan werd hij vertrouwd met de duisternis. Het is een verdomd smal pad, dacht hij.

Hij keek achter zich en zag nog de verwijderde lichten van het dorp dat hij verlaten had. Hij had het nauwelijks gezien toen hij aankwam van zijn lange voetreis. Hij was gedurende vijf, zes dagen binnen gebleven. Het eten was er goed maar plezierig was het niet. Er was iets tussen hem en die mensen dat hem zenuwachtig had gemaakt. Hij voelde nu plots dat hij honger had. Drinken is ook eten, zei hij tot zichzelf. Hij tastte naar de veldfles en voelde dat er een pakje in zijn bundel zat. O ja, die boterhammen, dacht hij. 't Waren toch brave mensen.

Hij hapte gulzig in het brood tot alles op was. Hij volgde de ontelbare kronkelingen van de dijk die nu eens een eind weg van het water, dan weer er onmiddellijk naast liep. Het water was nog steeds aan het stijgen en schuurde hoger op in het riet. Het was een onophoudend geritsel en geklots, eentonig en eenzaam, en hij had het gevoel alsof hij heel alleen was op de wereld.

Hoe zou het nu zijn met Carolientje, dacht hij. Hij had geen afscheid van zijn zuster kunnen nemen. Hij had alleen de tijd gehad om een bundeltje te maken onder de verbaasde ogen van de vrouw waarmee hij woonde. Tot later, ik moet weg, had hij gezegd. Zij zouden het daar nu allemaal wel weten en Carolientje had zeker geweend toen de gendarmen naar hem kwamen vragen. Ik zal haar dadelijk schrijven als ik in Amerika ben, dacht hij. Amerika was ver, hij liep hier met zijn bundeltje langs dat eenzaam water. Hoe ver is dat, Amerika? Hij dacht erover na hoe het mogelijk was dat ze zijn spoor zo spoedig gevonden hadden. Maar als ze nu zwegen bij Paul en bij de meester. Pauls moeder kon hem niet luchten, dacht hij bitter, misschien heeft ze wel geklikt. Ik ben het zwart schaap, zei hij luidop. Zijn stem klonk verloren in de eenzaamheid van water en meersen.

Hij hield een ogenblik stil om rondom zich te kijken. Wat is die dijk toch lang, altijd maar kronkelen langs dat water, altijd dezelfde schimmen van de notelaars, nergens een licht en alleen het geruis van de rivier en het fluisteren van het riet. Er was iets angstigs in deze afgestorven wereld waarin hij tastte als een blinde die wordt opgejaagd. Hij deed een teug aan de veldfles. De brandewijn schoot heet door zijn lichaam en met die ene teug scheen de dronkenschap zwaarder te zijn geworden.

Het begon te motregenen, traag en onzichtbaar. Hij voelde hoe alles klam werd aan hem en hoe de regen doordrong op zijn schouders. Gelukkig dat hij dit deugdelijk kostuum van Paul

had gekregen. Zijn voet gleed uit over het glibberig wordend pad. Hij vloekte; dat moest er nog bij komen.

Hij ging zitten onder een notelaar. Het nog dunne gebladerte liet de motregen in dikke droppels leken waar hij zat. Hij hoorde de onverbiddelijke gang van het water onder zijn voeten. Het scheen zeer dichtbij te zijn. Hij nam zijn veldfles en dronk.

En in de fantazie van zijn dronkenschap kwam alles als vergroot voor hem staan. Hij zag de gezichten weer van vele mensen die hem onverschillig waren geweest en die hij nu toch duidelijk voor zich zag. En ook het gezicht van de man die hij gehaat en gedood had. De haat flakkerde op uit zijn herinnering. Hij dronk en schudde de veldfles om te horen wat er nog in was. Hij zag ook de vrouw weer die het laatst haar bed met hem had gedeeld. De dronken lust naar haar lichaam stond op in hem. 't Was een goed wijf, dacht hij. En de vrouw uit de herberg die haar bleek gelaat en haar volle boezem over hem had gebogen. Mijn man gaat thuis komen, had zij gezegd. Hij staarde voor zich uit over het onzichtbare water naar de eindeloosheid van de eenzame duisternis. Hij dronk nog een teug en stond op.

Met de veldfles in de ene hand en het bundeltje in de andere, wankelde hij voort over het slijkerige pad. Heel in de verte klonk het gefluit van de tram.

Hij bleef staan en luisterde. Het klonk zeer ver af en scheen gedragen te zijn door de gang van het water. Dan stierf het weg en plots was de wereld zeer stil, een doffe stilte waarin dan weer als een obsessie het geruis van het water, dicht onder hem.

Hij legde de veldfles en het bundeltje vóór zijn voeten en wilde een lucifer aansteken om te zien hoe laat het was. Het ene vlammetje na het ander werd gedoofd in de regen. Hij vloekte en wreef telkens een nieuw lucifertje aan. Ten slotte had hij licht genoeg om op zijn polshorloge te zien. En door de nevel van zijn dronkenschap kwam het tot hem dat de laatste tram voorbij was.

Hij keek voor zich uit in dronken verbazing tot hij er zich rekenschap van gaf. De laatste tram is weg. De laatste tram is weg. Er kwam een wilde angst over hem. Er was geen weg meer open uit deze duisternis, er was niets meer.

Hij ging weer zitten. Onder hem was het klamme slijk dat hem aanzoog en zijn hielen lagen zonder steun op het natte gras van de berm. Het regende traag en onverbiddelijk. Hij zat een tijdlang met het hoofd in de handen, zonder gedachten, alleen maar een hoop ellende waar de dronkenschap doorheen ruiste.

Hij grabbelde naar de veldfles. Hij dronk en hikte. Dan dronk hij tot ze leeg was. Hij hield ze nog een ogenblik gulzig aan de mond. Dan zwierde hij ze in het water. Hij hoorde een zwakke plons. Ik heb ze niet meer nodig, dacht hij, ik heb ze nooit meer nodig.

Het bundeltje was naar beneden geritst en bleef hangen in het riet, wiegend in de stijgende vloed. Hij trachtte recht te komen maar zijn voeten gleden uit op de sterke helling van de dijk en hij schoof naar beneden. Hij voelde hoe hij tot aan het middel in het water lag, hij riep met het geweld van wanhoop en woede en spartelend in slijk en riet gleed hij dieper in de vloed.

Het bundeltje, los geraakt en opgetild door het tij, dreef een poos mee in de snelle gang van het water. Dan zonk het.

XIII

De meester zal het niet lang meer trekken, zei dokter Danneels op een avond.

Neen, de meester zou het niet lang meer trekken. Hij geraakte niet meer weg uit zijn zetel in de keuken. Met fletse ogen keek hij soms naar het tuintje waar de groenten groeiden die vroeger zo goed smaakten. Niets smaakte nog en hij at en dronk met tegenzin. Hij was moe. Hij ging niet meer zitten in het kamertje aan de straat.

Paul was geschrokken toen hij de uitspraak van zijn vader hoorde. Nu hij de meester zag, wist hij dat het gedaan was met hem. Hij bleef hem een ogenblik roerloos bekijken. De meester zag zijn ontsteltenis.

- Gij ziet hoe het met mij gesteld is, zei hij.

Hij zat met zo zware zorgen dat hij zijn goelijk glimlachje vergeten was. Hij wist er geen raad mee wat zijn gezin te wachten stond indien hij de baan niet meer op kon.

- Mijn zoon is bij mij geweest, zei hij.

Dat was het enige lichtpunt in zijn ellende. De ontmoeting met zijn oudste zoon die hem sedert zijn veroordeling ontweken had, was lastig geweest. Bij de meester bracht het plots zoveel herinneringen weer uit een gelukkige tijd. Bij de zoon was er schaamte om de toegeeflijkheid waarmee hij naar zijn vrouw had geluisterd. En toen hij zijn gedrag wilde goed praten, had de meester hem onderbroken. 'Laat ons dat vergeten,' had hij

gezegd, ‘een mens moet veel kunnen vergeten in zijn leven.’

Hij vertelde het aan Paul. Deze luisterde met medelijden. Een mens moet veel kunnen vergeten in het leven. Ook voor de meester moest vergeten zwaar zijn. De meester zag hoe Paul nadacht. ‘Einde goed, alles goed,’ zei hij.

Ook hij had gehoord dat ze André uit het water hadden gehaald. Eerst dan wist hij waarom deze op de vlucht was voor het gerecht.

Hij zag hem duidelijk voor zich staan toen hij wegging, met zijn bundeltje in de hand en ineens iets gejaagd in zijn blik. Zou het een ongeluk geweest zijn?

Paul wist het niet. Niemand zou het ooit weten. Het was gebleken dat hij zwaar gedronken had.

- Het was ook een sukkelaar, zei de meester.

- Als ik het u kwam vragen, wist ik niet waarvoor hij op de vlucht was, wilde Paul uitleggen.

De meester dacht na.

- In hun hart zijn vele mensen moordenaars, zei hij, bij ons en bij de anderen. Gij weet toch wel dat meer dan één van woede geweend heeft als hij vernam wat er met zijn huis en zijn gezin was gebeurd. Dan was er ook verlangen naar moord in hun hart. Maar daar is niets van gebeurd. Het moet wel moeilijk zijn. En daar zijn ook de gendarmen.

De gendarmen, grondslag van de moraal, dacht Paul.

- Ik verlang naar andere lucht, zei hij, in een land waar ge de mensen niet kent en die u onverschillig zijn. Want gij hebt u schoon af te zonderen, gij moet er dagelijks mee leven.

De meester knikte. Hij ook had daaraan gedacht in die dagen dat alles donker was en zonder uitzicht, bijeengejaagd in een kaste van uitgeworpenen. Hij ook had gedroomd van een nieuw vaderland met andere mensen, bossen, wijde luchten, zon, harde arbeid in een herboren vrijheid. Maar spoedig was het besef van onmacht over hem gekomen. Wie kan uitwijken zonder geld?

Op zijn jaren? En hij was als zovelen die zich hetzelfde hadden voorgesteld, teruggekeerd naar zijn huisje, afgezonderd, weer opnemend wat er van het leven was overgeschoten, zonder toekomst, levend van de ene dag in de andere van wat hij op de baan verdiende.

- En ook gij moet blijven, Paul, zei hij. Er is een tijd geweest waarop wij dachten dat alle banden die ons hier houden verbroken waren. Ik geloof dat wij ons toen vergisten. Er is zoveel dat wij misschien niet beseffen maar dat ons hier houdt.

- Het is zo zwaar, antwoordde Paul.

Dat wist de meester. Hij had nooit laten blijken, zelfs niet aan zijn vrouw, hoe zwaar het was. Hoe vergevensgezind ook zijn aard was, toch kon hij moeilijk vergeten hoe de vriendelijke mensen van thans hem hadden neergetrapt.

- Ja, het is zwaar, zei hij nadenkend.

Hij overdacht hoe het geweest was toen hij weer thuis kwam. Hij had zijn leven gesleten in dat huisje. Het was vergroeid met hem en alles wat erin stond was hem dierbaar. Ook dat was voorgoed verloren. Hij was niet alleen beroofd geweest van zijn vrijheid, maar van het schoonste deel van zijn leven. En waarvoor?

- Ik heb toch alleen gehandeld naar mijn geweten, had hij gezegd bij het eerste bezoek dat zijn vrouw hem bracht. Zij stond voor hem, achter het dikke glas en de ijzeren staven. In het troebele licht zag hij hoe de tranen in haar ogen kwamen en hij zelf kreeg de krop in de keel. Er was iets gruwelijks in die bezoekcel. En als troost had hij alleen kunnen stamelen: 'Ik heb toch alleen gehandeld naar mijn geweten.' Hij voelde hoe schraal die troost was, hoe het geweten een innerlijke kracht is die soms bezwijkt onder de droefheid en die gij moeilijk aan anderen kunt meedelen.

En zijn vrouw had geknikt en zei: 'Ik weet het, gij zijt eerlijk en oprecht.' Dan had zij stil en lang geweend en toen zij

haar zakdoek wegnam, zag hij hoe ellendig haar gezicht stond,

- Ja, het is zwaar, herhaalde de meester uit zijn gedachten.

Hij zag met angst hoe het nog zwaarder kon worden.

- Ik zou spoedig weer de baan op willen, zei hij.

Paul begreep het. Hij was ontroerd door het medelijden. Zijn oude schoolmeester, zo vriendelijk en begrijpend, nu met de angst voor honger en ellende. En de angst nam toe als hij het bezorgde gezicht van zijn vrouw zag. Paul dacht aan de woorden van zijn vader: de meester zal het niet lang meer trekken.

Dat is een ellende waar geen hulp voor is, dacht hij.

Hij zag hoe de meester peinzend naar zijn tuintje keek, naar de haag, naar de lucht daarboven. Het is alsof hij afscheid neemt.

- Kom maar spoedig weer, zei de vrouw van de meester toen zij Paul buiten liet, het doet hem goed, hij zit zo zwaarmoedig te peinzen. Paul dacht dat zij ging wenen. Hij is zo ziek, fluisterde zij.

Marcelle leefde in de roes van haar onverwacht geluk. Het was alsof zij ernaar verlangde dat haar verhouding met Paul niet geheim bleef. Als zij hem ontmoette, liep zij gearmd naast hem zoals de opgewekte, verliefde vrouw aan de arm van haar minnaar. Paul keek dan onbehaaglijk rondom zich. En als hij zei dat zij dwaas was omdat er toch mensen uit de gemeente dagelijks naar de stad kwamen, antwoordde zij steeds: 't Kan mij niet schelen.

Zij was het die telkens aandrong op nieuwe afspraken en Paul gaf toe aan haar ongeduld. Hij was tot het besef gekomen dat alleen het zinnelijke hem met haar verbond. Hij verliet haar nooit met het gevoel van triomfantelijk geluk dat doet verlangen naar het weerzien van de geliefde; alleen moeheid en ontevredenheid over zichzelf bleef over na ieder samenzijn. Ik heb haar niet lief, dacht hij.

Vooral nu met het mooie seizoen vond zij gemakkelijk een uitvlucht om er een halve dag van te nemen. ‘Laat ons nu de kans waarnemen,’ zei ze, ‘wij hebben zoveel in te halen.’ Zij scheen gemakkelijk te wennen aan de koude hotelkamer waarvan zij de gordijnen met blij ongeduld neerliet. Het was alsof het een gewoonte van haar was. Maar zij ontkende heftig ooit iemand anders in deze omstandigheden ontmoet te hebben. Hoewel ik meer dan eens de kans had, voegde zij er peinzend aan toe.

Op de weg hierheen had hij gedacht: Ik moet er stilaan een eind aan maken. Dat is allemaal zonder uitkomst en het heeft geen vaste grond. Maar als zij bij hem was, het mooie gezichtje vol vertrouwelijk geluk, de handen als in verliefd geluk haar borsten omvattend, wist hij hoe moeilijk het was haar dat te zeggen.

- Hebt gij er nooit aan gedacht dat het plots kan gedaan zijn tussen ons beiden, vroeg hij. Het is voldoende dat ons iemand samen ziet om het ons verder onmogelijk te maken.

- Waarom zou ik daaraan denken, antwoordde zij, het kan mij niet schelen wat de mensen over mij zouden zeggen.

- En bij u thuis, vroeg hij.

- Dat heb ik ervoor over, was het antwoord.

Zij wist hoe haar man voor niets ter wereld een breuk in zijn gezin naar buiten zou toegeven. Zij wist ook hoe, in dergelijk geval, de man dikwijls onwetend is terwijl heel de gemeente erover babbelt.

- En als het moet, kan ik ook scheiden, sprak zij verder.

Over alles had zij nagedacht. Als zij alleen voor het venster zat, overdacht zij soms het hele leven van de kring waartoe zij behoorde. Er waren openlijk gekende verhoudingen die tot hevige twisten in de beslotenheid van de slaapkamer hadden geleid, maar nooit werd er over echtscheiding gesproken. En naar buiten scheen alles in orde.

Scheiden, dacht Paul, zij wil het avontuur bestendigen.

- Dat is geen oplossing, meende hij.

- Er moet geen oplossing zijn, antwoordde zij, zo lang wij elkaar kunnen ontmoeten moet er geen oplossing zijn.

Zij scheen haar leven geregeld te hebben naar deze ontmoetingen, naar deze hotelkamer waar de koppels elkaar aflosten in gestolen omhelzing. Zij scheen een ongemengd behagen te vinden in dat dubbele leven thuis en hier. Bij haar is het ook wat anders dan liefde, dacht hij. Zij leeft op haar zinnelijkheid. Blijf ik weg, dan troost zij zich met een der kansen waarover zij sprak. Wat zij vroeger weigerde, zou zij nu aanvaarden.

- Maar ik blijf niet in het land, zei hij, hier is geen toekomst voor mij en ik zie uit naar een gelegenheid om uit te wijken.

Zij legde haar hoofd op zijn schouder. 'Dan ga ik mee,' zei ze.

Meent zij dat werkelijk, dacht Paul.

Zij drukte haar gulzige mond op zijn lippen: 'Ik kan u niet missen,' fluisterde zij.

Hij voelde hoe moeilijk het zou zijn om vaarwel te zeggen. En toch zou het moeten. Bij iedere nieuwe afspraak aarzelde hij om er de laatste ontmoeting van te maken.

- Als gij zegt dat gij meegaat naar een vreemd land en een onzekere toekomst met een hard en arm leven, dan weet gij niet wat ge zegt, antwoordde hij.

Zij zweeg en overdacht haar woorden. Een hard en arm leven.

- Waarom daar allemaal over spreken, zei ze, laat ons van het leven nemen wat het ons geeft.

Wat het leven ons geeft. Het gaf hun beiden deze hotelkamer. Zij waren één van de vele paartjes in de vele hotelkamers. Geld of verboden liefde. Hoevele vrouwen hadden hun haar geschikt voor deze spiegel, hoevele mannen hadden verzadigd en onverschillig toegekeken naar vrouwen die het linnen weer over hun naaktheid trokken en van hun gelaat de sporen van de drift

met poeder en lippenstift deden verdwijnen. Deze kamer was vol van hun onzichtbare aanwezigheid, vanaf het bed tot de intieme wasgelegenheid en de divan met ingedrukte veren. De heldere dag daar buiten bracht zijn verdoezeld licht door de gordijnen, op een prentje aan de muur vervolgde een sater een nimf door het bos, beneden sloeg een hangklok het uur en in de straat klonken de vele geruchten van het drukke verkeer. Dan zouden zij opstaan en dat was weer het einde. En met een vluchtige kus zouden zij deze kamer verlaten.

- Ik zou een kindje willen van u, zegde zij peinzend.

De band van een kind, dacht Paul, na de band van de zinnen, sterker dan de band van de zinnen.

In het stilzwijgen waar ieder met zijn gedachten bezig was, dacht hij plots aan Geertje. Hij voelde het als een ontwijding aan haar te denken terwijl hij naast deze vrouw lag. Ik moet er een eind aan maken, dacht hij.

- Paul, hebt gij niet gehoord wat ik zei, vroeg ze.

- Ja, antwoordde hij kort.

Zij voelde dat haar woorden verwijdering brachten tussen hen. Zij begreep het niet.

- Willen wij gaan, het is tijd, zei hij.

Verdrietig kleedde zij zich aan. Er was nog tijd genoeg. Zou hij mij reeds beu zijn, dacht zij. Er kwamen tranen van ergernis in haar ogen.

Zij zaten samen in het café waarvoor zij haar wagen had geparkeerd. Zij voelden beiden dat er iets tussen hen lag. Marcelle trachtte tevergeefs te raden wat het mocht zijn. Kon ik het haar toch maar zeggen, dacht Paul.

- Hebt gij er eens ernstig over nagedacht dat onze verhouding tot niets kan leiden, vroeg hij ten slotte.

- Dat hebt gij reeds gezegd, antwoordde zij gekrenkt. Is er misschien iemand anders tussen ons gekomen?

Hij aarzelde met zijn antwoord. ‘Neen,’ zei hij.

XIV

't Is ver gedaan met mij, zei de meester. Hij lag thans te bed. Zijn vrouw had de beddebak weer ineengetimmerd in de keuken, op de plaats waar zijn zetel had gestaan. Er was een reuk van ziekte en medicijn. Op het nachtkastje stonden een paar flesjes en een bord met appelsienen.

Hoe vlug was het met de meester bergaf gegaan. Hij was niet meer de baan op geweest. Hij had zijn zetel geruild voor zijn bed. Hij zou zijn bed niet meer verlaten.

Het was Paul of hij aan een sterfbed stond.

- Het is misschien nog best dat ik ga, zei de meester peinzend, als ik er niet meer ben, krijgt mijn vrouw pensioen.

Wat een vreselijk spel, dacht Paul, hij moet sterven om zijn vrouw uit de ellende te redden. Ziekte betekent honger voor allebei. De dood alleen brengt hier redding. Er lag iets onmenselijks in deze werkelijkheid. De mens is een wreedaardig dier.

De meester dronk eens uit een glas waar een troebel vocht in stond. Hij deed even de ogen dicht terwijl hij slokte. Dan zuchtte hij.

- Paul, zei hij, gij moet hier blijven. Gij zijt soldaat geweest, gij moogt niet deserteren. Er zijn dingen waarvan wij geen afstand mogen doen zonder ons zelf te onterven. Toen gij een knaap waart hebt gij het merkteken gekregen dat nooit van uw leven zal verdwijnen. Gij zijt een getekende van uw volk.

En als een deel van dat volk zich tegen u keert en u neerslaat, dan verandert uw liefde misschien in bitterheid en haat maar na een tijd haalt de liefde het weer. Mensen zoals gij zijn geen verliespost voor dat volk.

Hij keek voor zich uit alsof hij zijn leven vóór zich zag staan. Hij was een van die onderwijzers geweest die de edelmoedigheid zoeken in de ziel van het kind. Weinigen waren hem daarvoor dankbaar geweest.

- En dat ook, Paul, kunt gij niet missen.

Hij richtte zich op en staarde naar buiten. De zachte zon van de vooravond lag over het tuintje en over de boomkruinen een eindje verder. Hij zag duidelijk vóór zich het land dat hij had gekend van kind tot oude man. Het wijde, groene land met de hartstocht van het water door de rust van de weiden, het harmonische spel van lucht en aarde dat u onnoemelijk gelukkig maakt zonder dat gij beseft waarom.

Paul volgde zijn blik. Het was alsof de meester voor hem een ongekende waarheid had ontdekt. Maar zijn gemoed was nog niet bereid om ze te aanvaarden want hij zag, bewegend over dat land, gestalten waarvan hij afkerig was.

Hij keek naar het gelaat van zijn oude schoolmeester. Het was peinzend en rustig, vol weemoedige gelatenheid. Hij is gebroken door het leven, dacht Paul, gebroken door de mensen waarvoor hij goed is geweest. Hij voelde tevens dat er een innerlijke grootheid was in deze nederige man en hij kon niet beseffen waarin deze grootheid bestond.

En alsof hij geraden had wat er in Paul omging, zei de meester:

- Voor iemand die jong is zoals gij en te midden de krachten van het leven staat, is er geen afstand genoeg om het leven te overzien. Gij zijt opstandig en bitter; opstandigheid is een voorrecht van de jeugd want het is dikwijls een gebaar van edelmoe-

digheid. En de bitterheid, Paul, is ook begrijpelijk maar zij mag niet de inhoud van uw leven zijn.

De meester zweeg. Het was alsof hij door zijn eigen woorden teruggebracht werd naar een tijd waarop het leven hem genadig was geweest. Paul luisterde, eerbiedig en ontroerd.

- Wij moeten het leven aanvaarden. Het leven zoals het is, meestal anders dan wij hadden gedroomd, maar toch met zoveel rijke gaven. Ik heb deze laatste dagen dikwijls mijn leven overschouwd, vanaf de jaren die ik mij kan herinneren. Er is zoveel geluk in geweest, en de herinnering aan het geluk dat voorbij is kan pijn doen in die ogenblikken waarop de mens naakt staat te midden het puin van zijn bestaan. Maar als de berusting gekomen is, kunt gij het voorbije geluk opnieuw beleven, want het is een blijvend bezit.

Hij had de ogen gesloten. In het tuintje klonk het schelle getjink van een merel. De wereld was zo innig in dit afscheid van het licht. Het was alsof de wijding van dit uur het arme keukentje omvatte met zijn reuk van ziekte en armoe.

- Paul, gij hebt nog een heel leven voor u. Neem het niet weigerachtig aan, maar aanvaard het zoals het is. Wat gij in u hebt, kan u niemand ontnemen en onthoud het: het geluk komt niet van de mensen. Als gij wilt, kan niemand u blijvend ongelukkig maken tenzij gij zelf.

Mijn oude meester, dacht Paul met een krop in de keel. Zijn laatste troost is dat zijn vrouw pensioen zal hebben als hij gestorven is. Er was opstandigheid in hem.

- Er is zoveel dat wij niet kunnen aanvaarden, zei hij.

De meester dacht na. Weer was het alsof hij in de verte waarin hij staarde, vele dingen zag.

- Paul, gij zijt nog te jong om de som van het leven op te maken. Het kan vol onverwacht geluk zijn. Hij zweeg, er kwam iets als een glimlach over zijn lippen: ik heb een schoon leven

gehad. En wat gij als jonge man hebt ondergaan, kan u innerlijk rijker maken als gij de zin van het leven aanvaardt.

Hij was moe, hij sloot een ogenblik de ogen.

- Uw vader is goed geweest voor mij, zei hij.

De lijkkist van de meester stond opgebaard. Kaarsvlammen schenen over het gevlekte, ros geworden baarkleed, en de zon legde de kleur van de glasramen over de blauwe vloer.

De kerk zat vol. Paul had veel bekende gezichten gezien, mensen die hij niet meer ontmoet had sedert hij ze in gevangenschap had gekend. Wij zien elkaar weer bij onze doden, dacht hij. En ook uit het dorp waren er velen gekomen. Was het de laatste erkenning van de goedheid van een mens?

Hij keek rondom zich. Links zaten de vrouwen. Het vrouwtje van de meester, zo ineengeschrompeld onder de zware rouwsluier. Zij zat vóór zich uit te staren, boven het gebedenboek dat in haar handen lag op de leuning van de stoel. En naast haar zat haar schoondochter. Zij las de gebeden uit haar kerkboek. De mis van de overledenen. Heer, geef hem de eeuwige rust. De meester is dood, hij was de vader van haar man, hij heeft in de gevangenis gezeten en het was een affront voor de familie. Heer, geef hem de eeuwige rust.

En vóór zich zag hij de oudste zoon van de meester zitten. Hij keek naar de rechte, stille vlammen van de kaarsen. Zijn vader lag naast hem onder het baarkleed. Hij had hem weergezien toen hij zijn laatste dagen in eenzame ziekte doorbracht. Hij nam een witte zakdoek die nog in de plooi was en wreef over zijn ogen.

En de jongste zoon van de meester lag ergens in Rusland. Die was van de aarde verdwenen alsof hij nooit bestaan had. Alleen leefde hij nog in het hart van zijn moeder.

Vanuit het gestoelte werden in snel tempo de vigiliën gezongen. De vrouw van de meester had het zo gewild. Een lijkdienst

kost veel geld. De meester had een schone lijkdienst verdiend. En daar zat de onderpastoor te zingen die ook het huis van de meester had zien stukslaan. Domine, quis judicabit me. O Heer. wie zal mij oordelen?

De meester lag daar onder het vervuilde, ros uitgeslagen baarkleed. Zijn laatste geluk was te weten dat zijn vrouw pensioen zou hebben als hij dood was. Hij was dood, zijn vrouw zou geen honger hebben. En de onderpastoor zong: Deus, Deus Israël.

Rondom hem zaten al de brave mensen te bidden of, over de hoofden heen, naar het volk in de kerk te kijken. Naast hem zat zijn vader te bidden, met ingetogen gezicht. Hij overdacht wat de meester geweest was. Ook aan hem had de meester gezegd: Ik mag niet lang ziek blijven. Zijn laatste gedachte was voor zijn vrouw geweest: het pensioen.

Paul overdacht de woorden van de meester. Hij had ze gesproken toen hij het leven overschouwde als iemand die afscheid heeft genomen, als iemand die in de windstilte van het leven staat. Gij moet blijven, had hij gezegd. En dan, Paul, gij moet het leven aanvaarden met zijn geluk en zijn rampspoed. De rampspoed had Paul getroffen alvorens hij besefte wat geluk was. Rondom hem klonk het gezang in vlug tempo naar het einde spoedend. Er was radeloosheid en droefheid in zijn hart.

Afscheid van het leven. Hoe dikwijls moet een mens afscheid nemen van iets dat een stuk van zijn leven is. Hij zag vóór zich het afscheid dat hij kort tevoren van Marcelle had genomen. Dit is de laatste maal, had hij gezegd. Zij geloofde hem niet. Meer dan eens had hij gezegd dat er moest een einde aan komen. Zij had luchtig over alles heengebabbeld en hij had niet veel over zijn voornemen gesproken. Hij voelde dat hij zou verloren lopen in omslachtige uitleg. Maar toen zij weggingen van elkaar en zij zijn wagen voorafreed om op de brede baan afscheid te

nemen in zijn wagen voor een nieuwe afspraak, had hij het gezegd. Dit was de laatste afspraak geweest.

Hij dacht daar niet graag aan terug. Zij had gesnikt aan zijn borst. Ik zal u volgende week opbellen, had zij gezegd, of volgende maand als gij wilt.

Zijn gepeinzen waren aanhoudend naar deze laatste ogenblikken gegaan. Nu alles voorbij was, wist hij hoe diep die uren met haar in zijn leven waren gewreten. Hij zou nooit meer uit zijn gedachten kunnen bannen haar overgave, de schoonheid van haar lichaam, haar vertrouwelijk gefluister. Hij overdacht hoe zij zich alleen zou voelen zonder de verwachting van het wederzien. Aanvaard het leven, had de meester gezegd. Hoe lang zou het duren alvorens dat onstuimig hart tot levensaanvaarding bereid was.

Arme Marcelle, dacht hij. Het was of de dood van de meester hem ontvankelijker had gemaakt voor het medelijden. En terwijl rondom hem de eerste gezangen van de mis weerklonken, verwijlden zijn gedachten bij de vrouw die hem voor een tijd de vergetelheid van het leven had geschonken. En zijn hart was vol vrees dat hij haar zou weerzien.

Hij trachtte zijn gedachten van haar af te wenden. Dies irae, klonk het, dag van gramschap. Zij die het zongen met de vlugheid der gewoonte en zij die het hoorden, lieten de klank van de woorden over zich heengaan. De meester had de dagen der gramschap reeds gekend en rondom zich gespeurd hoe het nieuwe zaad der gramschap met onvoorzichtige kwistigheid werd uitgestrooid.

Het klagelijk gezang hield op. Rustig en met rechte vlammen brandden de kaarsen rondom de lijkbaar. De vrouw van de meester zat geknield op haar stoel, het hoofd in de handen. Zij zag zijn gezicht weer zoals hij lag op zijn doodsbed: de dood had zijn vredig gemoed vastgelegd op de magere trekken. En dan zag zij hem weer zoals zij hem gekend had in hun geluk

en in hun ellende. Zij had geen tranen meer voor haar verdriet.

De offerande was een ongeduldig getrappel. Paul zag de gezichten voorbij zich schuiven. Hij was verwonderd dat die en die er ook was. Was het schuldbesef of weergekeerde sympatie?

Velen sloegen een blik op het doodssantje, namen haastig wijwater en gingen buiten. In de herbergen rondom de kerk zouden zij zeggen: Er was veel volk. De meester was toch een braaf mens.

'In paradisum' ; de engelen zullen de meester ten paradijze begeleiden. En aan de openstaande kerkdeur sloeg de vrouw een laatste blik op de kist en hoorde hoe ze in de lijkwagen werd geschoven.

En toen Paul een schop aarde over de dof klinkende kist liet vallen, liepen tranen over zijn wangen, Meester, dacht hij, nu zal uw vrouw pensioen hebben.

XV

Paul zat half versuft te kijken naar het marktplein van de stad waar hij zo dikwijls doorheen was gereden. Hij dronk achteloos van zijn bier en toen de kellner in de buurt kwam en naar het ledig glas keek, gaf hij hem een teken. Hij keek naar het inkrimpend schuim boven het bier. Hij dronk zonder te proeven.

De wereld was anders geworden voor hem. Het toeval had het gewild, het toeval der ontmoetingen. Een paar uren geleden had hij een van zijn vroegere lotgenoten ontmoet, ex-student zoals hij. Toen vernam hij dat deze zijn studies ging hervatten. Ja, het verbod bestond nog, maar zoals in andere wetsvoorschriften, werd het nu slapjes toegepast. In ieder geval, hij kon verder studeren.

Paul was haastig geweest om alleen te zijn. Alles was verwarring in hem. Het was alsof hij de zin niet begreep van de woorden die hij gehoord had. Tot een wilde hoop in hem kwam. Hij had niet verder de dokters bezocht die op zijn lijstje stonden, maar was weg gereden zonder na te denken waar hij was tot hij hier stilhield.

Het was of zijn leven veranderd was. Was dat nu het onverwachte keerpunt dat het bestaan plots een onvermoede richting instuurt? Hij herhaalde bij zichzelf de woorden die hij gehoord had. Stilaan werd zijn geest nuchter. Was hij niet te oud geworden? Kon hij aanvaarden dat zijn vader de last van zijn

studies op zich zou nemen? Was hij nog bekwaam om te studeren?

Hij overdacht met heimwee en verlangen wat hij geleerd had. Het was zo lang geleden maar hij was verwonderd hoeveel er in zijn geest van overgebleven was, hoe het beeld van zijn boeken nog duidelijk voor hem stond. Nog drie jaar, dacht hij. Hij trachtte zich voor te stellen hoe lang drie jaar duren. Hoe, als een rook, acht jaar van zijn leven waren voorbij gegaan. Het punt van wederaanknoping scheen niet zo ver te liggen.

En hij dacht ook aan zijn vader. Hij twijfelde er niet aan of ook die zou gelukkig zijn. Verwonderd eerst en ongelovig, en dan vol hartelijke blijdschap.

Hij greep naar zijn glas. Een heildronk. Hoe de wereld eensklaps anders kan worden. Hoe anders dat grote marktplein daar nu ligt onder de zon en hoe de gevels van de huizen vol rustig geluk in het licht staan. En hoe, te midden van het plein, een jonge vrouw met vaste tred naar hem toe schijnt te komen.

En als zij nader kwam, zag hij dat het Geertje was.

Hoe anders zag zij eruit dan wanneer hij ze herhaaldelijk had gezien in haar uniform van verpleegster, bij de dokter die hij geregeld had bezocht. Vriendelijk en degelijk was zij, met iets moederlijks in haar blond en fris gelaat. Hij had dikwijls aan haar gedacht en na ieder bezoek stond haar beeld hem vaster voor de ogen. Hij had haar nooit met haar naam genoemd, maar in zijn gedachten was zij Geertje.

Recht en slank kwam zij naderbij. Zonder na te denken ging hij naar buiten. Zij zag hem en lachte hem toe. En zij zaten aan het tafeltje aan het venster. ‘Ik heb wel wat tijd,’ had zij gezegd.

Hij voelde de behoefte haar te zeggen wat hem overkomen was. Zij luisterde begrijpend toe. Het was alsof zij elkaar reeds lang kenden, zo vertrouwelijk voelden zij zich bij elkaar. En

in Paul steeg de vreugde om deze flinke jonge vrouw met de rustige, klare ogen.

- Ja, Paul, glimlachte zij.

- Mag ik u Geertje noemen, vroeg hij.

Er was in haar niets van die voorgewende schuchterheid, van die voorgewende zedige oogopslag. Zij keek vrank en sprak eenvoudig alsof alles natuurlijk was tussen hen beiden. En ook over zichzelf sprak zij met grote openhartigheid. Over het groot gezin waar zij mee moest helpen verdienen en over haar werk dat zij met toewijding verrichtte.

Het was alsof haar rustige aanwezigheid Paul ertoe dwong haar ook over zichzelf te spreken. Over het avontuur van zijn jonge leven en de ontgoocheling en bitterheid. En terwijl hij sprak, dacht hij aan de woorden van zijn oude schoolmeester. Hij zegde het haar.

- De meester had gelijk, zei ze.

- Het is de eerste maal sedert ik vrij ben, dat ik het leven zie met de ogen van vroeger, zei hij.

- Daar ben ik blij om, antwoordde zij.

En over de hoop en de onzekerheid sprak hij, nu er de mogelijkheid was verder te studeren. Drie jaar is lang voor zijn leeftijd. Zij keek hem aan en knikte ernstig. ‘Maar drie jaar gaan vlug voorbij in een mensenleven.’

Er was stilte tussen hen, de stilte van het onuitgesprokene. En het was Paul of in de stilte de toenadering groter werd.

- Ze verwachten mij thuis, zei ze.

Hij drong niet aan dat ze zou blijven. Hij wist dat zij wegging omdat het haar tijd was en dat zij geen voorwendsel trachtte te vinden om te blijven.

- Het is jammer dat gij zo vroeg weg moet, zei hij.

- Ik vind het ook spijtig, antwoordde zij.

En toen zij beiden recht stonden en hij haar hand nam:

- Geertje, mag ik u weerzien?

Zij keek hem vrank in de ogen en glimlachte.
- Ja, Paul, antwoordde zij.

Wat was het land schoon rondom hem. ‘En dat ook kunt gij moeilijk missen,’ had de meester gezegd. Hij zag het nu anders dan met de ogen die afscheid namen als hij er aan dacht elders een nieuw leven te beginnen. Het lag, zo ver hij zien kon, in zijn groene vruchtbaarheid, in zijn wijde stilte. En traag bewogen de gestalten zich, verheerlijkt door de late zon. En verder strekten zich de meersen en de weiden, van kerktoren tot kerktoren, in die zachte, wijde vallei met haar haast onmerkbare glooiingen waardoorheen de schemerige lijn van de rivier liep. De vreugde die in hem was, werd verhoogd door de vreugde van dit bezit dat opnieuw tot hem kwam.

Hij overdacht deze laatste maanden van zijn leven. Onnaspeurlijk zijn deze wegen. Aan dat tafeltje, verstrooid kijkend naar het marktplein, had hij Marcelle ontmoet. Arme Marcelle, dacht hij. En hij had zo pas Geertje aan dat tafeltje tot weerziens gezegd. Ook dat was anders. Hij was rustiger niettegenstaande de ommekeer in zijn gemoed. Misschien was het de laatste dag dat hij de baan was op geweest. En op deze dag was er zoveel gebeurd als er in jaren niet gebeuren kan.

Hij durfde nu aan de toekomst denken. Het was alsof de muur was weggevallen die hem van het leven scheidde. Gelukkig wie de toekomst ziet in de zonneschijn van zijn verwachting. De hoop die hem in wild geluk had overrompeld, stond nu als een zekerheid voor hem. En in de eenzame schoonheid van zijn weergevonden land, voelde hij zijn geluk rustiger worden.

Hij was het akkerland voorbij. In de helling van de steenweg reed hij nu tussen het meersland. Vol vredige schoonheid strekte het grasland zich tot aan de horizon, levend op zichzelf, in groeien en vergaan. En daar was de dijk aan de brug waar André in regen en duisternis zijn dood had gevonden. Als een

nasmaak van bitterheid kwam over hem, een bitterheid die, ook zonder wrok of haat, in zijn leven zou blijven. Hij reed traagzaam over de brug; hij zag het water in de vlugge gang van de ebbe, en kwam in het dorp. Daar zou nu zijn verblijf zijn voor het leven. Met de velen die hij misprees en de weinigen van wie hij hield. Met de vele verborgenheden en de schijn van vroomheid, met de ellende die hij als dokter zou ontmoeten. Maar hij voelde zich zeker en sterk nu hij het houvast van zijn leven had kunnen grijpen.

Zijn vader keek hem aandachtig aan toen zij samen in de woonkamer zaten.

- Gij ziet er opgeruimd uit, jongen, zei hij.

Paul zat een ogenblik na te denken. Het was alsof hij nu opnieuw twijfelde aan de waarheid van wat hij gehoord had. En aarzelend vertelde hij het.

- Maar ik weet niet, zei hij, of ik u die last nog mag aan doen. Het is nog drie jaar en misschien ben ik te oud.

De dokter knikte. Hij was verrast en een ogenblik onzeker. Dan glimlachte hij.

- Dat is het beste nieuws dat ik sedert jaren heb gehoord, zei hij. Paul, gij weet hoe gelukkig ik zou zijn moest gij uw studies kunnen hervatten.

- Ik zal desnoods dag en nacht werken, zei Paul.

Toen zijn moeder binnen kwam, vond zij beiden in druk gesprek. Dat was ongewoon voor Paul.

- Is er iets gebeurd, vroeg zij.

De dokter vertelde het haar. Hij was nu zeker, hij zag het reeds gebeuren. De moeder had geen twijfel, zij geloofde het zonder na te denken. En dan kuste zij haar zoon en weende gelukkig. En voor Paul was deze avond schoner dan toen hij uit de gevangenis zijn thuis had weergezien.

Hij ging naar boven, naar zijn studeerkamer. Hij zag de wei-

nige studieboeken staan die waren overgebleven. Dikwijls had hij ze vol heimwee ter hand genomen. Wat hij erin gelezen had, wekte steeds het heimwee naar wat hij verloren had. En hij nam een boek in de hand. Het was vertrouwd, het was de band die hem opnieuw vasthield aan het leven. Hij zuchtte alsof een zware last van hem wegviel. Dan ging hij aan het venster staan en keek in de straat. In deze straat zou hij zijn leven slijten. Met zijn gezin.

Over Geertje zou hij later spreken.

1956

Schaduwen

I

Ik ben naar de stad gegaan omdat de lente mij onrustig maakt. Van het ingewikkelde bedrijf dat, volgens de literatuur, het leven van een mens is, zou ik niet veel weten te zeggen. Maar met heel mijn lichaam ken ik de aarde; als het sap onder de natte schors zich omhoog zuigt naar de knoppen dan voel ik groeite en alles rondom mij voelt het.

Ik hoorde deze morgen in de vroegte hoe het dochtertje van mijn gebuur de oude veldwachter toeriep met een vreemde stem. Een klank die van ver schijnt te komen als van iemand die uit zijn slaap schiet en spreekt zonder zich bezonnen te hebben. En dan drongen die scherpe geuren van het buitenleven tot mij door en de harde reuk van groen hout dat in 't vuur wordt geworpen.

De rivier waarlangs ik fietste stond hoog boven het slijk dat haar bijna altijd zo armoedig toont, zo een water van mensen die in ellende en gelatenheid leven. Het tij schuurde sterk door het riet. De lente zeg ik.

Ik houd van de markt in het stadje. In mijn rustig en gezond leven is het telkens een gebeurtenis. Het gewoel is nog rond mij als ik 's avonds lees of denk aan mensen die ik heb gekend tot de meid mij komt zeggen: ‘Mijnheer, het is tien uren, goênacht.’

Sedert jaren is dat zo, sedert de vijftien jaar dat ik alleen woon in het ruime, witte huis. Toen is mijn oude moeder gestorven;

zij beschouwde mij tot op haar laatste dagen als een jongeman die de zorgen van een ander niet kan missen. Vijfendertig was ik toen.

Ik zie nu voor mij het schone en brave gezicht van de jonge boekhandelaar. Ik heb hem gekend toen hij nog over de vloer liep in de slachterswinkel van zijn vader. Een brutale vent was het; een die zijn vrouw sloeg en de schuren insloop als hij wist dat er een meid in was. Maar niemand kende beesten als hij, een genie zeiden de boeren. Hij verteerde veel geld aan zijn stinkende plezieren, maar hij hield er nog meer opzij. Dat werd maar eerst geweten toen hij dood was; het miltvuur had hij gekregen. ‘Een straf van God,’ zeiden de mensen.

Leo was het enige kind; hij had zich altijd schuchter gedragen, hij dacht aan zijn vader. Een eenzame was Leo die boeken las en verzen en niet kon meepraten in de herberg. Hij hield nu een boekwinkel, meer uit liefhebberij dan om de broodwinning. Want in heel dit stadje waar meer dan twintigduizend mensen dooreenlopen, zijn er weinigen die iets anders lezen dan een dagblad; de rijke mensen vinden het zonde geld in boeken te steken.

Als ik naar de stad ga, loop ik bij hem binnen. Zelden is er een kliënt. Leo zit dan achter een schrijftafel en leest vlijtig. Hij is zeer dankbaar voor een boek dat ik hem afkoop en houdt het geld met liefde in de hand. Dan praten wij wat; hij is gelukkig, zegt hij, eens met iemand over literatuur te kunnen spreken. En hij toont mij dan de schone boeken uit zijn voorraad. ‘Niet om u te doen kopen, mijnheer,’ zegt hij blozend. Zijn lange bleke vingers omvatten de boeken. Ik voel dan voor hem medelijden en genegenheid.

Deze morgen zat hij niet te lezen. In zijn zonnige, stemmige winkeltje stond hij te dromen. Hij keek door het venster, naar de kramen die hun onooglijke massa van rotkaas en paardevlees juist voor zijn deur uitstallen. Het is een vieslijk gezicht en

toch lopen er vele mensen heen en weer in die stinklucht. besluiteloos kijkend van het paarse vlees naar de verwordende kazen.

Leo stond naar mensen en kramen te staren, zonder iets te zien. Hij was bleek van gezicht; bijna stonden de ogen schichtig in dit matte gelaat. En toen ik ‘goêndag’ zei, schudde hij zichzelf terug in de werkelijkheid. Hij deed gejaagd en praatte alsof hij lichtjes dronken was.

Op mijn vraag of hij toch niet ziek was, glimlachte hij gelukkig en kleurde. Toen gaf hij mij raad over wat ik kopen zou.

Ik keek nog eens naar zijn winkel toen ik naar huis fietste. Hij stond weer aan het raam en zag mij niet.

En het boekje dat ik gekocht heb, is een waanzinnig ding.

‘L'art d'assassiner les rois’ heet het en onder de titel staat in kleine stijve lettertjes ‘enseigné par les jésuites à Louis XIV et à Jacques II’. Het is een duister boek, het is alsof er zwarte kunst in zat, het is alsof ik een vergadering van vrijmetselaars bijwoonde. Ik voel het dorp rondom mij als een onwezenlijkheid; ik tracht niet meer te denken aan dit boekje. Zwart is het en verschrikkelijk. Ik tracht mij voor te stellen hoe de kerktoren staat achter de linden; hoe de zandweg loopt achter de pastorij, naar de vliet toe. En ik trek het venster open. Avond en stilte komen binnen, en de vaste reuk van de aarde onder het duister. Nu is alles weer op zijn plaats. En ik vul een glaasje met oude schiedam en steek een sigaar op. Ik zit weer in mijn dorp en de bomen van de tuin staan trouw rondom mij.

De deuren worden afgegrendeld. Dan begint de nacht in het huis. ‘Mijnheer, het is tien uren, goênacht.’ Nu voel ik mij best thuis, ik ben nu misschien de enige in heel dit dorpje die niet ademt in de slaap, en dit geeft aan mijn eenzaamheid een grote waarde. Dan is het of ik duidelijker begrijp wat ik lees en ik denk veel klaarder.

Ik denk aan Leo; en hoe hij ertoe kwam mij dit boekje in de hand te spelen. Het is zo hatelijk en vreselijk; met Satan en koningsbloed en jezuïeten staat het vol. Ik neem het terug op: ‘La boête étant ouverte, on trouva avec le dernier étonnement une chose qui fait horreur. C'était une médaille de cuivre ovale.

La gravure de cette médaille représentait Catherine de Médicis, étant à genoux en forme de suppliante, faisant offrande au Démon qui était peint sur un throne relevé, avec des traits les plus affreux et les plus horribles que 1'on puisse imaginer.’

Zo stil is het in mij dat ik de woorden in een ongewoon harde klank hoor. Ik sla het dicht; ik zie de bladzijden die ik gelezen heb. Ik houd dit boek niet in huis.

Ik rijd niet graag over dit marktplein met zwervende papieren van gisteren en de huizen waarlangs zo weinig mensen lopen. Ik zit gans alleen in de herberg en antwoord gelaten op de vriendelijkheden over weer en seizoen. Vanuit het venster zie ik aan de overzijde de apoteek en de boekwinkel van Leo. Daartussen staan woonhuizen en een paar winkeltjes: breigoederen, taartjes en suikergoed, koloniale waren. Onveranderlijk is het uitzicht en geen mens van al die voorbijgaan kijkt ernaar.

De namiddag is traag met die weinige langzame mensen die ik niet ken. Ik drink nog een glas bier en de baas drinkt er een mee ‘voor mij’. Hij betaalt de beleefdheid met een lang verhaal over iets dat in de stad gebeurd is. Een vrouwmens dat... ik luister half toe en zeg dat er tegenwoordig vreemde dingen gebeuren en ga verder.

Leo zat te lezen. Het groene lichtscherm legde een wondere uitdrukking over zijn gezicht. Hij heeft zeldzaam fijne trekken onder de spanning van het lezen. Hij zag vriendelijk op van boven zijn boek en kwam naar mij toe, aan het nog helle winkelraam. Toen ik het boekje te voorschijn haalde, keek hij

mij verbaasd aan en zette het op een schap zonder een woord te spreken. Ik ben dan ook maar weg gegaan.

In mijn leven gebeurt zo weinig dat een eenvoudig voorvalletje als dit hier mijn gedachten vastlegt. Aan het boekje wil ik niet meer denken; ik begrijp niet hoe het mij gisteravond buiten me zelf heeft kunnen zetten. Ik fiets langzaam langs de brede steenweg; de velden liggen opengeploegd, in de grachten siddert het water. Hier ben ik thuis. Het dorp nadert mij langzaam. De mensen groeten mij. In de voorkamer van de pastorij brandt reeds licht.

Het is een altijd nieuw genot voor mij terug te komen in de warme geur van mijn huis. Nu brandt de lamp en ik hoor nog hoe het leven van de dorpsstraat in de huizen schuilgaat. Zo word ik oud.

Heel de avond dacht ik aan de jonge boekhandelaar. Die was eenzamer dan ik tussen al zijn boeken; hij was zo tenger, in zijn ziekelijke schoonheid. En de avonden op die markt ginder zijn hard en naakt. Rondom mij weet ik hoe bomen overal met hun geruis staan te leven in de duisternis.

Ik begrijp niet hoe hij ertoe gekomen is mij dat boekje te geven. En waarom hij, zonder een woord, het terug genomen heeft. Hij is anders zo vertrouwelijk met mij; sedert hij zijn winkel heeft ben ik zijn trouwste klant. En het schijnt mij dat hij verheugd is als ik met hem spreek. Hij is verstandig en heeft zin voor het schone. Dat weerhoudt hem uit het gezelschap van de burgerij. En zijn afkomst geeft hem een gevoel van onzekerheid als hij met de rijken uit het stadje spreekt.

Daarom dacht ik dat hij in mij meer zag dan zijn beste kliënt. Hij schaamt zich niet om zijn bewondering wat een hoge blijk van vertrouwelijkheid is. Een week lang heb ik over zijn zonderlinge manieren nagedacht; ik weet nu dat die opgeschoten bleke

jongen mij interesseert en zijn houding van onlangs is kwetsend voor mij. Af en toe denk ik eraan 's avonds.

De lente maakt het hoofd schemerig. Ik loop langs de paden die ik ken van toen ik nog een kleine jongen was. De onveranderlijkheid van het land rondom mij heeft mij steeds machtig bekoord; het is als een vertrouwvolle kracht rondom mij. Ik voel een diep en veilig geluk als ik het overschouw. Het ligt zo buiten het bereik van de mensen, zo buiten hun woorden en hun gedachten. De aarde van lente en herfst, met de onzichtbare aanwezigheid van haar groeikracht, is een mysterie waarvan ik deelachtig word.

Ingehouden weelde hoor ik in 't lachen van de meisjes in de valavond. Daar ook stijgt groeite omhoog en troebel geluk. Het is mij of ik opgenomen word in dit eeuwige ritme van het leven nu ik ga door de wegels en een aardkluit stukknijp. Vanuit de verte zijn de bomen rond mijn huis één massa met de linden vóór de kerk. Ik weet van nu af reeds hoe zij zullen geuren in de late zomer, met een zwoelheid die u traag maakt en doet staren in de verte.

Kent de jonge boekhandelaar die drift van schoonheid tussen al zijn boeken? Ik geloof het niet. En is er schoonheidslust volkomen zonder deze? Ik geloof het niet. En de vreugde van de geest wordt dor zonder deze vreugde.

Met woorden alsof er nooit iets gebeurd was dat mij uit mijn gedachten heeft gebracht, ga ik binnen bij Leo. Hij ziet er onrustig uit maar is vriendelijk en beleefd zoals naar gewoonte.

Het is altijd zeer stil in zijn winkel. Dat merkt men nog best bij het rumoer van de markt daarbuiten. En de boekhandelaar is ook zeer zacht in bewegen en spreken.

Ik vraag hem geen raad ditmaal. Op het boekenschap vóór mij zie ik het hatelijke zwarte boekje staan waarin ge de kunst

kunt leren om koningen te vermoorden. Ik blijf er een wijle op kijken.

- Een vreemd ding is dat, zegt Leo.

Ik antwoord met een weinig overtuigd 'ja'. Hard wil ik niet zijn voor hem, hij is nog zo jong.

Hij wacht naar een zin van mij, iets over dit boekje, maar ik weet niet wat erover gezegd.

Hier, in dit heldere plekje rust, te midden het gonzende gewoel van buitenlieden ernaast, schijnen die Satan en die jezuïeten en dit koningsbloed niet zo benauwelijk.

Wij zwijgen dus allebei tot hij op de toonbank een boek openlegt. Schitterende platen. Hij kijkt ernaar met liefde en verlangen. Er zijn afbeeldingen van steppen en heidelanden, van berkebomen langs een zandweg zonder einde, van schepen die op de horizon varen; ook kerktorens zijn er heel uit de verte en lichten langs een spoorlijn bij nacht. Hij zucht.

- Schoon! nietwaar mijnheer, zegt hij. Wij zitten hier in zo'n banaal midden terwijl de wereld zo subliem is.

Banaal en subliem zijn twee woorden die hij veel gebruikt. Ik geloof dat hij onder de suggestie van die twee woorden zijn opvattingen over leven en kunst heeft gevormd. Dat is een voorrecht van de jeugd.

- Ik zou dit alles willen zien, zegt hij verder. Die schepen die verdwijnen in de avond...

- Ships that pass in the night, zeg ik zo om toch iets te zeggen.

- En die vreemde landen waar de mensen niet moeten leven volgens onze versleten konventie. Het is om weg te vluchten als ge dit allemaal ziet.

En hij wees naar buiten. Voorbij zijn venster gingen de buitenmensen, zoekend naar profijt en gunstkoopjes en buiten de drukte stapten de paarden met gelaten koppen en ruige pels.

Ik nam een boek mee en trachtte wat vriendelijk te zijn. En

ik liet de stad achter mij en reed de stilte van het land in.

En nu dat ik weken lang hem steeds koortsiger heb gezien met verre blik en gejaagde handen kan ik raden wat bij hem is voorgevallen.

Deze morgen was het een marktdag in vroege zomer; de eerste zachte warmte die de rivier lui maakt en het loof doet geuren. De kooplieden roepen overmoedig in de herbergen die met de koele plekken van hun openstaande deuren lokken. Het bier gaat rap naar het hoofd, dan voelt men zich sterk en warm. En van aan het venster van de herberg waaruit de marktdag de beleefde verveling heeft verdreven van de kaartavonden der gezette burgerij, heb ik er mijn behagen in naar Leo's winkel te kijken. Hoe vriendelijk en zonnig ligt hij daar, met de pretentie van het doorschijnend zongordijn in de onschuldige morgenklaarte.

Hij ligt voornaam, met zijn modern geveltje, midden de treurige eenvormigheid van de huizen waarin de vorige geslachten hun behagen vonden. Zoals naar gewoonte gaat niemand er binnen. Leo verdient geen geld, hij heeft genoeg om te leven en verkoopt boeken voor zijn eigen genot.

Terwijl ik zo op dit éne punt kijk, zie ik hoe ontzettend veel er op zo'n markt gekocht en gesleept wordt. En de vrouwen zijn verheugd over het gewicht van hun vracht. Zij steken de buik vooruit bij 't dragen van de korven en gaan voorbij de boekenwinkel zonder opzij te zien. ‘Banaal midden,’ zegt Leo.

En zie, waarachtig, daar gaat iemand bij hem binnen. Een dame is het. Of zij oud is of jong kan ik van hier niet zien.

Ik kijk op mijn horloge. Negen uur. Dit gebeurt mij zelden omdat ik de uren ongeveer ken aan de dag. Het valt mij op dat ik wat vroeger ben dan naar gewoonte; ik slenter eens onder de bomen aan 't station waar de walm van een lokomotief boven

de geur van het hoornvee wegdrijft. Hoe vruchtbaar en lankmoedig zij daar staan, de zwaardragende koeien.

Door het gele zongordijn kan ik slechts de boeken zien die aan het raam liggen. Verder is alles schemer. Er liggen weinige boeken, maar zij liggen daar alsof zij nergens anders thuis horen. Geen enkel ervan zal de kooplust van de stadsmensen lokken. Dat is Leo's bedoeling: daarmee verheft hij zich boven zijn omgeving.

In de schemering van de winkel staat een vrouw. Ik denk dadelijk: is die nóg hier. En Leo is in druk en onderdanig gesprek met haar. Ik knik hem welwillend toe dat hij gerust kan voortdoen en bekijk de boeken op het andere uiteinde van de toonbank.

Er is een heel andere atmosfeer in deze boekwinkel. Het is er zachter, inniger. Ik heb bijna eerbied en tracht geen gerucht te maken. Ik heb ineens het gevoel dat er iets veranderd is. Nooit heb ik in deze winkel een andere aanwezigheid gevoeld dan die van Leo en van me zelf. Lawaaierig was het er nooit; boeken dempen het gerucht en stemmen niet tot luid spreken zoals een herberg. Maar nu is er iets anders dat ik niet zeggen kan.

Ik tracht de vrouw te zien; het is mij een vreugde dat zij niet zo heel jong meer is. Ik voel soms een treurige verwijdering van het leven als ik in gezelschap ben van een jonge vrouw; zelfs belachelijk voel ik mij dan, minderwaardig tegenover de triomferende wreedheid van de jeugd. Als die jonge vrouwen dan spreken over iemand van mijn jaren, dan zeggen zij ‘hij is oud’ en zij schijnen niet te vermoeden wat zij zeggen.

Ik weet niet hoe die vrouw er uitziet. Ik zie haar eerst van opzij als een sierlijke schaduw tegen het licht van het raam en tegen het gerucht van de markt. En ik hoor haar stem die korte zinnetjes zegt, half bedeesde en half glimlachende woorden.

Om iets te doen haal ik het zwarte Satansboekje terug uit de rij. In de gonzende schemering van de winkel schijnen de blad-

zijden me geheimzinnig toe. Ik zie woorden zonder betekenis, want mijn geest ziet naast het boek.

Ik voel de aanwezigheid van die vrouw drukken op mij. Het zwarte boekje gaat terug in het boekenschap. De vrouw is nog slank en haar lichaam is trots en sterk. Haar beide handen liggen op de toonbank en die houding is zo rustig, zo vol stilte dat ik roerloos blijf staan. Haar gelaat heeft nu voor mij die schone onduidelijkheid van wat men in een droom kan zien; en vóór haar zie ik het bleke gelaat van Leo met de grote bezielde ogen op haar gericht.

Ik neem een boek, betaal en ga naar de deur. Leo groet en dankt. Zijn stem klinkt trillend en helder. Ik sta buiten in de alomvattende zonneschijn en voel de donkere koele plek van die winkel met de boeken en de vrouw achter mij. En besluiteloos kijk ik rond: daar gaat de markt haar gang en vele boerinnen trekken mij voorbij met de vaste, gemeten stap van hen die naar huis gaan.

En over alle wegen verspreid, trekken de koeien rustig naar een vreemde stal.

Hoe zag die vrouw eruit?

Ik tracht aan haar vage gestalte een scherper vorm te geven. Naast haar zie ik vele schaduwen oprijzen; de zomeravond is vruchtbaar van vertedering. Ik zie de vele vrouwengestalten waaraan ik heb gedacht toen ik nog een jonge man was. Vrouwen die nooit hebben vermoed dat ik aan hen dacht. En andere die dichter aan mij zijn voorbijgegaan met een glimlach en een handdruk, en met een schijn in hun ogen die u onzeker laat. En enkele, och zo weinig, met wat goedheid in hun stem. Dat komt mij nu voor als een verlies van iets dat ik toch nooit heb bezeten. Ik zie mij zelf staan, zo ledig en zo nutteloos, zo bespottelijk weiger van alles wat ik eens gedroomd heb als de

rijzende kracht van de mannenjaren door u vaart. Hoe zag die er nu uit.

Het boek waarin ik heb trachten te lezen ligt reeds lang tussen het asbakje en het sigarenkistje. Die schijnen daar nu te staan buiten hun gewone afmetingen, tekenen van het vreugdeloze bedrijf van een eenzaam, ouder wordend man.

Haar hand lag mat op de toonbank. Hoe edel is alles in het spel van licht en schemer: haar hand en de sierlijke lijn van haar lichaam. Moederlijk naast de jonge, rilde boekhandelaar en in hun beider houding toch met iets van het eeuwige verdoken spel tussen man en vrouw. En dan is het een vernedering en een verdriet erbij te staan, overbodig en onopgemerkt.

Ik loop in de grote tuin die rond mijn huis ligt. In de duisternis is het alsof ik stouter dromen mag. Dan treedt haar gestalte mij nader. Van onder de linden, op het kerkplein, hoor ik het lome gesprek van de mannen die er hun pijp komen roken. Zij leunen tegen de kerkmuur of hurken neder. Hun gedachten en woorden blijven rond die huizen en akkers; straks verdwijnen ze en dan is heel het dorp vol klare rust onder wind en sterren.

Ik heb niet gewacht tot de volgende marktdag om naar stad te gaan. En toen ik in de boekwinkel stond, heb ik getracht niet over de vrouw te spreken.

Al die dagen heb ik een gevoel van wrok gehad tegen Leo. Hij ziet er zo helder en gelukkig uit. Hij behandelt mij met vertrouwelijke beleefdheid.

En als ik, twee dagen daarna, mijn gewoon marktbezoek breng, is hij niet verwonderd; hij schijnt er gelukkig om en spreekt veel meer dan anders. Er is een vreugde in hem die naar de woorden zoekt om zich uit te spreken.

Ik ben op ongewone dagen naar de herberg geweest aan de overkant van het marktplein. Niets dan zon over de keien en

schaduw van de gevels. Aan de overzijde bleef alles dood in de verstarde hitte. Een paar kinderen kwamen hun neusje platduwen aan het raam van de snoepwinkel. Bij Leo bleef alles stil achter het zongordijn.

En in late namiddagen, toen de zon lager stond, heb ik de streek afgefietst. Ik heb vrouwen gezien in 't lommer van tuinen en vrouwen die aan hun venster zaten. Indien zij mij ontmoet had, zou ik ze niet herkend hebben, en toch keek ik vrouwen in 't gelaat en keerde mij om op hun voorbijgaan: wat kan een vrouw sierlijk gaan, hoe edel en tenger staan de enkels boven de lichte schoentjes.

Eens kwam het bloed kloppen in mijn hoofd: een vrouw riep iets vanuit een diepe tuin en trad dan plots in het licht. Vol en slank keek zij naar de weg waarop ik voorbijkwam. Dan keerde zij terug in de schemer van de bomen.

Indien ik haar gezicht maar eens gezien had, zou ik gerust kunnen denken aan haar; nu zie ik een beetje van haar in alle vrouwen. Als ik een vrouwenstem hoor tracht ik de klank van haar stem te vernemen. En 's avonds, als ik mijn dag overzie, de wegen, de tuinen, de vrouwen die ik heb ontmoet, dan heb ik het gevoel van het onbereikbare van iemand die achter een schaduw jaagt.

Tussen mij en Leo is het een zonderlinge verhouding; hij weet niet hoe ik onrustig het land afloop en wordt steeds vertrouwelijker. Als een grote, vaderlijke vriend ben ik in zijn gedachten geworden, en hij wacht dat ik hem zou uitvragen. Hij spreekt over geluk, over liefde, citeert verzen. Ik ga voort met spreken naast zijn gedachten, ik ontvlucht ze; en als ik gewaar word dat zijn beschroomdheid niet langer zijn vreugde tot opbiechten kan dwingen, ga ik weg. En hij voelt niet hoe zwaar het mij valt zelf te zwijgen.

En deze zomer gaat voorbij; het bloeiende land dat het dorp omvat, ligt in zijn trotse vruchtbaarheid; en later in die uren

van angstige schoonheid, als de avond wegzinkt in de nacht, voel ik naast mij de schaduw van het verlangen.

Toen de herfst naderde had ik vruchteloos naar haar uitgezien. De herinnering aan haar gestalte en aan de matte hand op de toonbank was verruimd tot een berustingsvolle weemoedigheid die mij onderdanig deed opzien naar de vrouwen die mij voorbijgingen.

Leo was ziekelijk en hoestte. Hij had kou gevat, vertelde hij. Hij had zich in 't zweet gelopen en voelde zich nu beklemd op de borst.

Heel die tijd was ik in zijn winkel geweest met wrok tegen hem. De herinnering aan die gestalte aan de toonbank was het die mij geregeld had weergebracht, maar in mijn hart was ik vijandig geweest tegenover hem. Nu zag ik zijn braaf en schoon gelaat zo vertrouwd naar mij gericht. En ik legde mijn hand op zijn schouder. Ik voelde mij eerlijker.

Hij kwam mij bezoeken op een zondagmiddag. Ik had hem uitgenodigd en hij was dadelijk afgekomen. De drie kwartiers afstand hadden hem vermoeid en hij zat mager en bleek in de diepe zetel bij het vuur.

Buiten luidde de klok voor de vespers en de mensen gingen over de vuile herfstblaren heen in het zwarte kerkportaal.

Wij zaten te luisteren naar het korte heropleven van het dorp. Weldra zou de lamp worden aangestoken in de herberg naast de kerk. Dat was de zondagavond. En als de mensen vóór de deur goênavond hadden gewenst, zou het nacht zijn.

- Zo gaat het leven hier voorbij, zei ik.

Ik stak het licht op. En ver weg van alles zaten wij te praten over de boeken die ons het liefst waren, en dronken de oranjekleurige wijn die het licht opving in zijn waterige rand.

Hij dronk meer dan op zijn beurt. En plots vroeg hij mij:

- Hoe zijt gij toch niet getrouwd, mijnheer? Het is stout

van mij u dit te vragen, maar ik begrijp niet dat iemand als gij zo eenzaam kunt blijven.

Ja, waarom ben ik niet getrouwd? Ik weet het zelf niet. Soms komt het mij voor als een gemis, soms lig ik 's avonds te denken aan mijn leven dat zo ver reeds geschoven is en de wondere vreugde van kinderen nooit heeft gekend. En trotse schuchterheid heeft mij steeds belet geluk te zoeken zonder toekomst of zonder verantwoordelijkheid.

Ik zeg het hem en hij heft zijn glas op tegen het licht alsof hij op iemands gezondheid wil drinken.

- En gij? vraag ik.

Ik voel dat het bloed in mijn hoofd stijgt, want het is alsof ik mij zelf bloot geef met die vraag. Hij kijkt mij niet aan, maar antwoordt:

- Ik weet niet wat ik moet doen.

Het is of hij somber geworden is.

- Het is nu de tijd, zeg ik, om een jong, blond meisje bij de hand te nemen en de volgende zomer sentimentele wandelingen te maken. Of is het een bruin, of een zwartje?

Hij kijkt mij aan.

- Mag ik u iets zeggen? vraagt hij.

Ik zeg hem: Drink eens uit.

- Ik zou niet graag hebben dat ge mij belachelijk vindt, begint hij; want ze is veel ouder dan ik en weduwe is ze ook. Maar ik heb altijd gedroomd van een vrouw die wat verstandiger was en ontwikkelder dan de vrouwen die ik ken, van mijn moeder af tot de vrouw van de burgemeester die niet eens weet wat het verschil is tussen treinlektuur en letterkunde. En ik weet dat ze van mij houdt. Ik weet het... Maar ik heb soms het gevoel dat haar teerheid zo moederlijk is, dat zij zo beschermend is voor mij. Ik weet niet wat ik moet doen.

In mij komt weer het verlangen op naar die gestalte; ik denk niet aan de twijfel van die jonge man, ik denk niet aan zijn

pijn; ik wil alleen weten hoe zij eruit ziet, hoe oud zij is, en hoe haar stem klinkt en...

Schuchter zegt Leo mij dat alles. Ik huichel belangstelling; ik vraag hem uit alsof ik het alleen weten wil uit genegenheid voor hem.

Veertig jaar is ze, en blond.

Wij spreken nog wat over de stad, over boeken, over het seizoen. En ik breng hem naar huis met de dogcart van mijn gebuur, de bakker. Wij rijden door een land dat moe ligt onder de opkomende nevel, wij rijden door de zondagavondstraten van de stad.

Ik ben blij dat ik alleen ben. Over de brug laat ik het paardje stappen en voel de zware lucht van het water. Ik laat het paardje stappen door deze mensenvreemde stilte, langs de schimmen van de hoge essen.

Het rijtuig klinkt tegen de huizen van het dorp. Mijn kamer is nog warm van onze aanwezigheid en ons gesprek.

Veertig jaar is ze. Zij is blond.

Bij elk van mijn bezoeken vond ik Leo achteruitgaan. Zijn ogen waren groot en glanzend in donkere vlekken, en hij sprak mij niet meer over zijn liefde. En stilaan verdween ook uit mijn gedachten de vrouw die ik eenmaal had gezien in de schemer van de boekwinkel. Af en toe kwam ze nog eens in mijn avonduren staan, maar zo droom-ver dat zij eruit verdween met de slaap.

Kerstdag ging voorbij en Nieuwjaar. Dan krijg ik bezoek en druk veel zware handen. De pastoor kwam mij nieuwjaar wensen en, naar oude traditie, zat ik ook, éénmaal per jaar, in zijn grote, naakte kamer en vernam er het nieuws van het dorp. Ik ondervind dan telkens hoever mijn leven verwijderd is van de zorgen van de mensen waaronder ik leef.

Na die drukte kwam het leven in zijn oude bedding. Wekelijks

bezoek aan de stad en aan de boekwinkel en 's avonds de suizende stilte van de kamer met sigarerook rond de lamp en ‘Mijnheer, het is tien uren, goênacht’. Ik luister overdag naar het doffe leven in de stallen en de spaarzame woorden van mijn geburen. Regen en mist dwingen het dorp tot volle eenzaamheid; ik weet de bomen glimmen in de regen en de wegels vollopen in het water van de beek. Een boer gaat voorbij met een os, slachtvee voor de stad, en om negen uur is het dorp ingeslapen. De zondagen zijn slaperig en de herberg naast de kerk is vol van de damp van pijpen en natte kleren.

Ik vond Leo in een zetel zitten. Hij gaf mij zijn dorre, hete hand. ‘'t Gaat slecht met mij,’ zei hij. En daar ik het luchtig opnam, schudde hij het hoofd en vroeg mij:

- Zie ik eruit als iemand die nog lang te leven heeft?

Neen, zo ziet hij er niet uit. Ik ben geen dokter en zie zeer zelden zieke mensen. De boeren die ik elke dag ontmoet zijn schorsig en bruin; nu ik hem aandachtig bekijk, zie ik de ontzettende schemer van de ziekte over hem. Zijn mond staat hulpeloos en zijn handen liggen zwak op zijn knieën.

Ik denk nu aan de vrouw, de blonde vrouw, die veertig jaar oud en vol moederlijke tederheid is voor deze jonge man. In zijn ziekelijkheid is hij jonger geworden, een opgeschoten knaap bijna zoals hij daar voor mij zit. En ik vraag aarzelend:

- Weet die... die dame dat gij ziek zijt?

Hij knikt van ja.

Zij had hem moed gegeven en gezegd dat het wel zou beteren. En fruit had zij meegebracht en bloemen. Hij wees naar een vaas met nietige sneeuwklokjes. Ik hief ze tegen het licht. Hoe tenger en wit die zijn.

- En hebt ge reeds iets beslist? vroeg ik verder uit.

Neen, dat hadden ze nog niet. Ze had zich zo oud gevoeld tegenover hem, ze zou een oude vrouw zijn als hij nog in zijn schoonste mannenjaren was.

Ik zag dat niet alleen zijn zieke borst hem kwelde. Hij zat voor zich uit te staren en sprak weinig, met een stem zonder wil.

Ik heb een sneeuwklokje meegebracht en het ligt nu voor mij, op het rode schutblad van een boek. Ik heb het op mijn handpalm gelegd; de matte hand die ik had zien schemeren op de toonbank had het geplukt.

Nu rijst weer haar gestalte naast mij. Ik voel mij niet oud nadat ik op die zwakke jonge man heb neergekeken. Mijn borst gaat krachtig en gelijkmatig en ik sta recht en strek mijn sterke lichaam uit. Ik doe dat dikwijls, 's winters als de kou de mensen doet ineenkrimpen: dan geniet ik van de bewustheid van mijn kracht, dan voel ik hoe gehoorzaam en sterk de spieren bewegen. Ik onderga nu weer dit behagen van lichamelijk welvaren.

En haar schaduw staat naast mij.

Ik ben naar huis gekomen in de stromende regen; nog liefst had ik de weg langer bevonden, want het is hier te eng in mijn huis.

Leo lag te bed. Een tante is bij hem gekomen, een suf mens. Toen hij mij zag, lachte hij gelukkig; hij moest mij spreken, zei hij, want ik was de enige die hem begrijpen kon.

Hij aarzelde toen hij mij begon te zeggen wat hem zwaar lag. En ik maakte 't hem lichter en vroeg:

- Heeft de dame u bezocht?

Hij knikte en bloosde. Wij zwegen een hele tijd en toen zegde hij:

- Ik ben maar bang dat gij mij zult uitlachen. Want de mensen vinden toch alles zo vreselijk natuurlijk wat mij voorkomt als een buitengewoon zielsmoment, dat ik niet weet of gij mijn geval niet even banaal zult vinden als honderd andere.

Zo was hij begonnen. En alsof hij met een biechtvader sprak hield hij zijn stem gedempt. Ik onderbrak hem niet, zelfs als hij wachtte naar de klank van mijn stem.

Ik heb het licht uitgedraaid nu ik overdenk wat hij mij zegde; uit de woorden van zijn ellende komt nu voor mij het korte verhaal van enkele maanden, eenvoudig en haast zonder gebeurtenis.

Een jonge man staat in zijn boekwinkel. Hij is alleen en gelukkig; rondom zich ziet hij de boeken, hij voelt de aanwezigheid van mensen die de hoogste ogenblikken van hun vreugde en lijden met woorden hebben onsterfelijk gemaakt. Rondom hem lopen mensen met zorg voor brood en werk of zitten opgesloten in de kerker van hun deftigheid. Hij voelt zich eenzaam en vrij.

Hij weet hoe zijn vader geleefd heeft; nu hij een jongeman is, begrijpt hij wat hij met nieuwsgierige schrik vernam als knaap. En hij tracht te leven zonder dat de mensen hem opmerken. Deze zijn de woeste, vuile slachter die zijn vader was sedert lang vergeten. Maar hij denkt er nog aan en meent dat de mensen bij zichzelf zeggen:

- Dat is de zoon van die vuile vent.

Nooit heeft hij met een jong meisje durven spreken over zoveel wat rond een liefde ligt; maar hij heeft dikwijls over zijn boeken heen de slanke gestalten gezien die komen en verdwijnen over het marktplein. En als het gebeurt dat een jonge vrouw een boek koopt en dat zij samen naar de titel kijken, een boek waarin te lezen staat over het geluk en de smart van de liefde, dan denkt hij lang na en ziet dagen nadien nog het gezichtje en de letters van de titel.

Zo is er eens een vrouw gekomen, hoog en blond; om haar gelaat was de ingetogen zachtheid van hen die in gelatenheid aan hun jeugd hebben vaarwel gezegd. Zij vroeg hem raad over wat zij zou lezen en stilaan werd hij los in zijn taal en beiden lachten. Hij weet nog welk boek zij heeft meegedragen, hij zal het nooit vergeten. Hij heeft het gelezen en bij elke bladzijde

gedacht: wat gaat er in haar om als zij dit leest. Het was een sentimenteel en oppervlakkig boek dat hij anders zou hebben misprezen. Maar nu luisterde hij naar de stem die van haar uit dit boek opklonk.

Zij was teruggekomen. Zij zag er jeugdiger uit en van terzij bekeek zij hem terwijl hij in zijn boekenschappen zocht. En dan spraken zij over het boek dat zij laatst hadden gelezen, - en zo ging het telkens tot zij allebei voelden dat zij niet over een boek maar over zichzelf spraken.

Hoe dikwijls was dit gebeurd? Hij zou het juist kunnen zeggen want hij weet alles van elk bezoek. En hoe zij ten slotte neerzat bij hem en over hen beiden een gevoel van vertrouwelijkheid kwam. En haar hand had op de zijne gelegen. Zij zag hoe schuchter en vreesachtig hij was, en hoe jong, och God, ja, hoe jong.

Tot zij eindelijk vrijer spraken tot elkaar en hij verrukt luisterde naar haar leven. Hoe zij stil en tevreden leefde in haar vriendelijk huis en zoveel van bloemen hield. En 's avonds wat las of voortarbeidde aan een eindeloos handwerk.

Het werd hem beklemd toen zij vertelde dat zij gehuwd was geweest en nog jong weduwe was gebleven. Zij was gelukkig geweest, maar de tijd geneest alles, en nooit had zij eraan gedacht te hertrouwen. Zij was te oud geworden om er nog aan te denken. En zij richtte zich op terwijl zij dit zegde en haar hand schikte een haarlok; blond haar was het en de hand was mollig en huiselijk. Met schitterende ogen had hij haar aangestaard. Voor hem was zij niet oud.

Zij had zijn haar gestreeld, alsof zij dankbaar was.

Zo hadden zij stilaan uit hun leven gezegd wat zij noodzakelijk vonden. Hij had alles gezegd, alles; zo oprecht en naïef dat zij hem peinzend en verwonderd had aangekeken. En zij had zoveel details gezegd over de kleuren die zij liefst had in een

woonkamer en hoe goed zij kon dansen toen zij nog een jong meisje was. Zij had hem de eerste gekust.

Nooit nog had hem een vrouw gekust. Hij had haar weer gekust op haar wangen, heur haar, heur ogen. Zacht en beschroomd en overkomen door een onzeglijk geluk. En later had zij hem op de mond gekust en haar ogen gesloten, terwijl hij de verrukking onderging van haar verlangende mond. Herinneringen aan vroegere vreugde herleefden in haar en vonden oude strelingen weer en haar lippen deden hem bevend en beschaamd neerzinken op zijn stoel.

Op een zondagmiddag was hij tot bij haar gegaan. Hij wilde zien waar zij leefde en hoe alles was rondom haar. En zij was heen en weer gelopen en bediende hem. Hij was onhandig en keek haar voortdurend aan. Het venster op de tuin stond open. Zo zorgzaam verdeeld was die tuin, met heesters die kort waren gehouden en bomen die braafjes groeiden, niet wild met grillige takken, maar gesnoeid, zonder nutteloos hout.

En toen het schemerde, was het stil geworden tussen hen; weemoedig werd het met het geluid dat zo af en toe opsteeg in de avond.

Zij had zich over hem gebukt, en hij had haar hoofd in zijn handen gevat, heel zijn gezicht in het lichte geurige haar. Zo had hij lang willen blijven. Dan had zij zijn hand op haar borst gelegd; hij hoorde 't kloppen van haar bloed. ‘Haar hart, zei hij, haar hart.’ En toen het helemaal duister was, had hij haar hart gekust.

Het gaat over mij als een vlaag. Hij had haar hart gekust, zegde hij. En toen hij dit zegde, klom zijn stem tot een kreet van pijn. Het is alsof ik haar lippen proef in deze avond. Ik heb in de stromende regen gelopen en heel de tijd heb ik die woorden gehoord. Hij had haar hart gekust.

En nu hij daar lag deze namiddag, in het halve vermoeden

dat hij misschien sterven zou, was het als een biecht van zijn gekwetste kuisheid. Want zo zuiver is die jonge man als ik nog nooit iemand heb gekend. Hij heeft uit de herinnering aan zijn vader als een schrik bewaard voor de ontdekkingen van het lichaam. In zijn leven staat dit éne ogenblik als een zonde voor hem. De zoete pijn van het herdenken klonk uit zijn woorden. Hij zal sterven zonder ooit in de oneindigheid van een nacht het lichaam van een vrouw in zijn armen te hebben gehouden. Eerbied en medelijden groeit in mij; ik zie zijn gelaat dat nog schoner was geworden in de schittering van die koorts.

Hoe laat het is weet ik niet. Ik hoor hoe de bomen in de wind en de regen staan. Ik voel naast mij de schaduw van die vrouw die zijn lippen op haar hart voelde.

'Haar hart,' zegde hij; het was voor hem als een geheimzinnige verrukking; dacht hij niet aan haar borst, aan de zachte geurige borst, alleen maar aan het hart dat hij onder zijn mond voelde kloppen?

Ik zit te luisteren naar de regen buiten en naar die kreet van de jonge man. En er komt woede in mij en een schromelijk gevoel van onmacht tegenover het leven. Ik ben oud; die vrouw is gegaan naar de jeugd, naar een mond die zuiver was. Als een kind is die jonge man.

Vele bloeiende vrouwen gaan aan mijn ogen voorbij. Wat zijn zij trots in hun jeugd. Hoe uitdagend roept het leven uit hen, uit de slanke benen, uit de harmonie van keel en borsten; en het gebaar van hun armen.

Uit die vele schimmen blijft éne over, één die steeds weerkomt. Blond is zij, veertig jaar. En zij heeft haar ogen gesloten toen zij die aarzelende lippen voelde op haar hart.

II

De boekwinkel is gesloten. ‘Wegens ziekte’ zegt een papiertje aan de deur. Leo zelf heeft het geschreven met hoekige, duidelijke letters. Het is mij alsof hij met eigen hand zijn doodsbericht heeft geschreven.

Sedert mijn laatste bezoek is hij niet meer in zijn winkel geweest. Hij tracht te lezen in bed, maar gewoonlijk ligt hij, met het boek gesloten over zijn vinger, vóór zich uit te staren. Hij is graatmager geworden; ik voel een ogenblik zijn ontvleesde vingeren in mijn hand. Op zijn nachttafel staan de verdorde sneeuwklokjes. De dood is hier in de kamer.

Hij vraagt mij hoe hij er uitziet. ‘Ik voel mij lichter, zegt hij, ik voel mij lichter op de borst; ik geloof wel dat ik nog zal opknappen.’ En dan spreekt hij over zijn boeken, maar zijn ogen dwalen weg van zijn gedachten en het wordt stil tot ik opsta en hem beternis wens. ‘Misschien ben ik op als gij terugkeert,’ zegt hij.

Ik denk in het naar huis gaan dat hij niets gezegd heeft van die vrouw. Met geen woord heeft hij ervan gerept. En nochtans ligt er niets anders in zijn gedachten, en ook ik dacht er aanhoudend aan terwijl ik bij hem zat. En al de beelden die mij in de geest hebben gestaan van de vrouw die de kus voelde op haar borst in de dronken zomeravond, werden tot een pijnlijk besef

van de nietigheid van het verlangen dat de mensen een ogenblik kan verheerlijken in hun lichaam.

En ook 's avonds zag ik niet meer haar half open mond die luisterde naar de vreugde van haar lichaam. Ik zag het ingevallen gelaat van mijn jonge vriend. En ik zag de vrouw zoals zij liggen zal in de ongenadige lelijkheid van de dood.

Boven mij voel ik vanavond als een weldaad de kerk; bij menige begrafenis heb ik mij ziek gevoeld door de reuk van verwording die in de dorpskerk hangt. De boeren dragen die reuk in hun zwarte, stijve kleren; die hangen een halve leven op de slaapkamer waar kinderen worden verwekt en waar de ouden zich in hun doodsstrijd strekken. Dan is de geur van mijn warme, klare huis een verlossing.

Nu voelde ik de nabijheid van de kerk als een houvast in de angst die mij heeft aangegrepen. Het is eenzaam in mij; als ik ziek word, zal het huis hol zijn in de vele onbewoonde kamers.

In haar huis zit de vrouw nu aan haar nooit voltooide handwerk. Zij was moederlijk en beschermend, zegde Leo. En stilaan voel ik haar schaduw naast mij; het leven krijgt zijn zin terug van elke dag.

Nu is het welhaast gedaan met Leo. Hij heeft mij aangekeken met ogen die schitterden van een ander licht dan dit van het leven. Ik heb aan zijn bed de angst gevoeld van de dood en de onvruchtbaarheid van het leven ingezien. Hij zal weldra sterven. Misschien is het nu zijn laatste avond. Een koude avond vol wind en geweldige stilte tussen de vlagen. Nu ligt hij te staren voor zich uit; indien zijn ogen niet reeds toegedrukt zijn in het holle gelaat.

Ik heb aan zijn bed vandaag de strijd zonder einde bijgewoond die het lichaam steeds doet opstaan tegen de ziel. Het is ontroerend en vernietigend; hoever heb ik tot nog toe van het leven gestaan dat dit alles mij nu plots overrompelt. Ik zit

eronder gebogen; het is van zo'n heldere kracht en toch zo vol beschaming dat ik niet weet hoe ik het zeggen zal.

In de laatste dagen van zijn leven heeft die jonge man de gruwelijke bekoring geleden van de liefde die hij ongenoten is voorbijgegaan. Met de laatste golfslag van het leven kwamen in de herinnering aan de enkele uren met die vrouw alle mogelijkheden omhoog gebeurd die hij niet heeft willen zien.

Hij zou nu sterven. ‘Ik moet nu sterven,’ kloeg hij, hij jammerde. En nooit heeft zijn hoofd gerust naast een slapend vrouwengelaat. Hij wist niet hoe het was, dit gelaat; zijn ogen keken ver voor zich uit, hij zag vormen en gestalten die hem in zwoele uren onrustig hadden gemaakt. ‘Zo dikwijls heb ik het vóór mij gezien, zei hij zacht, en ik durfde er niet aan denken.’

En uit zijn handen was het leven zich reeds aan het terugtrekken. Is er een monnik die zo zuivere handen heeft? Zij lagen loom en melkig op de deken. Eens hadden zij het hoofd van een vrouw omvangen, het hoofd van die vrouw. Nu stonden voor hem de ongekende vreugden van handen die een lichaam omklemmen, het geluk van zegevierende handen. En daar hij zo lag verzonken in die laatste verlokking, vernederd door de laatste oproerigheid van het leven, liepen de tranen over zijn gelaat. En hij sprak tot zichzelf juist alsof ik niet daar was, en ik luisterde naar hem en zag hem aan met ontzaglijke angst.

Het weinige dat hij zegde verruimde zich in mijn gedachten en ik onderging de smart van mijn jonge stervende vriend. Ik weet niet of ik het ooit zal kunnen vergeten hoe hij daar lag en hoe schrikkelijk de onmacht is die ons tegenover het leven werpt.

Alsof dan de dood de kuise angst van zijn kindsheid nog een laatste maal in hem opjoeg, kwam de twijfel over hem dat het weinige wat een vrouw hem ooit geschonken had, hem bevlekken zou. En de schemerige warmte van de borst die hij gekust

had, trachtte hij weg te bidden uit zijn gedachten. Ik zag zijn lippen gaan in de koorts van zijn gebed, terwijl hij zijn ogen gesloten hield. En vele malen zei hij tot zichzelf: ‘Ik mocht het niet gedaan hebben.’

Het was alsof hij mij zijn biecht sprak en beschroomd tegenover het ontzaglijke van een mensenziel bad ik mee met hem, zonder te denken aan mijn gebed.

Ik kan niet meer bidden nu ik alleen ben. In het afgrijzen voor de dood dat mij uit zijn laatste handdruk is bijgebleven, denk ik aan het leven dat rondom mij elke dag ongestoord verder gaat. Land en mensen die vruchtbaar worden en verdwijnen. In dit beeld is leven en dood haast van een zelfde waarde; het is aanvaardbaar, het neemt u op in de vanzelfsprekende gang van seizoen, geboorte en begrafenis.

Maar niet zoals bij die jonge man die te sterven ligt, vernietigd door het onvervulde van het leven en de onrust van ongekende vreugden.

Hij is gestorven. Ik heb hem niet weergezien na deze laatste vertrouwelijke uren. De oude tante zei mij dat hij vredig en gelaten gestorven was. Mijnheer de onderpastoor was nog gekomen en Leo was daarna heel rustig geweest. Ik tracht mij voor te stellen wat in een geestelijke moet omgaan als de ellende en het verlangen van het lichaam hun onrustigheid in zijn gedachten brengen.

Te midden van de vluchtige nieuwsgierigheid van het stadje is hij begraven. Het was een koude begrafenis; de baas uit de herberg aan de overkant, die wist dat Leo mijn vriend was, zegde veel goed van de aflijvige. ‘Een blode; eigenlijk te verwonderen als men weet wie zijn vader was.’ En hij vond het jammer dat er nu geen boekwinkel meer in de stad was; ‘hoewel ik zelf niet lees,’ gaf hij toe.

Hoe onverschillig komen al de mensen voor die aan begrafe-

nissen hun bedrijf hebben. En hoe dikwijls heb ik rondgekeken in de kerk of ik haar niet zag. Want zij is zo vertrouwd geworden aan mijn gedachten dat ik rondkeek naar haar alsof ik ze herkennen zou. Er waren zeer weinig mensen in de kerk; haast geen vrouwen buiten een paar familieleden. Er was geen blonde vrouw; een vrouw van veertig jaar.

Ik heb aan de tante die Leo verpleegd had, gevraagd of er veel bezoek bij hem geweest was. Neen, alleen de onderpastoor, de dokter en ik. Weet *zij* dat hij dood is; weet zij het nu in haar warme huis met het tuintje errond waar de heesters zo tuchtvol groeien?

En bij het naar buiten gaan heb ik nog rond gekeken of ik de vrouw niet zag die blond en veertig jaar oud was. Hoe is dat een vrouw van veertig jaar?

Weer is het avond over mijn dorp. Het is koud en klaar. Deze maand word ik een jaar ouder.

Van de strijd die mijn stervende vriend voerde onder de schaduw van de dood, is nu in mij alleen overgebleven dat heimwee naar verzaakte vreugde.

Dat groeit in mij met de vernieuwing van de aarde. Ik zie die wondere klaarheid van de morgenden, die helderheid van het groen en ik speur de onrustige drang in de jonge mensen, in de paarden die met edel verlangen de koppen opsteken. En de avonden zijn voor mij niet meer dit gelaten wegzinken in de tijd die onderbroken wordt door dichtgegrendelde deuren.

Ik heb dubbel zolang geleefd als de schuchtere boekhandelaar uit het stadje. Mijn ziel is nooit zo teder geweest als de zijne; het geestelijke heeft in mij nooit zo dadelijk gesproken als in die jonge man. En meer dan hij onderga ik die wroeging om wat in mijn leven niet gebeurd is, en wat in mijn bereik is voorbijgegaan.

Alles wordt klaar en scherp in mijn herinnering; alles wat een

man doet denken aan een vrouw. Ik weet nu de betekenis van een lange handdruk en van ogen die gevestigd blijven zonder noodzakelijkheid. En ik hoor nu een biezondere klank in vele stemmen die mij tot weerziens hebben gezegd.

Ik onderga de vreugden, die konden geweest zijn. Zij staan op rondom mij, ordeloos, onafzienbaar. En als ik loop door de akkers en de tocht zie van het water onder de brug dan klopt het leven harder in mij.

En ten slotte komt alles terug op de blonde vrouw die in haar late jaren de warmte van een zo jonge liefde heeft rond zich gevoeld. In het onbereikbare van de jeugd is het mij alsof zij de enige mogelijkheid is voor mijn onbehendige ouderdom. Ik zie haar dan naast mij; en ik zie haar handen onder de schijn van de lamp; ik voel haar zwijgen en haar ogen over mij. Moederlijk en beschermend, zei Leo. Zo kan ik haar niet zien; voor mij is zij trots als wie wil gewonnen worden.

Luider klinkt het gepraat van de mannen onder de linden van het kerkplein. Lente is het, lenteavond.

Er is een groot pak boeken aangekomen. Een laatste bewijs van Leo's vriendschap. Waarom die zolang zijn achterwege gebleven weet ik niet. Misschien hebben de erfgenamen, na lang overwegen, gevonden dat het niet de moeite waard was om ze te verkopen. Leo zelf heeft er mijn naam op geschreven. Het geschrift is reeds vervuild. Het zijn boeken die hij zelf liefst had; dikwijls hebben wij er samen over gesproken. Ik luisterde naar zijn geestdrift en weersprak ze niet. De boeken die de jeugd doen sidderen in het eerste genot van de schoonheid, zijn niet deze waarin een man van mijn leeftijd de bevrediging vindt van zijn geest.

Ik lees erin omdat ik er iets van hem in weer zoek. Dat is zo heel weinig. En die woorden van schoonheid, die verzen die hun aandoening uit zichzelf voorttelen, blijven voor mij zonder

innigheid. Dit voorrecht van de jeugd, de lichte ontroerbaarheid van de klank, is uit mij verdwenen.

En te midden in de hoop steekt het zwarte boekje, *L'art d'assassiner les Rois.* Ik begrijp niet hoe hij dit waanzinnige geschrift heeft uitverkoren boven vele andere. Is er dan toch een hel in de zuiverste zielen? Ik blader erin en de zinnen die zo hatelijk in mij hebben weerklonken zie ik terug. ‘Il avait été à la chambre des méditations, où les jésuites introduisent les plus grands pécheurs pour leur faire voir divers portraits espouvantables des diables sous diverses figures avec le prétexte de les réduire par là à une meilleure vie, ou plutôt pour ébranler leurs esprits.’

Ik zoek het verband; heeft die schuchtere jonge man met een stel duivels in zich rondgelopen en het leven gezien door de angst van zijn vizioenen? Ik blader verder en een blaadje papier valt uit het boek. Verzen zijn het, van Leo's hand.

Ik lees en de hitte slaat mij in het hoofd. Het is een hysterische kreet naar het genot dat hij vermoedt en niet heeft gekend. Een brandende, heerlijke, onbeschaamde klacht; en het is alsof hij met die woorden bezit nam, in één ogenblik, van al de vreugde die de ziel doet opgaan in haar geheimzinnige eenheid met het lichaam. Toomloos en onhoudbaar als de roepstem van het mannetjeshert in de klinkende nachten van de parenstijd.

Stak dit papier in het boekje toen hij 't mij meegaf, de eerste maal? Ik herlees die woorden, en ik zie zijn gezicht weer, zijn gemarteld gezicht, toen hij zei: ‘Ik heb haar hart gekust.’

Onderaan het briefje staat een naam en een adres. Lucie, herhaal ik. De woorden die ik heb gelezen krijgen een dringender zin, nu zij vastliggen aan een naam. En het moederlijke, het beschermende wordt een bespotting. Daar is een naaktheid nu in die klacht die het gebaar van de omhelzing voor mijn ogen voltrekt. Het is als een doodsangst van genietingen.

Ik leg het boekje terzij. Het komt mij nu voor dat dit papiertje

er reeds in lag toen ik het de eerste maal in de hand heb genomen; daardoor is die onnaspeurlijke angst in mij gevaren. Niet door het bedrijf van de duivels en hun schrikkelijk aangezicht maar door het demonische dat, misschien voor enkele ogenblikken maar, de ziel van die jonge man geraakt heeft.

En weer ben ik de wegen afgedweild, al de wegen die naar haar huis voeren. Ik ben er voorbij gewandeld, voorbij dit huis, en heb gekeken in de vensters die blank en dood zijn, en in de tuin waar het zo ordelijk is alsof er elk ogenblik bezoek moet komen.

Ik heb haar aanwezigheid niet gespeurd. Ik ben telkens weergekomen met een gevoel van neerslachtigheid. En die neerslachtigheid heeft mij vandaag naar het kerkhof gedreven. Een heimelijk verlangen lag in mij dat op het graf van de jonge boekhandelaar bloemen zouden liggen waarvan ik alleen de betekenis kende. Zij moest toch in de eerste, nieuwe eenzaamheid die in haar leven was gekomen, de vlucht hebben genomen naar hem toe.

Het graf was naakt zoals de meeste rondom. De aarde had zich reeds getast, het was reeds opgenomen in het tijdloze van het verleden. En terwijl ik toezag en ontgoocheld was door die vergetelheid, trachtte ik weg te denken van haar. Want het was toch om een teken van haar aanwezigheid te vinden dat ik hier gekomen was. En mijn teleurstelling ging niet naar het herdenken van mijn dode vriend maar wel naar die vrouw.

Ik kan er niet toe besluiten tot bij haar te gaan en haar het briefje te geven. Er komt een grote beschaamdheid over mij, als ik denk met welk gelaat zij die verzen lezen zal. En het is mij dan toch ook of het iets van haar is dat ik heb in het bereik van mijn handen. Het blijvende vizioen van haar gelaat dat verstard is in één ogenblik van vervoering. Want ik zie haar gelaat vóór mij in die uren; uit alle ogen waarin ik met onder-

danige weemoed heb gestaard is iets bijgebleven dat ik nu in die ogen zie.

Nu zit ik hier besluiteloos, versuft. De geur van de zomeravond omvangt me. Ik ben bij haar geweest.

Ik ging voorbij haar huis. Zoals ik vroeger bij Leo binnentrad ging ik nu voorbij haar huis. En plots, toen ik iets zag bewegen in de ruimte achter het venster, kon ik niet verder. Ik voelde haar aanwezigheid zo sterk dat ik niet verder kon. En toen ik de bel overhaalde, was ik zo kalm alsof ik hier altijd was geweest; de luide bel en de stilte waardoor ik het geruis hoorde van haar naderen ontroerden mij niet.

Het is vreemd dat ik mij haar trekken nu niet duidelijk meer kan voorstellen. Enkele uren geleden was ik bij haar en ik zie haar gelaat als van verre. Ik stap rond mijn kamer; daar is geen vreugd in mij; de druk van haar hand voel ik nog; die was zacht en warm, en vriendelijk ook geloof ik.

De tijd die ik in haar huis doorbracht kan ik mij slechts onsamenhangend herinneren. Ik hoor duidelijk een zin, ik zie een gebaar. Maar hoe het gesprek begon, hoe uit het ene woord het andere ontstond weet ik niet.

Ik zat in de kamer die helder was van de zon daarbuiten. Het was alsof ik daar sedert lang verwacht werd. Ik proef nog een koele dronk water en zie haar hand liggen op het tafelkleed.

Het gesprek van de mannen onder de linden van het kerkplein is uitgestorven. Ik loop over het plein heen en zie hoe in de herberg het licht uitgaat. Een schone doorschijnende nachtklaarte ligt over mij. Heel in de verte hoor ik hoe de laatste trein naar de stad toerijdt. Ik heb heimwee naar de beweging in de straten en naar het licht van de winkelramen. Mijn huis ligt achter mij, verloren in de duisternis van bomen. Ik keer terug, de vertrouwde eenzaamheid van vele jaren neemt mij op en

vanuit het wijdopenstaande venster van mijn slaapkamer buig ik mij in de nacht.

Achter mij tikt mijn wekker. Het verschrikkelijke tijdloze getik in de wegglijdende tijd. Ik strek mij uit, het gezicht naar het open venster gekeerd.

Toen ik zegde dat ik een vriend was van de boekhandelaar die onlangs overleden is, keken haar ogen mij benieuwd aan en zij vroeg mij binnen te komen.

Wij zaten in een kleine voorkamer. Het had die ongezelligheid van de plaatsen die de aanwezigheid van de mens niet kennen. Zij ook voelde het en op haar vriendelijk gebaar gingen wij in de woonkamer; luchtig en helder en vol van het ijdele, nutteloze leven van een mens alleen.

Zij vroeg mij niet waarom ik gekomen was. Het was alsof zij mijn bezoek onvermijdelijk vond. En wij spraken over de dode jonge man.

Ik dacht aan Leo; zijn hevige teruggedrongen liefde scheen hier zo nodeloos. Ik weet niet in hoever een vrouw kan huichelen maar uit haar woorden en de glans van haar gezicht kon ik opmaken dat mijn jonge vriend niet zo heel veel voor haar geweest was.

- Hij was vriendelijk en braaf, zegde zij.

En zij begon almeteen vrolijk te lachen, zo helder, zo uit ganser harte, toen zij eraan toevoegde:

- En naïef dat hij was, en och God! zo schuchter, zó schuchter.

In deze kamer had de jonge man een ogenblik gekend dat als een brand in zijn leven had gestaan. Zij had zijn hand op haar borst gelegd. Die had er gelegen, in hulpeloze verrukking, en dan hadden zijn lippen haar hart gekust. In het schemeren van de valavond had zij geluisterd naar de innigheid van zijn mond en naar de verwachting die in haar was opgestaan. En dit ene

ogenblik had de jonge man duizelig gelaten heel de korte tijd die hij nog leven zou.
Hoe dikwijls had ik zelf dit ogenblik doorleefd. Ik had er de ogen bij gesloten en zó beter het gelaat van de vrouw gezien in haar pijn en haar vervoering.
Nu viel dat alles weg in haar lichte vrolijke lach. Want daaraan dacht zij, terwijl zij zegde ‘och God, zó schuchter was hij.’ Ik zegde dan dat ik een briefje had voor haar en ik tastte mij af hoewel ik wist dat het thuis lag. Zij werd nieuwsgierig, maar ontroering kon ik aan haar niet merken. Ik moest weer komen en niet te lang wachten.
Toen zij mij de hand reikte aan de deur, werd zij de beleefde dame die een vreemdeling uitlaat.

Nu kan ik ze niet meer zien met die ogen waarmee Leo ze had aangestaard. Tegenover haar werkelijkheid heeft de ervaring van mijn leeftijd haar recht gekregen. Alleen een jonge man kan zo de sensatie van een ogenblik tot de vreugde van het eeuwige opvoeren. Ik heb zijn briefje herlezen. Het klinkt nu ver, de drift die uit zijn woorden mij heeft opgezweept, dit ongetoomde verlangen en die schrei naar de vreugde van het lichaam, ver is dit alles.
Haar gezicht is nu zeer duidelijk in mijn geest. En de rustige, bruine ogen die in verwonderlijke tegenstelling zijn met het blonde haar. Heel haar gezicht is gezond en de volle lippen zijn mals en fris.
Ik ken zeer weinig van vrouwen af. Wat ik gelezen heb in boeken met een roem van psychologisch meesterschap over het wezen van de vrouw, geloof ik niet. Maar nu weet ik dat sedert ik die vrouw in de winkel van Leo zag staan, er in mijn leven een nieuwsgierigheid is gekomen die er niet in was.
En ik tracht nu het moederlijke, het beschermende te vinden dat mijn dode vriend in haar zag en dat hem zoveel aarzelende

vreugde schonk. Ik hoor ze dan lachen over zijn naïefheid; ik heb het gevoel dat de herinnering aan de kus die hem als een marteling en heerlijk symbool voorkwam, niet meer dan een lichte prikkeling in haar gedachten is.

Ik weet nog altijd niet of ik haar het briefje zal dragen. Ik zal mij onbeholpen en verlegen voelen om haar verlegenheid als haar ogen zullen rusten op deze regels. Hoe kan een vrouw dit ooit lezen zonder dat de golf van het verhitte bloed naar haar hoofd slaat. En toch ga ik erheen.

Ik maak een wijde omweg. En op het marktplein ga ik bier drinken in de herberg waaruit ik nu reeds maanden ben weggebleven. Waar Leo's boeken lagen heeft een dame nu een witgoedwinkel. ‘Een deftig mens die geld heeft,’ zegt de baas. Licht linnen waarmee het lichaam in bedrieglijk mysterie zich hult; licht doorschijnend linnen waarmee de vrouw haar lichaam veredelt en streelt.

Ik zit daar over dit marktplein te kijken en onderga mijn verbeelding. Ik raad het lichaam van die vrouw in de broze hulsels van haar linnen. En de hijgende woorden van Leo's briefje krijgen gestalte in mij. Verzaming van woord en verbeelding veel meer dan van lichaam en begeerte. En in de tintelende zomernamiddag ga ik verder.

Het is een van die dagen vol volledige schoonheid, waarop alles wat men ziet harmonisch schijnt tot elkaar. De weg die de schaduwen draagt en de bomen die onder de zon staan in de bewustheid van hun lommer. Klank en licht uit elkaar ontstaan en naar elkaar gegroeid.

De koelte van haar huis nam mij op zoals een vijver het hete lichaam.

Ik zit nu op de plaats waar Leo gezeten heeft. Ze zit vlak in het wonderbaar geteemste licht. Het is alsof zij zo een deel is van de glorie van deze dag. Het briefje ligt geplooid onder mijn hand. Ik houd het er een ogenblik nog. Dan is het verloren

voor mij; daarna brengt het misschien heimwee naar verzaakte vreugde in het hart van deze vrouw.

- Hier is nu dit briefje, zeg ik, het zijn verzen en uw naam staat erop; het zal dus wel voor u zijn.

Ik zie haar aan; zij neemt het briefje en legt het naast zich op tafel. Dan staat zij op en haalt een verfrissing. Ik ben alleen in de kamer, alleen met die verzen die nu zo hulpeloos op dit papier staan, zo nutteloos, zo zonder betekenis.

Zij kijkt ernaar; er komt nieuwsgierigheid in haar ogen; haar ogen lachen naar mij terwijl zij het opneemt en openvouwt.

- Ik wist niet dat het voor u bestemd was, verontschuldig ik. Want het is mij een benauwend gevoel dat ik in het geheim van die twee heb gekeken.

Zeer vluchtig komt een roze schijn onder haar ogen. En zij kijkt mij aan met zo'n onschuldige glimlach alsof het besef van die martelende kreet naar haar lichaam niet tot haar is doorgedrongen.

- Ik wist niet dat hij ook gedichten maakte, zegt zij. Wat een wondere lieve jongen hij toch was.

Ik zie de woorden van het briefje zeer duidelijk voor mij. Ik zie ze staan, alle, in zijn grote hoekige letters. En ik kijk naar de rood-gezonde mond van de vrouw; ik stel me voor hoe die zich bewoog onder de kus van mijn dode vriend. En onder de borst die krachtig welft in het zomerkleedje heeft haar hart zijn slag meegedeeld aan de lippen van de jonge man. Alles schijnt mij onwezenlijk toe nu ik haar zie zitten met dit briefje voor haar.

Het is of zij voelt dat de woorden die haar, na zo lange tijd, van een dode lieve jongen bereiken een stilte hebben gebracht tussen ons. Zij zucht en kijkt weemoedig naar buiten. Ziet zij nu zijn gelaat weer, zijn bleke, verrukt gelaat? Dringt het verlangen van die woorden nu ook tot haar door in één zelfde zomerdag waarop zij hier in deze kamer bij hem was?

En wij spreken beiden over het verleden, over ons beider verleden. Ik niet zo heel veel; ik heb haast niets te vertellen uit mijn leven. Het is kalm geweest en zeer vlug voorbij. Maar ik bewonder hoe de nietigheden uit haar jeugd en vrouwenleven belang krijgen in haar woorden. Hoe uiterlijk heeft die vrouw geleefd; zelfs haar liefde is niet doorgedrongen tot het innerlijke van haar leven. Zij vertelt lustig en los en zelfs de woorden van spijt die erin voorkomen glijden voorbij zonder dat ik ze speur.

En zo komt de valavond vertrouwelijk over ons. Spreken over het leven en de schone uren die erin zijn, is het verlangen naar het leven en zijn geluk wakker roepen. En het half donker komt vanuit de tuin in het huis.

Toen zij het licht opstak, bemerkte ik dat het helemaal donker geworden was. Er is medeplichtigheid in die eerste slag van het licht door de avond; de vrouw die daar nu zit is anders geworden. Onder het licht van de lamp is haar gezicht vertederd en haar lichaam staat nu in duidelijker lijn afgetekend.

Wij worden gewaar dat wij ver van onze gedachten spreken. Wat achter haar woorden ligt weet ik niet. In mij krijgen de verzen van het briefje een scherpe en persoonlijke betekenis. Zij klinken op in mij alsof mijn eigen geest ze had verwekt. En in dit opruisen van begeertevolle klanken stijgt duizeligheid naar mijn hoofd. Ik staar diep in haar bruine ogen die nu vol tintelingen zijn van het licht van de lamp en zij draagt mijn blik en glimlacht. Wij wachten beiden naar een woord, naar een gebaar, naar een hand die zich schuchter legt op een hand en er blijft rusten en dringend wordt.

De tijd gaat zo heen, zwaar en langzaam. Tot ik opsta en wij ons naar de donkere gang begeven. Even raken wij elkaar aan en blijven onbeweeglijk aarzelend in het duister. En het is mij of ik haar borst bewegen zie nader naar mij toe.

Daarna voel ik de koele deurknop in mijn hand. De warme

geur van de straatweg slaat mij tegen. En ik sta in de avond en hoor hoe zij mij goênacht en tot weerziens zegt. Hier is het stil zoals bij mij in het dorp. Het is dezelfde aarde en dezelfde stilte. Ik verwijder mij langzaam. Het kerkplein met de linden houdt de zwoelheid gevangen die strekt van de kerkmuur tot tegen mijn huis. Nu wordt bij haar licht aangestoken in de gang. Ik zie hoe zij de eenzame trap opgaat. Zij verdwijnt achter het geheim van haar gesloten deur.

Op deze zondagnamiddag zit ik aan het venster. Er is een zachte dagklaarte die door vele bomen heen tot mij komt. Zoveel jeugd heb ik vandaag zien voorbijgaan dat ik er behoefte aan heb iets jong rondom mij te voelen.

De jonge boerinnen zaten gelaten te bidden in de hoogmis; de zware gebedenboeken lagen stevig in hun handen. En toen zij hun stoelen omkeerden voor de preek kon ik tientallen jonge gezichten zien opgeheven. Een wonderbaar gevoel van jeugd ging ervan uit, een gevoel van kracht en vruchtbaarheid; en ik overdacht welke woorden die kozen in de ogenblikken van hun verliefdheid.

Een paar dorpsmuzieken kwamen 's middags. De feestvreugde bestaat in een heen en weer lopen over de brede dorpsstraat. Naar de muziek wordt weinig geluisterd, maar in de herbergen is er groot lawaai. De meisjes die geen jongens in hun gezelschap hebben, kijken verwachtend rond en hun onrust groeit naarmate de avond naderbij komt.

Ik zit hier als verloren te midden van dit warme, kortstondige leven. Het is bitter oud te worden met zo weinig in de herinnering dat men herleven kan. En ik weet niet wat mij weerhoudt om nu tot bij haar te gaan, in die kamer waar men van de tuin genieten kan, en naast haar te gaan zitten.

Daar zie ik haar het hek openen en als de bel klinkt, ben ik aan de deur. Zij is verrast en glimlacht. En naast mij gaat zij

door de koele gang. Haar opgeschoten, volle gestalte naast de mijne; zij is gezond en sterk als ik. En wij zitten in de tuin waar de laatste klaarte van de zon zachter wordt tussen de bomen.

Zo vertrouwelijk spreekt zij. En zij kijkt rond met voldane ogen. ‘Gij woont hier goed en schoon,’ zegt zij. Zij neemt haar hoed af. Weinig gebaren zijn zo vol overgave als deze; zij schikt heur haar dat schemert van blondheid en glimlacht als zij ziet hoe ik het bewegen van haar vingers volg.

Op het pad langs de dichte tuinhaag lachen jonge meisjes. Heel de vroege avond is ervan vervuld. Nu komt ons bedaarde praten, ons koele naast elkaar zitten mij oud en bedroevend voor. Ik geloof dat wij nooit dichter tot elkaar zullen komen dan wij nu zijn; ik weet dat zij dichter tot mij was toen ik ze gezien had in Leo's boekwinkel en als zij leefde in mijn verbeelding in de avonden waarop ik mijn geluk verzon.

Ook zij is stil geworden. Hebben de jonge stemmen van de meisjes haar weemoed wakker gemaakt? Onze gedachten zwerven nu over het pad, het veld in waar de warme beschutting van de oogst staat. Jonge monden kussen er elkaar in de heimweevolle verte buiten het dorp.

- Wordt het niet te koel, vraag ik, en mijn stem klinkt afwezig in mijn eigen oren.

Zij antwoordt niet en staat op. Wij gaan op het huis toe onder donkere plekken van lover. Onze kleren ruisen tegen elkaar. Nog een wijle zitten wij in mijn kamer, twee mensen die elkaars ouderdom schatten in de angst voor de eenzame oude dagen. Wij hebben niet over Leo gesproken.

Ik doe haar uitgeleide. De avond omringt ons met weldadige stilte. Zij draagt haar hoed in de hand, het gelaat lichtjes omhoog geheven als zocht zij de zachtheid van dit uur erop te laten rusten. En als zij mij antwoordt in korte zinnen, is haar stem peinzend en gelaten.

Ik neem haar arm in mijn hand; ik voel de malse warme

welving in mijn vingers. En alsof zij dankbaar was drukt zij mijn hand lichtjes tegen haar borst. Zo komen wij tot aan de brug; wij luisteren naar de klank van onze stappen over het hout; en als wij haar huis zien blijven wij staan.

- Goênacht, zeg ik.

Zij heft haar gelaat naar mij op, ik zie het geglim van haar ogen. Wij wachten een ogenblik, onbeweeglijk starend naar elkaar.

- Goênacht, zegt zij.

Onze handen hebben elkaar aangeraakt. Wij verdwijnen in de avond.

Ik blijf een ogenblik wachten aan het water. Ik hoor haar stappen niet meer; alleen het schuren van het water door het riet. En dan trap ik luid klinkend over de brug.

III

Vandaag is het juist een jaar geleden dat de man begraven werd waarvan ik vijf jaar lang de vrouw ben geweest. De stilte is zo drukkend rondom mij, die zware kerktoren staat zo zwart tussen de schimmen van de bomen dat het een opluchting is mij ervan weg te denken. Daarom schrijf ik nu in de beklemmende rust van deze winterdag.

Ik heb niet meer het gevoel van bevrijding waarin ik de eerste tijd na zijn overlijden doorbracht. Want ik geloof dat hij mij haatte, hoe goed ik ook voor hem ben geweest, hoe veel ik ook van hem verdragen heb. Ik geloof niet dat het slecht van mij was met heimwee terug te denken aan mijn eerste huwelijk, gedurende avonden die hij doorbracht met zijn boeken waarbij hij vergat dat ik naast hem was. Mijn eerste man was zacht en spraakzaam, die dacht niet hoger en dieper dan ik zelf: hij gaf mij de tevredenheid gelijk te zijn met hem. En zijn grootste vreugde was dat ik raden kon wat hij wenste voor tafel en dat ik, zonder zelf te weten hoe dit mogelijk was, raadde waarmee zijn gedachten bezig waren.

Ik was toen nog een meisje. Het is wel zeer ver, maar toch voel ik er mij nader bij terug; de bevrijding uit dit tweede huwelijk heeft mij dichter tot de herinnering van die verre jaren gebracht. Mijn eerste man was niet veel ouder dan ik en leefde met genot voor zijn zaken en voor mij. Hij gaf mij de namen

die in die tijd de jonge mannen uit de burgerstand gaven aan hun geliefde of aan hun vrouw; ik ben zeker dat het nog zo is. Het verhoogt de huiselijkheid en zelfs als men woorden heeft met elkaar, schijnt de genegenheid niet onderbroken. Ik hoor ze nog altijd in mijn oren, die namen, ik voel nog hun vorm op mijn lippen. Elke man uit onze kring heeft ze gesproken tot elke vrouw die hij liefhad.

Daar was geen dolheid in onze taal noch in onze liefde. Die was regelmatig als de spijzen die wij gebruikten en de wandelingen die wij deden. En als het gebeurde dat een glaasje te veel hem een weinig op hol had gebracht, dan was hij 's anderendaags beschroomd en vroeg of hij geen dwaasheden had uitgesproken.

Ik heb oprecht om hem getreurd. Zijn graf is lange tijd het best bebloemde geweest van het kerkhof. En hoe betrekkelijk jong ik ook was toen ik weduwe werd en hoe gemakkelijk het mij zou geweest zijn met een welvarend man te trouwen, toch wilde ik het onzekere niet wagen. Mijn huis was mij een voldoende verstrooiing en telkens als ik op bezoek ging wist ik al het nieuws uit de stad. Zo heb ik vele jaren geleefd. En soms, als ik 's nachts alles lag te overdenken en licht zag aan een kamervenster, aan de overzijde van mijn tuin, en mij voorstelde hoe het leven uren vol bekoring en genieting heeft, dan drukte ik mijn hoofd in mijn kussen en trachtte mijn verlangen te doen overgaan in verdriet.

Ik ben een eerlijke weduwe gebleven.

Die jonge boekhandelaar heeft mij, na jaren van kalmte, opnieuw in de onrust van het leven gebracht.

Ook hierin heb ik mij niets te verwijten. De woorden van vriendschap die ik met hem heb gesproken, waren niets meer dan misschien wat overdreven beleefdheid. En hoe kon ik onverschillig blijven als hij mij aankeek met zijn grote kranke ogen.

Ik dacht dat hij werkelijk liefhad zoals alle mannen. Ik kuste

hem en de kus die hij mij weergaf, was als die van een broeder; hij scheen niet te beseffen wat omhelzen is.

En dan groeide in mij het verlangen naar dat ongewone van de eerste liefdes-openbaring. Ik was toen veertig jaar maar niemand zou mijn leeftijd hebben kunnen raden.

En ik voelde mij zo fris nog; wie kan het leven doen zwijgen op veertig jaar. Het is dan alsof een nieuwe kracht losbreekt in u; ik geloof dat men dan bemint tot dolwordens toe ofwel het gebaar van de liefde slechts aanneemt als de laatste kansen die het leven u meebrengt, zonder veel innigheid, alleen maar om te grijpen wat nog te grijpen is.

Eens voelde ik mij aangevat door mijn eigen begeerte. En in de schemering van een zomeravond voelde ik zijn lippen op mijn borst. Ik onderging de verrukking van het geluk dat schoner is als het u nadert en schoner wordt naarmate het u nader komt. Ik begrijp nu nog niet waarom hij toen zonder meer is weggegaan. Die avond heb ik geweend in een gevoel van vernedering en mij eenzaam geweten te midden van de duizenden liefkozingen in de stad, rondom mij, de miljoenen omhelzingen overal op dit uur in de wereld.

Eerst veel later heb ik hem teruggezien. En bij de eerste oogopslag bleef niets over van het verlangen dat hij in mij verwekt had. Hij lag mat en zonder kracht te bed en hij bloosde alsof hij mij iets misdaan had. Het scheen mij dan onmogelijk toe dat ik ooit in zijn armen zou kunnen liggen hebben, zo koud deed hij mij aan, zo vreselijk zwak lagen zijn handen op de bedsprei.

Korte tijd nadien is hij gestorven. Dikwijls heb ik met angst gedacht hoe die zieke lippen misschien mijn mond zouden gevat hebben en dit zieke lichaam zich tegen mijn levenswarmte hebben aangevlijd. Vanuit die weinige ogenblikken waarop ik een schaduw voor werkelijkheid heb genomen, bleef mij een angst voor alle omarming; en tevens de nieuwsgierigheid om in sterke, gezonde armen te rusten.

Het is nu winter; het is nu allemaal voorbij. Het leven is dof in dit grote huis en in de boerenhuizen rondom. Ik heb mijn leven ingericht in het kleine, heldere kamertje; ik ben die grote kamer vol boeken ontvlucht waar ik zo menige geluidloze avond heb doorgebracht met hem. Daar kon hij soms een halve uur aan één stuk heen en weer lopen, dan stilstaan, een boek van het schap nemen en zich aan het lezen zetten.

Hij ging altijd laat naar bed. Meestal was ik reeds ingeslapen als hij zich neerlei. Hij deed alsof hij dadelijk insliep. Zo was er dan weer een dag voorbij.

Te midden van al het smartelijke dat ik met hem te doorstaan had, herinner ik mij toch nog het geluk van onze eerste huwelijksmaanden.

Ik was werkelijk verliefd op hem. Hij was reeds een vijftiger, maar gezond en sterk; hij was zo beminnelijk in zijn spreken en zo voorkomend. Zijn sterke handen sidderden toen hij mij de eerste maal omhelsde. Zijn woorden, zijn gelaat, zijn armen waren vol ingehouden kracht; ik moest hem zijn schuchterheid helpen overwinnen en toen sprak hij zo schoon tot mij als ik nooit tevoren had gehoord, zo'n wondere taal die men alleen in de boeken te genieten krijgt.

Toen vroeg hij mij telkens: ‘Zeg mij nu ook wat’, en ik voelde hoe ver boven mij was alles wat hij zegde; ik zweeg en vond alleen maar kussen om hem te antwoorden.

En hij nam mij op, zo sterk was hij, en droeg mij aan het venster, en zette mij op zijn schoot. Hij keek naar buiten en ademde diep; vol tover was de nacht boven ons met de rust van het dorp en van de wereld, en de nacht onder ons met de ademende bomen en de weg die vaal voorbijliep in het maanlicht. Wij zaten zo lang tot ik insliep en hij mij in het bed droeg. In de halve schemer tussen slaap en waken voelde ik dan hoe zijn gelaat over mij gebogen was alsof hij er nog iets ontdekken

wou dat hij niet wist; het was of heel mijn lichaam ademde in de klaarte van de maan die over ons lag en of hij die adem in zich wilde opnemen.

Een hele zomer heeft dit geluk geduurd. Het was vreemd voor mij en dikwijls dacht ik aan mijn eerste huwelijk. Dat was zo anders, de nacht was de voortzetting van de dag en bijna alle dagen waren gelijk. In die zomer voelde ik mij overrompeld door vele zaken die ik niet begreep en die mij bekoorden, zijn taal, de ongewone tederheid van zijn kracht en de bladzijden die hij mij voorlas. Want vele uren heeft hij mij voorgelezen. Van alles las hij, ook verzen. Ik luisterde toe terwijl mijn vingers over mijn handwerk lagen en keek dan naar zijn ernstig gelaat dat meeleefde met hetgeen hij las. Begrijpen deed ik zelden, en toen hij er met mij wilde over spreken scheen mijn antwoord hem te mishagen.

Dan sloot hij zijn boek en wij gingen nog, in de halve nacht, de tuin in. Hij kon dan staan tussen de bomen als een koning die het gebied van zijn heerschappij overschouwt. Hij scheen te vergeten dat ik naast hem stond en zijn hand die op mijn schouder lag voelde mijn aanwezigheid niet. Het was mij dan of ik ver van hem verloren stond en ik begreep niet hoe ik daar gekomen was. Zonder woorden gingen wij dan langzaam terug het huis binnen, de trap op, terwijl zijn hand om mij lag.

Dat waren dagen waarvan het bestaan nooit in mijn vermoeden was gekomen. Vreemd, boven deze aarde, zonder het terugzinken in de ellende van de verzadiging. Ik was als een jong meisje in zijn armen.

De eerste onrust die ik bij hem ontdekte, nog voor hij zelf het besef ervan had, was in de zoekende blik waarmee hij mij bekeek enige maanden na ons huwelijk.

Wij zaten diep in de winter, het was alsof wij reeds heel lang waren getrouwd en de gewoonte van elkaars aanwezigheid onze woorden en gebaren regelde. Het licht en de rust van onze

kamer in de zware winterse avonden omvatten ons. Soms voelde ik zijn blik dan over mij glijden en later, als wij beiden lagen te luisteren naar het onvatbare leven dat u steeds omringt als gij roerloos in het duister ligt, voelde ik zijn hand over mij; echter niet in het gebaar van de liefkozing; het was een peinzend, aarzelend hopend gebaar; het was alsof zijn vingertoppen luisterden naar het verborgen leven dat in de flanken van de vrouw zijn geheim ontvouwt.

Hij sprak dan als tot zichzelf; woorden van verwachting en ongeduld. Het was alsof hij mij aanraakte met eerbied en schuchterheid. En zijn ernstige verwachting naar een kind maakte mij angstig. Ik heb steeds een afschuwelijke angst gevoeld voor die verscheuring van het lichaam. En eerst lange tijd na mijn huwelijk kende ik de volle overgave in de vreugde van mijn mans armen, omdat ik erin vertrouwde dat ik van het moederschap gespaard zou blijven. Misschien is het wel die angst die mij, in de lange jaren van mijn weduwstaat, van het verkeer met een man terug hield.

Ook nu was de schrik uit mij verdwenen na enkele maanden van mijn tweede huwelijk. Ik had nu de zekerheid dat geen omhelzing mij beschromen moest. En dan werd ik ook overmoedig tegenover de ernst van zijn verwachting. Ik beleefde ogenblikken van uitgelatenheid die hem verrasten en daarna in hem een storm van tederheid verwekten.

Ik kende hem niet. Welke vrouw kent ooit de diepte van het mannelijk verlangen, de wonderbare vlucht van het verlangen van een man als deze die mij toen nog bang maakte en verrukte. Wij lagen naast elkaar, verwijderd door de oneindigheid van wat wij van het leven begeerden. Hij kwam mij soms grappig voor met zijn aanbiddend verwachten van 'n kind. Ik zag hem zó met een wicht op de arm, vijftig jaar afstand tussen beiden. Ik zag hem het kinderwagentje duwen, ik zag het geamuseerde

gezicht van de boeren die hun ongeschoolde taal voerden over het geval.

En eens lachte ik luidop en zei hem waarom ik lachte. Ik zag dadelijk hoe verkeerd ik gedaan had, hoe zeer hij zich gekwetst voelde. Sedertdien was er in hem iets dat hij voor mij gesloten hield. Het was hem altijd een genot geweest mij te spreken over het innige dat hem trof en ontroerde. Vanaf dit ogenblik heeft hij mij nooit meer een woord gesproken over wat in hem omging.

- Dus mag ik niet meer hopen, was alles wat hij na lang peinzen zegde.

Het was alsof met zijn verwachting die wonderbare tederheid uit hem verdwenen was. Nooit meer voelde ik zijn brandend gelaat over mij als hij mij slapende dacht.

Dit was op het einde van de winter. De lente was zeer vroeg dit jaar en het was alsof hij eronder leed. Hij liep weg van huis, zonder reden, en had zijn fiets terug uit de stal gehaald. Om mij te behagen had hij er geen gebruik van gemaakt sedert ons huwelijk. Ik vind een fiets wel sierlijk voor een jonge man; rug en dijen zijn dan zo schoon getekend in kracht en beweging. Maar voor iemand van zijn jaren vond ik het komisch zo regelmatig en braaf door te trappen, rechtop als een scholier achter zijn bank.

Hele dagen was hij weg. Terwijl ik de dagelijkse verrukking genoot van bomen die uitlopen en heesters die rond hun zwarte naaktheid een schemering van groen krijgen, reilde hij heel de streek af. Ik vernam 's avonds met karige woorden dat hij aan de rivier had gezeten of van dorp tot dorp gefietst was.

Toen eerst besefte ik welke woestheid er in hem lag. Een geweld van zinnelijkheid waarvan ik geen vermoeden had. Als een gefolterde omvatte hij met zijn sterke handen mijn flanken als om het leven te dwingen dat zich zo weiger aan zijn wil had betoond. Ik zag zijn ogen flikkeren in de duisternis en riep

onder de greep van die onbarmhartige, onmachtige handen.

Al de woede en pijn om zijn verloren verwachting sloeg dan over in een razernij van genietingen. Zijn eerbiedvolle tederheid was weg, ik was dan niet meer de vrouw die leven ontvangt en schenkt uit de omhelzing, maar de meid waarvan men de naam niet weet en het lichaam dienstbaar maakt. En als ik na die vernederende greep neerzonk, sidderend van schaamte en verrukking, was het alsof hij mij haatte.

Hoe onbegrijpelijk was de ziel van die man. Ik liet mij meerukken door de storm die uit hem opstak; ik was nooit overdadig geweest in de vreugden van het lichaam, maar nu scheen wat ik vroeger gevoeld en ondergaan had slechts een schaduw van de bedwelming die twee mensen samen kunnen verwekken. Het scheen mij alsof jaren van teruggehoudenheid en beheersing van mij wegvielen voor mijn vreugden zonder schaamte of maat. En toen hij dit in mij bemerkte, toen hij in mij de herhaling zag van wat in hem gebeurde, schold hij mij misprijzend en vernederde mij door zijn koelheid.

Een onbegrijpelijke jaloersheid brak dan in hem los. Voor de eerste maal sedert weken sprak hij over de jonge boekhandelaar. Och ! de arme jongen, die mij eens had gekust, die ik uit medelijden eens had in mijn armen gedrukt, die nooit meer was geweest dan een verre vriend. Hees vroeg hij mij op welk plekje van mijn borst hij mij gekust had; ik weende van angst en beschaming. En zijn wilde vermoedens kregen vorm en gestalte in hem; hij wilde mij dwingen te vertellen wat nooit geweest was en schold op mijn lichaam.

Het was alsof de hel brandde in hem; in schrik, medelijden en haat zag ik dan hoe hij gemarteld werd door het lijden dat hij voor zichzelf had opgeroepen. Elke omhelzing was als de daad van een verdoemde.

Eens, in het diepste van de nacht, toen de gordijnen wuifden in de wind van de lente en de geur van aarde en vruchtbaarheid door

het open venster tot ons kwam, stak hij licht aan en las, uit een zwart boekje, verzen die ik lang vergeten had. Verzen die de jonge man geschreven had zonder ze mij ooit te geven. Ik begreep ze niet, het deed mij aan alsof een krankzinnige ze had gedicht. Hij wilde dat ik met open ogen in het licht van de lamp lag. En dan verklaarde hij mij die woorden zoals hij ze verstond, zoals hij ze zag. Het was of ik naakt lag te midden van de wereld, alsof er in heel de wereld geen bergplaats was voor mijn naaktheid. Ik lag heel stil, verpletterd door zoveel geweld en smeekte dat hij tenminste het licht zou uitdoen.

Hij deed het. 'Nu weet ik genoeg,' zei hij. Ik hoorde hem nog lang diep ademen. Hij stond op en ging door het venster leunen, over de stilte van het dorp.

Nu ik dit alles overdenk, begrijp ik dat hij mij heel die tijd tot razernij toe heeft liefgehad. Hij kon niet liefhebben zoals elke andere man. Hij vertelde mij eens, vóór hij zijn rust door dit alles verloren had, dat hij gedurende maanden met al de krachten van zijn verbeelding en zijn zinnen zich de liefde had voorgesteld; ver buiten alle werkelijkheid, ver buiten elke verhouding tot een vrouw die hij kende. De schaduw van mijn eerste verschijning stond dan naast hem, zegde hij. Hij had zich een geliefde geschapen zoals God de mens, dat waren zijn woorden. En ik besef nu dat het die geliefde was die hij in mij zocht gedurende die eerste korte tijd van ons huwelijk. De beschroomde vertedering waarmee hij mij in de armen hield, was als de voortzetting van die droom. Misschien, had ik hem een kind geschonken, dat hij zou blijven voortbouwen hebben aan die liefde boven de werkelijkheid en die ik niet begreep.

Dat alles was nu uit. Het werd kalm tussen ons, wij leefden gelaten naast elkander. Dat is de wet van het huwelijk, maar er lag te veel tussen beiden, het was geen kalmte van verzadiging of van gewoonte. De schim van zijn teleurstelling lag tussen ons.

Ik had in den beginne ontgoocheling gevoeld over zijn bedaarde, beschermende tederheid. Meer nog dan een jonge vrouw houdt een vrouw van mijn jaren van plotsheid, van opwelling in een man. Dit is een laatste illuzie van een jeugd, het geheime verlangen naar avontuur. Het scheen mij soms ondraaglijk toe vooruit te weten wat hij zou doen, wat hij zou zeggen. Ik dacht dat er iets in hem ingeslapen was, dat zijn gelijkmatige goedheid die was van brave mensen, van die mensen die zo hartelijk braaf zijn. Bij hem was het alleen beheerste kracht.

Naderhand, toen hij nog leefde, kwam mij allerlei ter ore over hem. Hij zelf zei mij niets; hij heeft mij nooit meer in zijn ziel laten kijken. Ik geloof niet alles wat men mij met halve woorden over hem heeft verteld. Een daad van zinnelijkheid die door de mensen in woorden wordt gezet, krijgt door de gewilde vaagheid van hun taal een overdreven scherpe voorstelling; zo herschept de mens zelf het kwaad van een ander.

Maar dat hij bij een jong meisje ging, is zeker. Ik kan dit nu neerschrijven zonder de pijn die iedereen heeft als hij in het eerst in zijn lichaam wordt bedrogen. Hij heeft geen geluk gehad in die laatste zwerftocht van zijn verlangen. Hij ligt nu, zeer dicht bij dit huis, onder de steen met namen en datums. En als ik sterf zal ik naast hem liggen, in dezelfde greep aarde. God, hoe vluchtig is ons lichaam.

De oude meid was gestorven. Hij maakte er groot verdriet om. Mij had zij hoofdschuddend verdragen. En toen kwam er een jonge boerendochter in haar plaats.

Een arme-mensenkind. Ik weet niet waar zoveel arme-mensenkinderen van de boer die kracht en die frisheid halen. Haar vader was een vroeg kromgewerkte man die als boerenknecht was groot gebracht en zijn kinderen uit dienen zond.

De nieuwe meid was slank en gezond. In den beginne was zij zwijgend en schuchter; ik had medelijden met haar onhandigheid.

Zij kon niet fatsoenlijk op een stoel zitten en de angst lag in haar ogen als zij de soep moest opdienen.

Zij paste zich vlug aan. Misschien voelde ze zich zekerder worden in betere kleren, misschien gaf het besef van haar schoonheid heur vastheid in het optreden; na een paar maanden was zij beleefd en zelfs voornaam geworden.

Ik denk nu dat zijn aanwezigheid die meid uit haar boersheid heeft losgemaakt. Van in den beginne behandelde hij haar met voorkomende goedheid. En weldra zag ik zeer duidelijk hoe zijn geest met haar bezig was. Het was soms alsof hij over haar heen zag, heel ver, alsof hij haar beeld in de veredeling van zijn verbeelding zag terwijl zij toch naast hem stond. Ik voelde toen dat hij zijn scheppingswerk, zoals hij dit noemde, opnieuw begonnen had en dat ik uit zijn leven verdween. Misschien had hij werkelijk die gave een vrouw lief te hebben in de ondoorgrondbare eenheid van verbeelding en werkelijkheid.

Meer dan het verlies van zijn liefkozingen deed dit mij pijn. Hij was eerlijk genoeg om mij niet te vernederen in het huis waarin ik met hem woonde. Ik geloof dat de eerste openbaring van zijn nieuwe liefde voor die boerenmeid een tijd is geweest van onbegrijpende vreugde. Want zonder dubbelzinnigheid spreken de jonge mensen uit onze dorpen over wat in hun begrip liefde is; het hevige, vlugge ondergaan van hun begeerte.

Ik zag hem weer in de toestand waarin hij leefde de eerste tijd van ons huwelijk. Dezelfde zachtheid was over hem gekomen. Ik stelde mij voor hoe hij die meid verraste met zijn tederheid, met die schroomvallige tederheid van zijn krachtige stem en zijn krachtige armen, en met een pijn zonder klacht moest ik zien hoe zij als verfijnd werd in zijn nauw lichamelijke aanbidding.

Hij zegde mij op zekere dag:

- Louise blijft niet langer, wij zullen naar een andere... naar een meid moeten uitzien.

Eerst later heb ik begrepen waarom hij niet wilde dat zij in het huis bleef waar ik was.

Toen zij mij goedendag en tot weerziens kwam zeggen, zag ik dat zij geweend had. Zijn aanwezigheid met haar in hetzelfde huis dag aan dag, was voor haar een geluk geweest dat zij nu voorbij wist.

Zij ging in dienst bij een oude tante van hem die in de stad woonde en alles deed wat hij zegde. De oude dame kwam mij na enige tijd bedanken omdat ik haar Louise had afgestaan, een zeldzaam braaf en vriendelijk meisje, zegde zij.

Hij was jonger geworden in die liefde. Hij droeg zijn nieuwe vreugde zonder uitdagend te zijn; hij was vol verwijderde vriendelijkheid. 's Avonds als ik met hem zat in zijn grote kamer vol boeken en bemerkte hoe hij over het blad heenkeek naar zijn verbeelding, dwaalde zijn blik soms af in mijn ogen en hij glimlachte verlegen. Daarna lag hij wakker naast mij, en zo stil was het tussen ons dat ik het slaan van zijn hart meende te horen.

In een van de weinige dagen van vertrouwelijkheid die wij soms nog kenden, vroeg hij mij of het de bekoring was van de jeugd die mij bij de jonge boekhandelaar had gebracht. Hij geloofde nog altijd dat die jonge man veel in mijn leven was geweest. En toen ik hem vroeg of dit bedoeld was als uitleg voor eigen gevoelens, zweeg hij en ging naar buiten.

Vanaf die tijd zag ik dat hem iets bekommerde. Hij bleef dan ook soms een hele week thuis. Hij liep in de tuin of zat in zijn kamer, slordig van gezicht en karig in woorden. Hij leek dan oud, grijs en met onklare ogen. Dan was in hem het besef doorgedrongen van de jeugd waaraan hij zijn late jaren had gewaagd. Hij zag deemoedig op naar mij, hij keek mij verstolen aan alsof hij nog trachtte in mij te zien wat hem tot dan ontgaan was.

De kermis in het najaar bracht haar terug naar huis. Ik zag ze voorbijgaan, opgeschoten en welig gewassen, een dame. Zij ging

voorbij zonder in te kijken en de mensen zagen haar na en glimlachten.

Het schijnt mij toe dat die toestand zeer lang heeft geduurd. Drie jaar zijn vlug voorbij als iemand de veertig heeft overschreden, maar wie elke dag met dezelfde gedachte voor de geest staat rekent niet af met de tijd.

Ik voelde mij nutteloos en misprezen. Ik was nochtans niet oud geworden in mijn lichaam. Het leven was in mij door hem weer wakker geroepen; besluiteloos wachtte ik of er niemand komen zou. Ik leefde alleen in dit dorp en de jaren gingen heen.

Er is in mijn leven niets meer gebeurd, sedert ik hem gekend had.

Hij werd plots ziek. Het was een ziekte die zijn lichaam schudde en afmagerde. Hij zat in zijn kamer en keek door het raam hoe de blaren wegdreven over de straat. En het minste wagentje dat voorbijsukkelde in de herfststorm, volgde hij met de ogen; hij volgde met zijn gedachten alles wat voorbij ging. Hij was een zwijgzame, onverschillige zieke. Soms keek hij dankbaar naar mij op alsof hij mij iets zeggen wou. Tussen ons begon de weemoed van het verleden te leven in het hopeloze van de dagen die wij nog samen moesten doorbrengen.

Hij was graag alleen. Waaraan dacht hij? Voor hem uit lag de straat en het veld en de donkere kerktoren. Het was alsof hij zich in het troosteloze van die kleine wereld wilde laten opnemen. En als ik zijn gedachten zag gaan, kwam het mij voor dat hij in pijn en berusting neerzat bij wat die korte maanden voor hem waren geweest.

Want zoals hij was, ineens verouderd, met het vreselijke gevoel van afstand tussen dit meisje en zijn meer dan vijftig jaar, kon hij niet langer zijn liefde scheppen met die edelmoedige fantazie die hem had voortgedragen. Tussen Louise en hem moest iets gebeurd zijn dat zij nooit heeft begrepen, dat ik vermoed zonder

het helemaal te begrijpen. Misschien het plotse gevoel van de ouderdom dat over hem kwam, misschien een woord van haar dat hem gekwetst had en waarvan hij niet meer genezen kon.

Hij is ziek geweest, hij is gestorven zonder klacht. In zijn bed lag hij te luisteren naar de nacht en de wind daarbuiten; soms was er dankbaarheid in zijn ogen als ik naar hem toetrad. Hij bleef gesloten in zijn gedachten en woorden. Er lag iets deerniswekkend en vreselijk in dit hardnekkig geheim.

En nu ik dit geschreven heb, voel ik hoe ik dichter tot hem genaderd ben met het te schrijven. Het is alsof een groter begrijpen tot mij is gekomen uit mijn eigen woorden. Ik ben erdoor deelachtig geworden van de eenzaamheid van het leven en de weemoed van wat langs ons is voorbijgegaan. Nog heel kort tevoren dacht ik dat ik hem gehaat had; thans geloof ik dat niet meer. Ik kan nu aan hem denken, zoals ik hem kende in zijn sterke, bedeesde liefde.

De verzachting van de dood ligt nu tussen ons.

1937

De rit

Daar was een zadel verloren gegaan en al 't overige harnassuur van een opgetuigd paard.

En dit lag de kolonel dwars: dat dit alles was blijven liggen op een boogscheut van de legerplaats, waar het gros van de mannen hun pijp rookten in de gepeinzen van die eerste beroerde dagen. 't Was een klein, vinnig mannetje, dat bij 't late seizoen weer last begon te krijgen van zijn jicht en in zijn buien van opvliegendheid slechts door zijn aamborstigheid werd bedaard. Ik dacht wel dat hij die morgen in zijn astma zitten bleef: wat hij raasde tegen de luitenant konden wij natuurlijk niet horen, maar zó katterig had hij het nooit gekend; zijn snor kreeg wrongen naar alle windstreken en door het stampvoeten raakte een van zijn sporen vast in de tralies van het hoenderhok. Dat was hoog komisch voor ons die 't afloerden, maar de luitenant, die de vlaag meekreeg, stond er onplezierig naar de verschrikte kippen te kijken en kwam na een deemoedig saluut wijdbeens op ons afgestapt.

Het zadel en de tomen en de nekriem moesten worden bijgehaald en als er één gesp ontbrak, dan... ja, wat er dan eigenlijk gebeuren ging wist hij niet te zeggen, maar een frisse dag zou hij vast niet te beleven hebben.

Dat was toch maar een domme historie ook van dat paardetuig. Stel u voor dat wij op patrouille geweest waren. De tocht ging tot tegen Aarschot. Alles was glad afgelopen en tegen 't rij-

zen van de zon waren wij weer onder de rook van het kantonnement. Links van de weg lag het zware, rustige bos en het rook zo goed naar hars en verstorven groen. Wij lieten de paarden wat uitblazen in een gemoedelijk stapje en één van ons zong uit volle keel 't liedje van ‘à plein verre, mes bons amis’. Juist wilden wij invallen met het refrein, toen er schoten vielen. De eerste vlaag ging te hoog weg en wij hadden de tijd om naar de karabijn te grijpen en om te zien; daar ritsten ze weer aan. Een paard viel. De schrille neusstem van de luitenant riep ons toe ons weegs te rijden naar 't bivak en de Duitsers ongemoeid te laten. Vlug keek ik even om: een tiental ulanen waren uit het bos gekomen en hadden ons in de rug gevat. Vlugger dan ik het kan vertellen waren wij terug in het kantonnement, niet al te fier over 't plotse avontuur en elkaar bekijkend.

Ja, dat was de oorzaak van de hele miserie; de ruiter was het bos ingelopen en waar die ergens beland was, ben ik tot op de dag van heden niet aan de weet geraakt. 't Paard was natuurlijk gebleven, met heel zijn tuig en riemwerk, en dat juist had het humeur van de kolonel vergald, hem een vlaag van aamborstigheid bezorgd en ons een nieuwe karwei op de hals geschoven.

Wat is een zadel in tijd van oorlog? Och, wat is een mens in dezelfde omstandigheden: een half pond pruimen is meer van tel in gewone levenstijd dan een mensenleven in een beschavingsoorlog. Niemand van ons begreep wat eigenlijk het belang was van die verwaaide paardeboel; maar voor de kolonel was het hoofdzaak geworden.

De verkenning was dus nul geweest, vermits zij te herbeginnen was. Wij moesten primo het paardetuig weerbrengen, secundo tot in Aarschot patrouilleren om te zien of de stad bezet was en welke regimenten er aangekomen waren.

Dat was heel gemakkelijk gezeid maar om te zien welke soort van volk Aarschot was binnengetrokken, moesten wij ze bij de neus hebben. De patrouille werd versterkt met een drietal man-

nen en een paar brigadiers en de luitenant mocht weer op zijn hoge vos stijgen om het dansje te herbeginnen.

Ik zie ons daar nog altijd staan in de warme morgen van augustus, en allen die 't mee hebben gedaan staan zo duidelijk afgetekend midden vele schimmen van deze oorlogsdagen. De luitenant, hooghartig, aristokratisch, maar met een hart van zeem en suiker; hij was een zwijgzaam man die door 't leven ging alsof de wereld verkeerd draaide; de Luikerwaal, Auguste, beste kerel die al de meiden dol maakte met zijn glunderogen en zijn puntige snor; Jules van Mechelen, die in 't leven alleen respekt had voor driedraad (een pittig biertje) en muziekorgels; het paar rode, ronde boerenjongens uit de platte Vlaanders, en Lowietje van Audenaarde. Ach! wat leuke kerels allemaal en flink op 't paard, flink op de danspartijtjes en 't gemoed licht als een lijster in de bessen.

En ook de paarden. De luitenant had zijn eigen paard, een vos, die nooit moe werd, geweldig hard van draf en nijdig op stal. En die stond daar zo fier te kijken onder 't koper en 't geelgedreven leerwerk, net alsof dat hem persoonlijk toebehoorde. Als hij de kans klaar zag, legde hij de oren in de nek en beet nijdig naar 't klein baaitje van Auguste. Allemaal zie ik ze voor me staan, in de frisse huivering van de morgen. Hoe op de gebitten groene kwijl lag van haastig gekauwde gras, en hoe 't zweet en 't stof geklodderd lag op hun buik. Want ook voor hen waren 't lastige dagen geweest en de weinige uren die werden uitgespaard op de ritten, kwamen niet altijd aan hun onderhoud ten goede. Deze enkele oorlogsdagen hadden hun weldoorvoede balg afgemagerd, - heen was de tijd van de zes kilo haver zonder werk; maar ze keken kraniger en hun afgemagerde flanken getuigden van de zware ritten.

Zo reden we aan. God, wat was dat een heerlijke tocht, op die lange grijze steenweg die bezonken lag te midden de zware bossen. En geen wind die roerde, geen schot dat viel, niet eens het doffe

gerommel van 't kanon dat de nevel deed sidderen in de diepten. Waar de lichte beroerdheid over de nieuwe onzekere tocht de mannen in den beginne zwijgzaam liet voortrijden, joeg de eerste kalme draftijd het bloed vlugger op en weldra zette Auguste zijn geliefkoosd liedje in. 't Was altijd hij die zong in de bende: de drie, vier andere Walen hadden evenmin stem als een kikvors en de Vlamingen kenden alleen de lijmerige liedjes die hun op de trekzak waren voorgespeeld en daarin zat het ritme niet van de tocht.

Al spoedig waren wij bij de plaats waar dat miserabele schot gevallen was. De kleine rouaan lag er nog; 't had nog al de edelheid van zijn schoon maaksel; nog waren de benen niet getrokken, noch was de balg gezwollen. De ogen keken verglaasd.

Toen zwegen allen, want het was een trouwe kameraad geweest. De vos van de luitenant schrok en kantelde bijna over in de droge gracht. Maar geen steeg af en de laatste groet was een schuine oogslag in 't voorbijrijden.

't Zadelwerk was weg. De luitenant schokschouderde maar zei geen woord. Dat was zijn gewoonte. Al viel gans de wereld aan stukken rondom hem, hij zou geen vin hebben verroerd maar voortgereden met zijn gezicht van spreek-me-niet-aan.

't Gezicht van het dode paard had de luidruchtigheid gedempt. Wij reden met schaarse woorden langs de bosschages en menigeen spiedde de zomen van de weg af. Dat was nog de oorlog zoals wij hem kenden uit de boeken, de oorlog met hinderlagen en patrouillegevechten en wondere avonturen. En daar lag een vreemde bekoorlijkheid in zo door bruinende herfst te rijden in zijn eigen land, met de verwachting aan iedere wegelkant lansen te zien rijzen of karabijnen schootsgereed, en de paarden te zien hollen over de akkers waarin het spoor nog lag van de ploeg. Alles wat de dagen vulde, was vol van de bekoring van het onverwachte: de ongeregeldheid van maaltijden en rustpozen, de onstandvastigheid van bivak, de post die almeteen inkwam en de

thuis liet zien als iets heel ver waar, spijts de beroering van de tijd, de kachel steeds glom in vertrouwelijke uren en de hangklok ongestoord de dagen aaneenschakelde naar eender maat. En de intochten in de dorpen waren hoogtij voor het ruitersgemoed, want het stof dat de infanterist het uitzicht geeft van een baanloper is de glorie van de man te paard; dan glimt zo veel netter het leder van de rijbroek en een frisse roos op 't blauwe vest. Dan lachen de jonge meisjes in de open deuren en 's avonds spoelt het bier over de groene herbergtafels.

Daar was jong volk in de patrouille. Die schreven naar hun meisje en bekeken in eenzame ogenblikken een foto of droegen deze in een medaillon aan hun horlogeketting. Maar die waren ook lustig in de roezige uren van rust in frisse landelijke dorpjes. De getrouwden keken ernstiger als de tocht gewaagd was en peinsden dieper als er over de thuis gesproken werd. Maar in de uitgelaten stonden, waarop al het wee werd naar buiten gezongen en de tijd vergeten bij glas en spel, hadden allen een zelfde gemoed; dan sloeg de jeugd naar boven, de oorlog was ver en de stem van de kommernis bleef dood. Eisa! 't plezier van jonge man te zijn en al de krachten van het leven te voelen golven door zijn polsen, als de dag zijn licht huwt aan de vertedering van de schemeruren en de wind de reuk aandrijft van het late groen en de vers geploegde grond.

Aarschot. Daar lag het voor ons, zo rustig als het ooit weer tot het leven kwam in de zegen van de morgenzon. Wij hielden een ogenblik stil, blind voor die weelde der ogen, doof voor het duizendvoudig leven dat ons van alle einders tegemoet suisde. Hier begon de harde taak en de kans onze zending tot in de puntjes te vervullen zonder over het lijf gereden te worden, was klein. De luitenant sloeg met de behandschoende hand zijn vos over de nek, die reeds begon in 't zweet te komen van verbeten hitsigheid. Toen rechtte hij zich in zijn volle lengte in de stijgbeugels, kreeg

zijn veldkijker voor 't gezicht en overkeek vluchtig de streek met zijn eenvoudig gebaar van 't kan-me-niet-schelen.

We zouden de stad niet binnenrijden, dat was gekkenspel. Reeds waren bereden patrouilles en zelfs voetvolk een heel eind verder doorgeschoven. Rond de stad rijden, trachten iets te zien en best mogelijk onze huid ongedeerd houden, was alles wat er te doen viel.

't Was met alle omzichtigheid van de wereld dat wij bezijden de stad, onder de beschutting van het lover, een korte patrouille maakten. Waartoe lang rondgereden? Wij wisten het der ogen uit, dat de vloed aan alle kanten tegelijk oversloeg. In ons lag de treurige zekerheid dat wij de avond niet zouden doorbrengen bij al de kameraden die deze morgen met ons gelegerd hadden in 't rode pachthof aan de wegkant. Tussen hen en ons lag reeds de vloed van paarden- en voetvolk die langs drie wegen tegelijk naar Leuven afzakte.

Het was een treurige bezigheid. De frisse stemming van het oprijden was voorbij; daar was een gevoel van nederlaag over ons gekomen. Wij zakten langzaam terug naar de grote baan.

Voorzichtig! De opgestoken hand van de luitenant gebood halt. Hij keek behoedzaam, een beetje naar voren gebogen, de verte in welke wij moesten inrijden. Daarna bleef hij een poosje zitten, zo stil alsof hij sliep.

De Duitsers waren ons voor geweest. Heel de grote baan lag reeds vol troepen. Wij stonden rondom de luitenant. Het was alsof heel de wereld vol ongewone stilte was gekomen. Een van de paarden hinnikte zacht, bijna klagend, en het was alsof men het uren in het rond moest horen.

‘Ça y est,’ zei de luitenant.

Hij keek ons één voor één aan. Nog nooit had hij zo gekeken. Men kan zo jaren en jaren met een mens leven zonder maar een glimp van zijn binnenste te zien, met hem kijven en drinken, zingen en plezier maken en toch eeuwigheden ver staan van zijn ziel.

Tot er één ogenblik is dat een woord, een licht in de ogen, een handdruk alles uitlegt wat er gedurende die vele jaren in hem is omgegaan.

Dat was zo met de luitenant. Niemand van ons kende hem. Wij wisten dat hij rijk was, dat hij de andere officieren bekeek net als een bezoeker van de dierentuin in de kooien kijkt. Tegen de mannen zei hij het strikt nodige; hij was niet slecht, maar ook niet hartelijk. Zoiets als een slaapwandelaar met een uniform aan.

Maar zoals die man ons nu bekeek! Daar lagen woorden van kameraadschap in zijn ogen. Die zeiden ons: 'Kerels, het doet mij leed om u. Gij zijt jonge, knappe mannen; voor u is er misschien nog zoveel goed in 't leven. Arme kameraden!'

Hij pinkte eens, rechtte zich op zijn paard alsof hij wakker werd. Het was voorbij. Hij keek weer voor zich uit alsof het hem allemaal niet kon schelen, lag een tijdje te zoeken op zijn kaart, liet ons in 't gelid komen en zei, klankloos alsof hij teorie gaf: 'En avant!'

Hebt gij ooit gestaan in de duisternis, luisterend naar iets, angstig? Gij hoort niets dan het geklop van het bloed in uw slapen en het getik van uw horloge en dat gerucht schijnt u zo luid dat het alle andere geruchten overstemmen moet.

Wij draafden over de mulle wegel. Dof, en met zacht gekners van zand gingen de hoeven erover heen. Een zadel was niet sluitend genoeg aan de buik geriemd en klokte telkens als de opgaande schok de benen van de ruiter van de balg hief. Ik zie nog voor mij die enkele minuut, ik zie nog de rug van hem die vóór mij reed; de karabijn flitste, de schoft van zijn paard walmde van het zweet. Het dier sloeg zijn twee achterijzers geregeld tegen elkaar. Dat was een krijsend geluid als van gebarsten ijzer waarop men met een kei slaat.

Wij spraken niet; wij draafden zonder wil, zonder te weten hoe of waar. Maar plots klonken de eerste hoeven op de stenen

van de baan; dat was in een tempo van galop, een ophitsende schone klank. Dat bracht de vaart over heel de patrouille en de baan helmde van de felle slagen.

De tijd om uw hand om te draaien en 't was gedaan. Wij waren opnieuw in 't beboste land; achter ons kwam een verward gerucht nagejaagd. Onze galop ging schoon voorwaarts, de dronken wellust van dat frisse ritme kwam over ons. De wind floot langs ons gezicht, zon op loop van de karabijnen, reuk van groen, aarde en verhitte paarden. Het was alsof wij heel de wereld zó met één trok hadden kunnen omver lopen.

Wie het genot van de angst niet heeft gekend, zal nooit kunnen beseffen hoe rijk de vreugde van die rit in mijn leven is bijgebleven. Nooit sedertdien heb ik dat zo diep in mij gevoeld; dat was alsof ik in één ademtocht al de koelte uit de bronnen en al de gloed van een reusachtig vuur zoog. Later heb ik nog uren gekend van verschrikking, van beestig onderwerpen aan het slijk waarin de obussen hun gesis kwamen doven om los te knallen. Maar dat was anders; dit hier was geen verschrikking, machteloos ondergaan, blind, doof. Op het front was het de indruk van een zware klomp die langzaam op uw hoofd neerkomt; het gevoel van iemand die ligt vastgebonden op de spoorlijn en de trein hoort naderen die over hem zal donderen. Dit hier was een schone kans; wij waren opgetild in die klare, gonzende lucht van de zonnige dag.

De galop stierf uit. Wij keken elkaar aan. Daar was er geen of zijn ogen schitterden. De handen klopten strelend over de nek van de paarden. Auguste stak een sigaret op. De droom was voorbij.

Wij hielden ons schuil in het bos. Het scheen ons dat wij in de verte een aanhoudend gerol hoorden; soms ook was het alsof er gezongen werd. En toen de avond begon te vallen, viel een grote weemoed en een grote eenzaamheid over ons.

Wij dachten aan de kameraden, meer aan de kameraden dan aan thuis. Thans moesten de Duitsers reeds lang voorbij de hoeve zijn getrokken waar wij 's morgens nog kampeerden. Zij lag daar nu, met haar rood dak en haar lage, groene haag. De brave mensen zaten nu in de keuken waar de klok tikte in haar lange houten kas. Misschien lagen er nu van de mannen die wij op de baan voorbij gereden waren op het stro dat wij 's nachts nog hadden beslapen.

Ik heb daar veel aan gedacht die avond. Een mens kan zo almeteen gehecht zijn aan een plaats; eerst later weet hij het. En naderhand, toen de schuren en stallen in 't oneindige hun reuk van beslapenheid in het frontleven hadden gebracht, heb ik nog dikwijls teruggedacht aan die hoeve.

Dat was een treurige avond. Wij voelden een bedreiging rondom ons hangen. Het was of al de wegen rondom het bos vol lagen met volk dat speciaal op ons wachtte. Twee mannen waren vooruit gegaan om de streek te verkennen. De paarden stonden rondom ons; het geklets van hun lippen vroeg naar water. Dat hadden wij niet. En als soms een van de dieren de lucht van het bos insnoof en hinnikte, trachtend en verlangend, was het ons of een heel leger, op dit signaal, op ons zou losstormen.

Eindelijk waren de twee mannen terug. Zij waren buitengewoon vrolijk; hun adem rook naar jenever en reeds voor zij bij ons waren, was de fijne geur van sigaretten tot ons doorgedrongen. Zij waren in een afgelegen gehucht terecht gekomen en waren een grote brouwerij binnengegaan. Duitsers lagen er nog niet, die trokken langs de grote wegen op Leuven af en 't zou er vannacht wel veilig zijn.

De brouwer stond met bezorgd gezicht in zijn poort. Het gekletter van de hoeven had een paar deuren doen opengaan; een wijf, wijd uitgestruikt, een paar half opgeschoten jongens en een krom ventje kwamen aangetrappeld. Die moesten weten hoe 't stond met de oorlog, van waar wij afkomstig waren en hoe

lang 't nog wel zou duren. Auguste had het potige wijf reeds een vloed van medelijdende woorden ontlokt; 't mens verstond hem niet en dat deed haar nerveus roepen: ‘En zeggen dat die dutsen zo in een wildvreemd land zijn.’

De poort ging met een bons dicht achter onze rug. De luitenant stond een poos te spreken met de brouwer, haalde de schouders op en kwam bij ons. De man was bang dat onze aanwezigheid onheil over zijn huis zou brengen. Toch was hij zo vriendelijk als 't zijn schrik hem toeliet. Gaf ons eten, liet ons ‘à volonté’ van zijn bier drinken en wenste ons goede nacht.

Goede nacht.

Wij lagen op een zoldering boven de paarden. Het rook er goed naar hooi en de warmte van de stal kwam door de reten omhoog gekropen. Nooit heb ik de nacht zo stil over mij weten hangen. Onder ons was het alsof er een klein eilandje van gerucht was midden die eindeloze zware, donkere stilte. Dat waren de paarden die aan hun ketens rukten, snoven, het luidruchtige werk van de spijsvertering ondergingen. Wij lagen te fluisteren, wij dorsten het haast niet aan luide te spreken. Het scheen ons toe alsof wij niet langer in eigen land waren.

De klok van een kerk sloeg twaalf. Ik telde de slagen, ik moest ze tellen. En ik geloof dat al mijn kameraden met mij meetelden, want allen zwegen terwijl de klok sloeg. Toen de stilte de laatste galm opnieuw had overdekt, zei Jules van Mechelen:

- Twaalf uur. Weer een dag dichter bij de vree.

De vree! Die werd nu platgelopen onder de wielen der Duitse kanons op de baan naar Leuven. Maar lang kon de oorlog toch niet duren. Wij lagen daar met het gevoel van onoverwinbare machteloosheid, zoals iemand die te midden van een overstroming op een schelf zit en de vloed ziet stijgen. Voor ons was het alsof die grijze golf naar het westen rolde, alles overspoelend.

- 't Is verloren gevochten, zei er een.

Mensen die zitten zoals wij daar zaten, konden niet anders spreken.

Die dag was voorbij, het was haast niet te geloven dat onze kameraden nu ver van ons bivakkeerden en dat daartussen het onoverkomelijke lag van een hele legermacht.

Ik kroop recht en ging kijken door een glazen dakpan. Het was lichte maneschijn. Die lag als een mist over het bos. En ik voelde hoe het een ontwijding was van heel die schone, groeiende, geurige aarde, wat de mensen nu aan 't verrichten waren. Ik dacht aan thuis en aan de thuis van die vele jongens die in deze nacht sliepen in de schuren of oprukten in de maneschijn.

Het is niet goed voor een soldaat veel na te denken. Een soldaat die rechtdoor durft denken, houdt het niet uit. Ik probeerde boven alle redenering het gevoel van het onvermijdelijke te brengen.

Zo sliep ik in.

De luitenant kwam ons heel in de vroegte wakker schudden. Aan een brigadier had hij verteld dat er twee mannen tijdens de nacht waren uitgetrokken. Hij zelf vertelde 't ons niet. Maar hij keek ons langer aan dan naar gewoonte.

Toen wij opzadelden deed het ons pijn aan 't hart de twee paarden van de weglopers te zien. Zij scharrelden ongeduldig en als wij uit de stal trokken, keken zij naar ons om. Ik dacht aan het zadel en 't ander getuig waarvoor de kolonel ons had uitgezonden. De luitenant gaf aan elk van de dieren een klontje suiker en sloeg ze over de hals. Dat was het afscheid.

Een kort gekletter van hoeven over de stenen, daarna de stilte van een landweg, - en daarna de vochtige, geurige rust van het bos.

Wij wisten niet waarheen; de luitenant ook niet. Waarheen konden wij? Uren vóór ons waren de Duitse legers en lang zou het niet duren of de patrouilles hadden alles afgezocht wat tussen de grote wegen lag.

Het bos scheen er ons geheimzinniger door. Over heel de morgen lag iets onwaarschijnlijks. Van tijd tot tijd blikkerde een rood of een grijs-strooien dak door de takken. Het was alsof wij op verkenning waren in een vreemd land en schone dingen ontdekten die wij in ons eigen streek niet hadden gezien.

De rook steeg op, traag en recht naar de hemel. Het was mij alsof ik voor de eerste maal in mijn leven zag hoe glorieus het is die blauwe rook te zien stijgen in de doorschijnende, klankloze morgen. Want geen gerucht was er buiten het stappen van de paarden. Alles verdofte in het bos alsof het geluid tegen een floeren wand kaatste. Het gevleugel van een opgeschrikte vogel scheen ons toe als een golf van gerucht die aanstonds weer liggen ging in dit effen, donkere meer van de stilte.

- Nom de...

Ik keek naar Auguste, de Luikenaar.

Achter hem, veraf aan een bocht van de weg, staken lansen uit: paarden stapten behoedzaam op ons spoor. Ik riep de luitenant aan; de patrouille stond stil.

- Ulanen, zei de luitenant.

Met de hand op de karabijn stonden wij in afwachting. Vlug hadden de paarden zich achter elkaar geschikt en de luitenant stond naast de rij op zijn hoge, trappelende vos. Maar de aanval kwam niet. Ook de ulanen stonden stil, geen schot viel en de stilte van het bos was lastig om dragen geworden.

Wij reden voort in draf. De ulanen reden ons na op afstand. Een ‘Nom de...’ van Auguste verwittigde ons dat zij nog altijd daar waren. Als wij stonden, bleven zij staan; zij reden als wij reden. Zo werd het middag.

En toen wij afstegen waren er geen ulanen meer te zien.

De mannen bespraken druk het voorval. Jules van Mechelen meende dat zij een heel legerkorps waren gaan verwittigen om het bos te omsingelen en ons daarna uit te moorden. Auguste sprak

een kleuriger maar nog dwazer taal. Wij aten een beetje en iedereen bleef op de uitkijk liggen.

Het was een enig plaatsje dat wij hadden uitgekozen. Een donkere vlek vol klein hout. Geen mens die er op een afstandje voorbijging, kon vermoeden dat daar een hele patrouille lag, met man en paard. Maar eenzaam, met die zware eenzaamheid welke over mensen komt voor wie de stilte vol dreigementen is.

Ik kreeg mieren in mijn knieën; daar zo een hele dag liggen was mij te sterk. Naast mij lag een goeie, ronde Waaslander zijn pijp te roken; een mens zonder een cent temperament. Die lag daar net alsof 't niet anders gold dan een zomerse dag in een boomgaard door te brengen met het gezicht naar de lucht. Soms zuchtte hij eens om te zeggen: ‘Die oorlog zou niet mogen bestaan.’ Die koeachtige gelatenheid maakte mij zenuwachtig. Ik ging tot bij de luitenant. Die rookte onophoudend sigaretten, op en neer lopend, met de wijsvinger de as eraf kloppend. Hij knikte eens als hij mij zag.

Of ik eens mocht rondlopen met een kameraad? 't Kon dienst doen als verkenning en 't kalmeerde de zenuwen.

Hem was 't allemaal goed, hoewel er niet veel meer te verkennen was. Hij tekende een kring met de hand om te zeggen: ‘Hier zitten wij in.’ Maar toen ik wegging verdween van zijn gezicht die verveelde, onverschillige uitdrukking; hij gaf mij de hand, kloek en hartelijk, en zei: ‘Au revoir.’

Dat was alles - en dat was het laatste dat ik van hem hoorde.

En nu gaat het vlug.

Jules van Mechelen en ik lagen vanuit het struikgewas naar een kleine hoeve te kijken. Die had reeds een bezetting gekregen. Twee, drie Duitsers liepen er rond in hun hemdsmouwen. Zij sjouwden met stro en emmers water. Een lange, magere slungel stond zich uit te rekken in het deurgat.

Na een korte drukte werd alles rustig. Waarschijnlijk zaten ze te eten.

En toen kwam een boerenmeisje buiten; zij keek rond alsof zij iets zocht. Ons docht dat zij ons bemerkt had. Ik heb naderhand aan die kinderachtige gedachte gepeinsd die ons bloed toch zo plots naar het hoofd had gejaagd.

Wij lagen allebei doodstil. Een mooie, fleurige meid was het, met die zwierige bouw, krachtig en lenig, welke de schone boerendochters zo graag laten gelden. Zij keek naar het bos; het was ons alsof wij teken moesten geven. Het vraagt zo'n heerschappij op de zenuwen als iemand aanhoudend kijkt naar de plaats waar gij verdoken zit.

Hoe lang wij daar lagen, weet ik niet, want alles wordt onduidelijk vanaf dat ogenblik. De meid schrok almeteen op; een paar doffe schoten klonken in het hart van het bos. De angst hield ons een poos neergeslagen.

- 't Is bij ons, zei Jules.

Wij hebben geen woord meer tot elkaar gezegd tot wij kruipend en bukkend aan het kampement kwamen. De grond was omgewoeld; de vos van de luitenant lag klagelijk te hinniken. Daar liep bloed uit zijn bek en over zijn borst. Ik zie nog zeer duidelijk hoe een sigarettendoosje en zilverpapier op de grond lagen.

Dat is het einde.

Want toen wij 's nachts een burgerpak hadden gekregen en langs de sukkelweg bij het leger terugkwamen, begon het leven van slijk en vloeken, van bezorgdheid om soep en solde, onder de leugen van elke dag.

Een rit zoals deze heb ik nooit meer meegemaakt.

1927